

**УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“
ВО СКОПЈЕ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ „БЛАЖЕ КОНЕСКИ“**

Александра Владо Гецовска

**ЕТИМОЛОШКА АНАЛИЗА НА НАЗИВИТЕ НА ЛЕКОВИТИ
РАСТЕНИЈА ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК**
докторски труд

Скопје, 2024

Докторанд:

АЛЕКСАНДРА ВЛАДО ГЕЦОВСКА

Тема:

ЕТИМОЛОШКА АНАЛИЗА НА НАЗИВИТЕ НА ЛЕКОВИТИ
РАСТЕНИЈА ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Ментор:

проф. д-р Гоце Цветановски
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје,
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“

Лектура:

м-р Ивана Блажевска-Ристовска

Научна област:

МАКЕДОНИСТИКА – ПРИМЕНЕТА ЛИНГВИСТИКА

Датум на одбрана:

ЕТИМОЛОШКА АНАЛИЗА НА НАЗИВИТЕ НА ЛЕКОВИТИ РАСТЕНИЈА ВО МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

А п с т р а к т

Со векови растенијата имаат значајна улога во практиката на народната медицина за лекување и превенција на болестите. Народот ги употребувал врз основа на искуството акумулирано со векови, покажувајќи креативност во нивното именување. Во македонската народна медицина честопати се случува со ист назив да се именуваат различни видови лековити растенија. Во овие случаи потребно е правилно насочување кон народната хербална медицина односно истражувачот мора да се води според ботаничкиот научен назив на растенијата, според биномниот систем (род, вид, сорта и автор).

Целта на овој труд е да се проучи потеклото на називите на лековитите растенија во македонскиот јазик. Македонските народни називи на лековити растенија, според нивното потекло може да бидат: називи на лековити растенија поврзани со народни верувања, преданија и легенди, називи на билки кои произлегуваат од имиња на болести кои ги лекуваат, да се однесуваат на нивното лековито дејство, на некоја друга нивна намена, според некое нивно карактеристично својство (мирис, вкус, боја) или морфолошки карактеристики, потоа имаме називи според нивните природни живеалишта итн.

Клучни зборови: етимологија, фитонимија, ботаника, етноботаника, лековити растенија, македонски називи.

ETYMOLOGICAL ANALYSIS OF THE MEDICAL PLANTS NAMES
IN MACEDONIAN LANGUAGE

A b s t r a c t

For centuries, plants have played a significant role in the practice of folk medicine for the treatment and prevention of diseases. The people use them on the basis of experience accumulated for centuries showing creativity at their naming. The same name in Macedonian folk medicine is often called different types of medicinal plants. In these cases, the researchers must rely on the botanical scientific name of the plants, according to the binomial system (genus, species, variety, and author), in order to be able to orientate themselves in the folk herb medicine.

The purpose of this thesis is to investigate the origin of names of medicinal plants in Macedonian language. Follicular, Macedonian names of medicinal plants, according to their origin, they can be: names of medicinal plants derived from the traditions and legends; names of medicinal plants derived from the names of the diseases they treat, their healing effect, some other purpose, their characteristic organoleptic properties (smell, taste, color), morphological traits, the names of their natural habitats, etc.

Keywords: etymology, phytonymy, botany, ethnobotany, medicinal plants, Macedonian names.

Изјавувам дека докторскиот труд е оригинален труд што го имам изработено самостојно.

Изјавувам дека електронската верзија на докторскиот труд е идентична со отпечатениот докторски труд.

Потпис на авторот, с.р.

СОДРЖИНА

УВОД	12
1. БОТАНИКА	13
1.1. Класификација, номенклатура.....	13
1.2. Македонска национална номенклатура	16
2. ФИТОНИМИЈА	18
2.1. Ботаничка/ фитонимна лексика	18
2.2. Научна таксономија	19
2.3. Народна таксономија	20
2.4. Односот меѓу народната лексика и научната таксономија.....	21
2.5. Преглед на македонската фитонимија	21
3. ЕТИМОЛОГИЈА	25
3.1 Идентификација на фитонимите	25
3.2. Мотив за именување на фитонимите	26
3.3. Етимолошка анализа на фитонимите.....	31
АЈДУЧКА ТРЕВА (<i>Achillea millefolium</i>)	40
бела трева	44
бело ињовче.....	45
жолто ињовче	45
иванденско цвеќе	45
месечник	46
посеклив, посеклива трева	47
равнец	47
столисник	47
тајан.....	49
АНАСОН (<i>Anisum vulgare</i>)	59
гликанзо	60
ликаниц	60
АНГЕЛИКА (<i>Angelica archangelica</i>)	61
архангелка	62
АРНИКА (<i>Arnica montana</i> L.)	64

брденка	66
АФИОН (<i>Papaver somniferum</i>)	67
мак	70
БАДЕМ (<i>Amygdalus communis</i>)	71
миндал, мигдал	72
БИБЕР (<i>Piper nigrum</i>)	73
БОРЕЧ (<i>Borago officinalis</i>)	74
БОРОВИНКА (<i>Vaccinium myrtillus</i>)	76
БОСИЛЕК (<i>Ocimum basilikum</i>)	78
кашкин босилек	83
светивода	83
божјо цвеќе, царско цвеќе	85
БРЕЗА (<i>Betula verrucosa</i>)	86
БРУСНИЦА (<i>Vaccinium vitis idaea</i>)	89
БУЛКА (<i>Papaver rhoeas</i>)	91
божурика	93
кокона	93
плюскавец	93
ВАЛЕРИЈАНА (<i>Valeriana officinalis</i>)	94
маче трева	95
одолен	95
ВАНИЛА (<i>Vanilla planifolia jackson</i>)	97
ВРАТИКА (<i>Tanacetum vulgare</i>)	99
ГЛОГ (<i>Craegus sanguine</i>)	104
благинка, благунка	106
зајчови јаболка	106
калинка	107
ГЛУВАРЧЕ (<i>Taraxacum officinale</i>)	108
дива брдовка.....	112
жолта млечка	112
млечна козица	113
попова погача	113
радика	114
ГОРОЦВЕТ (<i>Adonis vernalis</i>)	116

капидан	118
ГОРЧИЦА (<i>Marrubium vulgare</i>)	119
матрка	120
пчелник, пчелинок	120
ДИВ КОСТЕН (<i>Aesculus hippocastanum</i>)	121
коњски костен	124
ЖАЛФИЈА (<i>Salvia officinalis</i>)	127
јановденче	128
кадунка	129
шеребел.....	129
ЗДРАВЕЦ (<i>Geranium robertianum</i>)	130
КАМИЛИЦА (<i>Matricaria chamomilla</i>)	135
амамила	139
бел папок	139
божанка	140
боливач	140
велигденче	142
вражилак	142
вртикучка	142
вртипоп	143
лајкучка	144
мома душа	145
папатка	145
попадија	145
попадика	145
подрумиче	146
рамон.....	147
КАНТАРИОН (<i>Hipericum perforatum</i>)	149
богородична трева	151
наваличе.....	152
КИМ (<i>Carum carvi</i>)	153
КОНОП (<i>Cannabis indica</i>)	155
канабис.....	157
марихуана.....	158

КОПАР (<i>Anethum graveolens</i>)	159
КОПРИВА (<i>Urtica dioica</i> L)	161
весела билка	165
жуљка.....	166
ЛОВОР (<i>Laurus nobilis</i>)	167
ваја.....	170
МАГАРЕШКИ ТРН (<i>Onopordon acanthium</i>)	171
МАГДОНОС (<i>Petroselinum sativum</i>)	173
македонец	174
МАГНОЛИЈА (<i>Magnolia officinalis</i>)	176
МАЈЧИНА ДУШИЦА (<i>Thimus serpyllum</i>)	178
бабина душица	181
дримбица	182
тимар	182
чу(м)брика	182
МАСЛИНКА (<i>Olea europaea</i>)	183
МАТОЧИНА (<i>Melissa officinalis</i>)	186
пчелник	186
МОЛИКА (<i>Pinus peuce</i>)	188
МОРАЧ (<i>Foeniculum vulgare</i> Mill)	205
македонски анасон	206
НАНЕ (<i>Mentha piperita</i>)	207
мента	209
димус	210
најазмо, наѓазмо.....	211
НАПРСТОК (<i>Digitalis lanata</i>)	213
бутин	214
дигиталис	219
НЕВЕН (<i>Calendula officinalis</i>)	221
ОВЧАРСКА ТОРБИЧКА (<i>Capsella bursa-pastoris</i>)	224
ме сака – не ме сака	226
сангунариа	226
спора	226
ПЕЛИН (<i>Artemisia absinthium</i>)	228

ПЕРУНИКА (<i>Iris germanica</i>)	231
мртвовечко цвеќе	232
пеперуга	232
цвет небесен	232
чуваркука	232
ПЕТОПРСТ (<i>Potentilla tormentilla</i>)	234
трева од срце	236
ПИРЕЈ (<i>Agropyron repens</i>)	237
агрија	239
коштрева	240
троскот, троска	240
РУЗМАРИН (<i>Rosmarinus officinalis</i>)	242
китисват	244
САПУНЧЕ (<i>Saponaria officinalis</i>)	245
шкумусе	247
СИНАП (<i>Sinapis alba</i>)	248
СИНЧЕЦ (<i>Centaurea cyanus</i>)	250
СОНЧОГЛЕД (<i>Helianthus annuus</i>)	254
вртисонце	260
гредисонце	260
љоспор	260
сончево око	261
СУСАМ (<i>Sesamum indicum</i>)	262
ТЕГАВЕЦ (<i>Plantago lanceolata</i>)	264
жиловак	265
змијанец	265
ТУТУН (<i>Nicotiana tabacum</i>)	266
дуван	267
ЦИКОРИЈА (<i>Cichorium intybus</i>)	268
жолчка	269
магарешка млечка	269
свинска млечка.....	270
ЦИМЕТ (<i>Cinnamomum aromaticum</i>)	271
дарчин	273

канела	273
ЧИЧОК (<i>Arctium lappa</i>)	274
лепилка, лепич	275
ШИПИНКА (<i>Rosa canina</i>)	276
 ЗАКЛУЧОК	 278
СПИСОК НА НАЗИВИ НА ЛЕКОВИТИ РАСТЕНИЈА	282
КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА	292
Биографија на авторот	325

УВОД

„Племето наше е пиреј и не го ништи ниедна војска“

(Петре М. Андреевски)

Човекот се труди да го разбере живиот свет и нештата околу него и да го пренесе знаењето на другите. Како резултат на тоа, кога открива или измислува нешто ново, тој создава нов збор или зборови за да може да го сподели ова откритие или изум со другите. Нема правила кои ќе влијаат на начинот на кој се формираат новите зборови, освен што се прифатени и прифатливи за луѓето. Последново важи и за називите на растенијата (научните, а особено народните), кои инаку не се контроверзни, се додека комуникацијата не стане поширока и бројот на именуваните растенија стане прекумерен, тогаш употребата на народните називи станува тешка.

Македонија е земја со богата и разновидна природа, а живата врска со растенијата е важен елемент за нашиот идентитет. Празниците и народните песни, па дури и имињата на децата се вредни придонеси, прилози од ризницата на растителното царство на македонскиот менталитет. Нашата традиционална медицина има длабоки корени, а интересот за проучување на лековитите растенија постои откако човекот го осознал светот околу себе. Вистинското оживување на интересот и практиката за користење на лековитите растенија е вкоренета традиција пренесувана од колено на колено во голем број пишани извори и усно пренесени упатства и совети. Придружувајќи ги луѓето во нивните празници, церемонии и обичаи, растенијата стануваат првите лекови, а хербалната медицина преку вековното народно искуство на исцелување и фитотерапија основен метод на лекување болести од различна етиологија. Пренесувањето на фитотерапевтските искуства подоцна се вршело преку таканаречените лекарственици (лечебници), а луѓето што се занимавале со лечење правење разни чаеви, мелеми, масти, апчиња и слично, биле добро упатени и обучени да се занимаваат со подготвување различни видови лекарства и со лечење што се потврдува преку присуството на големиот број називи на растенија (Гушевска 2006: 315).

Растенијата кои содржат активни супстанции и имаат едно или друго влијание врз живиот организам се нарекуваат лековити растенија. Тие се универзални симболи на човековата духовна култура. Улогата на растенијата во народните обичаи

првенствено е одредена од присуството на посебен растителен код, кој е поврзан со нивното учество во бројни квалификациски системи. Израз на растителниот код е симболиката што ја носат, поврзана со плодноста, цветањето, богатството и новиот живот. Најстарите податоци за проучување и употреба на растенијата за медицински цели ги среќаваме кај античките народи на Блискиот Исток. Старите Грци и Римјани не само што позајмувале, туку и стекнале големо искуство во користењето на разни растенија за лекување. Најстарите жители на нашите краишта знаеле и користеле некои од бројните лековити растенија што растеле на Балканскиот Полуостров. Во средниот век со собирање и одгледување лековити растенија се занимавале монасите, лекарите, народните исцелители, кои своите лекови ги подготвувале исклучиво од растенија. А, Словените веќе имале свои, наследени зборови за главните видови со кои се сретнале во новата средина, а од кои изработувале лекови: бор (**boǵ*), како и за четинарите воопшто (**xvoja*), ела (**edla*), смрека (**smërka* или **smǝrkъ*) итн.

Примарниот фокус на нашиот труд е обработка на потеклото на називите на лековитите растенија во Македонија, преку класификација, идентификација, мотивација односно анализа. Целта е да се анализира потеклото на избрани, одбрани македонски називи на лековити растенијата, како во македонски контекст, така и во контекст на другите словенски и европски јазици. Нашиот труд ќе ја претстави етимологијата на називите на македонските лековити растенија, нивната семантичка мотивација како и нивната семантичка еволуција.

1. БОТАНИКА

Ботаниката, како комплексна наука, за предмет на своето изучување го има растението. Во зависност од тоа од кој аспект се изучува растението, таа може да се подели на повеќе дисциплини. И тоа: морфологија, фитофизиологија, систематика на растенијата, екологија, фитоценологија и геоботаника (Групче 1994: 29). Она што нас посебно нè интересира (како дел од ботаниката) е систематиката на растенијата која ќе ни послужи преку класификацијата на растенијата да ги анализираме, избраните фитоними од аспект на етимологијата.

1.1. Класификација / номенклатура

Причината поради која ќе започнеме од латинскиот јазик, е тоа што тој е примарен во научното именување на растенијата. Поимот латински називи се однесува на називите на научниот јазик на ботаниката, односно неговата номенклатура, а во нашиот случај од гледна точка на јазикот еден дел од вокабуларот е латински.

Ботаничкото именување на растенијата, создадено од Карл Лине, се нарекува бинарна номенклатура. Според неговите правила, генеричкиот назив е биномен и се состои од генеричка именка и генеричка придавка. Вака приложениот назив на видот е сам по себе точен и доволен за да се идентификува едно растение меѓу многу други познати растенија од растителниот свет. Првиот збор, именката, го означува родот, а вториот збор го идентификува видот. По исклучок, поради специфичноста на култивираните видови во однос на флората, називите на некои видови се состојат од еден збор (пр. *Zea mays* L пченка), што е случај и со еквивалентите во другите јазици. Поради термилошките специфичности во народните називи, името на некои родови е од два збора (пр. *Achillea millefolium* L. ајдучка трева), а називот на видот го означува третиот збор (пр. *Achillea millefolium* L. ајдучка трева, обична). Во случаи кога вариететите од некои видови меѓу себе се разликуваат со посебни морфолошки, биолошки и стопански карактеристики, за попрецизна идентификација на соодветниот таксон е додаден трет збор.

Дел од научниот назив на растителниот вид е и авторот на името, кој се споменува во стручната и научната литература, а во т.н. популарна, народна литература, најчесто се испушта. Авторот на називот на видот е лицето кое го именува овој вид, а неговиот назив е напишан во скратена форма по називот на видот (на пример, *Rosmarinus officinalis* L., L – Лине). Истата придавка за видовите може да се појави кај претставници на видови од различни родови. Пример, една од најчестите генерички придавки е *officinalis*, која се наоѓа во генеричките називи на многу растенија и доаѓа од лат. *officina*, ае *f*, што значи ‘работилница, фабрика’ (Софрониевски 2001: 484), всушност, тоа е назив кој се користел во минатото, а означува аптека односно работилница во која се правеле лековите, мислејќи на хербалните. За називите на таксономијата кои се под нивото на видовите (подвид, варијанта/сорта итн.), се користат и триноминални називи (на пример, *Foeniculum vulgare* Mill или *Allium carinatu* subsp., каде што кратенката Mill. односно subsp. означува подвид).

Темелите на сегашниот систем за именување на растенијата биле поставени во средниот век, кога латинскиот бил меѓународен научен јазик, а исто така и јазик на западниот свет, за образованите луѓе. Ова е една од причините зошто Лине го избрал латинскиот при именување на растенијата, а особено неговиот избор се засновал на желбата да создаде универзален систем со заеднички јазик, со кој ниту една нација нема да се чувствува запоставено. Употребата на латинските називи овозможило да се комуницира за растенијата на различни европски и други јазици. Со усвојувањето на

номенклатурата на Лине, латинските називи се воспоставени низ цела Европа и враќањето на употребата на народните називи било бесмислено. Латинскиот на крајот бил усвоен како универзален јазик за називите на растенијата¹. Пред Лине, ботаниката во целост била обележана од индоевропскиот културен и јазичен простор, така што тогашните ботаничари / како и јазичари најчесто користеле воспоставени називи со индоевропско потекло. Конфузијата што владеела на полето на ботаничката класификација и номенклатура била завршена пред 300 години, Карл Лине².

Голем број називи биле именувани од самиот Лине и таквите називи најчесто завршуваат со неговиот иницијал (L.), а многу негови студенти исто така се сметаат за автори на голем број називи на растенија.

Успехот на Лине се припишува на неговиот систем на класификација на растенијата, кој бил целосно вештачки создаден и кој го претставил во своето дело *Systema naturae* (*Расширени видови*, прво издание од 1735 година). Системот на класификација на Лине се заснова на една карактеристика на растението, т. е. на структурата на репродуктивните органи на растението, па затоа се нарекува и семенски систем. Тоа е принципот на поделба комбиниран со целта на растението применет во ботаничката номенклатура и во овој труд. Најголемата заслуга на Лине од гледна точка на лингвистиката е тоа што, и покрај огромниот број на многу слични или идентични називи на одредени видови и родови, тој сепак успева да ги класифицира и распореди во утврден систем.

¹ Иако ботаничкиот латински не е многу поврзан со класичниот латински, бидејќи зборовите добиле сосема ново ботаничко значење, што често го прави латинскиот речник некорисен. Тоа е еден вид вештачки професионален јазик, кој, како што веќе беше споменато, ги вклучува и латинските научни називи на растенијата. Терминот *латински назив* не треба да се поистоветува со терминот научен назив затоа што тоа би значело дека македонските називи не се научни. Според договорот, народните називи на сите јазици се научни само до степен до кој се поврзани со научната номенклатура. Едно од основните правила е дека секој назив на растение се користи научно само во случај кога концептуалната дефиниција се однесува на конкретно растение (на примерок од хербариум, опис, фотографија) и на ништо друго. Секоја друга употреба на назив на растение е ненаучна, а таквите називи се нарекуваат народни називи.

² Карл Лине (1707–1778) својата инспирација ја добил од стара липа која растела на неговиот семеен имот на југот на Шведска. Со својата голема ревност и способност да собира и класифицира, се зафатил да ги класифицира, опишува и именува не само растенијата, туку и сите живи организми. Најголемиот придонес на Лине во ботаниката е неговиот систем на класификација како ефективна алатка за идентификување и класификација на растенијата и неговиот многу практичен начин на именување на растителните видови, систем воспоставен во втората половина на 18 век. Секое растение и животно го назначил со две имиња, поточно со генеричко име и генеричка придавка, а заедно го формираат генеричкиот назив.

1.2. Македонска национална номенклатура

Националната номенклатура на растенијата, долго време не била приоритет за повеќето ботаничари. Нашиот предизвик е голем затоа што првенствено, таа номенклатура, систематика не е создадена за научни работници од оваа област. Но, при комуницијата на едните со другите, се користи научната номенклатура, почитувајќи ги постојаните промени што се случуваат во нашата таксономија и номенклатура, и секако, приоѓаме без ниеден сомнеж во нивната исправност, а со тоа и неопходност.

Националните називи на растенијата првенствено се наменети за корисници од редот на шумарите, земјоделците, овоштарите, градинарите, собирачите и одгледувачите на лековити билки, како и за образовниот, научниот и стручно-практичниот кадар, за кои именувањето на растенијата наоѓа место во меѓусебната комуниција (затоа тие треба да бидат унифицирани и релативно стабилни).

Потребата од единствена, кодифицирана национална флористичка номенклатура, како што е наведено во терминологијата од областа на плевелните растенија е скоро неопходна (Лозановски 1994). Таа е посебно значајна за групите растителни таксони, зашто размената на информации е предмет на интерес и многу значајна за, како што споменавме, голем круг субјекти (научни, стручни, стопански, културолошки и сл.). Ова може да се согледа и од следните примери во второто издание на мултилингвистичкиот речник на нивски, фуражни и градинарски култури (Koster 1982), за 267 таксони се прикажани националните називи од 61 земја, меѓу кои се опфатени и јазиците од поранешна СФРЈ (хрватскиот, српскиот, словенечкиот и македонскиот). Но, за жал, во него се внесени само 14 македонски називи.

Во нашата држава, долго време немало унифицирана, стандардизирана термилошка состојба во специјализираните образовни дисциплини (биолошки, биотехнолошки итн.) и пошироки комуникации. Често за исти таксони се употребувале различни називи, а неретко и погрешни. Повеќето земји имаат усвоено свои стандардизирани (кодифицирани) терминологии за целата флора.

Потребата за создавање на единствена, унифицирана, стандардизирана термилошка состојба била повеќе од очигледна. Според тоа, називите се нагласува дека треба да бидат недвосмислени, прецизни, концизни, објективни и лингвистички исправни, естетски и создадени во духот на јазикот. Исполнувањето на тие барања е важен предуслов називите создадени во националниот јазик да се негов жив дел и да не

се вбројуваат во галеријата *мртви* називи кои опстојуваат само во одредени номенклатурни извори.

Основа за донесување на стандардизирана национална терминологија, се, секако, народните имиња на растенијата (Лозановски 1998). Македонија во тој поглед е доста богата. Голем број македонски народни називи на растенија се наоѓаат во бугарски и српски публикации (Ахтаров 1939; Симоновиќ 1959), по кои се наведени локалитетите од кои тие потекнуваат.

Денес имаме регулативи кои обезбедуваат контрола врз називите на видовите растенија кои се општо признати, а се укинуваат други кои се водат како неважечки. Според ботаничарите потребата од разграничување на растителните видови и нивното именување ќе биде полесно да се разбере преку меѓународно прифатени правила со цел да се спречи непотребното и неприфатливо акумулирање на називите на растенијата. Односно, утврдениот и одреден број називи според ботаничарите ќе создадат леснотија при нивната работа. Од друга страна пак, за лингвистите (лексикологијата, лексикографијата, етимологијата, дијалектологијата итн.), големиот број лексеми, називи го даваат јазичното богатство и нудат можност за широка јазична интерпретација.

Секоја нација има свои називи за одредени видови, тоа е процес поттикнат од акумулираното знаење за сè повеќе растенија низ вековите, но таквото зголемување станало предизвик, па мноштвото различни видови и нивните називи станало сè потешко. Македонските називи на таксоните се значајни и поради развиените научни, стручни, комерцијални и други видови комуникации меѓу нашата земја и светот.

Народните називи имаат голема лингвистичка и културолошка вредност. За флористичката терминологија тие се многу значајни како изворен материјал, но не и за полесно решавање на проблемот. Во прв ред народната номенклатура изобилува со синоними (во некои случаи и преку 20 за еден вид) и значителен број хомоними што ја усложнуваат идентификацијата на одделни таксони. Како и во другите земји, така и кај нас, за многу родови и видови нема утврдени народни називи. Вокабуларот на фитонимите од номинативен аспект по својата природата е нераскинливо поврзан со реалноста. Семантичкиот модел на едно растение или цела група се одраз на реалните својства на растенијата: нивната надворешна форма и структура, боја, вкус, мирис итн.

Лозановски (1998: 2) ја предлага следнава стандардизирана номенклатура, која треба да се користи во образованието, литературата, научната и стручно-практичната комуникација:

1. За секој таксон, за којшто ни се познати еден или повеќе народни називи, прифатен е пошироко употребуваниот назив, а по исклучок, алтернативно, е ставен и втор назив;
2. За некои родови, за кои нема соодветен народен назив, се дава назив врз основа на поимот што го означува латинското име или директно се презема латинското име (пр. *Angelica* – ангелика);
3. За одреден број родови, за кои исто така нема или не ни е познато македонското име, преземено е името на некои од еквивалентите од другите јазици (пр. мак. *анасон*, фран. *anis*, англ. *anise*, гер. *Anis*, итал. *anice*).
4. Во терминологијата е применета бинарна номенклатура, како што се означени латинските називи (*Anisum vulgare* – анасон, обичен) и како што се номенклатурите на еквивалентите од другите јазици.
5. За мал број видови, припадници на различни фамилии и родови, дадени се хомоними, што отстапува од научната систематика на растенијата. Кратките објаснувања за одделните термини се однесуваат на стопанската вредност на основниот производ од соодветниот таксон, односно значењето на неговото одгледување и користење.

2. ФИТОНИМИЈА

Фитонимијата е наука за називите на билките. Потекнува од грч. *phyton* – билка, растение и *opota* – име, назив на билката.

Фитонимијата како технички термин опфаќа лингвистичко истражување на народните називи на растенијата како дел од лексиката на еден јазик, како и самите називи (Vajs 2003: 11). Во нашата јазична практика, фитонимијата претставува заокружена целина, која е делумно обработена. Терминологијата со која располагаме, при нашето истражување ги опфаќа поимите: флора, ботаника, називи на растенија, фитоними, фитонимија. Досегашниот придонес помага во/за работата на нашиот долгорочен потфат кој има за цел да даде не само попис на терминологијата на растителниот свет преку јазична синхрониска и дијахрониска обработка, ами да изврши и етимолошка обработка на лековитите растенија со што ќе се дојде до јасен опис и толкување на потеклото на македонската лековита флора.

2.1. Ботаничка / фитонимна лексика

Според класификацијата на Вајс (2003: 400), во составот на ботаничката лексика главно егзистира:

1. Научна и полунаучна лексика, тоа се преводи или адаптации на класични називи, вклучувајќи и популарна, народна етимологија или адаптации на составните називи: *комоника* лат. *Samomilla*; *мајчина душица* лат. *Matricalis*, гер. *Mutterkraut*; *бейоника* < лат. *betonica*; *анасон* < лат. *anisum* итн. Тука влегуваат и дрвјата, плевелите, а ги има и оние видови кои се поврзани со одредена клима, на пример *рузмарин*, *ловор*, како и видовите како *бор* (молика) итн., кои имаат народна разновидност во називите. Начелно зборуваме за примери кои во нашиот корпус се преземени, од латинскиот јазик, на пример, *анџелика* (*Angelica archangelica*), *арника* (*Arnica montana* L.), *валеријана* (*Valeriana officinalis*), *ванила* (*Vanilla planifolia jackson*), *дигиталис* (*Digitalis lanata*), *магнолија* (*Magnolia officinalis*), *сајунче* (*Saponaria officinalis*) итн.

2. Стара, наследена лексика, во која влегува основниот лексички фонд и се среќава во скоро сите словенски јазици: *бреза*, *којрива*, *маслинка*, *јелин* итн (Гецовска 2015: 138).

3. Народна лексика, која е најбогата во речиси сите јазици бидејќи е најчеста и претежно метафорично мотивирана, пр. *божјо цвеќе*, *мајочина*, *јчелник* итн.

Познат е фактот дека во фитонимните листи на класичниот латински, грчки, па дури и индоевропски, наидуваме на метафоричност во називите, познат уште и како деноминација односно преименување. На пр. лат. *apiastrum*, *erba hepatica*, *hirundinaria*, *cauda equina*, *lingua entina*, *pulicaria*, *pulmonaria*, *sempervivum* (Vajs 2003: 401).

2.2. Научна таксономија

Во научната таксономија имаме:

1. Ознака за називот која според лингвистичката терминологија, секогаш означува само едно растение или референт.

знак → референт

2. Некоје растение, т. е. референт, во научната терминологија, може, поради постојаниот развој на ботаничката систематика, да има неколку синонимни имиња, но е договорено дека важи само едно.

референт → знак¹

→ знак²

на пр.: *анасон* → *Anisum vulgare*

→ *Pimpinella anisum*.

Во големата разновидност на растителниот свет постојат растенија кои се слични едни на други, а таквите растенија се нарекуваат со заеднички назив. Во

ботаничкиот речник би рекле дека се работи за генерички именки, како *бор*, *коѝрива* итн. За секој назив се подразбира одредена, повеќе или помалку слична група растенија, а систематиката има свои корени и во народната перцепција.

Покрај научната класификација на растителното царство на класи, редови, семејства, родови и видови, постои и класификација со помош на различни, ненаучни критериуми, кои се видливи во народната номенклатура или народната таксономија. За растителниот свет како целина, овие критериуми, грубо кажано, можат да бидат поделени според:

1. изгледот на растението, што ја условува поделбата на дрвја, грмушки, цвеќиња, треви, печурки и слично.
2. намена на растението со која се определува поделбата на јадење: фуражна, индустриска, декоративна, лековита итн.

2.3. Народна таксономија

Според народната таксономија разликуваме:

1. Знак (тука знакот е ознака за заеднички назив), кој често се однесува на неколку различни референти т. е. растенија.

	→ референт ¹
знак	→ референт ²
	→ референт ³
пр. млечка	→ <i>Taraxacum officinale</i>
	→ <i>Euphorbia palustris</i>

2. Еден референт обично има неколку називи:

	→ знак ¹
референт	→ знак ²
	→ знак ³
	→ боливач
Пр.: <i>Matricaria chamomilla</i>	→ вртипоп
	→ камилица
	→ лајкучка.

2.4. Односот меѓу народната лексика и научната таксономија

При истражувањето на лековитите растенија ја користиме ботаничката класификација на називите на растенијата, која ни се чини наједноставна.

Основниот критериум според кој е избран материјалот станува јасен ботанички критериум. Во словенските етимолошки истражувања ја среќаваме семантичката класификација на називите која е направена врз основа на карактеристиките типични за даден род или вид. Според оваа класификација, се земаат предвид структурата (на пример, бојата на цвеќето, вкусот, мирисот и сл.), својствата (магични, лековити), местото на настанување итн., и тоа се карактеристики кои се поврзани и се типични за даден род или вид, а се дел од семантичката мотивираност.

Со појавата на долгата листа народна лексика на флората (и фауната) за многу европски и други јазици, истражувачите биле збунети од разликата што ја воочиле помеѓу научната номенклатура, т. е. научната таксономија и народната номенклатура. Според Вајс (2003: 25), разликата помеѓу овие две таксономии е лесно воочлива.

Како што можеме да забележиме ботаничката класификација на научниците и таксономијата на луѓето во суштина се две различни нешта. На прв поглед, таксономијата навистина може да биде непрецизна и двосмислена, бидејќи еден знак може, и најчесто означува повеќе референти (растенија), исто како што може да има повеќе знаци за еден референт. Критериумите за класификација се многу различни. Научната терминологија, се служи со строгост, арбитрарност, денотативност, а народната со слобода/ креативност, мотивираност, нејасност.

2.5. Преглед на македонската фитонимија

Обработката на растенијата опфаќа неколку генерации наши колеги лингвисти³, фолклористи, македонски ботаничари, етноботаничари, современи автори на номенклатурата, универзитетски професори итн.

³ Аргировски, М. 2004. „Имиња на животни и на растенија во библиските текстови (македонска редакција)“, *XXXI научна конференција на XXXVII Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, 251–266;

Илиевски, П. Хр. 1979. „Неколку лексички балканизми од претсловенскиот балкански јазичен сојуз во македонскиот јазик (босилек, карпа, рофја, шалас)“, *Научна дискусија* 5, 47–52.

Киш, М. 1996. *Дијалектниот лексика од областа на расипиелниот свет*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, кн. 22, Скопје.

Киш, М. 2010. *Лексички, зборообразувачки и морфолошки особености на македонските дијалекти*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.

Макаријоска, Л. 2016. „Фитонимите во македонските и хрватските црковнословенски текстови (лексички паралели)“, *ИМЈ, Македонистика* 15, 55–84.

Макаријоска, Л. 2017. „За растителниот свет во македонската традиционална култура“, *Зборник на трудови* 20, НУ, Завод за заштита на спомениците на културата и музеј, Битола 109–121.

При посочувањето на библиографијата за називите на растенијата, вклучивме современи, историски, народни, македонски извори и студии, атласи, монографии, досега објавените извори и дисертации, вклучувајќи ги и македонските хербариуми, лекарственици итн. Впрочем, поставени се и задачите за идниот „Етимолошки речник на називи на лековити растенија во македонскиот јазик“, иницијатива поставена од страна на мојот ментор, проф. д-р Гоце Цветановски.

Описот односно историјата на нашата терминологија од областа фитонимија бележи увид од поодамна. Ќе почнеме од предложениот опис на македонската флора и фауна, кој претставува систематизиран материјал за терминологијата од областа на ботаниката, и тоа за примероци кои се наоѓаат во Македонија, во весникот „Вести“, почнувајќи од бр. 62 од 11 јуни 1893, па сè до крајот на 1901 година. Всушност тоа е резултат на една акција што потекнува уште од *Солунскиите книжици за прочиј* (Четврта книшка, стр. 273), а чии иницијатори се Д. Матов и А. Тошев, кои им се обраќаат на сите учители и ученици, во нивната секојдневна работа да посветат внимание и на описот на сите видови растенија и животни (сигурно е дека на овој апел се јавиле повеќе заинтересирани). Меѓутоа, во весникот *Вести* се печатени, само збирките на познатиот учител, фолклорист и публицист, Георги Трајчев, кој во своето учителствување ја поминал речиси цела Македонија. Тој дава еден опширен

Матевски, В. 2010. *Флора на Република Македонија*, т. 2, св. 1, МАНУ, Скопје; Матевски, В. 2021. *Флора на Република Македонија*, т. 2, св. 2, МАНУ, Скопје.

Митков, М. (1967), 1980. „Образувањата од имињата на дрвјата во македонскиот топономастички систем од аспектот на нивната внатрешна форма“, *Македонски јазик*, Скопје 205–212.

Митева, Д. 1982. „Изразување на партикуларизацијата од типот трева : тревка и сл. во нашиот јазик“, *Лингвистичен збор* 29/1, Скопје 96–98.

Мицевски К., Пауновска Б., 1984. „Народни имиња на растенијата од Скопско, Тетовско и Гостиварско“, *Македонска терминологија XIV*, 1, МАНУ, Скопје.

Поповски, А. 1976. „Кон семантиката на лесе“, *Лингвистичен збор*, Скопје 23/1.

Стаматоски, Т. 1973. „Фитонимската основа бор- во македонската топонимија“, *Македонски јазик* 24, 87-101.

Џубалевска М., Макаријоска Л. 2010. Називите од областа на растителниот и животинскиот свет во коментарот кон Погодиновиот псалтир, *Македонски јазик LXI*, Скопје, 117–131 итн.

Речници, атласи, билтени

Кузманоска, А. 2019. *Мал речник на називи на растенија*, македонско-француски, француско-македонски, Универзитет „Свети Кирил и Методиј“, Скопје.

Лозановски, Р. 1984. *Терминологија од областа на нивелниите растенија*, Билтен на Одборот за изработување на македонска терминологија, год. XXIV, бр. 1–2, МАНУ, Скопје.

Лозановски, Р. 1998, *Терминологија од областа на нивскиите, градинарскиите и фуражниите растенија*, Македонска терминологија, МАНУ, год. XXVIII, бр. 3, 101. Скопје.

Мокров, Б. 1974. *Кон описот на македонската фауна и флора, Ботаника. Минералологија. Зоологија*, МакТерм 4/4, 4–60, МАНУ, Скопје.

Станковиќ Л, Мискоска-Милевска Е. 2008. *Етимолошки речник за имињата на некои фамилии, родови и видови на васкуларни растенија застапени на територијата на Република Македонија*, Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, Факултет за земјоделски науки и храна итн.

систематизиран опис на македонската флора и фауна, кој и денес може да претставува интересен материјал за нашите филолози.

Поттикнат од иницијативата за собирање на ваков материјал Трајчев, уште во 1896 година, како учител по природна историја при скопското Педагошко училиште запишува локални, народни називи на растенија и животни и тоа на следниот начин: при изучувањето на зоологијата и ботаниката, ги тера учениците во посебна тетратка да го одбележуваат локалниот назив на секое животно во I клас и првиот пед. курс/ и растение /во II клас/ што ги познаваат, без тоа да им причинува тешкотија. На крајот од годината ги проверува, до колку тоа е можно, и им ги бара тетратките. На тој начин успева да ги собере локалните називи на сите оние растенија и животни кои учениците ги познаваат во скоро целиот Скопски вилает и Серски санџак. Но, за жал, тетратката во која ги собрал ја изгубил, а ја имал само тетратката од Серското третокласно и педагошко училиште, три години по ред (в. „Вести“ бр. 62 од 11 јуни 1899 г.).

Терминологијата, собрана и опишана во *Весѝи* е чисто македонска. Тоа јасно произлегува од границите на регионот (Скопски Вилает и Серски Санџак) на кој се однесува терминологијата. Иако, како што со жал констатира самиот Г. Трајчев, недостасува полната терминологија (заедно со Скопскиот Вилает), читателот има увид и вака во огромното богатство на зборови од областа на фауната и флората, со што се дава виден придонес во збогатувањето на македонскиот јазичен фонд (Мокров 1974: 1–2). Од поновата литература, ќе ги споменеме делата на Мицевски, Пауновска *Народни имиња на расѝенијата од Скојско, Теѝовско и Госѝиварско* (1984), Матевски *Флора на Република Македонија* (2010, 2013, 2021) итн. Ние, се служиме со овој богат материјал, како и со останатите, како што се трудовите на претходно посочените трудови на почитуваните колеги: Маријана Киш, Мито Аргировски, Гоце Цветановски, Лилјана Макаријоска итн. Особен придонес за македонската етимологија е и иницијативата на мојот ментор, проф. д-р Гоце Цветановски, кој е заслужен за уште еден труд за фитонимијата, со посебен акцент на називите на лековитите растенија во македонскиот јазик.

Дијалектните речници, се дел од конструирањето на еден етимолошки труд за што потврда наоѓаме и во *Коменѝариѝе* во нашиот дијалектен атлас, со кој се служиме и ние, иако не се наш главен предмет на интерес. Имено, во коментарите на *Аѝласоѝ* се бележат картографираните лексеми во нивната стандардна варијанта, а во спротивно се даваат дијалектните форми, а потоа се наведуваат податоци во врска со нивната етимологија. Притоа се коментираат (локализацијата и етимологијата) сите лексеми или нивните зборообразувачки варијанти, кои имаат едно до две појавувања

на македонската јазична територија и како такви во *Леџендаиѝа* влегуваат со општото упатство да се консултира *Коменѝароиѝ* односно *Индексоиѝ* на картографираниот дијалектен материјал (2008: 16–17).

Единствениот наслов со оваа проблематика како нашата во Македонија излезе од печат во 2008 година. Делото под наслов, *Еѝимолошки речник за имиѝаѝа на некои фамилии, родови и видови на васкуларни расѝенија засѝаѝени на ѝериѝоријаѝа на Репѝублика Македонија*, во издание на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, Факултет за земјоделски науки и храна, 2008, од авторките Лефтерија Станковиќ и Елизабета Мискоска-Милевска, претставува првиот етимолошки речник од областа на ботаниката. Авторките во предговорот на малата книшка т.н. *Речник* забележуваат дека во практиката се покажало неуспешно механичкото паметење на имињата на растенијата и тоа честопати претставувало тешкотија за студентите на овој факултет. Сметајќи дека е природна потребата од постоење на ваков речник и со оглед на фактот дека вакви или слични изданија напишани на македонски јазик скоро и да нема, решиле да дадат извод од флората на Република Македонија, во која ќе биде дадена етимологијата на имињата на сто васкуларни растенија (папрати, голосеменици и скриеносеменици). Така што, во поголемиот број случаи, дадени се комплетни информации за потеклото на името на фамилијата, родот и видот. А во други пак, не било можно во потполност да се објаснат поимите, особено географските, кои низ историјата ги менувале имињата или имаат локално значење. Сепак, тука мора да забележиме дека станува збор за имињата на растителните родови и видови⁴ од латинскиот и грчкиот јазик (Станковиќ 2008: 2). Од претходно наведениот преглед може да се каже дека македонската традиција која се занимава со овие прашања е континуирана, и ни послужи во однос на класификацијата, обработката односно анализата на фитонимите.

Со посебно задоволство би се задржале на следниве два проекта: *Еѝимолошки речник на македонскиоиѝ јазик* (ЕРМЈ) и *Македонски еѝимолошки речник* (МЕР), чиј главен уредник е мојот ментор, проф. д-р Гоце Цветановски. Првиот, тезаурусен (сеопфатен) за којшто ќе треба подолго време и ексцерпција на материјалот (од картотеките на ИМЈ, но и од други домашни и странски етимолошки извори), а вториот научнопопуларен во кој е опфатена основната лексика на македонскиот јазик. Етимолошкиот речник кој го опфаќа основниот лексички фонд е насловен како

⁴ начинот на изработка е според правилникот на меѓународниот кодекс за ботаничка номенклатура (ICBN), во која постои дефинирана постапка за именување на растителните родови и видови (според Лине).

Македонски етимолошки речник (МЕР), од кој веќе има резултати, објавени во сп. *Etymologica Macedonica* (2023). Односно во 2023 година од печат излезе и специјализираното списание за етимологија *Etymologica Macedonica*.

Словенската фитонимија бележи прилично голема историја во однос на називите на растенијата (полски: Pawłowski 1970, 1974; Wajda-Adamczykowa 1984–1992, Waniakowa, 2011, 2012, 2015, 2017; руски: Меркулова 1964, 1967, Колосова 2011 итн.; српски: Лома 2004, Калезић 2003, 2010 итн.; словачки: Kralik 2009; чешки: Kosík 1941, Machek 1956 итн.). Една од најистакнатите истражувачки од оваа област која напишала повеќе трудови, а кои се однесуваат пред сè на дијалектната лексика кај нас е Маријана Киш (1976, 1979, 1980, 1982, 1984, 1994, 1996)⁵.

3. ЕТИМОЛОГИЈА

Научната дисциплина што се занимава со реконструкција на зборовите и откривање на нивното потекло се нарекува *етимологија*. Доаѓа од грч. *ἐτυμολογία* (etymologia) од *ἔτυμον* (étimon) – ‘вистина, вистинското значење на зборот’ и *λογία* (-logia) – ‘учење, наука’. Етимологијата е млада наука која произлегла од примарната човечка љубопитност и способност да се *дешифрираат* одредени зборови, како настанале и зошто. Во европската лингвистика, етимологијата се развила во посебна научна дисциплина во првата половина на 19 век, паралелно со појавата и развојот на индоевропската компаративна лингвистика. При утврдувањето на потеклото и идентификувањето на изворот, се пристапува интердисциплинарно затоа што етимологијата покрај тоа што соработува со компаративната лингвистика, историската лингвистика итн., таа е во корелација и со останатите, како ботаниката, фолклористиката итн. (што е случај и со нашиот труд).

3.1. Идентификација на фитонимите

Зборот често се идентификува со лингвистички знак, но тој е еден отсек на речта во кој се појавува соодносот меѓу звуковата материја, граматичките модели и значењето. А за добро идентификување на етимологијата, како и за секоја научна дисциплина, нема посебен рецепт, најдобриот рецепт е искуството.

Идентификацијата на растенијата во етимолошките истражувања за македонската, а воопшто и за словенската фитонимија претставува голем предизвик.

⁵ Сите трудови се преобјавени 2010 година во монографијата *Лексички, зборообразувачки и морфолошко-лексички особености на македонските дијалекти*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.

Идентификацијата на фитонимот е клучен фактор за понатамошно разгледување на називот, а точното определување доаѓа откако ќе се утврди идентификацијата на латинскиот назив. Секако дека правилното идентификување на растенијата овозможува толкување на семантичката мотивација на називите и придонесува за создавање на веродостојна етимологија. Тука пред сè влегува обработката, но и меѓујазичните сличности и феноменот на *лажни пријатели* во македонските (и словенските) називи на растенијата. Пренесувањето на назив од едно растение на друго (најчесто поради сличност во изгледот, цветот, плодовите итн.) е честа појава. Во сите словенски јазици и дијалекти се забележува дека еден назив може да се однесува на неколку видови растенија, а даден вид може да има дури и неколку називи. Според анализата, не е невообичаено овие називи да бидат формално и семантички конвергентни низ големи области каде што се зборуваат словенските јазици. Секако дека споредбените проучувања во и вон јазикот на словенските материјали секогаш бараат голема претпазливост за да се спречат можни грешки во идентификацијата. Формалната сличност не ја гарантира адекватноста на содржината, односно вистинското значење, бидејќи во некои случаи се занимаваме со целосна конвергенција на називите и нивните ознаки во дадениот јазик или во словенските јазици, а понекогаш називите претставуваат *лажни пријатели*.

3.2. Мотив за именување на фитонимите

Секој збор произлегува од потребата за именување, а именувањето се води само од идејата на човекот за тоа што го именува. Историјата и мотивот на називите на растенијата се директно поврзани со истражувањето на овие растенија. Првите називи настанале поради човечката потреба да се едуцира човекот и да почне да го користи и да го споделува знаењето со другите. Оваа потреба има практична цел и е без желба да се дознае вистинската природа на растението. Поради оваа причина, за македонските називи на фитонимите, значењето на овие називи има предност во однос на корисната вредност на растението, што пак зависи од целта или гледиштето на оној што го создал називот. Тргувајќи од лингвистичка гледна точка, сакаме да ја разбереме врската помеѓу генеричкиот назив и неговата појдовна точка (зборот од кој произлегува називот) и мотивот за именување. Лингвистичката анализа на ботаничките називи е значајна, бидејќи води до подлабоко разбирање на потеклото на овие називи, а со тоа и до индиректно познавање на одделни растителни видови и родови. Меѓутоа, во практиката, комплетната анализа на називите според нивната појдовна точка е тешка од повеќе аспекти. Мотивите на називите често се двосмислени или на располагање

имаме неколку слични или сосема различни објаснувања, а третата можност е дека не можеме да го објасниме самиот назив. Исто така, од оваа гледна точка (лингвистичка), народните називи (како и латинските научни), се сосема обични називи, кои по својата природа не се разликуваат во голема мера од другите јазични знаци. Бидејќи правиме поширок фокус, разликата во однос на другите употребени лингвистички знаци е во тоа што ботаничките латински називи⁶, не се дел од поединечен жив јазик, туку се дел од наднационален јазик. Така, денешните латински научни називи на растенијата се во голем дел наследство на стари називи, кои исто така претрпеле семантички промени со текот на времето. Од друга страна пак, народните називи го опфаќаат живиот јазичен слој односно имаме конкретна јазична средина, што нормално исто така поради временската дистанца предизвикуваат фонетски, семантички поместувања итн. Токму поради тоа, тешко може да се следи и развојот, промените односно потеклото на фитонимите.

Моделите на номинативниот процес се универзални и го покриват вокабуларот на кој било јазик, без разлика на типолошките карактеристики и неговата генетска припадност. Врз основа на најзначајните карактеристики на номинацијата, може да се издвојат неколку продуктивни мотиви. Во називите на лековитите растенија влегуваат следниве мотиви: примена, домашна употреба, вкус и мирис, изглед, место и услови на раст, време на цветање, именување на бои, фаунистички вокабулар, народни верувања, суеверија, обреди, религиозни верувања, антропоними. Така на пример, според верувањата, од боите на виножитото се претскажувала плодноста на посевите и овошките, а исто така се претскажувале и временските услови за подолг период. Пр. жолтата боја се однесувала на житните растенија, сината на сливите, маслинките, црвената на грозјето и виното, зелената на тревата. А во сите балкански земји, по дождот, ако се појави виножито (божилак или суница), ќе има убаво време, а сунцата се спуштала на реката да пие вода зашто облаците се испразниле (Макаријоска 2013: 327).

Феноменот на лексичка мотивација е актуелен предмет на лексиколошко истражување кое е поврзано со сознанието дека внатрешната форма не е само форма, туку и категорија што ги поврзува формата и содржината. Внатрешниот мотив е име на карактеристика (морфолошки тип, мотив, валидност), самиот знак (со фонетски тип на мотивација) или објективен ентитет воочен или припишан од страна на говорникот, од

⁶ таканаречениот ботанички латински, кој има потекло од средновековниот и ренесансниот латински односно класичниот латински.

близината на два објекта (семантички тип мотивираност). Тоа е почеток и поткрепа на значењето и се реализира од говорниците како причина за именувањето. Внатрешниот мотив е дел од значењето на зборот. Прашањето за интеракција помеѓу внатрешниот мотив и лексичкото значење, придонесува за внатрешното мотивско значење во лексичкото значење со текот на времето на историјата на зборовите, кое е особено интересно и достоино за проучување. Комплементарноста помеѓу значењето на внатрешниот мотив и на лексичката единица е најјасната интеракција, иако може да биде во различен степен во зависност од видот на мотивацијата и типот на мотивирање на називот, на лексичко-семантичката класа на која припаѓа даден збор и сл. Особено голем е придонесот на внатрешниот мотив како дел од содржината на зборот во ономаатопејските зборови.

Мотивот и принципите за именување на растенијата се универзални и важат за сите јазици, како што напоменавме и честопати може да се однесуваат на целиот род, а не на поединечни видови затоа што корисниците не разликуваат видови, а само именуваат растенија кои растат во областите и се карактеристични, корисни или обратно, отровни. Кога се разгледуваат називите на растенијата на овој начин, од суштинско значење е разбирањето на неколку области поврзани со растенијата. А, лексиката од областа на растителниот свет претставува предмет на интерес во славистиката од аспект на именувањето, од аспект на внатрешната диференцијација и тематската сегментација, и од аспект на етимологијата на називите (Макаријоска 2016).

Едно од најважните прашања како што посочивме е доброто познавање на ботаниката во однос на препознавањето на видовите и нивните карактеристики (како што се општиот изглед, формата и изгледот на листовите, бојата и формата на цветот, мирисот, времето на цветање, лековитите својства итн.). Според бојата, номинирани се македонските називи: бела трева, бело и жолто ињовче (*Achillea millefolium*), жолчка (*Potentilla tormentilla*) итн. Религиозно мотивирани се: богородична трева (*Hipericum perforatum*), божјо цвеќе (*Ocimum basilicum*), божанка (*Matricaria chamomilla*), а со прва компонента зооним се забележани растенијата: магарешка млечка, свинска млечка (*Potentilla tormentilla*), маче трева (*Valeriana officinalis*), зајчови јаболка (*Craegus sanguine*), а со втора или во склоп на сложенка, влегуваат: млечна козица (*Taraxacum officinale*), вртикучка, лајкучка (*Matricaria chamomilla*) итн.

Во семантичката мотивација пак, влегува и второто клучно прашање, а тоа е намената на растенијата, нивната употреба односно лековитите својства, припишаните магиски својства, растителните обичаи, верувања и легенди, табуа итн. Според истражувачите на фитонимите, особено Пелчова (2001) истакнува дека важна улога во

именувањето на растенијата игра и верувањето во натприродната (добра или лоша) моќ на некои растенија, легендите, религиозните верувања и суеверија, како и разни симболични конотации. Ова ја вклучува и потребата да се знае како растението се перципирало и користело во минатото (антиката), бидејќи често се занимаваме со стари називи. А, само со добро познавање на сите овие полиња⁷, може да се направи обид за правилна реконструкција на семантичката мотивација на називите на растенијата (Waniakowa 2012: 67).

Положбата и климатските услови во Македонија нудат изобилство на лековити билки. Називите на билките со магично дејство се поврзани со чудотворната моќ на растенијата во која веруваат сите народи и тоа е одразено во сите религии. Ова се должи на важноста на растенијата во животот на луѓето во сите негови фази, како и на достапноста, бидејќи растенијата се насекаде. Растенијата се храна и лек (реален или магиски). За верувањата во билките и нивната магиска моќ има богата фолклористичка литература, а одразот на овие верувања во јазикот, и магиските формули поврзани со растенијата, се особено интересни. Етимолошката магија можеме да ја следиме во две основни линии: 1. според изгледот и својството на билката; 2. според звуковото совпаѓање и 3. се совпаѓаат двата принципа. Етимолошката магија е тесно поврзана со народната етимологија, но и со верувањата во натприродни сили што се кријат во билките, во природата во сите нејзини пројави, а пред сè од магичната сила на зборот (Велковска 2009: 233). При народното етимологизирање имаме случајно гласовно совпаѓање, каде се поместува семантиката од основното значење кон фигуративното, најчесто со метафорично значење. Така на пример, кај билката *здравец*, се зема основата на името *здравец* – *здрав* и се пренесува на човекот, стоката, имотот, да се биде *здрав*, со *здравје* да биде нешто, со *здравје* ќе се земеме! Називот за билката *врайџика* е исто така етимолошка магија, од *врайџика* – *да се врайџи*, се дава на војник за да се *врайџи дома*; а не се дава на мома што треба да се мажи *за да не се врайџи дома*, а од *врайџика* – да се врти; *невен* од *ке венеш* за мене, *босилок*, *босилек* – *џол*, *бос* ќе одиш за мене.

Фитотерапијата, етноботаниката и етнографијата во своите основни црти се народни. Со методите на етнографијата се опфаќаат верувањата за растенијата и дрвјата, кои имаат и лековити својства, за од нив да се изведуваат сознанија за оној дел

⁷ Според овој принцип, карактеристиките на растенијата важни за луѓето може да се поделат во три општи групи: еколошки карактеристики (вклучувајќи го времето на цветање како најзначајно за развојот на растенијата и времето на жетва), физички карактеристики и функционални својства.

од палеофитотерапијата, кој не е одразен во историските извори, а во суеверните преданија и обичаи на народот е недостапен за друга наука.

Билките поседувале лековити и магиски својства. Лековитите билки биле почитувани, љубовните билки ги познавале ретки билјарки, а билките што носат среќа самовилите (Макаријоска 2011: 137). Билките се береле обично ноќе или рано наутро пред изгрејсонце на определени празници: Ѓурѓовден, Еремија, Лазарица, Врбица, Спасовден, Духовден, Иванден и др. Според некои верувања, за време на некои празници ѕвездите сами слегуваат на земјата и тогаш билките стануваат лековити (Вражиновски 2006: 56, 58). Се смета дека билките собрани на одделни празници имаат магиска вредност.

Билките заземаат значајно место во народната медицина. Моќта на билките или тревките најмногу доаѓа до израз при приготвувањето на лекови (алтернативна медицина), а лековите направени од билки или од тревки се познати под името *бабини лекови*. Според народното верување, самовилите се господарки на лековитите билки, кои имаат најголемо знаење за исцелителната моќ на билките, а истовремено имаат и лек за секоја болест. Тие ја претскажуваат судбината и може да влијаат врз нејзиниот тек. Коренот, од кој расте стеблото и се разгрануваат гранките на растенијата, метафорично го открива заедничкото потекло и го претставува првиот свој член во семантичката спротивставеност. Тој, во основата, го поставува општиот почеток на родот. Згора на тоа, коренот е во земјата и има врска со хтонскиот свет, а оттука и врската со починатите предци. Билките имаат способност да ги избркаат и демоните на болеста. А, многумирирните растенија како здравецот, босилекот, невенот, матерката и сл. се користеле при одржување на личната хигиена. На пример, корен од здравец се зашивал во капата на детето како амајлија за да биде здраво и долговечно, а болните се капеле во вода во која преноќиле здравец, дрен, босилек (Макаријоска 2011: 115). Одењето и собирањето билки било придружувано со безброј песни, во кои на прв поглед би се рекло дека главен мотив е љубовта (ме сака – не ме сака ‘*Capsella bursa-pastoris*’, мома душа ‘*Matricaria chamomilla*’, китисват ‘*Rosmarinus officinalis*’). Но, и покрај несомнено големата присутност на овој мотив, во билјарските песни преовладува битовиот карактер, што произлегува од битовата содржина на самиот обред. Барајќи исполнување на желбите и надежите, народот во овие песни барал возвишеност, доближување до природата, до сонцето, до билките, до тој непознат свет, до кој секој сакал да се доближи и да го разбере (Жежел-Каличанин 1973: 136). Меѓу називите на лековитите растенија среќаваме и многу кованици создадени во долг период на ботаниката, но среќаваме и истоимени називи односно називи создадени од

имиња на луѓе (најчесто ботаничари), како и називи мотивирани од имиња на митолошки суштества, како гороцвет (*Adonis vernalis*), кашкин босилек (*Oscimum basilikum*) итн. Тука ќе ја споменеме и најстарата митолошка епизода која се изразува преку неволното убиство, жртвувањето на бикот (дело на Митра, по наредба на Сонцето), што се толкува како плодотворна последица затоа што од мртвото тело на животното ќе никне трева и лековито билје односно од семето на прабикот се раѓа животинскиот свет, а од неговото тело никнуваат билки (Eliade 1991: 190).

Народната етимологија е една од структурните карактеристики на јазичниот систем, основниот, суштествениот процес, во којшто непознатата форма на зборот се поврзува со друга лексема со цел да се постигне мотивација. Народното интерпретирање означува настојување да се најде во зборовите внатрешна форма како рационално објаснение на значењето на зборовите без оглед на реалноста. Народната етимологија, првично настанала по устен пат. Таа етимологија не се потпира на никаква научна аргументација односно правила, ами на случајно(то) совпаѓање или на звучното оддалечување од зборот, а зборот може да го промени своето значење и под влијание на други, блиски по звук (звучење) зборови (Гецовска 2015: 74). Така на пример, сè уште се секавам на народната етимолошка интерпретација на мојот татко, кога на шест години го прашав како настанал зборот магдонос. Неговиот живописен одговор беше проследен низ насмевка, за некоја жена Магда која одејќи по патот, се сопнала од камен, паднала и си го удрила носот бидејќи гледала горе на небото, а не пред неа, значи, магдонос доаѓа од Магда на нос. А, на тоа место (кајшто паднала) никнал магдонос. Секако дека оваа народна и педагошка лекција, цврсто се врежала во моето секавање, а за веродостојноста и љубопитноста ќе дискутираме другпат. Иако, мора да признаам дека никогаш подоцна не побарав одговор на прашањето, дали тоа беше плод на неговата фантазија или плод на колективна меморија.

3.3. Етимолошка анализа на фитонимите

Предмет на етимологијата како лингвистичка дисциплина е проучување на изворите и осознавање на процесите на формирање и промена на лексиката на структурата на еден јазик, вклучително и реконструкција на зборовите од најстариот (обично претписмен) период. Процесот на утврдување на потеклото на зборовите (и на фразите) обично се означува со термините *етимолошка анализа*, *етимологизирање* или *етимологизација*. Не ретко (во науката) се случува да имаме спој на две или повеќе области разгледани од аспект на интерес на проучувачот. Секако дека ова произлегува од интердисциплинарниот карактер на науките, а во нашиот случај е поставен мост

помеѓу етимологијата и ботаниката, а очевидното поставувањето методи при/за обработка на фитонимите, називите на лековитите растенија односно етимолошка анализа е нужен факт. А ботаничката номенклатура и македонските називи на растенијата, се основен услов за понатамошно разгледување. Впрочем, етимолошките трудови (речници итн.) не претендираат да бидат полни, целосни, и не се ограничуваат чисто само на словенската етимологија, ами зафаќаат и пошироки размери (од индоевропеистиката) затоа што се испитуваат различни термини од: метеорологијата, називите на дрвјата, растенијата, природните појави, религиозната, пчеларската и друга терминологија (Гецовска 2015: 176–177).

Главниот дел од истражувањето е посветен на етимолошката анализа на називите на лековитите растенија и на резултатите од оваа анализа. Обработени се лексички единици со кои се означуваат називи на растенија (називи на родови, видови, еднокомпонентни називи на растенија, дво- и повеќекомпонентни називи). Предмет на обработка се називите на лековитите растенија во македонскиот јазик кои подлежат на етимолошка анализа. Етимологијата може да се нарече уште и *лингвистичка археологија*. Етимолошката анализа на лексиката од тематската областа фитонимија односно на називите на лековитите растенија претставува дел од основниот фонд на секој јазик, но и предизвик за нови надградувања со нови називи на растенија, видови и подвидови. Основните задачи, кои ги поставивме се:

- а) откривање на основните оригинални називи во македонскиот јазик, преку споредба со зборови од сродни јазици и потрага по формалната и смисловната историска длабочина на јазикот, односно проникнување до самата основа;
- б) откривање, анализа на зборовите кои се јавуваат како деривати внатре во јазикот, составени од деловите, корен, наставка итн. во дадениот јазик.

Врз основа на методите на анализа и споредба на податоци од етимолошките речници на словенските, балканските и на други (индо)европски јазици, како и изворите наведени во делот *Библиографија*, направивме етимолошка анализа на лексемите, односно на лексичките компоненти, а потоа ги објаснивме врските со нивните етимолошки сродници, промените и спецификите на фонетски и на семантички план, а ќе се осврнеме и на народната етимологија и етноботаниката на лексемите. Целта на овој подвиг е да се најде потеклото на називите на одбрани растителни видови и да се поткрепи тоа потекло со објаснување. Од наша гледна точка, ние сме заинтересирани за врската помеѓу називот, мотивираноста односно етимологијата на растението на кое се однесува називот. Но, дури и ако го разбереме јазикот на ботаничкиот латински, грчкиот, индоевропскиот итн., и да се запознаеме со

ботаниката, почетната точка за именување не е секогаш очигледна и затоа не е лесно да се етимологизира. Понекогаш називот се однесува на едвај очигледни, па дури и неважни својства на растението, на неважни знаци на одреден растителен вид, значи почетната точка е целосно нејасна, а во екстремни случаи, дури и погрешна. Општо земено, повеќето називи на растенијата се дел од старата лексика, преку која се одразуваат човечките мисли и идеи за светот од минатото во кое се создавале поимите. Современиот човек тешко може да го разбере овој симболичен свет, бидејќи тоа се траги од заборавено наследство или запоставени искуства. Но, дури и ако не може да се открие потеклото на некои називи на растителни видови и тие да останат необјаснети, не можеме да тврдиме дека таквите називи немаат значење.

Етимолошката анализа на називите на лековитите растенија во македонскиот јазик започнува со потеклото и семантиката на избраниот назив врз основа на значењето на претходниот, *ѝоориѝинален* збор од кој е образуван избраниот збор преку идентификација, мотивација што го поттикнала појавувањето на значењето на избраниот збор. Секако во одреден број случаи, кај називите среќаваме балканско, но и пошироко ист концепт на создавање лексеми, развој односно поклопување во етимологизирањето. На пример, меѓу ајдучицата (ајдучка трева) и лат. *Achillea millefolium*, на семантичко, културолошко ниво, тоа е многу видливо. Во етимологијата на овие називи може да се забележи дека латинската односно грчката (*Achillea*), како и во македонската етимологија (ајдучица) во првиот дел на овој фитоним, стојат храбри луѓе, јунаци (Ахил, ајдук, -ци), кои лечат рани со помош на оваа билка. Како што може да се забележи во етимологијата на ботаничките називи на растенијата се занимаваме со етимолошка интерпретација на називи врз основа на семантичка анализа, која го вклучува значењето на називот на растението и постарото, првобитно значење на/од најстарата форма на зборот од кое/кој настанал називот (првото значење на називот) и нивната врска/поврзаност. Пред сè, потребно е да се направи разлика помеѓу семантичкото потекло и географското потекло на називот кои меѓусебно се поврзани.

Посебен предизвик претставуваат метафоричните називи на растенијата, кои ќе бидат опфатени во неопходна мера (*сончево око*). Овие називи, иако споредни, сепак секогаш треба да се дешифрираат преку призмата на метафората односно тоа е примарната мотивација. Во секундарните називи спаѓаат и називите кои се поврзани со дијалектите, кои обично имаат народна етимологија (Waniakowa 2012: 72). Секако дека етимолошките истражувања продолжуваат додека не се најде веродостојно објаснување. Лековитите растенија чија етимологија е позната се исто така вклучени во текот на ова истражување и затоа посочуваме дека нивното потекло е познато. Особено

внимание е посветено на автохтоните македонски називи на лековитите растенија како што се *ѿајан*, *буѿин* итн. Исто така даваме и нова етимолошка анализа на одредени лексеми до кои сме дошле, како што е називот за ендемскиот вид бор – *молика* (*Pinus peuce*), потоа прва етимолошка анализа на македонскиот народен назив за фитонимот *буѿин* (*Digitalis lanata*) итн. Етимолошката анализа може да понуди неколку различни објаснувања засновани на различни семи (најмали значенски единици), кои се подеднакво важни, а може да се случи едно од нив да не може веродостојно да се потврди. Доколку повеќето од семите се несоодветни или погрешни, тогаш не се следи етимолошкото потекло на зборот чија етимолошка позадина се истражува. Па, потеклото на некои називи останува недоволно објаснето и покрај многуте постоечки или неодамнешни објаснувања. Поради оваа причина, етимолошките речници, трудовите, статиите укажуваат на степенот на веројатност за објаснување со изразите како *веројатно*, *најверојатно*.

Сè уште не би можеле да зборуваме за целосен преглед односно етимолошка анализа на називите на лековитите растенија во моментот, а и општо е невозможно, поради големиот и неистражен број фитоними. Истражувачот никогаш не може да каже дека ги анализира сите називи на лековити растенија (во нашиот случај) зашто материјалот е секогаш нецелосен. Не успеавме да ги опфатиме сите називи на одбрани лековити растителни видови (земајќи ги предвид дури и материјалите од досегашните студии). Освен тоа, сметаме дека со називите тоа е невозможно зашто сè уште се креираат нови називи на фитоними односно лековити растенија (секако преку добивање на нови видови растенија, преку вкрстување итн.), кои веројатно ќе бидат дел од фондот на дополнетиот, иден *Речник*.

Одреден број називи не се вклучени во *Толковниот речник на македонскиот јазик* (2003–2014) од проста причина што се јавуваат на премал простор и изворите не ги евидентираат. Одредени називи пак, секако не се вклучени, само поради празнините во идентификацијата на растенијата зашто дадениот опис практично не придонесува за разграничување на некое растение. Испуштивме дел од називите од *Речникот*, бидејќи не сме сигурни за кое растение се работи, а тоа важи пред сè за оние лековити растенија на кои им е испуштен латинскиот назив, а дел од нив се опфатени по претходна стручна консултација, а кои не подлежат на *двојници* и тешка идентификација. Во вакви случаи, делумна карактеризација не може да помогне, бидејќи дадените карактеристики обично се премногу општи. Меѓу називите на лековитите растенија без латински назив во ТРМЈ, се: *оман* ‘тревно растение со широки заострени листови и жолти цветови, слично на маргаритка’ (III: 511), *цикорија*

‘повеќегодишно растение со долго и исправено стебло, ситни долгнавести листови и сини цветови, расте покрај патишта, по ливади, жита и сл.’ (VI: 320), *џурчинка* (VI: 142) итн. Без латински назив во нашиот *Речник* ги среќаваме и растенијата: *асѝараџус* (I: 63), потоа *акѝинидија* (I: 24), *оренок* (I: 543), *дуџица* (I: 557), *евкалиѝѝус* (I: 570), *свечка* (II: 233), *какѝус* (II: 451), *кравариџа* (II: 623), *круша* (II: 654–655), *леблебија* (III: 24), *ризлинџ* (V: 239), *сирак* (V: 384), *џуѝенка* (VI: 142) итн. Вакви случаи среќаваме и надвор од нашата земја *zielonka* ‘вид трева што расте ниско по ливадите’ (Kařlowicz 1900–1911, 6: 381) итн.

Карактеристиките на народните називи на растенијата се особено јасни, кога се споредуваат со научната ботаничка номенклатура (Меркулова 1965: 72). Вклучувањето на латинските називи во нашиот труд е нужно, потребно и служи за прецизност, јасност зашто често може да дојде до конфузија. Така на пример, во изданието *Речник на демирхисарскиот џовор* од авторите Радован П. Цветковски и Божо Стефановски (2008), Трајковски го забележува следново: „Она што мислиме дека е незначителен пропуст е неименувањето на растенијата и животните со латински имиња, зашто ако за мене и за авторите е познато што е тоа вратика (висока дрвенеста билка со карактеристичен мирис и жолти цветови – *Tanacetum vulgare*), за оној од Источна Македонија можеби не значи ништо зашто има многу такви билки, а таму се викаат поинаку, како за мене што не значи ништо пиреј, туку само трскот (треска), односно *Agropyrum repens*“ (Трајковски 2009: 289).

Затоа, секој назив во нашиот труд е составен од два дела:

1. македонски назив на лековитото растение (заедно со синонимите) и
2. латински назив (што е неопходен предуслов за идентификација на родот и видот).

Поголемиот број опфатени називи се еднокомпонентни, на пример, афион (*Papaver somniferum*), боровинка (*Vaccinium myrtillus*), здравец (*Geranium robertianum*) итн., опфатени се и двокомпонентните називи на лековити растенија како, ајдучка трева (*Achillea Millefolium*), магарешки трн (*Onopordon acanthium*), овчарска торбичка (*Capsella bursa–pastoris*), трева од срце (*Cichorium intybus*), како и фразата ме сака – не ме сака (*Capsella bursa–pastoris*) итн.

Називите се подредени по азбучен редослед, а на крајот е даден *Сѝисок* на обработените лековити растенија (на латинските и македонските називи). Опфатени се педест и осум (58) латински називи на родови, и исто толку видови од кои четриесет и три вида се посебни (43), останатите се среќаваат повеќепати. Односно доколку видот на латинскиот назив се повторува повеќепати се посочува со в. (кратенка за види). Такви се називите на билките за видовите *vulgare* (*враѝика* ‘*Tanacetum vulgare*’ *анасон*

‘Anisum vulgare’, *џорчица* ‘Marrubium vulgare’, *маџочина* ‘Melissa officinalis, морач ‘Foeniculum vulgare Mill’), потоа officinale, officinalis (*бореч* ‘Borago officinalis’, *валеријана* ‘Valeriana officinalis’, *џлуварче* ‘Taraxacum officinale’, *жалфија* ‘Salvia officinalis’, *маџнолија* ‘Magnolia officinalis’, *маџочина* ‘Melissa officinalis’, *невен* ‘Calendula officinalis’, *рузмарин* ‘Rosmarinus officinalis’, *саџунче* ‘Saponaria officinalis’), и indica, indicum што укажува на потеклото на земјата Индија (*коноџ* ‘Cannabis indica’ и *сусам* ‘Sesamum indicum’). Застапени се вкупно 156 македонски називи: А (8), Б (21), В (9), Г (6), Д (7), Ж (6), З (3), И (1), Ј (1), К (16), Л (4), Љ (1), М (22), Н (5), О (2), П (13), Р (4), С (11), Т (5), Х (1), Ц (4), Ч (3), Ш (3). Вкупниот број анализирани латински и македонски називи изнесува двесте педесет и пет (255). Латинските називи се напишани во заграда на секоја статија во насловот под македонскиот назив, а редоследот на етимолошката анализа е обратен (латинска, грчка, па македонска), како што напоменавме.

Секое растение, содржи краток ботанички опис за одредениот вид, кој е опфатен преку ботаничката систематика односно групиран (заедно со останатите). Во голема мера ги опфативме домашните, словенски називи, каде се забележуваат јужнословенските, ботанички суфикси како: *-ка* (матрка, жолчка, млечка), *-ика* (божурика, вратика, молика, перуника), *-ица* (горчица, дримбица, камилица), *-ина* (маточина) итн. Според Киш (2010: 32–33), најфреквентен македонски суфикс е *-ка*, а појавата на *-ица* може да упати на поголема старост на називите.

Македонските називи на растенијата во однос на потеклото можат да се поделат на неколку општи групи:

- називи наследени од стариот јазик, оваа група содржи стари домородни називи кои имаат прасловенски или праиндоевропски форми, стари називи кои настанале на основата на дадениот јазик, стари заемки и стари калки од латински или грчки;
- автохтони називи, народни односно такви називи кои дошле преку дијалектите;
- заеднички називи;
- називи кои претставуваат нови заемки;
- називи кои се нови калки.

Лексичките елементи од словенско потекло го сочинуваат најзначајниот дел од основниот и општиот лексички фонд на македонскиот јазичен систем. Тоа се зборови што исконски постојат во македонскиот јазик, а кои се наследени од старословенскиот и црковнословенскиот јазик. Прасловенскиот фитонимен лексички слој (*бор*, *брусница*, *џлоџ*, *шиџ*(инка), *коноџ* итн.) е словенското јадро од кое подоцна се развиле сите останати модификации, како во македонскиот, така и во другите словенски јазици.

Најстарите лексеми имаат општословенски ареал, иако треба да се напомене дека словенскиот слој ботаничка лексика е ограничена на шумски, житни култури и делумно овошни дрвја, а балканската на градинарски и делумно на називите на овошните дрвја (Киш 2010: 39). Словенски називи за лековити растенија во македонскиот јазик се: *боливач, бор, бреза, ѓороцвейѝ, ѓлог, коѝрива, коѝар, молика, невен, сончоѓлед, смола, шииинка* итн. Посебна група називи формираат јужнословенските: *бадем, молика* итн. Некои општословенски називи имаат несловенско потекло, затоа што уште во прасловенскиот период се позајмени од латинскиот или грчкиот јазик (*косѝен, миѓдал*).

Сите заемки во македонскиот јазик (латински, грчки итн.) се резултат на јазичните контакти. Во лексичките балканизми на лековити растенија, влегуваат балканските грцизми: *босилек, камилица* и балканските турцизми: *анасон, ѝуѝун* итн. Балканскиот карактер на заемката е тежок за одредување, (во нашиот случај, најчесто тоа се: грчкиот, турскиот, ароманскиот). Дел од називите имаат латинско потекло: *бореч, валеријана, камилица, менѝа*. А, преку турскиот јазик, стигнале: *афион, бадем, ѝуѝун, чам* итн. Постојат и такви лековити растенија во јужнословенските јазици кои навлегле преку латинскиот односно грчкиот јазик заедно со инфилтрацијата на културното растение или неговиот плод: *миѓдал, косѝен* итн. Меѓу заемките без словенски еквиваленти спаѓаат: *босилок, анасон, сусам, ким, ванила, канела (ѓарчин, цимеѝ), ѝуѝун* итн. Заемките, калките, од грчкиот јазик имаат различна хронолошка припадност. Регионалните заемки (во услови на билингвизам) се производ на подолготраен контакт со грчкиот јазик: *босилок, ѓимљус, кокона, македонец, наѓезмо, миѓдал, анасон, синаѝ, ловор*, итн. Некои од нив имаат општомакедонски ареал (*босилок, ловор* итн.). Други пак, се повеќе или помалку регионални (*ѓимљус, македонец* итн.). Во врска со заемките од турскиот јазик за растителната лексика може да се каже дека се во поголем обем, а се почести на јазичната периферија. Тука ќе ги споменеме: *афион, бадем, нане, ѝуѝун* итн.

Во секоја статија, под насловот се наоѓа фотографија од даденото растение, потоа следи ботанички опис за истото, а опишани се и лековитите својства на растението затоа што при истражувањата на растенијата треба да се внимава и на тоа дали станува збор за билка која се употребува како тераписко или лековито средство (Vajs 1979: 92). Потоа следи етнографскиот материјал со народните верувања, легенди, митови поврзани со истите растенија затоа што интересот за проучување на лековитите растенија постои откако човекот го осознал светот околу себе.

Вистинското оживување на интересот и практиката за користење на лековитите растенија е длабоко вкоренетата традиција во верата на народот пренесена од колено на колено во голем број пишани извори и усно пренесени упатства и совети. Придружувајќи ги луѓето во нивните празници, обреди и обичаи, растенијата стануваат првите лекови, а хербалната медицина станува основен метод на лекување. Македонија е земја со богата и разновидна природа, па затоа и живата врска со растенијата е важен елемент за нашиот идентитет. Празниците и народните песни, па дури и имињата на децата се вредни придонеси, прилози од ризницата на растителното царство на македонскиот менталитет. Посебно внимание посветуваме на растенијата кои содржат активни супстанции и имаат едно или друго влијание врз живиот организам кои се нарекуваат лековити растенија. Растенијата се универзални симболи на човековата духовна култура. Улогата на растенијата во народните обичаи првенствено е одредена од присуството на посебен растителен код, кој е поврзан со нивното учество во бројни квалификациски системи. Израз на растителниот код е симболиката што ја носат, поврзана со плодноста, цветањето, богатството и новиот живот. Најстарите податоци за проучување и употреба на растенијата за медицински цели ги среќаваме кај античките народи на Блискиот Исток. Старите Грци и Римјани не само што позајмувале, туку и стекнале големо искуство во користењето на разни растенија за лекување. Најстарите жители на нашите краишта знаеле и користеле некои од бројните лековити растенија што растеле на Балканскиот Полуостров. Во средниот век со собирање и одгледување лековити растенија се занимавале монасите, лекарите, народните исцелители, кои своите лекови ги подготвувале исклучиво од растенија. Словените веќе имале свои, наследени зборови за главните иглолисни видови со кои се сретнале во новата средина: бор (*богъ), ела (*edla), смрека (*smerka или *smъrkъ), како и за четинарите воопшто (*xvoja).

Опфатени се стандардните (ТРМЈ) и народните, како и метафоричните називи на лековитите растенија (секако не сите) во македонскиот јазик. Народните називи најчесто се дијалектни именувања, така што на еден крај, регион може да означуваат лековита билка, а на друга отровна, на една дрвенесто, а на друго зелјесто растение и сл. (сп. Pulević 2017: 31). Исто така, опфатени се голем број називи на лековити растенија (македонски, делумно народни, словенски називи, латински, грчки, европски називи итн.). Најпрво е дадена латинската или грчката етимологија на називот на родот и видот, по што следи етимолошката анализа на македонските стандардни и народни називи.

Целта на овој труд е да се прикаже јазичното потекло на словенско (црковнословенско, старословенско, прасловенско) и латинско, грчко, европско, а во некои случаи и индоевропско ниво. Покрај, етимологијата на називот, опфатена е и нивната семантичка мотивираност. Оваа обработка е од големо значење, а е наменета за етимолозите, дијалектолозите, славистите и на сите истражувачи кои се занимаваат со историска и компаративна лексикологија, а ќе биде корисно четиво и за етнологите и етноботаничарите. Етимологијата на грчките називи за повеќето растенија се препознава со голема тешкотија, па затоа често мора да се задоволиме со нагаѓања, претпоставки (Лине 1753).

Изборот на лековитите растенија секако е ограничен, а е извршен според неколку критериуми. Избрани се растенија од Македонија (најфреквентните, најчесто употребувани растенија кои се наоѓаат на оваа почва, дел познати по нивните лековити или отровни својства, магичните својства што им се припишуваат, карактеристичниот изглед, специфичните својства кои се користат во кулинарството, народната медицина, како и за сточна храна итн.) за кои имавме соодветни извори, податоци. Но, опфатени се и називите кои се прифатени или пристигнале во нашата земја на различен начин (трговија итн.), а изборот е направен откако вклучивме повеќе извори. Потеклото на називите (словенско, грчко, турско итн.) најчесто е јасно. *Замаѓлувањето* се случува кај преземените и калкирани називи со јазикот посредник односно не е јасно од кој јазик непосредно се преземени тие називи. И покрај некои ограничувања, земени се предвид повеќе растенија, а една од причините за тоа е присуството на многу растенија во неколку видови, што автоматски го проширува бројот на анализирани називи.

Избрани се растенија пред сè од фондот на *Македонскиот терминологијски речник* на МАНУ (Билтен на одборот за изработување на македонска терминологија, год. IV, бр. 4, Скопје 1974 итн.), *Толковниот речник на македонскиот јазик* (2003–2014), *Картитекиите* при Институтот за македонски јазик, атласи, како и нашите монографии, дисертации и статии од областа на истражувањето, ботанички речници итн. Бидејќи никогаш не би можеле да кажеме дека ги имаме сите називи на дадено растение затоа се ограничивме на материјали за називи на лековити растенија што ги посочивме претходно, а кои би можело да дадат заокружен македонски корпус. Сепак, сметаме дека материјалот е секогаш нецелосен, не само од аспект на корпусот на лековити растенија, ами и од лингвистички, етимолошки аспект за што често може да најдеме на претпоставувачка, веројатна етимологија на одредени називи, за што веќе претходно посочивме.

АЈДУЧКА ТРЕВА (*Achillea Millefolium*)

Латинската фитонимна лексика во македонскиот јазик навлегла во неколку бранови. Прво, во форма на лекарственици, речници, со називи на растенија, потоа преку туѓи хербариуми и на крајот во форма на современа ботаничка терминологија. Постојат низа преземени називи во јазикот, но прашањето е како стигнале таму (а за тоа постојат барем неколку причини и начини). Најчесто (називите на растенијата) се создавале со копирање на латинскиот хербариумски вокабулар. На туѓите називи се додавале словенски називи или се создавале со помош на асимилирање или преведување на странските називи, а улогата на манастирите била многу важна. Монасите (свети Наум Охридски итн.) во околните градови ширеле не само знаење за растенијата, туку ги именувале билките, првенствено врз основа на латинскиот и грчкиот јазик. Некои од нив стигнале до словенска почва во вид на заемки, а некои од нив биле усвоени како калки. Познато е дека дијалектите ја чуваат старата лексика, која веќе исчезнала во општиот јазик. Дел од овој стар фонд се називите на растенијата, зачувани рамноправно со сопствените називи и античките.

Голем број дијалектни називи на растенијата не се народни и покрај тоа што се смета дека се македонски или изгледаат како дел од народната ризница. Всушност имаат туѓо потекло, старо, дури и античко (иако ова е доста комплицирано прашање), додека нивната историја е исклучително интересна, бидејќи не само што се наследени, туку голем дел од нив се калки или заемки (Handke 1997a: 166, 1997b: 179–180). Таков е случајот и со фитонимот *ajdučica*.

Ајдучката трева е повеќегодишна билка која има пријатен мирис и горчлив вкус. Стеблото ѝ е исправено и покриено со меки влакна. Цветовите се во бела боја, многу ситни и сите заедно се собрани во еден поголем цвет кој се наоѓа на врвот од стеблото. Потекнува од фамилијата Asteraceae, фамилија на главоцветни растенија, од редот на Asterales, дикотиледони главоцветни билки. Ајдучката трева може да се сретне како бела (*Achillea millefolium*) и жолта (*Achillea filipendulina*).

Ајдучицата е едно од најстарите лековити растенија. Лековитото растение има широка примена во народната медицина, а младите листови можат да се користат како зачин во салати и други јадења. Во Македонија е доста раширено, а се среќава и како

плевел на површини што се користат за други намени. Неговите лековити својства се опишани од грчкиот лекар Диоскорид во делото *De materia medica*. Средновековните автори исто така ја опишале ајдучката трева како чудесен лек за рани и крвање (Eškinja 2017: 24–25). Според *TRMJ* (2003 I: 18–19), ајдучката трева, ајдучицата, е вид цвеќе со долго стебленце и со бели или жолти цветови, лековита билка, ајдучка трева; *Achillea millefolium*. Овој фитоним како лековита билка во македонските дијалекти е познат и како: *ѿајан* (Спировска 1973: 111), *враѿика*, *јаневиче*, *дебранка*, *кравел*, *ѿајане* (Мокров 1974: 16), *ајдучка* трева, *ајдучица*, *бела ѿрева*, *равнец*, *сиѿолисник*, *ѿосеклив*, *ѿосеклива ѿрева*, *ѿајанија*, *ѿеѿиров цвѿѿ*, *месечник*, *бело* и *жолѿо ѿновче* (Дервенѿи 1977: 19).

Achillea Millefolium

АЈДУЧКА ТРЕВА, АЈДУЧИЦА

Поради термилошките специфичности во народните називи, името на некои родови е од два збора (пр. *Achillea* L. ајдучка трева), а називот на видот го означува третиот збор, на пр. *Achillea millefolium* L. ‘ајдучка трева, обична’ (Лозановски 1998: 2).

Латинскиот, двокомпонентен назив (*Achillea millefolium*), во македонскиот јазик е исто така двокомпонентен, составен од лексемите *ајдучка* и *ѿрева*. Во латинскиот назив првата компонента има грчко потекло и се поврзува со името на Ахил (лат. *Achillēs*, is, m.; грч. *Ἀχιλλεύς* – Ахил, Ахилеј) старогрчки, митолошки јунак кој со неа ја исцелил раната од мизискиот крал Телеф (Светличная 2003: 9-10; Vajs 2003: 179; Genaust 1996: 35; Цветановски 2023: 132). Плиниј верувал дека растението го добило своето име во чест на Ахил, ученик на мудриот кентаур Хејрон, кој ги лекувал раните со оваа билка. Диоскорид пак, ја споменува ајдучката трева меѓу лековите за заздравување на раните нарекувајќи ја „билка за рани отворена од Ахил“. Имено, оваа билка именувана по Ахил, херојот на Тројанската војна, кој бил ранлив само на петицата, токму таму е погоден од отровната стрела на Парис. Божицата Афродита го советува да користи горчлива билка која го запира крвавењето и ги лекува раните ‘ајдучица, равнец, столисник’. Според едно верување, Ахил ја залечил раната што ја нанел Телеф со лековитото растение, со чии лисја излечил и многу свои војници за време на Тројанската војна. Ахил учел медицина од самиот кентаур Хејрон, кој одгледал многу млади момчиња да станат големи херои. Еден од неговите ученици бил дури и самиот Асклепиј, кој подоцна станал бог на исцелувањето.

Во јазиците со бројни етимолошки нејасни зборови со иницијално *a-*, се наоѓаат лексеми на нивното азбучно место дури и кога има индиции за нивна можна сродност со други зборови (Skok I: 78) што авторите на *EPCJ* ги доведува во прашање, дилема и покрај нивната приврзаност кон основата **xa-* (сепак се детектирани под *a-*). Тоа е во согласност со споменатиот критериум за фреквентност, кој воедно служи и за надградба на постоечката етимолошка литература. Мал број зборови, обично домашни, а некои и туѓи, двојноста на обликот со и без почетното *h-* семантички се врзуваат за една форма. Според критериумот за лексичка обработка, од таквите зборови се формираат две (со исклучок и повеќе) целосни детерминанти / одредници, од кои едната се сместува под буквата *a-* (со назнака дека крајниот етимон е *h-*), а другата е под буквата *h-* (со кратко упатување на сродниот определувач на буквата *-a*), како на пр. *алии* ‘да се милува’, *халии* ‘валкано’; *ајдук* : *хајдук* ‘разбојник’ итн. (Ивић, 2013: 98). Во повеќето случаи, присуството на почетното *x-*, семантички е ирелевантно, а само географски определено. Според критериумите во *EPCJ* често се јавува дилема во врска со иницијалното *a-* (< **xa-*), што се поврзува со проблемот на идентификацијата, според некои сè уште прасловенски, формирајќи елемент **xa-* / **a-*), па се ставаат под буквата *a-*, на пример, мак. *ајдука ѓрева*, а срп. *hajdučka trava* итн.

Според Ивић (2013: 105), метафоричните значења (пари во фитонимијата), се содржани во поимот *асѓра* : *ăcîpra* f. ‘стара турска ситна сребрена монета, најмалата парична единица’, *hajdučka trava* ‘*Achillea millefolium*’, *ăcîрица* дем. ‘*ăcîринка*’ итн.

Називот *ајдучица* се врзува за ајдуците, кои со оваа билка ги лекувале раните⁸. Тие носеле фино сомелен лист кој го ставале на нивните рани.

Според едно истражување направено на територија каде што живеат етничка група граѓани на Полска, Чешка и Словачка, се дошло до сознание дека промените во општеството ја смениле перцепцијата за номинацијата на називите на лековитите билки. Во текот на студијата, испитаниците кои припаѓале на различни генерации, користеле локален дијалект и покажале пасивно познавање на народните називи како и нивната етимологија. Резултатите покажале дека современите говорители, не го познаваат митолошкото потекло на називите, ами посочуваат на ефектот или

⁸ Ајдучка трева – бџлата трева е една од најлековитите тревки. Има нóгу убав мѐрис, чај се прáве од нѐа, а и гóрче помáлку. За нѐа знам дѐка ајдуците ја носиле у појасите, и нѐкој áко бил ранѐн, на рáните ставáле од вáа трѐва и такá се лечиле по планините. Испитаник: Никола Тасев (1949).

употребата на тревата по аналогича на нејзината надворешност со одредени видови предмети, животни итн. Современата популација веќе одамна се оддалечила од традиционалната митолошка перцепција за светот. А ако тоа му е познато, тогаш тоа се доживува како дел од традицијата која останала во минатото, а не како компонента на доживеана реалност. Влијанието на образованието, промените во животниот стил, индустријализацијата и урбанизацијата во текот на 20 век, се посочуваат како главни причини за оваа состојба. Исчезнало активното и пасивното познавање на митолошката позадина поврзана со претходно користените називи на лековитите билки (Вилимек 2022: 78).

Може да се забележи дека во латинската односно грчката (*Achillea*), како и во македонската етимологија (ајдучица) во првата компонента на овој фитоним, стојат храбри луѓе, јунаци (Ахил, ајдук, -ци), кои лечат рани со помош на оваа билка. Првиот дел од двокомпонентниот назив *ајдучка ѓрева* е изведен од ајдук, балкански турцизам од унгарско потекло, тур. *haydud* < унг. *hajdúk* (мн.), *hajdú* (едн.), *hajdút* (акуз. едн.). Етимологијата на унгарскиот збор е несигурна, можеби од *hajt* ‘брка, гони, придвижува’, но промената на *-d-* место *-t-* не е објаснета (*ERHJ* I: 315–316; Skok 1: 649–650; Škaljić 300; Snoj 198). Според Цветановски (2023: 131–132) „Оливера Јашар-Настева за македонските говори ги регистрира формите *ајдуџи*, *ајдуџин*, но во народната поезија и проза се среќава и *ајдук* (Јашар-Настева 39, 187, 208, 214).“

Вториот дел *ѓрева* е исто или сродно со стсл. *трѣва* ‘трева, сточна храна’, срп. *їправа*, рус. *їправá*. Псл. **travǎ* веројатно е изведен од *travǐti* ‘јаде, ужива, троши’, што е зачувано во стсл. *traviti* со исто значење. Ако е толкувањето точно, првичното значење на зборот трева би било **krma* ‘сточна храна’. Друга можност е изведување на **travǎ* и **trěvǎ* од ие. **trōuah₂* или **trēuah₂*, творба од ие. корен **(s)ter-*, од кој е изведен псл. облик **tǣgnǣ*, словенечки *tín*, мак. *їпрн*.

Верувањето дека називот на растението потекнува од грчкото *χίλος* ‘трева, сточна храна’ или од *chilioi*, *χίλοι* ‘илјада’, се должи на повеќекратно расчленетите лисја на растението (Светличная 2003: 10). А, ако растението како *илјадолисник*, рус. *їтысячелистїник*, анг. *yarrow* доаѓа во две бои, тогаш едното се смета за машко, а другото за женско.

За групата растенија што се користат и во народната и во стандардната медицина веројатно најтипичните називи се оние што произлегуваат од нивниот ефект. На пример, во словенските јазици ја среќаваме истата етимологија односно мотивираност со пол. *krwawnik* кој етимолошки е многу транспарентен (Светличная 2003: 10; Walczak-Mikołajczakowa 2018: 34), исто како и укр. *кравник*, рус. *кравник*/

кровавчик/ кровяник/ кровавец, како и хрв. *krvavka* (Вилимек 2022: 81). Во останатите европски јазици, има називи добиени од лексемата *крв* прифатена преку латинскиот или германскиот јазик – резултат добиен на/со сличен етимолошки начин, процес.

Според Махек (1954: 246) *ајдучица* е домородна, а не усвоена билка. Таа е лек против крвавење односно се користи за лекување на рани, особено исекотини. Посочувајќи на автохтоното потекло, тој укажува дека претходно посочените толкувања (се мисли на митолошките) се подоцнежни усвоени апликации на старогрчкото односно латинското потекло кои биле прифатени, а навлегле на различни начини.

Основата за старото емпириско искуство е фактот дека танинот содржан во билката помага да се запре крвавењето. Се споменуваат и народни употреби за крвавење од внатрешните органи. Називот *krvavnik* е добиен по ефектот, се запира течењето крв со сок од равнец. Но, постои и обратно толкување, а тоа е дека листот од равнец набиен во носот предизвикува крвавење, па оттука и називот. Сепак, голем дел од истражувачите, ја спомнуваат неговата употреба за запирање на крвавењето, на пр. од носот кај децата. Според словенските теренски истражувања, голем дел од испитаниците (104 од 140) го знаеле пасивно, а мал дел можеле да го поврзат со неговото научно име на полски или чешки јазик. Неколкумина, кои не можеле да го поврзат со дијалектниот назив (*равнец*) нивните претпоставки биле управувани од метафората на црвената боја на сокот што тече од стеблото на билката или неговата употреба во народната медицина за да се запре крвавењето од раните (5 испитаника). Причината за доброто познавање на народниот назив се свел на фактот што во полската терминологија, називот е ист. Одговорите на сите испитаници кои одговориле на прашањето за потеклото на називот *krvavnik* безрезервно укажуваат на мотивацијата на името на билката со нејзиниот ефект (престанува да крвави раната, ја чисти крвта и се користи за лекување на висок крвен притисок).

БЕЛА ТРЕВА

Ајдучката трева е именувана во дијалектите и како *бела ѿрева* (глож. *běla wowča rutwica, rutej*), поради нејзините бели цветови на врвот од стеблото (Младеновска 2017: 29), каде што компонентата бела е придавка која води потекло од псл. **belъ* < ие. **bhelH-* ‘бел’. Втората компонента „трева“, в. ајдучка трева, ајдучица.

БЕЛО И ЖОЛТО ИЊОВЧЕ

Во описот на фитонимот *ајдучка ијрева*, се среќаваат назвите *бело* и *жолто ињовче*. Етимологијата на првата компонента за називите *бело ињовче* и *жолто ињовче* е *бела* односно *жолта* боја, е јасно видлива. За *бело*, в. *бела ијрева* (*Achillea Millefolium*).

Првата компонента од називот *жолто ињовче* исто така се поврзува со придавката *жолт*, сп. буг. *жълт равнец* (*Achillea tomentosa*), срп. *жути*, буг. *жълт*, рус. *жёлтый*, чеш. *žlutý* од праслов. **žltъ*, сродно со среднолат. *fulvus heivus* ‘жолт’.

Вториот дел, од компонентата на фитонимот *ињовче* се поврзува со религиски обичаи за време на празникот Иванден и има широка словенска основа. Во Разлошко празникот се викал Ињовден. Спроти празникот се правел венец од бело и жолто ињовче (*бела* и *жолта ајдучка трева*), а на самиот празник, откако стоката ќе се вратела од паша венецот се ставал на роговите од кравата, која потоа се молзела. По тој обред се верувало дека кравата ќе има млеко во текот на целото лето. По молзењето, венецот се вадел од роговите на кравата и се закачувал на чардакот каде што останувал до следниот Ињовден. Мотивираноста на називот е во празникот, Иванден т.н. Ињовден. Со Иванден се поврзани многу обичаи и верувања, кои се однесуваат на билките и верувањето во нивната магиска моќ. Верувањето пак, дека на тој ден играло Сонцето или дека се превртувало трипати е поврзано со тоа што Иванден се паѓа во најтоплиот период од годината. И во зборникот на браќата Миладиновци среќаваме податок дека тој ден во Воден, треви лековити *висејќи на дуканијте за да имајќи повеќе покујници*. За вакво вадење од ковчезите на најубавите облекува и Кузман Шапкарев кој напоменува дека надвор ги чуваат до заоѓањето на сонцето за да не ги јадат молци.

ИВАНДЕНСКО ЦВЕЌЕ

Според еден запис на Ѓорѓи Киселинов, во преспанскиот крај Иванден бил празник на момите (и еден месец порано се подготвувале за празнување). Се собирале во некоја кука во маалата и со песни и веселби ја подготвувале куклата наречена Иванка. Преку дента момите во полето собирале иванско цвеќе и лајкучка (боливач), а други по куќите собирале пари, потоа брашно, циронки (сушени риби), суво месо и плодови. Очигледна е мотивацијата на називот, именуван по празникот. Имено, секоја домаќинка, особено таму каде што имало девојки, со задоволство давала зашто потоа се правел и печел кравај од кој девојките што ќе каснеле побргу ќе се омажеле. По собирањето на даровите едни работеле, а други ја правеле „Иванка“. Иванка, куклата што игра важна улога во иванденските празнувања е голема кукла со женски лик, но

без нозе. Се земал голем бакарен ѓум, во него се турала вода, а потоа се фрлале и цветови, од разни билки⁹. Ракавите на кошулата на Иванка се полнеле со боливач (Макаријоска 2014: 127). Затоа овој фитоним во словенските земји се нарекува *иванденско цвеќе*.

МЕСЕЧНИК

Македонскиот народен назив *месечник* (за *ајручка ѿрева*) се среќава во скоро сите словенски јазици, буг. *месечяк* (БЕР 756), срп. *мјесеџ*, словен. *mesec*, дијал. *mesenc*, рус. *месяц*, укр. *місяць*, чеш. *měsíc*, словач. *mesiac*, пол. *miesiąc*, глуж. *mèsac*, длуж. *mjasèc* ‘месечина, луна’. Праслав. **měsьcь*, е од **měsen-*, ие. номинатив **mēns*, **mēs* (<**mēns*), ген. **mēnsos* (-es), **mesos* (-es) < **mēns-*. Лат. *mensis*, ие. *mēs*; стинд. *māh*, перс. *māh* ‘луна; месечина’, стперс. *māhyā*, умбр. дат. абл. *menzne*, со ие. наст. **-en-*. Ие. **mēns-*: грч. *μείς* (μενς). лат. *menesis* ‘месечина, луна’. Од истата основа се изведуваат лексемите *месеџ* и *менсѿруација* (БЕР III: 757). Називот *месечен* се поврзува со определен термин, за еден месец или се повторува секој месец, месечно, месечен циклус исто, сп. менструација (мак. *месечен*, срп. *мјесечан*, *мјесечни*, *мјесечна*, словен. *mesечen*, *mēsečna*, рус. *месячный* ‘менструација’, укр. *місячний*, чеш. *měsíčný*, словач. *mesačný*, пол. *miesięczny*, длуж. *mjasečny*. Како што напоменаваме од праслав. **mesьcьтъ*, од *mēsєcь* ‘месец’. Етимологијата на фитонимот *месечник* се поврзува со

⁹ Потоа секоја девојка во ѓумот ставала свои украси како прстени, гривни, ѓердани, обетки итн. Потоа се земало една стомна со големина колку човечка глава, се завитувала со бела шамија и со грлото се ставала во грлото на ѓумот, при што се врзувала цврсто да не паѓа и да не се мрда. На главата на куклата ставале коса исплетена во плетенки што ја заврзувале со шамија со темна боја. Со јаглен ѝ ги цртале очите, носот и веѓите, а со црвена боја устите и образите. Со уште поцрвена боја ѝ ги цртале ушите и брадата. Потоа околу ѓумот врзувале снопчиња боливач за да изгледа телото пополнио. Притоа внимавале да стават толку цветови колку што собира фустанот за да можат да ја облечат и да ја закопчаат. Облеката на Иванка се состоела од една долга бела риза и фустан на момиче од 5-6 години. Ракавите на кошулата се полнеле со боливач и потоа се облекувале на куклата, над неа се облекувал фустанот и во ракавите ги вовлекуваат ракавите на кошулата. Ја опашувале со свилен појас, главата ѝ ја украсувале со цвеќиња и со украси, околу вратот ѝ ставале ѓердан, на градите сребрен крст, а на ушите обетки. Момите се натпреваруваат која побргу на Иванка ќе го стави својот украс зашто веруваат дека така побргу ќе се омажат. Подготвувајќи ја куклата момите пееле повеќе песни, но најчесто се пее песната „Иванко, Иван девојко“. По стемнувањето Иванка ја ставале на главата на некое момиче и тргнувале по улиците на градот или селото, пеејќи разни песни и веселејќи се. Момчиња оделе во близина на куклата и ја чувале од друга група којашто сакала да им ја растури. Сето население излегувало да ја гледа куклата да ги слуша песните. Куклата облечена како невеста ја носеле на чешмата, таму ја попрскувале со вода и ги полнеле двете стомни што ги носела една од момите. Потоа се враќале во куката на вечера, а по вечерата цела ноќ шетале по улиците и пееле. Следниот ден по Иванден ја растураше куклата, секоја мома си го земала својот украс, дел од облеката од куклата, по малку вода од ѓумот во чаша, и по еден или два страка иванденско цвеќе и лајкучка. Тогаш го сечеле кравајчето и раздавале касии кои момите заедно со водата и цвеќето си го носеле дома. Момите што собирале брашно сега разнесувале од кравајчето во секоја кука од каде што земале брашно за да каснат домашните за здравје, а момите за скорешна свадба.

употребата на ова растение. Мотивираноста настанала како резултат на тоа што *месечникои̑*, билката се пие за запирање, смирување на менструални болки, и се поврзува со крв односно менструален циклус (како што споменавме).

ПОСЕКЛИВ, ПОСЕКЛИВА ТРЕВА

Мотивираноста на народниот назив *йосеклив*, *йосеклива йрева*, лежи во ефектот на тревката, која како што споменавме претходно, служи за третирање на раните. Билката делува делотворно кај рани, за запирање на крвавењето, сп. буг. *посечено биле*, *посечена трѣва* ‘*Achillea millefolium*’ (Козаров 1925: 13).

РАВНЕЦ

За називот *равнец* регистриран во македонските дијалекти ќе напоменеме дека при народното именување дошло до поистоветување на *Achillea millefolium* и *Anthemis nobilis*, односно синонимното *Chamomilla romana*, при што *Chamomilla romana* е заедничко име за неколку растенија слични на маргаритка од фамилијата Asteraceae (во народот познати како *врѣиийои̑*, *камилица*, *боливач* итн.). Два од видовите, *Matricaria recutita* (позната и *Matricaria chamomilla*, германска камилица) и *Anthemis nobilis* (односно *Chamaemelum nobile* или *Chamomilla romana*, позната и како римска камилица или англиска камилица) најчесто се користат за правење чај. *Равнец* во македонскиот јазик е добиен од *рамон* или од негова варијанта (*рамонь*, *рѣмон*) со дисимилација на *мн* > *вн*, од лат. *romana*.

Називот *камилица* доаѓа од лат. *chamaemelon*, од стгрч. *χαμαίμηλον* ‘јаболко на земја’, од *χαμαί* ‘на земја’ + *μήλον* ‘јаболко’. Така е наречен поради мирисот на растението сличен на јаболко. Вториот дел од овој назив *romana* е предлошка за развојот на *равнец*, иако не е јасен патот по кој се дошло до ова; сп.: словен. *rtân* и хрв. (дијал.) *rman*, *román*, *râman* (други можности: Đokić 2006: 73).

СТОЛИСНИК

Мак. *си̑олисник*, хрв. *stolisnik* итн, а некаде и како *илјадолисник*, рус. *ты̑сячелисник* итн., е народен словенски назив, кој се среќава и во латинскиот, па оттаму и преземен. Втората компонента од лат. назив, видот *millefolium*, ii n., доаѓа од лат. придавка *mille* ‘илјада’ и именката *folium*, ii n. ‘лист’. Илјадолисник е назив именуван по многуте (илјадници) мали, два до трипати поделени лисни површини на зелените лисја. За преводот на лат. *foliorum* (ген. мн. од *folium*) треба да се укаже и на тоа дека во отсуство на теоретски основи на ботаниката, античките автори го користеле

истиот збор *folium* за да ги означат и листот на растението и ливчето, како и некои други делови од различни растенија (Грошева 2009: 256). Потекнува од пие. *b^holh³uom ‘лист’, од *b^hleh³- ‘цут, цвет’. Алтернативно од *d^holyom (*d^hel-) ‘позеленува, станува зелен’, од каде потекнуваат велшкиот *dail* и староирскиот *duille*.

Постои долга дискусија за бројот во називот на фитонимите (Vajs 2003: 179 итн.). Некои се однесуваат на целото растение, пр. *дволистѝец* (Кузманоска 2019: 27), а некои пак на делови од некое растение, на пр. *сѝолисник* (*centifolium*), *илјадолисник* (*millefolium*), *Trifolium pratense* L. името е мотивирано од бројот на косење во една сезона, а служи како сточна храна, во пол. *dwa razy* (Waniakowa 2012: 2) итн.

Македонскиот назив *сѝолисник* како што напоменаваме, е пандан на латинскиот назив *millefolium* ‘илјадолисник’. Иако, мора да споменеме дека лат. *millefolium* е синоним за *myriophyllum*, што пак, исто така е синонимен на мак. фитоним *илјадалисник* од фамилијата *Haloraginatae* (Лозановски 1994: 69), грч. *μυριόφυλλον*, што е сложенка од *μυρίος* ‘многу, безброј’ (>μύριοι ‘10 000’) и *φύλλον* ‘лист’. При што се заклучува дека *millefolium* и *myriophyllum*¹⁰ и покрај тоа што се нумерација (1000 и 10.000) означуваат различни растенија.

Народниот македонски назив ‘столисник’ (хрв. *stolisnik*) наспроти лат. *millefolium* (рус. *тысячелисник*) ‘илјадолисник’, очигледно се врзува со нумерација. Во македонскиот јазик тоа е бројот сто (100), а во латинскиот јазик тоа е бројот илјада (1000). Се разбира дека веднаш се поставува прашањето, зошто има разлика во бројноста на истиот назив кај овој фитоним. Дали станува збор за буквално нумерирање на листот на ајдучицата односно дали нашиот македонски столисник навистина има сто листа, а латинскиот, илјада? Секако дека одговорот на ова прашање би бил, не. Нумерацијата не ја означува точната бројност сто листа *сѝолисник* (во македонскиот) или илјада (во латинскиот). Впрочем, ова растение и на македонскиот и на латинскиот ареал (како и на сите останати места) има одреден број на листови, а тоа не се сигурно, ниту точно сто, ниту пак точно илјада листа. Станува збор за растение со голем број листови, односно многулисник, па тој голем број е нумериран со сто и илјада. Епитетот *millefolium* како и заедничките имиња (лат. *milfoil*) *илјадолисник* и *сѝолисник* потекнуваат од пердвестите листови кои се ситно поделени. Имено, буквалното значење на лат. назив има две значења, 1. mille е ‘илјада’, а преносното

¹⁰ Причината за оваа двојност на името лежи во народното набљудување на одредени сличности меѓу овие растенија, кои може да ги најдеме за заеднички, големиот број лисја. Па, често во народната номенклатура, називот за попознатото растение – равнец се користи за деноминација на помалку познато, но слично растение (Vajs 2003: 181).

значење е 2. ‘многу, безброј’ (Софрониевски 2001: 429), сп. македонската фраза, *100 ѿаѿѿи ѿѿи кажав* (со значење многупати, безброј). Ова би го потврдиле и со бројниот назив на зоонимот ‘стоногалка’. Стоногалката, нема точно сто нозе (иако и латинскиот назив е *centipeda*, *centupeda* ‘стоногалка’), англ. *centipede*, ами тој број на нозе се движи од 30 до 42, а многу ретко и до 160¹¹. Етимолошки тие се сродни (народни називи), во словенските, српските и др. дијалекти и се однесуваат на *Achillea* (Machek 1954: 245).

ТАЈАН

Називот на фитонимот *ајдучица* се среќава како *ѿајан* (Спировска 1973: 111), *ѿајане* (Мокров 1974: 16), *ѿајанија* (Дервенци 1977: 19).

Интересен материјал за истражување во однос на потеклото на зборот (покрај историското, културното и етнолингвистичкото истражување), се и структурните карактеристики и поврзаноста со другите лексеми, јазици итн. со народните називи на лековитите растенија (како дел од ботаничката терминологија, кои сочинуваат голема група).

Народната номенклатура и народните називи се користеле паралелно, особено во областа на лековитите растенија, а се сметале и за магични. Народната ботаничка номенклатура се разликува од научната: народните називи на лековитите растенија честопати се двосмислени, а самото растение може да има повеќе називи. Фитонимите, по правило, се богати со синонимни варијанти. Во исто време, се забележува следново, ако називот на растението е широко распространет на огромна територија, тогаш тоа или нема синонимни паралели, или ги има, но не многу (мак. *бреза*, рус. *береза*, гер. *Die Birke*; мак. *џаб*, рус. *џуб*, гер. *die Eiche* итн). Другите називи, напротив, се многу нестабилни и имаат многу паралелни називи (Геннадјевна Рубцова 2015: 7).

Особено, големи напори се прават околу разгледувањето на нејасните и потешки етимологии, кои се однесуваат пред сè на архаичните слоеви при што се донесуваат одредени заклучоци. Чекорите, кои се преземаат во таа насока се однесуваат на можните акумулации на нејасните етимологии на одредена географска

¹¹ *Центѿ* доаѓа од латинскиот збор што значи ‘сто’ така што може заради тоа се мисли дека овој многуножен зооним (англиски *centipede*) има сто (100) нозе. Но, многу се ретки стоногалките кои имаат точно сто нозе. Тие поседуваат минимум 15 пара екстремитети, од кои првиот пар, стои веднаш зад главата. Сите стоногалки имаат по еден пар нозе на секој сегмент од телото, па ако има стоногалка со по 20 сегменти на телото, ќе имаат вкупно 40 нозе. Повеќето стоногалки имаат 30 до 42 нозе. Додека пак, зборот *millipede* значи ‘илјада нозе’. Но, како и стоногалката и илјаданогалката нема онолку нозе колку што ѿ налага името. Најголемиот број нозе кои можат да ги достигнат е 355 пара или само 710 нозе.

област, што овозможува да се пријде кон следниот чекор, а тоа е разработка на геолингвистичкиот аспект односно вклучување на архаизмите, и поставување на тези за нивното потекло.

Под поимот нејасна етимологија на зборот влегуваат толкувањата дека не постои етимон којшто е соодветно објаснет или пак, воопшто не се среќава / го нема во јазиците со кои има контакт (т. е. во соодветните суп- и атстрати), ниту пак се познати или реконструирани претходници на одредената лексема. Но, треба да го споменеме фактот дека нејасната етимологија, која била изоставена, ономатопејски објаснета итн., по одреден (извесен) период, добила етимолошки предлози за решение, а друга пак, сè уште чека, соодветен пристап. Голем дел од лексиката во речниците се филтрира или изолира, а дел од необјаснетата етимологија на вокабуларот бара повеќе хетерогени семантички полиња, како и знаења стекнати од повеќе области. Во овој поглед, обидот за вклучување и анализа на фитонимниот слој лексика, сè уште претставува поле кое внимателно се истражува поради архаичните елементи, и токму поради тоа е поретко застапена и разгледувана. Секако дека тука, влијаат повеќе состојби. Честопати се случува, лексемите со сè уште необјаснето потекло да се преземени, при што се очекува почитување на одредени семантички закони на основниот процес при зајмување, само што во овој случај етимоните во голема мера се непознати, па натамошниот процес, претставува вистински предизвик, како за јазикот давач, така и за јазикот примач (Leschber 2003: 336).

Словенските народни називи на растенијата во однос на нивното потекло, може да се класифицираат во неколку групи, и тоа на наследени називи (вклучувајќи сопствени називи, стари заемки, калки), автентични дијалектни називи, заеднички називи на растенија, нови заемки и нови калки (Waniakowa 2011: 1). Карактеристиките врз основа на кои може да се разликуваат старите калки од словенските дијалектни називи на растенијата воопшто се:

- 1) називите се појавуваат во историските ботанички извори (хербариуми) и историските речници на словенските јазици;
- 2) семантичките еквиваленти на називите постојат и во несловенските јазици во Европа (на пример, германски, француски, англиски итн.), а словенските називи семантички одговараат на германските, латинските и често грчките називи семантички се потврдени во историјата;
- 3) словенските дијалектни називи не одговараат на реалноста што се среќава во селската средина.

По констатацијата за широкиот светоглед кој го опфаќаат фитонимите, нашиот опсег бара поопсежни размислувања. Во лексичкиот корпус на речиси секој дијалект има одреден број на нејасни, чудни лексеми, кои не се запишани во други дијалекти или се карактеризираат со различен семантички опсег (Ostrowski 2003: 157). Оваа ситуација се однесува на сите словенските дијалекти. Како и во сите словенски речници, така и во македонскиот, постои маргинална лексика, лексика со ограничен опсег на употреба на само еден дијалект или неколку. Полето кое изобилува со низа називи, како и непознати, нејасни етимологии на истите е големо, како за македонскиот јазик, така и за другите јазици.

Верувањето во чудотворната моќ на растенијата е присутна кај Македонците, иако е одраз на сите религии, а за нивното именување е карактеристична поголема отвореност, особено при контактот на различни материјални и духовни култури. Честопати тоа се должи на определени народни верувања и обичаи кои се заеднички за словенските и особено за јужнословенските народи, па се употребуваат и исти називи поврзани со определени верувања и обредни дејства (Макаријоска 2014: 39–40). Но, ботаничката лексика, ја сочинуваат и поретки, а автохтони називи на фитоними (*ѿајан*).

Македонската, како и словенската дијалектна фитонимија, мотивираноста ја бележи во голем број народни преданија, приказни, обичаи, ритуали, песни итн. Еден од потешките начини е токму овој, пребарувањето, размислувањето и влегувањето во креативните мисли на народот, но истовремено и предизвикувачки. Секогаш воодушевува начинот на кој народот именува, а најчесто тоа е врзано со непосредната околина.

Еден назив може да биде позајмен или наследен. Но, притоа народот создава синонимен назив, со друга мотивација, а иста семантика. Покрај називот *ајдучка ѿрева*, среќаваме плејада македонски називи за истиот фитоним (*ајдучица*, *бела ѿрева*, *равнец*, итн.) Дел од називите, *ајдучка ѿрева*, *ајдучица*, *равнец*, *сѿолисник*, *ѿосеклив*, *ѿосеклива ѿрева*, *бело* и *жолѿо ињовче*, *месечник* имаат широк опсег (се среќаваат на скоро целата словенска територија), дел се локални како што е *бела ѿрева*, а и автохтони *ѿајан*, *ѿајане*, *ѿајанија*.

Како што напоменаваме, називите за ајдучицата и нејзините мотивациски односи се поврзуваат со изгледот, ефектот, бојата, како и со фолклорните текстови и нивната употреба во ритуалите, народната магија и медицината. При истражувањето, се забележува дека потеклото на овој назив вклучува повеќеслојност (содржи антички, народни, фолклорни и други елементи). На прв поглед, се чини дека сите народни

називи за еден ист фитоним имаат различна етимологија, но затоа пак забележуваме дека содржат иста или слична семантичка мотивација.

Првите, *ајдучка ѿрева*, *равнец* итн., имаат јасна и утврдена етимологија. Основата за старото емпириско искуство е фактот дека танинот содржан во билката помага да се запре крвавењето (што е засведочено во многу стари книги).

Овојпат подвигот е насочен кон анализа и можни насоки во однос на називите на фитонимите, поврзани со обред, култ, како што е случајот со народниот назив *ѿајан*, *ѿајане* односно *ѿајанија*. Размислувањето и пребарувањето за називот *ѿајан* нè доведе до еден од помалку познатите народни обичаи во Македонија, а тоа е обичајот Тајане. Го празнувале и Македонците и Власите, а е локализиран најчесто во средини со мешано население (Битола, Крушево), а поретко и на други локации (Прилеп, Штип). Во литературата само патем е споменуван, така што останал недоволно опишан и проучен. Во својата суштина, Тајане поврзува повеќе активности кои биле клучни за луѓето кои живееле од земјата. Станува збор за набљудување на движењето на сонцето, знаењата за ботаниката и мистичните верувања кои ги поврзувале луѓето со природата. Различните ритуали кои се дел од Тајане сугерираат дека ова е древен обичај. Фактот што вклучува обожување на сонцето и ритуали во некои региони на Македонија е доволен доказ дека Тајане се практикувал пред доаѓањето на христијанството. А, кога Црквата станала главен политички фактор, населението ги вклучило ритуалите на летната краткоденица како дел од набљудувањето на денот на свети Јован Крстител (Иванден), кој се одржува на 7 јули или 24 јуни според јулијанскиот календар. Во овој период, сонцето седи на највисоката точка на небото, означувајќи ја летната краткоденица.

Тајане е балкански обред, соодветен со *Ењоваѿа була* кај Бугарите (Арnaudов 1971: 296), *Килдон* кај Грците (Арnaudов 1971: 312), *Марѿиифал* или *Маниѿиифал* кај Турците (Паликрушева 1963: 363–369).

Тајанот е автохтон назив, поврзан за обредот Тајан. Своето име кај нас го добил според цвеќето – тајане што се собира за време на празникот, *ѿајане* кај Македонците, *ѿајани* кај Власите (Спировска 1973: 111, Василевски 2018: 132).

Тајане е календарско-обреден обичај, којшто се изведува за празникот Иванден (Макаријоска 2014: 272). Овој обичај е дел од иванденските обичаи и бројните обреди

кои се непосредно поврзани со разновидните летни обредни празнувања. Тој е составен од повеќе елементи¹², (а содржи магиски и други верувања).

Во врска со народната претстава на Иванден, постои верување дека, на празникот тревките, билките и цвеќињата придобиваат голема исцелителна моќ која исчезнува со заоѓањето на сонцето на самиот празник. Затоа на тој ден, освен девојките од обредните поворки, постарите жени уште пред изгрејсонце оделе по ридовите да берат разни лековити билки како: кантурија, вратика, боливач, змијулец, смил, ајдучка трева, бршлен и др. (Милошеска 2003: 193). Најчесто береле цвеќиња надвор од населените места и тогаш се собирало полското цвеќе, т.н. тајане. Групното берење цвеќе *īajān* во Крушево, одделно го вршеле девојки Македонки, одделно Влаинки. Полското цвеќе *īajane* се берело надвор од градот, а се береле и други лековити билки и цвеќиња. При берењето на билките и цвеќињата се пеело песна¹³.

Од цвеќето насекаде се плетеле венци¹⁴, а при плетењето на венците во Крушево Влаинките пееа песна¹⁵.

Очигледно, цвеќето се персонифицира и песната претставува пример за поврзаноста на обредот со фитонимот *īajān* и за нивното заемно осмислување. Од насобраното цвеќе освен венци се прават и китки (тоа го прават Власите во Ралиново и Лаковица). Македонките пак, при берба на цвеќето ја пејат следнава песна: Ој ти боже, мили боже,/ подај боже десна рака,/ десна рака блосојница./ Подај боже на ледиње,/ на ледиње, на утриње./ Да порастит мили боже,/ да порастит Тајането,/ да рафцутит трендафилот,/ да потерат петопрстот,/ цвеќе боже да збериме,/ венци боже да плетиме, на Тајане да одиме,/ на Тајане, Свети Јоване...

¹² 1. групно берење цвеќе (и билје), 2. плетење венци од него, 3. одење на вода (со ѓумови), 4. градба на колиба во дворот на куќата одредена за собир на групата, 5. месење крава (турта), 6. одење по куќи и поздрави на домаќините со тајанската, 7. разни гатања.

¹³ Зберете се мали моми/ на Тајане да одиме/ и цвеќина да бериме/ и венчина да плетиме./ Да плетиме за на глајте,/ да плетиме за на куќа,/ да плетиме за на стожер,/ да плетиме за на бунар,/ да плетиме за на порти,/ да плетиме, да квасиме,/ коса наша да миеме,/ да ни растит гргурава,/ да ни растит под рамена,/ под рамена, над колена./ Ако моми не дојдете,/ не дојдете, не зберете/ и Тајане не шетате,/ плетенките мали моми/ на брут да ги обесите.

¹⁴ И тоа во однапред договорена куќа, каде што групата берачи се собирале. Во дворот на оваа куќа секој учесник (за себе) плетел венец од насобраното цвеќе. Венецот има големата улога во магијата (венец – круг), изразено во верувањето дека тој штити од демонски сили, додека цвеќето круг, игра и друга улога во култот на билјето. Оттука, цвеќе берат и од него прават венци, пред сè жени.

¹⁵ –Taiani, taiani, taianizmata./ cocâza, cocâzași mănicașă./ iuncăsiș, ju n ckisiș și iu nxhedraș?/ –Ni nchisi, ni nchisi la nouli frat./ nouli fraț, nouli fraț ni nsurat./ ni nsurat, ni nsurat, ni insut./ ni la nun, ni la nun, ni la furtat./ ni la mvesta, ni la mvesta ma mușata. –Тајане, тајане расцутено,/ шикла, шикличка помала./ кај одиш, кај одиш и кај си тргнала?/ –Тргнав, тргнав кај деветте браќа,/ деветте браќа, деветте браќа несвршени,/ несвршени, несвршени, неженети./ непојдени кај кум, непојдени кај кум./ ни кај девер/ ни кај невеста, ни кај невеста убава.

На Иванден, освен девојките од обредните поворки, постарите жени уште пред изгрејсонце оделе по ридовите да берат разни лековити билки. Собраните китки се поврзуваат со бел конец и со нив се покриваат ѓумовите со кои се оди по вода. Се китат толку ѓумови, колку што има учесници; ѓумовите се одбираат со поголема устинка за да може во нив да се провре рака. И при китењето на ѓумовите се пее¹⁶.

Најинтересните обреди се сврзани со ѓумовите¹⁷. Покрај девојчињата кои играат и пеат, главна улога има едно дете, некаде само женско, а некаде можело и машко дете, кое го носи ѓумчето и секогаш стои на средината од кругот кој го образуваат останатите девојчиња. Тоа дете се нарекува Тајането (Василевски 2018: 132). Во песната, натаму, се кажува дека невестата ја задржале двајца Албанци, таа ги моли да ја пуштат и им го нуди својот сребрен колан и пафтите. Одговорот на Албанците е дека тие имаат таков колан и такви пафти, но не и таква невеста. Групата се враќа во истиот двор од каде што тргнала по вода. Ѓумовите се ставаат наред дворот и потоа околу нив се игра и се пее¹⁸.

Песната која се пее (нецелосна и недовршена), претставува варијанта на познатите мотиви за самовилските ора. Натамошната улога на ѓумовите и водата во нив во обредните дејства на Тајане е разновидна¹⁹. Покрај овој обред, и водата од ѓумовите се сметала за лековита (содржи и лековито растение – ајдучица). Со неа в

¹⁶ Taiani margaritari/ iunchiși la nau frati./ nau frati bogati"/ Тајани мониста/ тргнал кај деветте браќа/ деветте браќа богати.

¹⁷ Со ѓумови се оди да се налее вода од чешма. Во Крушево по вода оди целата група што берела цвеќе, односно што ги китела ѓумовите. Најнапред едно ѓумче носеле две девојчиња што имаат живи родители. Водата се полнела од кај Трите Чешми. Кај Власите во Калиново и Лакавица по вода оделе само девојките и невестите и ги полнеле сите ѓумови. При нивното полнење се пее песната: –Unpli, soro,/ varșni, frate!/ Si dâm apâ ali mușati./ Nu liu sati ka liu fomi,/ i dâm apâ tu kuvata. –Полни, сестро,/ турaj, брате!/ Да ѝ дадеме вода на убавата./ Не ѝ се пие туку и се јаде,/ Да ѝ дадеме вода од ваганот.

¹⁸ To ța padi, padi mșata,/ padi mșata și chindicită,/ cu lilici ia pa ngrdită / aclo ș djuca dranili 'n cor/ nau ani arada, arada/ tu nau ani tu dipisit./ dadi cap un djoni aleptu,/ djoni aleptu drom di gura,/ și câta caplu di cor,/ sa dusi trei or anvrliga/ sa lasă și su si 'n padi/ cate djoni ta lâsaș/ -Cap sâni daț câmeșli avosti! Во таа рамнина,/ рамнина убава, / рамнина убава и шарена/ со цвекиња градена/ тамо играа самовили оро,/ девет години по ред, по ред,/ на деветата на крајот,/ се појави едно момче лично/ момче лично, од уста пламен му изби/ и се фати на чело на орото/ се сврте три пати околу/ се пушти и седна на земја:/ –Зашто момче ти се пушти?/ Да ми дадете кошулите ваши!

¹⁹ Во Прилеп ѓумовите вечерта спроти Иванден остануваат да престојат под трендафил или под некое дрво во куќата каде што групата ги плетела венците и ги донесла ѓумовите со вода. Во Калиново и Лакавица секој си го носи својот ѓум дома. Во него ставаат сребрени костеци и ги определуваат за секој член на семејството по име. Утредента утрото костеците се вадат од ѓумот и им се ставаат на децата околу врат за да ги носат тој ден. При вадењето се внимава на изгледот на костекот: побелените носат здравје! Ова гатање за здравје не е зачувано насекаде. На него потсетува пуштањето прстени во ѓумовите (во Крушево) или пари (во Прилеп), со кои потоа се купувало овошје и се делело меѓу учесниците на Тајане.

зори се миеле и од неа пивнувале по малку за здравје. Краток опис на овој обичај пред околу еден век направил М. Цепенков.²⁰

Градбата на колиба во дворот на определената кука, во која по берењето цвеќе треба да се соберат берачките, не се практикува насекаде²¹. Во Прилеп, кога групата берачки ќе влезе во дворот на посетената кука, тие на земја ќе постават тепсија, врз неа ѓумот со водата и потоа заигруваат околу тепсијата и ѓумот, пеејќи песна²² (Спировска 1973: 113–114):

Сите елементи од обичајот Тајане се сврзани со народното верување дека сонцето заигрува на Иванден, па оттука и неговото сестрано празнување, кое недвосмислено укажува на неговата паганска основа врз којашто дури подоцна се надоврзале христијански елементи. *Тајани*, *ѿајане* е специфичен адет, кој се слави во чест на раѓањето на свети Јован Крстител. Можеби тајната е во чистината и бистрината на водата при светото тајно крштение. Како ритуал спроти Иванден и на самиот ден во народниот новогрчки се јавува како τ'αἶανοι < τ'αγιανοῖ < τ' ἁγίου Ἰωάννου, 'ѳортѳ' – празник (сп. Таховски 1951: 39; Филипова 1969: 162, Аргировски 1998: 267). Веродостојноста за ова потекло е содржано во префиксот *ѿа-* од лексемата *свеѿа* или *свеѿи* (за светец) и името на светецот Јован/Иван што звучело Јоан, та-Јоане – Тајане. Во Македонија од собраното цвеќе на Иванден се плетеле големи венци и тоа кај чешмата, каде што се полнело вода. Венците, односно цвеќето, служело за лекувања од уроци, болести и др. Тие венци се носеле дома, се поставувале пред иконите, а постарите жени тогаш палеле кандила. Ова е веќе очигледен пример за проникнувања на христијански елементи и верувања во еден пагански обичај,

²⁰ Во Битола спроти Иванден „ќе нанижаѿи еден ѓум со секакви цвеќиња и ќе му клааѿи ѿел од невестѿаѿа ѿѿио ѓувела. Ќе ѓо ѿокријаѿи со еден ѿревес и ќе му ѓо клааѿи на некое деѿѿе на ѓлаа, да ѓо носѿиѿ. После ќе се ваѿаѿи девојчињаѿа рака за рака, секое сѿроѿи бојоѿи, ѿа ќе одаѿи од чешма на чешма ѿеѿѿи една влашка ѿесна вака: Тајани, ѓанизмаѿа кок' за, ки к' за“ и др. Уѿроѿио ќе шеѿааѿи ѿо кукиѿиѿе и ќе ѿејаѿи ѿа ќе му даваѿи кај ѿари, кај брашно, кај масло и др. Од собраноѿио зајре ќе найраваѿи и сѿѿе ќе ручааѿи, а ѿариѿиѿе ќе си и делаѿи или ќе и куѿаѿи неѿѿио емиѿи за јадење. Во Крушоо клавааѿи во ѓумо ѿрсѿиѿење и кој ка биди ѿообелен ѿаа мома ѿобрѓо ќе се мажи“.

²¹ Тоа го прават Власите во Крушево спроти Иванден. Берачките со материјалите што ги донесле од дома во одредената кука меселе *ѿурѿа*. Интересно е, меѓутоа, дека берачките од групата, нажитени со венци цвеќе на глава, пеејќи ја онаа иста песна што ја пееле и при плетењето на венците, од колибата тргнувале во посета на домовите на учесниците во брањето на цвеќето.

²² Тајане, Бојане,/ имам брат свети Јоване! / Ункеѿи, ункеѿи, / Ункеѿи по визбата, / по визба, по визба по визба мома Роса,/ по роса, по роса,/ по роса – мома боса!/ Како и варијантата:/ Тајане, Бојане, имам/ брат Свети Јоване,/ ункеѿи, ункеѿи, ункеѿи по маглата./ По магла, по магла, по магла ситна роса,/ по роса, по роса, по роса мома боса./ Играле момите крај манастирот,/ калуѓер гледа од пенцериња,/ фрли си шапка на герамиди,/ од герамиди на трендафилот,/ белата брада на берберница/ црната брада на касапница.

балканска основа на празнување, ритуали поврзани со празникот за свети Јован Крстител. Секако дека и играта околу тепсијата асоцира на сечењето на главата на Св. Јован (Спировска 1973: 115). Начинот на метафоризација не се разликува од општоприфатените механизми на номинација меѓу називите на растенијата во словенските дијалекти. Називот *ѿајан* (*Achillea millefolium*), создаден по обичајот Тајане, а задржан во неколку градови во Македонија (Битола, Крушево итн.), во кој се плетат венци од растението ајдучица (БЕР VII: 862), се метафоризирал. Всушност, секој ритуал, сам по себе претставува мистификација.

Според народното толкување, *ѿајанот* е од *ѿајна*, од таиъ ‘таи, чува, крие длабоко во себе, не кажува, прикрива’ (сп. растение, *ѿајниче*), што според БЕР (VII: 757) не е исклучено да произлегува од *ѿајна*.

Семантиката на називот се врзува со обичајот Тајан, за време на Иванден практикуван од страна на жените со цел да не бидат фатени на породување од навите (женски, зли духови, кои ги мачат жените за време на породувањето). Собирањето цвеќиња *ѿајан* (*Achillea millefolium*), роза и трендафил (*Cuscuta europaеа*) е дел од обредот, во кој плетат голем венец, а секоја за себе плете мал венец, а големиот венец се врзува за ѓум. Полнат вода од три чешми, па навечер пуштаат во водата некоја прстен, некоја обетка итн., па оставаат да преноќи ѓумот, под роза во некоја градина, и наутро одат кај истите чешми, но без да ја допрат водата, а кога ќе се вратат се плакнат со водата за здравје и ја ставаат на косата (на главата) за да им порасне косата, при што големиот венец го делат меѓу себе, а малите венчиња се фрлаат на ќерамидите (Крушево).

Тајан, *ѿаен* е посебен женски обичај (Битола, Крушево) пред празникот и на самиот празник. Вкоренетата традиција во пресрет на Иванден вечерта, се состои во тоа што кога жените украсуваат ѓум со различни цвеќиња, го покриваат со невестински вел, и го ставаат на главата на некоја девојка да го носи, а другите девојки се редат околу оваа девојка (највисоката напред, а најниската на крајот). Така наредени, одат до чешмите, пеејќи, а луѓето им даваат брашно, пари итн. (Битола). Оттука лесно може да се забележи мотивираноста и конекцијата, како и толкувањето на тајанот како тајна. Вечерта е времето на одржувањето на обредот, што е уште еден показател што води кон таинственост, тајна, мистификација.

Дериватите *ѿајнарка*, *ѿаинка* е една од девојките што за време на празникот одат по куќите, пеат и играат за здравјето на домаќините (Прилеп) за време на празникот посветен на св. Јован Крстител (Филипова-Баирова 1969: 162).

Според Киш (2010: 52), фитонимот *īājān* е турцизам. Но, дијахрониската анализа на македонскиот фитонимен назив *īājān*, *īājāne*, *īājāniја*, укажува на можна стара калка. Називите кои потекнуваат од словенскиот дијалект секако би можеле да бидат оние калки кои не се секогаш потврдени во историските речници на словенските јазици или во студиите за старите називи на растенијата, но имаат семантички еквиваленти во старите латински називи, дури имаат и семантички еквиваленти во други европски јазици, а кои досега се сметаа за автохтони или за вистински дијалектни називи (Waniakowa 2012: 174–175). Во нашиот случај, забележуваме дека станува збор за македонско-влашки сплет, со македонски и влашки песни и преплетувања на мотивите. Според Василевски (Василевски 2016: 89) најверојатно, овој вид на обичаи води потекло од доселените Власи (Цинцари) од Москополе односно на овие простори е донесен од страна на доселените Власи од Москополе, од денешна Албанија, како и од влашките села во албанско-грчкото пограничје, на падините од планината Грамос. Местата каде се населувале, се токму местата каде е забележано присуство на празнувањата за Иванден. Како докази за тоа се и влашките зборови во обредните песни кои ги пеат Македонците. Местата каде се иселувале се токму местата каде е забележано присуство на празнувањата за Иванден. Како докази дека обичајот има влашко потекло или влијание се стиховите во обредните песните. Така на пример, зборот „ункеши, кој се кориси е влашки и има значење „каде одиш“: Ункеши, ункеши, ункеши по маглата.

Според тоа, *īājāne*, најверојатно доаѓа од аром. *tayi*, од доцнолатинското *taliō*, од лат. *talea*, сп. романски *tāia*, *tai* ‘сече’. Од доцниот латински *tāliāre*, глагол заснован на латинскиот корен *tālea* ‘сечење, земено од растение или тенко парче дрво’, се однесува на дел од растение обично гранка, која се отсечува и се користи за садење или произведување на ново растение (градинарски начин на размножување). Поврзано е со грч. *ταλῖς* -*ιδος* ‘млада девојка, невеста’ под претпоставка дека се однесува на основното значење „зелено, да никне“. Иако, е само претпоставка, има прецизен редослед на нештата. Не постои целосно јасна етимологија за *talea*, освен ако не е дериват на *tālus* (Vaas 2008: 605). Сп. итал. *tagliare* ‘сече, реже’, ром. *tāia* – наследен од доцниот латински *tāliāre*, глагол заснован на латинскиот *tālea* ‘исечено од растение’, аром. *tāljari*, веројатно од ие. корен **teh₂l* ‘расте; младо животно’²³. Овој назив, се метафоризирал, па означува акции, дејства, поврзани со прекин, прекинување на некоја

²³ Насоки за едно вакво можно етимолошко решение добив од проф. д-р Гоце Цветановски, раководител на проектот „Етимолошки речник на македонскиот јазик“.

врска. Што во христијански домен, тоа е отсекување на главата на свети Јован Крстител.

Називот *шајан*, проследен преку обред ја задржува истата семантика (како и во етимологијата на ајдучицата), а се однесува на крв. Обредот на младите девојки, кои треба да се мажат, а се невини, бели, чисти како бојата на тајанот, по иницијацијата (губењето на невиноста) крвават. Зошто е избрана токму ајдучицата? Од визуелен аспект, можеби затоа што таа е бела, па се поврзува со младоста и сè што следи со неа. Од друга страна, таа е лековита билка, а секој обред има магиска моќ кој најчесто има празнична интерпретација (придružена со игра, текст и песна).

Етимологијата на ајдучицата се поврзува со лековитоста на билката, а тоа е крвта односно запирањето на крвта. Нејзината распространетост, употреба се широко разгледувани и анализирани од страна на голем број ботаничари, фолклористи и лингвисти. Етимолошката анализа на ова растение, покрај тоа што укажува на нејзиниот ефект при лекувањето, посочува и на културни, семантички врски, почнувајќи од митологијата. Семантиката не се променила, напротив се надоврзала и оставила голема трага во писмените и културните кодови на човечката мисла.

АНАСОН

(Anisum vulgare)

Анасонот е корисна билка уште од старо време и се среќава во египетскиот папирус „Папирус Еберс“, дело создадено во 1550 година пр. н. е. Во времето на Римската Империја, анасонот бил една од најкористените билки. Плиниј Постариот (23 до 79 н. е.) ги глорифицирал неговите својства. Бенедиктинските монаси го донеле анасонот во Централна Европа во 8 век. Во еден локален владин указ издаден од Карло Велики *Capitulare de vilis* (издаден некаде околу 795 година) се споменува и анасонот. Во Англија анасонот се употребувал од 14 век, а се користел и како состојка за *џеријак*. Анасонот е едногодишно растение со многу пријатен мирис, има тенок вретенест ризом, тркалезно, исправено, цилиндрично и влакнесто стебло што се разгранува на горниот дел. Сите делови на растението се кратки, крехки и меко влакнести. Цветовите се подредени во сложени метлички или чадорчиња, а соцветието најчесто нема залисток или истото е еднолисно; содржи еден или повеќе кончести залисточи под цветовите.

Плодовите на анасонот биле познати како лек уште одамна. Диоскорид го препорачувал анасонот против стомачни заболувања и против кашлица. Плодот од анасон или маслото од анасон се наменети за внатрешна употреба при диспептични состојби и за внатрешна и надворешна употреба при воспаленија на респираторниот тракт. При бронхијални воспаленија, се препорачува шолја свежо подготвен чај од анасон да се пие наутро и навечер пред легнување. За лечење на диспепсија, се пијат неколку лажици чај дневно, а кога се работи за бебиња или мали деца, се дава само една лажица дневно. Ракијата од анасон исто така има стимулативно дејство кога се работи за апетитот и за дигестијата. Во југозападните делови на САД и во Мексико, плодот од анасон се употребува за ублажување на менструалните болки. Во народната медицина се верува дека анасонот и ракијата делуваат како афродизијак и галактогог. Плиниј, упатува токму на овие дејства на анасонот уште во 1 век.

Anisum vulgare

АНАСОН

Синоним на *Anisum vulgare* е *Pimpinella anisum*. Родот *Anisum*, *i n* е латинизиран грчки назив за растението (*anison*) ἄνισον ‘анасон’ (сп. рус. *ани́с*, укр. *ані́с*). Растението се спомнува кај Хипократ, а има нејасна етимологија. А, видот *vulgaris* е ‘обичен’.

Анасонот е балкански турцизам од грчко потекло. Станува збор за заемка од грчко потекло со турско посредство (Јашар-Настева 37, 92, 208, 210). Во балканските јазици позајмено од тур. *anason* < нгрч. ἀνασόνη, грч. ἀνισο(v), γλυκάνισο(ς); со исто значење, сп.: буг. *анасон*, срп. *анасон*, алб. ром. аром. *anasón* (Цветановски 2023: 148).

Македонски народни називи за анасонот се: *лукансѝво*, *кликаницу*, *разијане*, *аласојне* (Мокров 1974: 11), *ликаниц*, *ликансѝво*, потоа: *разјан*, *аласон* (Дервенци 1977: 124), *лукансѝво*, *кликаницу* *ликаниц*, *ликансѝво* (Киш 1984: 327), *џликанзо*, *ликаниц* (Аргировски 1998: 93).

Лексемата *анасон* е заемка од лат. *anīsum*, од стгрч. ἄνισον со истото значење преземена и во други јазици, сп.: рус. *анис*, блр., укр. *аніс*, срп. *анис*, хрв. *anis*, слн. *jarež*, пол. *anysz*, чеш. *anýž*, словач. *aniz*, фр. *anis*, анг. *anise*, гер. *Anis*, итал. *anice*.

Називот анасонот, како што напоменаваме се споменува во египетски папирус, па оттаму доаѓа и зајмувањето од егип. *jnst* ‘лековито растение’, можеби ‘анасон’. Според Бикс, варијацијата *v/vv*, со интервокалното -σ- и врската со ἄνιθον ‘копар’ докажуваат предгрчко потекло (БЕР 1: 11; EPCJ 1:155–156, 166; Beekes 107; Skok 1: 40; Snoj 234; Цветановски 2023: 148).

ГЛИКАНЗО

Народниот назив *џликанзо* ‘анасон’ (Mazon 1966), доаѓа од нгрч. γλυκάνισο (v), γλυκάντζος ‘исто’, аром. *ylicandzu*, (Papaḡagi 627; Аргировски 1998: 93).

ЛИКАНИЦ

Анасонот се јавува како народен назив во варијантите: *лукансѝво*, *кликаницу* *ликаниц*, *ликансѝво* (Мокров 1974: 11; Киш 1984: 327 итн.), нгрч. γλυκάνισον (в. *џликанзо*). Составено е од придавката γλυκός ‘сладок, благ’ + ἄνισον ‘мирудија’ (Аргировски 1998: 170), сп. ἄνιθον, аром. *glicantu* (Papaḡagi 627).

АНГЕЛИКА

(*Angelica archangelica*)

Ангеликата потекнува од Северна Европа, а денеска е широко распространета (Централна и Источна Европа, Сибир и на Кавказ, а целосно е натурализирана во Северна Америка). Во народната медицина ова растение е лек за сè. Се одгледува како култивирано растение, а се употребува како лек, но и како храна, зачин, поради ароматичниот вкус и мирис. Ангеликата е регистрирана и во терминологијата од областа на нивските, градинарските и фуражните растенија при *МАНУ*, како *анџелика обична*, лат. *Angelica archangelica* L.; *A. Officinalis* Hoffm., од фам. *Apiaceae*, срп. *анђелика*, хрв. *andelika*, рус. *дуодник*²⁴, укр. *дя́гиль*, *дуодник*, анг. *garden angelica*, фран. *Archangélique* f, гер. *Engelwurz* f; *Angelika*²⁵ f (Лозановски 1998: 7).

Ангеликата²⁶ е ароматично растение, кое има лековити својства. Двегодишно или четиригодишно растение што може да порасне и до три метра височина, а формира розета од базалните листови за време на првата година. Стеблото е тркалезно и глобусовидно, малку закосено и прекриено со ситни и тенки влакненца, црвеникаво со гранчиња со распоредени цветчиња што почнуваат од средината на гранчето. Надземното стебло е право, дебело и цевкасто, исполнето со срцевина. Горниот дел е

²⁴ Руски називи за ангеликата: *ангелик*, *ангелка*, *аптечный дягиль*, *болиголов*, *борцевик*, *бурулька*, *веретено*, *вершенник*, *веснуха*, *видалец*, *волчья дудка*, *вонюка*, *вонючий дягиль*, *вонючка*, *гигель*, *дегель*, *дедюльки*, *дзеньгель*, *дигель*, *дидель*, *диделя*, *дидюльки*, *дикая полевая зоря*, *дикий ягель*, *дудел*, *дудель*, *дудилка*, *дудка*, *дудник садовый*, *дудочная трава*, *дудочник*, *душная трава*, *дюдильяшка*, *дягель*, *дягельник*, *дягил*, *дягиль*, *дягельник*, *дягельница*, *дягли*, *дяглица*, *дягловник*, *дягля*, *желудочная трава*, *женский женьшень*, *козелец*, *кокут*, *коровка*, *коровник*, *шымавуч каракпыч*, *кишкывуч*, *коракпуч*, *курай*, *курайвуч*, *кышкывуч*, *мёскáвыч*, *маскавуч*, *чаравуч*, *чарапуч*, *шимавуч*, *шимануч*, *шйвйршуды*, *шймáвыч*.

²⁵ Германски називи за ангеликата: *echte Engelwurz*, *Angelika*, *Angelikawurzel*, *Artelkleewurz*, *Brustwurz*, *Brustwurzel*, *Dreieinigkeitswurzel*, *edle Angelika*, *Engelbrustwurz*, *Engelwurz*, *Erzengelewurzel*, *Gartenangelika*, *Gartenengelwurz*, *Geistwurz*, *Giftwürze*, *Glückenwurzel*, *Gölk*, *Heiligenbitter*, *Heiligengeistwurz*, *Heiligenwurzel*, *heilige Geistwurz*, *Luftwurz*, *Stengel*, *Theriakwurz*, *Theriakwurzel*, *Tuten*, *Waldbrustwurz*, *zahme Angelika*, *Zahnwurzel*.

²⁶ Растението содржи смола, восок, горчливи материи, органски киселини, кумарин, гликозид ангелицин и етерично масло, шеќери и друго. Подземните израсатоци со корењата се откопуваат доцна во есен.

доста разгранет. Листовите се големи со отворена зелена боја и перјесто делени. На врвот на стеблото се развиваат цветови, кои се собрани во вид на чадор. Листовите, стеблата, плодовите и подземните делови се употребуваат во прехранбената индустрија, во производството на алкохолни пијалоци и во медицината. Ангеликата ретко ја среќаваме како диво растение на влажни ливади, крај реки, во светли шуми на насипи и други места. Се среќава како култивирана билка во нашите бавчи. Периодот на цветање е од јуни до август.

Коренот на оваа билка е добар за полесно варење на храната, а етеричните масла од ова растение се користат за поттикнување на апетитот, опоравување од тешки состојби како анорексија, омалаксаност итн. Исто така, оваа билка помага и за менструални болки и тегоби, ревматски болки и болести на црниот дроб. Во средниот век, растението се сметало за евангелиско растение и затоа се вели дека ги штити луѓето од многу болести (дури и од чума) и разни магии.

Angelica archangelica

АНГЕЛИКА, АНГЕЛСКО ДРВО

Во средниот век била една од главните лековити билки кои се користеле и со чија лековитост се спасиле многумина, се смета дека на тој начин го добила името ангелска билка. Доаѓа од лат. *Angelica*, ае *f* од *angelicus*, а, *um* ‘ангелски’, лат. *angelus* ‘ангел’, од грч. *ἄγγελος* (*angelos*) ‘гласник, ангел’, заемка со персиско потекло. Во Македонија се смета дека ја открил свети архангел Михаил. Се нарекува *ангелска билка*, откриена од еден од архангелите, а се верува дека лечи сè.

Народните називи се: *ангелика*, *градинарска ангелика*, *архангелка*, *блаз боз*, *евројска ангелика*, *ангелско дрво* (Дервенци 1977: 29; Дервенци 1990: 61; Кузманоска 2019: 19).

АРХАНГЕЛКА

Според една од легендите, архангелот Рафаел (Михаил, Гаврил во зависност од верзијата) се вели дека на некој пустиник во сон му биле доверени лековитите својства на растението, особено против чумата. Според легендата, архангел Рафаил, ја донел ангеликата на земјата за да ги спаси луѓето од чумата. Називот се однесува на докажаното лековито дејство на ова растение, кое, според легендата, на луѓето им го покажал ангел.

Втората компонента е лат. *archangelica*, ае *f* од грч. *ἁρχάγγελος* ‘врховен, главен ангел, ангелски чин, архангел’ од *ἁρχή* ‘прв, власт, моќ’ и *ἄγγελος*

(Цветановски 2023: 164). Називот го дал Ј. Баухин, и има црковна мотивираност. Називот *archangelicus* ‘архангел’, е изведен од лат. *arhangelos* (доцногрчки *archeggelos*) како потенциран назив за ангеликата, со цел да се нагласат посебните лековити својства на растението (Светличная 2003: 26; Gott 2016: 28).

Како што може да се забележи од посочената низа македонски називи (називите не се среќаваат во *ТРМЈ*), станува збор за заемки од латинскиот, односно грчкиот јазик.

АРНИКА (*Arnica montana*)

Била позната во Европа уште од 11 век, за што сведочат т.н. *зелени книги*, но не била многу користена бидејќи немало доволно лековити состојки.

Називот *арника* потекнува од 17 век. Еден од најстарите докази за денешната ботаничка форма односно назив потекнува од 1951 година (Gott 2016: 29). Според Клуг, тоа е формата *arnih* по Матеј Силватикус (1285-1342), кој го напишал делото „Pandecti“ (*Opus pandectarum Medicinae*), *Медицинско–ботанички лексикон*.

Гете високо ги ценел лековитите својства на арниката, а М. Сервантес во *Дон Кихот* и Артур Конан Дојл во *Изгубениот свей*, ја споменуваат како средство за заздравување на рани. За првпат се појавува во стари (билни) германски книги од 16 век, а во францускиот е забележана за првпат во 17 век.

Ангеликата припаѓа на фамилијата Asteracea, а подземниот дел на арниката е дебел и овален. Стеблото е слабо разгрането, со цветни главици и златно жолта боја. Цвета од јуни до август. Листовите се сместени на дното и имаат долгнавесто јајчеста форма. Целата билка е покриена со кратки влакна. Арниката е планинска билка, со смолест мирис. Расте до речиси 3000 метра надморска висина, на суви ливади, планински падини, покрај четинарски шуми.

За лековити намени се користи цветот и коренот. Цветот содржи арницин до 4%, цимарин (есенцијално масло), смолести материи и други состојки. Коренот содржи незаситени јагленоводороди, органски киселини, есенцијално масло итн.

Арниката има хемостатско, антивоспалително, зацелувачко, аналгетско дејство, и го подобрува лачењето на жолчката. Се користи за кардиоваскуларни болести, против исхемиски болести на срцето, миокардитис, артериска хипертензија, кардиосклероза, атеросклероза, срцев ангиоспазам, ангина пекторис. Во помали дози, препаратите од цветот на арника имаат тонички ефект на централниот нервен систем, а во поголеми дози можат да имаат седативен ефект, проширува церебрални садови, помага лечење на епилепсија, трауматски повреди на мозокот, мигрена, а по церебрална хеморагија го забрзува обновувањето на функционалната состојба на нервниот систем.

Arnica montana L.

АРНИКА

Арника или брденка (*Arnica montana*) е повеќегодишна зимзелена билка. Етимологијата на називот на родот *арника*, лат. *Arnica*, ае *f* не е позната. Постојат претпоставки дека доаѓа од грч. *ἄρνός* (*arnos*) ‘овен, јагне’, *ἄρνακίς* (*arnakis*) ‘јагнешка кожа’ поради текстурата на листовите или меката влакнеста ткаенина или *ἄρνεϊός* (*arneios*) ‘овца’. Второто толкување се поврзува со грч. *πτάρμός* (*ptarmos*) ‘кивање’, бидејќи мирисот на цветето и коренот на растението предизвикуваат кивање (Светличная 2003: 31). Диоскорид *арникаῖα* ја нарекол *ptarnica* односно ‘билка за кивање’. Како што може да се забележи, фитонимот *арника*, е заемка (словен. *arnica*), веројатно преку гер. *Arnika*, итал. *arnica* од лат. *arnica*, *arnika*, со нејасно потекло. Постојат претпоставки дека можеби е адаптација на грч. **ptarmikē* ‘растение за кивање’, добиено од *ptarmós* ‘кивавица’. По губењето на почетното *p*-, зборот може да се раздели, па следува дека го содржи грчкиот член *τα*, кој може да се исфрли односно се исфрла почетното *τ*-. Но, сите наведени претпоставки не се веродостојни земајќи го предвид фактот дека овој назив не се среќава во античкиот грчки и латински јазик (Gott 2016: 29).

Првата компонента на фитонимот *арника*, лат. *Arnica montana* L., се среќава во следниве латински називи: *Arnica Chamissonis* Less., мак. *арника шамисо*, укр. ‘*арника Шамиссо*, (по презимето на германскиот ботаничар и поет А. Шамисо, 1781–1838), синонимот *Arnica sachalinensis* (Rgl.) A. Gray (*sachalinensis* е формиран по името на островот Сахалин, каде што е пронајден видот), *Arnica foliosa* Nutt. (*foliosa* од *folium*, *ii n* ‘лист’). Додека пак, втората компонента *montana* е изведена е од лат. *montanus*, а, *um* ‘планински’, *mons*, *montis m* ‘планина’, што го означува местото на растење *montanus* ‘планински; ридски’, од лат. *manis* (ген. *monitis*) ‘рид, планина’, назив на видот според неговото доминантно живеалиште во планинските области. Во белорускиот, овој назив се поврзува со ликот на свети Јован Крстител (Ганчарык 1927: 195);

Немаме задоволителни резултати за потеклото на називот, во литературата се посочуваат низата контроверзности, иако за потеклото на називот се дискутирало долго време. Бидејќи овој фитоним бил непознат за старите Грци и Римјани со оглед на регионот на потеклото, античките називи, се исклучени од самиот почеток. Во македонските називи, покрај *арника*, го среќаваме и фитонимот *брденка*.

Би било корисно да се разјасни прашањето од која област на Европа е арниката (родот и видот), со цел да се добие јасна слика, и за областа на дистрибуцијата. Ако се Карпатите, романскиот се одвојува, со *arnică*, бидејќи ова е очигледно, називот е

позајмен и стои покрај оригиналниот *sunatoare* < *arnica*. Ако се работи за Алпите, тогаш се сугерира споредба со родот *Doronicum*, кој доаѓа од арапскиот, а медијацијата се навраќа на персискиот. Така што мора да се разгледа дали називот на арниката не е изведен од називот на семето со губење на иницијалната буква *d*-. Во лужичкиот, називот *арника* е образуван според празник *janske róže* рус. *арника жорная* *Arnica montana* (Wjela 1896: 136). Како што напоменавме во описот на арниката, таа е планинска билка, со смолест мирис. Расте до речиси 3000 метри надморска височина, на суви ливади, планински падини, покрај четинарски шуми.

БРДЕНКА

Македонскиот народен назив *брденка*, претпоставуваме има токму таква мотивираност. Доаѓа од стсл. *бърдо* ‘рид, брдо’ (сп. буг. *бърдиларка*, *бърдун*, *Asphodelus albus*; *бърдарка* ‘диво јаболко’), што секако се поврзува со лат. *montana* што го опишува местото.

Називот не е регистриран во *ТРМЈ*. Во македонскиот јазик, *брдо* се јавува со значењата: 1. Рид, брег; и 2. Дел од разбојот за ткаење низ кој се воведува основата (*ТРМЈ* I: 179), сп. срп. *брдо*, рус. *бѣрдо*, укр. *бердо*, чеш. *brdo*, пол. *bardo*). Од индоевропското **bhr̥-dh-* ‘сече, остри’, по што е развиено значењето ‘ткајачки разбој’, бидејќи разбојот порано бил составен од летва, долго, релативно тесно и тенко парче дрво зашилено од двете страни, со која се притискала ткаенината. Така што се доаѓа до заклучок дека географскиот поим е развиен од ткајачкиот. Во голем број *речници*, се води како хомоним, но поради заедничкиот етимон и етимолошкиот критериум (тоа е првиот критериум според кој се одредува, дали станува збор за хомонимија или полисемија), станува збор за полисемија. Според Скок (I: 204) со второто значење се среќава во јужнословенските јазици и се чувствува како хомоним, ама не е.

Називот на билката произлегува од местоположбата, сп. срп. *brđanka* (Mirić 2007: 104), а со местоположба се поврзуваат и билките: фран. *lis des valees*, срп. *dolinski ljiljan*, *souci des Alpes*, *chou marin*, *morsko zelje*, *trefle aquatique*, *blatarica*.

АФИОН

(Papaver somniferum)

Афионот е стара култивирана билка чие потекло е непознато. Семиња од афион биле пронајдени при погребувања од камено доба, за што сведочат пронајдените глинени плочи во Вавилон, каде се претставени главици од афион, кои биле пронајдени на споменици од микенскиот период – на сидовите на дворецот Кносос на островот Крит.

Афионот е едногодшна култура (маслодајна и фармацевтска индустриска култура) со исправено, мало и разгрането стебло со зелена боја. Цветот на афионот може да биде бел, црвен и розеникав. Плодот е шишарка, полна со семе. Во целото стебло и плодот од афионот се наоѓа млечен сок. При исечок на зелени, незрели, млади афионски главици од градинарски афион, тече млечен сок (млеко), кој се суши во допир со воздухот, потемнува и се претвора во опиум. Од него се извлекуваат алкалоиди, од кои главен е морфиумот. Семето содржи 50–60% масло, па со студено просејување, околу две третини, се добива масло за јадење, а остатокот е техничко масло. Втор значаен производ се алкалоидите (морфиум, кодеин, папаверин и др.). потребни за изработка на лекови. Алкалоидите, посебно морфинот, се силни наркотици кои создаваат зависност кај уживателите. Индустриската култура афион води потекло од фамилијата на Papaveraceae.

Афионот се споменува од многу одамна. Така на пример, Хомер во *Илијада* пишувал за дејството на сокот од афион, а Теофраст (IV век пр.н.е.) за неговото примање. Диоскорид запишал дека стапчињата направени од млечниот сок од афионот и брашното се користат како лек за смирување болки, против несоница, за подобро варење, но треба да се земаат со претпазливост, бидејќи големите дози може да предизвикаат смрт.

Симболиката е заснована врз опиумскиот афион, афионот е симбол за сонот., кој како диво цвеќе растел во Грција и на Источниот Медитеран и се употребувал како чај од најстари времиња. Макот, исто така го поврзувале и со старогрчката божица на полјоделството Деметра (Церера во римската митологија) и со нејзината ќерка Персефона (Прозерпина) – како симбол на зимскиот сон на природата. Во грчката

митологија, афионот е симбол за Хипнос, богот на спиењето, и Морфеј, богот на соништата, кој заспива со допир на цвет од афион. Живеалиштето на Морфеј е опкружено со цветни афиони, во кои живеат пријатни соништа. Афионот е симбол на плодноста. На Зевс му биле жртвувани главици од афион, а во Рим, афионот бил посветен на божицата на растенијата и подземјето, Персефона. Овидиј во *Метаморфози* раскажува дека една божица била киднапирана од Адот додека берела цвеќиња од афион. Ливчињата од црвениот афион биле симбол за повторното раѓање по смртта.

Во средниот век, афионот се користел при магични обреди, и бил наречен *цвети на злош* и *цвети на смрт*. Христијаните имаат позајмено неколку аспекти од оваа традиција, правејќи го црвениот мак, аблем на саможртвата на Христос и на *смртниот сон* (Тресидер 2001:148). Во христијанската литература се верува дека афионот израснал од крвта на распнатиот Христос, а афионот е симбол на невино пролеаната крв. На празникот Макавеј, афионот се фрлал во бунари, со него се кителе куќите, амбарите и просториите каде што се чувале домашните животни.

За алхемичарите, црвениот афион е симбол на филозофскиот камен. Британците сметале дека црвениот афион е никнатата крв на змеј кој бил убиен од Света Маргарет. Во Англија, црвените и белите булки се продаваат на Меморијалниот ден, во спомен на оние кои загинале за време на двете светски војни и во воените конфликти²⁷.

Афионот е заведен во терминологијата од областа на нивските, градинарските и фуражните растенија (*МАНУ*), како афион, опиумски, лат. *Papaver somniferum* L., од фам. *Papaveraceae*, срп. *мак*, *оџујумски*, хрв. *tak*, *sjetveni*, рус. *мак*, *опиумный*, анг. *opium poppy*, фран. *Pavot m somnifere*, гер. *Schlafmohn* (Лозановски 1998: 8). Афионот во Македонија, особено по Втората светска војна се одгледувал многу, а денеска, во голема мера е намалена неговата застапеност по полињата. Најмногу се користи за јадење, а освен тоа од него се добивал и катран кој служел за различни намени. Жените доилки кои сакале да работат на полето, своите деца ги заспивале благодарение на катранот кој го дава афионот, а освен тоа вареле семе од афион и им давале за повеќе да спијат (Младеновска 2017: 154).

²⁷ Сите средства добиени од оваа акција одат за помош на инвалидите, воените ветерани. Историјата на оваа акција е интересна. Во 1915 година, по битката кај Ипрес, канадскиот воен хирург Џон Меккрој напишал песна, посветена на афионот, а две години подоцна се одржал првиот *Ден на афионот*, и биле собрани многу донации за воените инвалиди. Амблемот на Здружението на анестезиолози на Велика Британија и Ирска е украсен со два цвета афион. Одгледувањето афион и производството на опиум се под контрола на Меѓународниот одбор за наркотици на Обединетите нации. Во голем број земји, како и Македонија забрането е одгледување афион.

Papaver somniferum

АФИОН

Родот *Papaver*, -eris *n* е стар латински назив за афионот, кој се спомнува кај повеќе антички лекари (Плиниј, Ливиј, Петрониј итн.).

Римското име на видот е *Papaver*, а *somniferum* значи ‘булка, мак’ (Станковиќ, 2008: 11). *Papaver somniferum* и *Papaver rhoeas*, се називи за лековити растенија, познати како градинарски афион и полски афион, кои имаат исто опиумско дејство. Латинскиот назив, *papaver*, од етимолошка гледна точка, сè уште не е целосно јасен. Постојат претпоставки дека доаѓа од коренот **rap* со значење ‘да се надуе’, поради изгледот на афионовата глава (Gott 2016: 71–72).

Според друго толкување, веројатно потекнува од *papa*, ае *f*, ‘детски збор за храна, јадење’ и *verus*, а, um ‘точен, правилен’. Што очигледно се поврзува со фактот дека во античкиот Рим, но и кај други народи, здробените семки од афион се давале на немирни деца (Светличная 2003: 168).

Вториот дел од латинскиот назив е, *somniferum*, доаѓа од *somnifer*, сложена составена од лат. *somnus* ‘сон, спиење’ и *fero* ‘носи’ од *ferre* ‘носи’. Називот се однесува на ефектот успивање, заспаност, поради дејството кое го предизвикува афионот. Називот, исто така е поврзан и со употребата на млекото од афион како пијалак пред спиење за децата, но секако многу повеќе се однесува на наркотичниот ефект на алкалоидите (морфин, наркотин и кодеин) познати уште од антиката, кои се наоѓаат во млекото на младите, потсечени главици од афион. Во средниот век се подготвувал таканаречениот *spongium somniferum*; кој припаѓа на поткласата *Cerastinomorpha*, кој се употребувал како опиум односно неговите активни состојки се користеле како анестетик пред хирушките процедури. Како што спомнавме, растението содржи алкалоиди кои предизвикуваат сон. Старите Грци верувале дека афионот е создаден од богот на соништата, Морфеј. Се сметал за цвет на заборавот и спиењето.

Етимологијата на називот *афион* е од грчкиот јазик, од сгрч. ὀπιον, ἄφιον (Skok I: 11; *EPCJ*, 241; Киш 2010: 102; Цветановски 2023: 171), а во јужнословенските и балканските јазици (мак., срп., буг., алб., аром., ром.) се раширил со турско посредување. Одгледувањето на афионот, како култура е опеано и во поезијата на К. Рацин. Тодор Димитровски, авторот на *Речник на „Бели муџри“ на К. Рацин*, по стиховите „да прокопаме меко / полињата родни / афион, тутун, житце / да родат благородни“, го дава следново толкување афион *м.* (тур. *afyon* од ар.), бот. *мак расшение и ѿлод* (Димитровски 1990: 17).

Афионот (ТРМЈ, I: 68) е балкански турцизам (сп. алб. *afion*, буг. *афион*, срп. *афион*, ром. *afion*, аром. *afion*(e), нгрч. *αφιόνι*). Опиумот, лат. *opium* е деминутив на грчката именка ὀπλίον > ὀπός – сок од зеленчук или дрво. Како што споменавме, станува збор за растение од фамилијата Papaveraceae од родот Papaver, опиум од тоа растение (со значење дрога); *афионово семе*, *мак* (мак., срп. *афион*, *мак*, буг. *афион*, алб. *afion*, *lulekuge*, грч. *παπαρόνα*, *αφιόνι*; тур. *afyon*). Од тур. *afyon* арап. *afūn*, од стгр. ὄπιον од ὀπός, како што споменавме ‘сок од растение’ (Цветановски 2023: 171).

МАК

Во македонските дијалекти се среќаваат називите *мак* ‘афионово семе’ и *булка* ‘див афион’ (лат. Papaver rhoeas). Од незрелите мешунки афион се добива опиум, тоа е *мак*, тој е густ, млечен сок, кој содржи морфин, кодеин, папаверин итн²⁸. Во словенските јазици најчестиот назив е *мак* (буг., срп., рус., укр., белорус. *мак*, хрв., слн., пол., чеш., слч. *мак*), од прасловенски **такъ* < пие. **mehikos*; стгрч. μῆκων (дорски *μάκων*), (Јашар-Настева 31, 37, 47; ЕРСЈ 1:241; Skok 1:11; Škaljić 72, Цветановски 2023: 171).

²⁸ Во растението се пронајдени околу 30 алкалоиди: Papaverinum, Codeinum (кóδεиа ‘афионова главица’), Morphinum (Μορφεύς - Morpheus, богот на соништата) итн. Папаверин алкалоидот се користи во форма на Papaverini hydrochloridum како антиспазмодичен комбиниран во лекови (Paphyllinum, Papazolum, Khelivirinum, Khelatrinum, Vepasalum, Nicoverinum, итн.). Морфинската алкалоидна сол (Morphini hydrochloridum) се користи како аналгетик.

БАДЕМ

(*Amygdalus communis*)

Бадемот (*Prunus amygdalus*, *Amygdalus communis*) е малечко дрво кое припаѓа на потсемејството Prunoideae од фамилијата Рози. Бадем се нарекува и плодот на ова дрво. Растението е класифицирано како слива во поткласата *Amygdalus* од *Prunus*, кое се разликува од останатите подвидови по својот плод. Постојат повеќе вида лековити бадеми (*Amygdalus communis* L. var. *amara et dulcis*, *Amygdalus amara* L., *Amygdalus dulcis* L.).

Бадемите се богат извор на антиоксиданти и се вбројуваат во нутритивно најбогатите јаткасти плодови, кои се богати со калциум. Лековитите својства на бадемот се наоѓаат во семките, како слатките, така и горчливите (*semina Amygdali amarae* ‘семки од горчливи бадеми’; *semina Amygdali dulcis* ‘семки од сладок бадем’). Тие имаат пробиотичко дејство, го регулираат холестеролот, помагаат во регулирањето на крвинот притисок и ја подобрат циркулацијата на крвта. Бадемите имаат особено силно дејство при успорувањето на процесот на стареење на кожата. Народната употреба на бадемовото масло е лек против краста, увоболка, а горкиот бадем со шеќер е лек за оние кои плукаат крв (Чајкановић 4).

Според грчкиот мит, бадемот се врзува со љубовта на тракиската принцеза Филида и момчето Афомант(ус), кој отишол да се бори под ѕидините на Троја. Троја паднала, па атинската флота се вратила дома, а бродот со кој пловел Афомант доцнел. Девет дена Филида одела да го пречекува својот вереник, но залудно. Девојчето починало од тага мислејќи дека нејзиониот вереник е мртов, а Атина ја претворила Филида во бадемово дрво. Наредниот ден, младоженецот се вратил, ја оплакал својата невеста, гушкајќи едно дрво. Како одговор на неговото галење, од гранките никнале цвеќиња, наместо лисја. На тој начин се објаснува феноменот, зошто бадемот прво има цветови, а потоа лисја. Секоја година, Атињаните одржувале фестивал со танци во чест на двајцата млади. Грците верувале дека семките од горчливите бадеми ја апсорбираат сета горчина од тагата на кутрата Филида.

Во античка Индија, плодовите на горчливите бадеми служеле како мала паричка, која се нарекувала бадам (0,2 копејки сребро). Во Египет, водата од Нил се прочистувала за време на излевањето со поминување низ мелени бадеми. Мојсеј го

користел истиот метод за прочистување на водата кога ги водел Евреите низ пустината. На исток од Медитеранот, бадемот е симбол на пролетта, кој секогаш цветал прв. Бадемот е ритуално дрво. Во христијанството, бадемовото цвеќе е симбол на среќен брак. Дева Марија понекогаш е прикажувана со ореол во форма на бадем.

Amygdalus communis

БАДЕМ

Родот *Amygdalus*, *i f* е латинизиран грчки назив за дрвото амигдал *ἄμυγδαλή* ‘бадем’. Бадемите се познати уште од античко време. Потеклото се поврзува со арап. *al mugdala* ‘прекрасно дрво’, но и со перс. *munga* ‘горчлив бадем’ бидејќи Персија е родното место на дрвото (Диоскорид, Теофраст).

Покрај бадем, ги среќаваме и називите, мак. *бајам*, *мингал* (Дервенци 1990: 61), *ѵајам* (Мокров 1974: 4), *миџгал* (Пеев 2020: 179), *клејши* (Ем 1953), срп. *бадем*, *бајам*, *мендоу*, англ. *almond*. Меѓу широката употреба во македонскиот јазик се среќаваат турски зборови за означување разни овошни плодови, меѓу кои и бадем < *badem* (Јашар-Настева 2001: 43), кој е особено дистрибуиран јужнословенски назив (Киш 2010: 31).

МИНДАЛ, МИГДАЛ

Називите со варијанта *н* и *џ*, *мингал* односно *миџгал*, се преземени. Сп. мак. срп. *миџгал*; рус., укр. *миџгаль*, словен. *mandelj*, брус. *миџгалы* без назално *н* од грч. *ἄμύγδαλος*, *ἄμυγδαλή*, лат. *Amygdalus*.

Во словенските јазици, веројатно преку стсл. односно цркслов. имаме мигдалъ, но и варијанти со назално *н*, сп. мак., рус. *мингал*, *мингаль*. Во рус. најверојатно од пол. *Migdal*, со вторична назализација под влијание на иницијалното *м*, од гер. *Mandel*, фран. *amandier m*; *amande f* (Фасмер 1959–1961: 29; Выгодский 2021).

Народниот назив *миџгал* ‘бадем’ со варијантите: *миџгол*, *миџгел*, *мингал*, *мигал*, црксол. мигдалъ (Miklosich 369); нгрч. *μύδαλο* ‘исто’ < стгрч. *ἄμύδαλον* ‘плодот од ова дрво’ < *ἄμύδαλος* ‘дрвото’, сп. (Frisk I, 96), се смета дека е и од семитско потекло (БЕР 3, 783). Го имаат позајмено и балканските јазици: ром. *migdală*, аром. *migdal* (Papaḡagi, 797) алб. *midal'e*, како лат. *amygdala*, преку старогрчкиот јазик (Аргировски 1998: 184).

БИБЕР (Piper nigrum)

Црниот бибер е тропско растение од фамилијата Piperaceae, чиј зрнест плод се употребува како мирудија. Ова растение спаѓа меѓу најстарите мирудии. Тоа е жбунесто растение со зрнести плодови. Најмногу успева во Индонезија, Бразил и Гвајана, а тие се и негови главни извозници. На пазарот се јавува како црн, кој се добива со берење и сушење на незрели бобинки, како бел, кој е многу поквалитетен, а се добива од целосно зрели црвени бобинки. Во лековити растенија, покрај *piper nigrum* ‘црн бибер’, влегуваат и *piper cubeba*, *piper methysticum* Forst. Fructus Piperis nigri е плод од црн пипер, чиј запалив вкус го одредува алкалоидот *пиперин* (Piperinum). Во медицината, ретко се користи како средство за промовирање на варењето и стимулирањето на апетитот. Во средниот век црниот пипер бил многу скап, и се продавал на парче, по зрно. Има антиоксидативно, антивоспалително и антибактериско дејство, може да помогне при дијабет, го намалува крвниот притисок и холестеролот има потенцијално антиканцерогено дејство. Според народните легенди, приказни, мајката која вкусила зрно бибер или го носела под појсот, родила јунак, по што јунакот се нарекува Биберко (мак. Јордан Пиперката, срп. Паприка Јанче).

Piper nigrum

БИБЕР

Родовиот назив, лат. *Piper, eris n* ‘бибер’, е образуван од грч. (περι) *пéпeрi* ‘бибер’, од санскр. *pīpālī* ‘бибер’. Се среќава кај многу автори. Растението е едно од најстарите кое се користи како зачин. Како што може да се забележи станува збор за заемка, мак. *црн бибер*, *црн пипер*, рус. *пepec чёрный*, укр. *пepecь чорний*, гер. *Pfeffer* итн. Потеклото на називот е од прагерм. *bebruz, од каде излегле формите, стангл. *beofor*, *befor*, англ. *beaver*, гер. *Biber* од праие. *b^hérus, или праие. *b^herH- ‘кафеав’.

А, во тур. *biber*, *büber* од перс. *bābārī* (Škaljić 1966: 141). Во македонскиот јазик, ова растение заедно со називот е преземено од тур. *papar* од *biber*, мак. *бибер*, срп. *бибер*, (EPCJ 3: 220–221), алб. *biber*, *byber*.

Вториот назив *nigrum*, од лат. *niger*, *gra*, *gum* ‘црн, црна’, ја карактеризира бојата на растението (Станковиќ 2008: 19).

БОРЕЧ

(*Borago officinalis*)

Borago officinalis е едногодишно, ароматично, зеленчуково, медитеранско растение, од фамилијата Boraginaceae. Младите изданки и листовите се користат како салата, како вариво и како зачински додаток на салати и други јадења. Се култивира во медитерански подрачја, а го има и како диво растение.

Потекнува од средоземниот регион. Има слаб корен, исправено сочно и шупливо дрво. Листовите имаат кратка петилка, груба и влакнеста. Тие се во облик на јајце. Ливчињата на цвеќето се во форма на ѕвезда, а цветовите се високо развиени, со чиста сина боја. Содржи есенцијално масло, слуз, смола итн. Свежото растение има мирис и вкус на краставица, солено е, и содржи калиум нитрат. Цвета во јуни и јули, а се бере во периодот на цветање. Се суши во сенка на проветрено место.

Во некои европски земји е официјалан лек. Се користи како благ седатив, производ кој ги подобрува метаболичките процеси. Познат е уште од античко време. Плиниј напишал дека на виното му се додавале цвеќиња и лисја од бореч за да му дадат својства на виното што ги забавува мажите и жените, истерувајќи ја тагата, досадата и меланхолијата. Римските војници добивале бореч за да им всадат храброст. Познато е дека крстоносците пиеле вино натопено со бореч. Најчесто се опишува дека се користел за да се олесни срцето, да исчезнат грижите и да се подигне состојбата на духот. За медицински цели се користел како благ седатив, лаксатив, средство за обвивка, како и за третман на кожни болести.

Borago officinalis

БОРЕЧ

Потеклото на називот, не е сосема јасно. *Borago*, *inis* најверојатно доаѓа од грч. (boga) βορά 'храна, добиточна храна, крма'. Листовите на растението се користат за храна, како салата. Се спомнува кај Плиниј, а во средниот век, Лине наведува дека потекнува од *borago* односно *corago*, *cor* 'срце' и *ago* 'борба, дејство', односно дека растението може да го ревитализира срцето. Изведувањето може да е и од средновековниот латински *borra* или *burra* 'груба коса' што се однесува на зеленилото, од неговата употреба во медицината како седатив за срцето.

Боречот, веројатно во 16 век, е донесен од Арапите во Шпанија, од каде што се проширил низ цела Европа. Според други етимолошки толкувања, се поврзува со *borace(s)*, јфран. *borratge*, итал. *borage*, лат. *borago*, со можно потекло од арап. *abu araq* ‘татко на потта’, кој потекнува од арап. *araq* ‘пот’. На арапски *arraaq* има значење на пот, потење, бидејќи растението со своето дејство поттикнува силно потење и на тој начин помага да се отстранат насобраните токсични материи од телото (Cott 2016: 31–32).

Боречот е заемка (*Borago officinalis*), која се среќава како, мак. *бореч*, лисичинка или волски јазик; срп. *боражина*, *борач*, *бореч*, *ѝореч*, *волујско уво*, *волујски језик*; хрв. *boražina*, *oštrolist*, *oštrolistac*, *borač*, *poreč*, *poreč*; рус. *бурачник*, *оџуречная љѝрава*; пол. *ogórecznik lekarski*, чеш. *brutnák*, укр. *оџирочник*; анг. *borage*; фран. *Bourrache*; гер. *Borretsch*; итал. *borrana*, *borragine*, *boraggine*; шпан. *Borraja*.

Лат. *officinalis* ‘лековит, употреблив, аптекарски’ (Станковиќ 2008: 19), се однесува на лековити растенија кои се користеле во фармацијата во минатото. Изненадувачки е што оваа придавка, која е многу честа денес, е релативно млад концепт што е создаден дури во времето на Лине. Истото важи и за ретко користениот термин *officinarum* пред и за време на Лине, што е генитивна множинска форма на лат. *officina* ‘работилница’, што значи работилница во која некогаш се подготвувале (особено хербални) лекови, односно аптека. Причината поради која терминот *officina* или *officinarum* не се појавувал во антиката е тоа што во тоа време лекарите сами подготвувале лекови и воопшто немало аптеки. Одвојувањето на медицинските и фармацевтските активности го спроведувал императорот Фридрих II со Студискиот план за школата во Салем (1231–1234).

БОРОВИНКА

(*Vaccinium myrtillus*)

Боровинката расте како грмушка. Зрелите плодови се нежни и важи за многу вкусна бобинка. Во повоениот период плодовите биле консумирани како компот или како сок (Дервенци 1977: 166–168). Сувите плодови делуваат против течна столица во полесна форма, камче во жолчното кесе, против крвавење од хемороиди итн., а листовите делуваат диуретично. Употребата на листовите го регулира шеќерот во крвта на дијабетичарите. Во некои европски земји во народната медицина се приготвува вино од плодовите на боровинките, кое се употребува против болки во стомакот, акутни и хронични заболувања на желудникот и цревата, како и при тешкотии при варењето. Боровинката се користи за подобрување на видот, против висок шеќер во крвта, за болни од венопатии и капиларопатии на рацете или нозете, ја зголемува отпорноста на крвните садови и спречува пукање на истите.

Vaccinium myrtillus

БОРОВИНКА

Родовиот назив *Vaccinium*, и *n* се среќава кај повеќе римски автори, како назив за неколку растенија (*боровинка*, *ирис* итн.), а етимологијата е нејасна. Називот е образуван од лексемата *baccinium*, и *n* од именката *bacca*, ае *f* ‘јагода’.

Називот на видот *myrtillus*, и *m* ‘мала мирта’ е од грч. (*myrtos*) *μύρτος* ‘мирта’, дрво од мирта, листовите од боровинка се слични на листовите од миртата.

Во македонскиот јазик ги среќаваме народните називи: *боровинка*, *боровница* (Дервенци 1977: 165–166), *борик*, *борина*, *борика*, *бурун*, *брусник*, *брусница*, *сливiche*, *йруна*, *дива йланинска цреша*, *црна йланинска цреша*, *диво жрозје*, *мевмединка* и *овинка* / *финка* (Киш 1996: 95), срп. хрв. *borovica*, чеш. *borůvka*, пол. *borówka* итн. Во словенските јазици се јавува како *боровинка* и *боровина* најчесто со значење ‘боровинка’, но и ‘брусница’ и ‘смрека’ и ‘борова шума’.

Боровинката е именка изведена од придавката *бор(ов)* + наставката *-инка*, од праслов. **borovъka*, изведена од фитонимот *бор*, затоа што најчесто се наоѓа под

боровите, расте во борова шума. Веројатно називот има индоевропско потекло (Skok 1: 188; Bezljaj 1: 34; БЕР 1: 67), за што сведочат дериватите: *борина*, *борика*, *борик* итн.

Во некои словенски јазици, номинацијата на боровинката се определува преку бојата (рус. *чорни цязвичайна*, укр. *черника обыкновенная* итн).

БОСИЛЕК

(Ocimum basilicum)

Босилекот е едногодишно растение. Потекнува од фамилијата Lamiaceae, а расте во форма на грмушка. Се вбројува во редот на билките со пријатен мирис и лековити својства. Според некои тврдења води потекло од Индија, а според други од Африка. Се претпоставува дека на Балканскиот Полуостров е дојден со освојувањата на Александар Македонски, а според други, во 12 век го донеле монаси. Во Македонија, се одгледува, главно, во градините и дворовите и во саксии како цвеќе поради лековитите својства, како зачин, заштита од комарци (миризбата ги одбива комарците) итн.

Како растение со карактеристичен мирис, босилекот претставува зачин, лековито и свето растение, кое во многу региони има посебна важност. Се користи поради својот пријатен мирис и вкус и е еден од популарните кулинарски зачини, особено во средоземноморската кујна. Во народната медицина има широка примена во лечењето. Чајот од босилек го смирува нервниот систем, а се употребува и против несоница. Помага и при грчеви и воспаленија во желудникот, цревата и го подобрува апетитот. Зачинските и лековитите својства потекнуваат од етеричните масла. Босилекот има антимикробно дејство (дејствува против микроорганизмите: ешерихија коли, салмонела, стафилокока итн). Се користи против кашлица, болести на бубрезите, главоболка и депресија, кај настинки, воспаление на ушите и ушното тапанче, но и како средство за освежување и закрепнување.

Меѓу најпознатите тревки кои се поврзуваат со традицијата и народните верувања е босилекот. За босилекот се вели дека е *божја цвеќе*. Се верува дека од неговата миризба бегаат лошите сили, штити од уроци, па затоа со него поповите ја осветуваат водата во црквите. Босилекот е симбол на заштита од лошотилак (Младеновска 2017: 139). Римјаните го поврзувале со љубовта и лојалноста и верувале дека мажот секогаш ќе ја сака жената од која ќе добие гранче босилек, а во Индија, го негувале како симбол на добре дојде. Речиси не постои болест во која босилекот не игра важна улога. Се верува дека никаков лек не помага ако за болниот нема блиску

стебленце босилек и дека има лоши места каде, ако ги згазиш, човек ќе избие, ќе се разболи. Таквите места се посипуваат со вода, во која има куп трева со босилек и мед.

Босилекот е една од најупотребуваните билки во обредите и во народната медицина. Таа е света (божествена/демонска) билка. За него е кажано дека го следи човекот низ целиот негов живот, од радост во жалост, од раѓање до смрт. Се верува дека во градината најпрво треба да се засади босилек, а дури потоа друго цвеќе. Ниту крштивка, ниту свадба ниту погреб не поминуваат без него, со него се лекува, со китка босилек и света вода се врши и осветување на темели на нова кука, се китат невести за да ги чува од лошо, да ја чува нивната плодност итн. Обичаите и обредите поврзани со босилекот на свадбата се присутни на целиот Балкан, за обезбедување среќа и здравје на младенците (Качева 2001: 337–357).

Ocimum basilicum е единственото растение во македонската флора што има универзална употреба во обредната практика и полисемантичко симболично значење во вербалниот ритуален фолклор. Неговото латинско име, како и она во словенските јазици (*базилек*, *базилик*) се поврзува со владетелите на светот, митскиот базилеј и змејот Басилиск, кој се сече на Божиќ.

Ocimum basilicum

БОСИЛЕК

Ароматичните зачини, често имаат најразновидни, па дури и митски етимологии. На пример, *нането* е именувано по нимфата која се заљубила во Хад, богот на подземјето. Очигледно во случајот со нането, етимологијата доаѓа од Грција. Но, на сцената се појавува ѕвездата што ги затемнува сите други – босилекот. Називот на видот е основа за сите останати словенски и несловенски називи. *Basilicum*, *i* *n* ‘босилек’, сè уште се води како нејасна етимологија, под претпоставка дека доаѓа од грч. βασιλικός ‘царски, великолепен’.

Етимологијата на зборот босилек се поврзува со старогрчкиот збор *basileus*, што значи ‘крал’, βασιλικόν φυτόν, со значење ‘кралско, царско цвеќе’. Едногодишната градинарска украсна и индустриска култура, босилекот, има јака и пријатна арома, поради што наоѓа примена во изработката на парфеми и козметички средства, а се користи и за медицински цели. Поради пријатната миризба често се одгледува во дворни места и во саксии. Врската меѓу босилекот и кралското семејство сè уште не е јасна. Тоа може да се должи на фактот што кралевите користеле босилек при правење лековити напивки, парфеми и за мирисливи бањи.

Босилек или тулси (tulsi) е моќна билка во ајурведската традиција што се смета за аватар на Лакшми, најпосакуваната божица на богатството – и сите форми на изобилството. Се верува дека оваа билка има свето значење, па ајурведски се објаснува како сложенка составена од *бо* ‘Бог’, а втората компонента е *лек*, е во врска со лековитите својства на билката. Притоа, треба да се забележи дека станува збор за народна етимологија. Тулси понатаму, дури и во Индија го нарекуваат *џулси џи*, а со *џи*, се означува длабоко почитување. Ова е една ултрамоќна билка која го смирува духот како божицата мајка, според ова верување. Се смета и за кралско растение и за симбол на сиромаштијата – отров, но и лековито средство, растение кое се појавило на светиот крст и се претворило во чудовиште. Друг мит поврзан со босилекот е малата, но многу отровна змија. И етимологијата, во овој случај, се води по друг грчки збор – базиликон (питон). Според легендата, босилекот, познат и како *малиоџ крал* од грчкиот јазик, имал лузна во облик на круна на главата и можел да ги замрзне луѓето со погледот и да топи грмушки со својот отров.

Зборот во Европа влегол во 15 век од средновековниот латински збор *basilicum*. За првпат, се појавил во превод на книга за земјоделството (од римскиот писател Palladius Rutilius Taurus Aemilianus, *Opus agriculturae*, позната и како *De rustica*). На латински, зборот бил помешан со базиликус, бидејќи требало да биде противотров на отровот на базилик (Базилик – чудесно, митско суштество слично на гуштер од 1400 година), но среќаваме и базиликус (од доцниот 14 в.), од латински *basiliscus*, од грчкиот *βασιλίσκος* назив на вид змија, исто така со златногрбен венец, буквално ‘мал крал’, деминутив од *βασιλεύς* ‘крал’. Па, според Плиниј, така бил наречен поради дамката на главата што личи на круна. Се вели дека неговиот здив и поглед биле фатални. Јужноамериканскиот гуштер бил така наречен (1813) затоа што како и митскиот свер, имал гребен (дамка). Базилик, подоцна од четиринаесеттиот век се измешал со други поими, и темата станала комплицирана (Vait 1954).

Босилекот е едногодишно градинарско растение со ситни цветчиња и пријатен мирис; *Ocimum basilicum*, бел босилек – *Stathus amuse*; коњски босилек – *Mentha*. Дублетните форми кога се заглавни зборови во *TRMJ* (I: 170), се даваат со *и* (босилек и босилок), со / кога се подзаглавни (асимилациски/асимилационен). Босилекот е заведен и во терминологијата од областа на нивските, градинарските и фуражните растенија (срп. *босиљак*, рус. *базилик*, анг. *Basil*, фран. *Basilic*, гер. *Basilikum* (Лозановски 1998: 9–10).

Народната етимологија за *босилок*, *босилек* (*босиљок*) за *Ocimum basilicum* се поврзува со етимолошката љубовна магија изразена преку стихот „–Ти, босилек, ти

болуј за мене“ (Жежел-Каличанин 1973: 136) и придавката *џол, бос* ќе одиш за мене, каде има случајно звуково совпаѓање (Велковска 2008), но и во стихот.

Лексемата босилек е преземена преку балканскиот латински од грчкиот јазик βασιλίκον со буквално значење ‘царско цвеќе’ (Конески 1986: 215; Домосилецкаја 2006). Почетното *б* покажува дека зборот бил примен преку балканскиот латински *basilicum* бидејќи тој глас уште пред доаѓањето на Словените бил преминат во *в* во грчкиот јазик. βασιλίκον е изведен од именката βασιλεύς ‘цар’. Не постои објаснување зошто ова растение се нарекува царско, но постои мислење дека тоа е поради посебниот мирис што го има оваа билка (ERHJ I: 76–77;).

Широката употреба придонесува за појава на голем број локални називи: *босилковина, киџка босилкова, бел босилек, божји цвеџи* или *божјо цвеќе, свеџивода, ранген* (Макаријоска 2014: 43–44), *башелек, босилек, босилок, царско цвеќе, круџен босилек, ран босилек, зелен босилек, босилче* итн. Во Скопско, ова растение се нарекува *ранген*, а во Гевгелиско, *коњски* и *еврејски босилек*, а во некои краишта, *божји цвеџи* или *божјо цвеќе, базилик, василикос* или *царско цвеќе*. Во далматинскиот *basilk, basilek*, истарското *bašiljak, bašalak* и кајкав. хрв. *bažulek* се секава посредството на италијанското *basilico*. Влашкото *vasilco*, покрај *vasilico* и тур. *fesleken* се директни заемки од новогрчкото *vasilikós* (*Ocimum basilicum* < лат. *basilicum* < грч. βασιλίκον), во турскиот со специфична адаптација. срп. *васлеђен, велсађен, веслиђен, феслиђен, меслиђен, мислођин*, навлезени преку тур. *fesliĝen, feslijen* < нгр. βασιλίκός (Фасмер 1967: 147; Скок 1971, I: 116; Влаиќ-Поповиќ 2009: 392).

Босилекот се води како романски грцизам, кој од изворниот грчки збор со помош на јазик посредник по пат на наследност од латинскиот јазик навлегол и на Балканот. Според хронологијата, зборовите кои навлегле на Балканот се претежно средновековни, поретко нововековни грцизми, дел провинцијализми, но и книжевни лексеми како: мак. *босилек*, срп. *босиљак, босиок*, слов. *bosiljek*, буг. *босилек, босиљак, босиљок*, ром. *busuiok*, алб. *bozelok*, преземено преку балканскиот латински од грчкото *basilikón*, придавка од среден род, изведена од *basileús*, ‘цар’, со старогрчки извор на *b* и словенски рефлекс на краткото *a* во *o* од почетниот слог.

Според Илиевски (1988: 247–248), фитонимот босилек е предсловенска лексема, а врз основа на писмените документи од микенско време (втората половина на II милениум пр. н. е.) до денес може да се установи извесна хронологија кога е настанат зборот, како се ширел и какви промени притоа претрпел. Всушност, супстантивизираната придавка *basilikón*, во елиптична употреба, означува ‘царско цвеќе’. Така можело да биде наречено тогаш, кога именката *basileus* почнала да

означува суверен што има врховна политичка и верска власт²⁹, а од податоците се гледа дека суверенот државен можел да биде наречен *basileús* во помикенско време, т. е. кон крајот на вториот милениум, или во почетокот на првиот милениум пр. н. е. Не е случајна употребата на босилекот во култот. Басилеусот имал не само врховна политичка, туку и верска власт. Тогаш започнува називот *basileús* да се употребува и како епитет на боговите, како *anax*, а таа практика е пренесена и во христијанството. За тоа дека називот на цвеќето не е многу стар, покажува и придавската форма *basilikón*, со суфиксот *-ikos*, која се јавува како замена на постарата придавка *basileion*.

Според Велковска (1995: 114), многу зборови можеме да ги најдеме во повеќе речници во иста или слична форма, со исто или слично значење. А зборовите што се среќаваат во најмалку три балкански јазици со ист или приближен семантизам ги нарекуваме лексички балканизми. Под овој термин спаѓаат уште и лексичките и фразеолошките елементи што се распространиле преку балканските јазици, па нашиот обичен босилек што ги красел селските бавчи и некогашните моми и невести, приближно, ја има истата форма со грчкиот јазик. Формата со *б-* место *в-* во македонските дијалекти укажува на тоа дека оваа заемка е примена многу одамна од стгрч. βασιλικόν. Се разбира, кај нас е извршена фонетска адаптација на зборот, па така сме го добиле босилекот да нè плени со својата прекрасна миризба, сп. буг. *босилек* (БЕР 2007: 69), станува збор за заемка од лат. *basilicum*, срп. *босиљак*, ром. *busuioc*, алб. *borzilok*.

²⁹ Таков врховен поглавар во микенска Грција се нарекувал *wanax*, кај Хомер познат како *ai̯ax*. Во микенските документи, каде што се спомнуваат приноси на боговите, меѓу нивните имиња фигурира и *wanax*. Во *Илијада*, *ai̯ax* е главен заповедник, а таков бил Агамемнон. Кај Хомер *i̯ax* е епитет и на врховниот бог Зевс, потоа и на Аполон, а *anassa* е епитет на Деметра. Во микенските документи, се спомнува и *basileús*, предаден со почетен лабиовелар *qa-si-re-u*, но тој не зазема некоја видна општествена положба. Тој е шеф на група ковачи или локален функционер од скроман ранг. Групата занаетчи, контролирани од еден *basileús* се викала *qa-si-re-wi-ja*. И кај Хомер, има траги од ваквата положба на *basileús*. *Anax* е еден, а *basilées* многу. Во *Odyseja*, читаме дека на малиот остров Итака имало повеќе *basilées*. Феникискиот цар Алкиној спомнува дека кај Феничаните имало 12 *basilées*, не сметајќи се меѓу нив и себеси. Кај Хомер, никогаш зборот *basileús* не е употребен како епитет на некое божество. Меѓутоа, со текот на времето *wanax*-от сè повеќе му го отстапува местото на *basileús*. Од Аристотеловите политеи дознаваме дека на Кипар во IV в. пр. н. е. *basileús* ги имал сите функции што му припаѓале порано на *wanax*. Тогаш *basileús* е еден, а *anax* имало повеќе. Така биле наречени синовите на *basileús*, т. е. принцовите, а *anassai* се викале сестрите и жените на *basileús*. Во смената на овие називи неспорно се крие и социјална промена, кога долните слоеви ја презеле власта, а класата што дотогаш управувала, имала потчинета положба. Нема сомнение, терминот *basileús* со значење на суверен е развиен во зборот што го среќаваме во микенскиот и во грчкиот, но зборот што го среќаваме во микенскиот и кај Хомер како локален функционер, по секоја веројатност, бил позајмен од некој предгрчки јазик, како и *anax* и *tyrannos*.

Народната интерпретација и креација за билјарските песни, во кои симболичните стихови испеани од група жени од село Велмеј, ја толкуваат и билката босилек е интересен начин на доживување и набљудување на природата.

„Кога, мале, од село излага/ на сè цвеќе, мале, нарачува:/ –Ти, босилек, ти болуј за мене,....“

Во народната поезија, среќаваме народна етимологија, кога младите девојки оделе на Ѓурѓовден на билје. По босилекот се именувани и имиња на децата Босилко, Босилка итн. (Телебак 2005: 64).

КАШКИН БОСИЛЕК

Во македонскиот солунски дијалект, се среќава и називот *кашкин босилек*. Веројатно од срп. диј. *кашкин* < *качка* < *кача* ‘змеј’, срп. *кашкин жип* (*Rosa spinosissima*), со значење ‘змиско растение’ (БЕР 1979: 301). Но, не во негативен контекст, ова растение нема негативно влијание врз луѓето затоа што не е бодликава, отровна билка. Според верувањата на Јужните Словени, змиите поседуваат знаење за лековитите својства на растенијата (Домосилецкаја 2018: 424).

СВЕТИВОДА

Босилекот е задолжен за функциите на посредник меѓу световите и затоа е присутен во секоја ритуална ситуација. Се користи при разни обредни дејства за заштита од навите (лошите самовили, демоните што ги напаѓаат леунките) на прагот се ставало жар, се испишувал крст, се закачувале лук, босилек, црвени конци, се оставала секира. Како заштитни средства од лошите постапки на самовилите, луѓето ги користеле амајлиите од различни растенија со лекувачка моќ и медот кој се раствора во вода и се прска болниот со босилок (Макаријоска 2011: 105–106). Секоја кука си одгледува босилек за заштита од секако зло; со босилек се китат невестите за плодност и за заштита од лошо; гранче босилек се остава крај новороденче до четириесет дена по раѓањето итн. Водата, особено светената вода, се употребува во постпородилните обреди за очистување од породилните демони. Веднаш по раѓањето на детето некој член од семејството оди да земе т.н. молитва, која се носела во шише, кое задолжително се затворало со босилек, од таа вода се додава по малку во водата за капење на детето до неговото крштавање, а на мајката ѝ се дава да пие по малку до 40 дни, до времето во кое се смета за нечиста, да ги попрскува своите гради за да го одржи своето млеко.

Во другите балкански земји во водата за капење на бебето се додава гранче босилек, бидејќи и мајката и бебето се изложени на големо влијание на зли сили. Шише со крстена вода и гранче босилек т.н. молитвена вода, од црква се носи за леунката и се става по една чашка во водата наменета за капење на новороденчето за заштита од лошо. Босилковите обичаи и обреди поврзани со свадбата со цел да се обезбеди среќа и здравје, имаат широка употреба кај верниците од православната вероисповест, па обично се вели и дека *душата на босилек им мириса*. Поисответувањето на девојката во песната со босилокот, е опеано во следнава билјарска песна од Велмеј: „Сонцето трептит да зајдит,/ момето трчат и викат:/ – Постои, сонце, почекај,/ јас нешто ќе те јопитам:/ „Дали се садит босилек,/ на сува рида, без вода,/ во неоградена градина?/ Ти мене, моме, м’ опитвиш,/ јас тебе праву ќе кажам:/ Садит се, садит, девојче,/ ја роса ситна ќе зароса,/ градина ќе ти нароса,/ ситна ќе роса пороси,/ босилек ќе ти навадит“.

Босилекот како дел од посмртната обредност, се употребува во народната медицина, во гатањето, разните лустрации, во култот на покојниците (на мртовец му се става босилек околу раце). Св. Арангел ги вади душите на праведниците со босилек (Чајкановиќ 1985: 5) и му се придава заштитна, плодотворна, мистична моќ (Анастасова-Шкрињариќ 2000: 100). Со својот мирис симболично ги поврзува земното и небесното и подземното. Магијата во народната медицина ги следи луѓето до смртта. Најблиските садат босилек на вечното почивалиште. Со босилек се кити полазеникот кога влегува на Божик, а исто така и деверот на свадбата (Вражиновски 2000: 74). Функцијата на кадењето е сврзана со истерувањето на лошите сили, пред сè, на демоните на болестите. Понекогаш се практикува врз жарчињата со темјанот да се фрла и малку сув босилек (тоа се правело со цел мирисот од темјанот и босилекот да го привлече божјиот дух, што во куќата ќе донесе здравје и мир, а лошите духови ќе ги истера низ отворените врати или прозорци). Окадувањето со помош на ароматичната тревка босилек има и здравствено значење – заштитува од вируси, бактерии и сл. (Макаријоска 2011: 108).

Православната црква, хиндуистите и многу други народи, на босилекот му припишуваат божествена моќ. Се верува дека на крстење никогаш никој не наистинува, без оглед на возраста, бидејќи оваа билка има силно антивоспалително дејство.

Според верувањето, света Елена, мајката на царот Константин, стигнала до светиот крст следејќи ја патеката од босилек. За неговото потекло и поврзаноста со црквата, има предание дека, кога Христовиот крст бил изгубен, односно закопан под земја, во времето на царицата Елена, на местото каде што лежел крстот никнало

растение кое ширело прекрасен мирис. При пребарувањето на крстот, почнале да копаат токму под тоа растение, и таму го пронашле крстот Христов. Мирисливото растение кое никнало над крстот е токму босилекот. Оттогаш, како спомен на овој настан, во богослужбената употреба влегува босилекот, кој се користи при осветување на водата и се дели на верниот народ како благослов на сите празници кога се спомнува чесниот крст Христов – Крстовден, појавувањето на крстот и крстопоклоната недела.

БОЖЈО, ЦАРСКО ЦВЕЌЕ

Називот е поврзан со верувањето во Христос. Нашиот народ го нарекува царско или божјо цвеќе (сп. буг. *христово цвете*). Називот произлегува од народното верување дека растението расте на божјиот гроб и претставува царски, небесен цвет.

Називите на босилек може да се поделат според мотивациските карактеристики:

1. Придавката ја одредува карактеристиката ‘боја’ на растението, на пример: *бел босилек*, *зелен босилек*;
2. Придавката го одредува знакот ‘мирис’ на растението: *мирислив босилек*;
3. Придавката ги одредува карактеристиките ‘форма, големина’ на растението: *мал босилек*, *сиџен босилек*, *висок босилек*, *крсташен*, *рамен* итн.;
4. Придавката го одредува знакот ‘локалитет’: *див босилек*;
5. Придавката ја одредува карактеристиката ‘домашно животно’: *коњски босилек*;
6. Придавката го одредува времето на растење: *ран босилек*;
7. Придавката го одредува знакот на ‘природна појава’: *росен босилек*;
8. Придавката одредува ‘религиозност’: *божји цвети*, *божјо цвеќе* итн.

Општо прифатено е мислењето дека лексемата босилек е грцизам. И иако се предложени бројни етимологии за босилек (*basileús*), ни една не задоволува на полно. Искажани се претпоставки дека зборот не е ниту индоевропски. Но, судејќи по тоа што тој содржи почетен лабиовелар, сепак изгледа дека е од индоевропско потекло, но недостигаат паралели за да се каже нешто повеќе со сигурност.

Фитонимот босилек, како универзална лековита билка, ја среќаваме на широк ареал. Нејзината употреба е исто така, широко разгледувана, и анализирана од страна на голем број ботаничари, фолклористи, лингвисти итн. Етимологијата на ова растение укажува на балканизам кој своето семантичко значење го менува низ времето, но остава голема трага во писмените и културните кодови на човечката мисла.

БРЕЗА

(Betula verrucosa)

Брезата е витко дрво, кое има белуздава кора, доста разгрането стебло со голи листови. Станува збор за украсно дрво што се одгледува по паркови, а поретко се среќава како шумско дрво самоник. Во Северна и Средна Европа е култивирана на големи комплекси како шумско дрво. Цвета во март и април. Од растението се собираат листовите (Betulae folia), лисните пупунки, пупките (Betulae gemmae) и кората од стеблото и гранките (Betulae cortex). Младите листови содржат доста танин, шеќер, сапонизид, смола, етерично масло, горчливи материи, витамин С итн.

Листовите и лисните пупунки се употребуваат како силен диуретик, па чајот се препорачува против *водена болес* како последица на болни бубрези, црн дроб и декомпензирано срце. Чајот (од овие два органа) се препорачува против гихт и ревматизам. Чајот со овие елементи на растението се употребува против слабо и тешко мокрење, при заболено мочно бабуле, а се препорачува и на дијабетичари во почетокот на болеста. Младите листови од бреза, фитотерапевтите ги препорачуваат за чистење на крвта. Чајот од кората и од листовите се препорачува и против разни кожни болести. Екстрактот од пупунките и листовите, како и сокот од дрвото, се користат како средство против перут и јакнење на коренот на косата затоа, голем број шампони се приготвуваат од брезата.

Според народните верувања, брезата има апотропејска моќ. Во легендите на различни народи, таа е симбол за светлина, чистота, невиност, женственост. Гранките од бреза, како симбол на чистотата и чесноста на мислите, се користеле при церемонијата на приемот на конзулот во одборот на Рим. Во Шкотска, брезата е атрибут на погребниот обред. Во Франција постоел обичај на чело на свадбената поворка да се носи бреза. Словените ја почитувале брезата од античко време, таа била едно од омилените дрвја. Брезата била едно од најпочитуваните дрва во словенската митологија за кое се сметало дека штити од зло и често се садела во близина на домот. Во народните легенди таа е благословено дрво бидејќи ги заштитила Богородица и Исус Христос од невреме, но и дрво проколнато од Бога бидејќи со неговите гранки бил удиран Христос. Во Русија, брезата била украсувана со панделки и околу неа се

играле весели танци. Брезата била облекувана во женска облека и со песни била носена низ село. Понекогаш *брезайѝа* била најубавата девојка, украсена со брезови гранки и панделки. Во античко време, Берегиња, чие свето дрво е брезата, е божицата на сите шуми, води и небесни духови, божицата на добрината и заштитата на луѓето од зло и болести. Слики од божицата (женска фигура со кренати раце за предупредување) се везеле на облека, крпи, кои се качеле над прозорците и вратите за да го заштитат домот од штета, а околу вратот се носеле бакарни или керамички слики. Во Украина, брезата е дрво тотем. Според една легенда девојката која не ги послушала советите на мајка си (поради што била казнета), одејќи по мостот преку реката, се сопнала, паднала во водата и се удавила, а потоа никнала во бреза. Нејзините плетенки се претвориле во трева, а очите во трње. Строго биле казнувани оние кои кршеле млада бреза. Во Украина, месец март се нарекува „березень – світанок рокубреза“ (Светличная etc. 2003: 42–42).

Според една етнолошка сказна, брезата има бела кора затоа што една вдовица, една вечер отишла в шума да најде прачка за тепање за своите немирни деца. Го замолила Бог во мракот да ѝ помогне. Потоа Бог наредил брезата да побели за полесно да ја најде вдовицата, прачката. И од тоа време, брезата е бела (Чајкановић 1985: 18–19).

Betula verrucosa

БРЕЗА

Според едно старо толкување, потеклото на латинскиот назив на родот *Betula* е од глаголот *batuĕre* ‘камшик, тепање’ бидејќи пред почетокот на 20 век, во училиштата во различни земји, несовесните ученици биле казнувани со прачка од бреза. Гранчињата од бреза со векови се користеле како *ѝедаџошки мейѝор*. Според друго толкување, родовиот назив *Betula*, ае *f* веројатно потекнува од келтското *betu* ‘бреза’. Била наречена и *gallica arbor* (галско дрво), како што споменува Плиниј.

Лековитиот фитоним бреза се среќава во латинските видови *humilis*, е – ‘низок’, што укажува на малиот раст на дрвото; *pendulus*, а, *um* ‘виси, паѓа’ од *pendĕre* ‘виси надолу’; *verrucosus*, а, *um* од *verruca*, ае *f* ‘брадавица’ односно младите гранки имаат смолести израстоци; *pubescens*, -*ntis* ‘меки’ од *pubescĕre* ‘обраснати со влакна’, младите гранчиња и листови се пубертетски (Светличная etc. 2003: 41–42).

Долга е листата филолози кои се занимавале со лексемата *бреза* (Томовски 1974; Шанский и др. 1975; Фасмер 1986; Цыганенко 1989; Черных 1994; БАСРЯ 2004–, ЭСРЯ 1963–2007, Stojanović 2012 итн.). Називот во словенските јазици е идентичен,

поради општословенскиот ареал, мак. *бреза*, *брезовина* (Дервенци 1977: 46), буг. *бреза*, срп. *брѣза*, словен. *breza*, рус. *берѣза*, укр. *берѣза* (*бородавчатая*), белорус. *бяроза*, чеш. *bříza*, словач. *breza*, пол. *brzoza*, луж. *brěza*, *brjaza*, *břaza*, каш. *břoza*, *březana*. Ја има и во балтиската и германската група јазици гер. *Birke*, лит. *béržas*, латв. *bērzs*, литв. *beržas*, англ. *birch*, швед. *björk*.

Фитонимот *бреза* ‘листопадно дрво со бела кора и ситни листови’, стсл. *брѣза* е општословенски збор кој потекнува од праслов. **berzā*, со метатеза *бреза*. Води потекло од ие. **bhereǵā*, добиено од коренот **bher-* ‘светол, бел, сјаен’, што се однесува со бојата на кората. Од групата корени *bheN-*: од *bhel-* ‘бел’; од II. тема *bhl-ed-* ‘блед’: од *bher-* односно од II. тема *bhr-eg-* или *bhr-eN-* *бреза*, имаме дрво со бела кора (Томовски 1974: 239). Тоа значи дека дрвото се вика така поради белата боја на кората (Станковска 2009: 130–131). Индоевропското **berǵa* ‘бреза’, се поврзува со **bherǵ-* ‘она што блешти, блескаво, светло, сјајно’ < коренот е **bher-* ‘светол, јасен’ < **bhe-* ‘сјае, свети, блеска’. Покрај тафтолошкиот назив, мак. *бела бреза*, се јавува и називот *калинка* (Мокров 1974: 20). Лексемата *бел* е образувана од истиот корен **bhe-*. (Суопаряви 2020: 41–42). Со бела боја, се поврзуваат и називите: *бела џирева*, *бело ињовче* (*Achillea Millefolium*) итн.

БРУСНИЦА

(*Vaccinium vitis idaea*)

Брусницата е растение од фамилијата Ericaceae, таа е ниска, разгранета, зелена грмушка чии гранки се полни со ситни зелени јајцевидни листови, а на опачината се пигментирани со црвеникави пегии. Цветовите се собрани во грозд, црвеникави или белузлави. Растението цвета од мај до август. Плодот е црвена, тркалезна бобинка со сјајен изглед, со брашнест, киселкав и малку горчлив вкус. Расте на планински, високи места, покрај дабови и иглолисни шуми. Од растението се собираат листовите (*Vitis idaea folia*) и плодовите (*Vitis idaea fructus*).

Брусница е диуретик кој помага при воспаление на бубрезите, мочното бабуле и мочниот канал. Исто така чајот од листовите на брусницата се дава против гихт и ревматизам.

Според една легенда, една ластовичка извадила неколку капки *жива вода* и сакала да им ги однесе на луѓето за да станат бесмртни. Но, една лоша оса ја каснала ластовичката, при што таа вреснала од болка, од нишањето, капките *жива вода* паднале на земја и пораснале како кедрово дрво, бор и брусница и така станале вечно зимзелени.

Vaccinium vitis idaea

БРУСНИЦА

Латинскиот назив за родот *Vaccinium*, ii *n* се среќава кај многу римски автори, како назив за повеќе растенија, а етимологијата се води како нејасна (Светличная etc. 2003: 245). Зборот е образуван од *baccinium*, ii *n* односно од *bacca*, ae *f* ‘јагода’ со промена на *b* во *v*.

И називот на видот *vitis*, is *f* ‘гроздов’ има нејасна етимологија,. Според едни доаѓа од *vincīre* ‘врзува, поврзува’, а според други од *vis*, *vis f* ‘сила, моќ’.

Станува збор за општословенски назив, мак. *брусница* (Дервенци 1977: 68), но се среќава и како: *црвени офинки* (Дервенци 1990: 73), како и *бруснак*, змино *џрозје*, мечкино *џрозје*, бобинка (Киш 1996: 97), потоа срп. *брџсница*, словен. *brusnica*, буг. *брусница*, укр. *брусні́ка*; *брусні́ця*, рус. *брусница*, белорус. *брусніца*, чеш. *brusnice*, *brusinka*, пол. *bruśnica*, *brusznica*, словач. *brusnica*, луж. *bruslica*, *brusnica*, каш.

brēsńica. Општословенската и прасловенска лексема, опфаќа два алтернативни корена на **brusńica*. Првата од глаголската придавка **brusъnъ* (Skok I: 221; БЕР, II: 82; Меркулова, 1967: 215), буг. *брусѧ* ‘тресе плод од дрво’, поврзана со брусене, брѣснѣти, (о)брусѧ ‘точѧ’, стсл. събрысати од индоевропскиот корен **bhrec-*. Според Махек пак (Machek 1957: 45) има праевропско потекло, а според другата верзија (ЭСРЯ 1963–2007 и Шанский и др. 1975) се претпоставува дека брусницата произлегува од исчезнатото бруснѣ ‘црвен’ (и суфиксот *-ик*) > *брусника*, *брусница*. Етимологијата, основана од исчезнатиот збор *бруснѣ*, во руските дијалекти се наоѓа во *брускѣ* ‘пурпур’, што претставува основа за називот (Суопарјави 2020: 42). Во Речниците од почетокот на 17 век се среќава како брусници во множина (Фасмер 1986; Черных 1994; Шанский и др. 1975; ЭСРЯ 1963–2007).

БУЛКА

(Papaver rhoeas)

Булката се среќава по полиња, ливади, а ја има и во посевите со пченица (жито). Булката, була или див афион е едногодишно, поретко двегодишно растение. Стеблото ѝ е исправено, неразгрането или слабо разгрането, прекриено со влакна. Листовите се јајчести, сивозелени, цветовите се крупни, темноцрвени, светлоцрвени, а поретко со бела боја. Цветот има четири венечни ливчиња, кои се тенки, нежни, а на основата потемни. Плодот е чушката исполнета со многубројни, ситни семиња. Божуриката потекнува од фамилијата на Papaveraceae, фамилија на цветни растенија, од редот на Ranunculales.

Божуриката била популарна лековита билка, која како и афионот, се верувало дека содржи морфиум. Во народната медицина се употребувала како лек за дишните органи. Таа е растение, кое се среќава во нашите краишта и е симбол на радост и поседување на жито во поголеми количини. Се верува дека ако во површините посеани со жито има многу булки, ќе има и поголема количина на жито (Младеноска 2017: 129). Тенденцијата на називите за лековитите билки да се изведуваат од основата *боџ* е дамнешна. Божурот е билка што се употребувала за лекување на епилепсијата, којашто според народното верување се сметала за божја болест, па се именува со деривати од основа *бож-*. На *божуроѝ*, познат и како *божурак*, *кралски цвеѝ*, му се припишува посебна моќ, за што придонесува и народната етимологија што неговото име го поврзува со *боџ*. Божурот се носел на вратот како средство против падавица, душевни болести, засипнатост и болки во вратот (Макаријоска 2014: 41), па затоа според народното верување е божја болест (Макаријоска 2014: 74). Се смета за царско цвеќе во Кина, поради својата ефективна убавина поврзана со богатството, славата и достоинството. Божурот исто така е јапонско цвеќе на изобилството, кое е асоцијација за радоста во бракот (Тресидер 2001: 21).

Papaver rhoeas

БУЛКА

За родот Papaver, в. афион. А, латинскиот назив на видот, *rhoeas* е антички назив за афион (Станковиќ 2008: 20), потекнува од грч. *rholas mekon* 'полски афион,

мак’, што претставува комбинација од *mekon* ‘афион’ и грч. *rhoia*, јонски *rhoteirhoa*, атички *rhoa* ‘калинка’, поради светло црвената боја на ливчињата на *P. rhoeas*, слична на корално црвената боја на калинката. Оваа лексема, (освен ако не е заемка) веројатно е од грч. *rhein* ‘тече, излева’, но не поради сочноста на калинките, иако сокот се добива со притискање, исцедување. Називот доаѓа од грч. *rhoe* ‘лазе, лазење’ односно означува излучување поради употребата на кората на стеблото, гранките и корените на калинката, во кои има внатрешни органи, кои се употребуваат против дијареа, во случај на крвање (хематоми, модринки). Другото толкување на називот е од грч. *rhein* ‘лизга, ползи’ кое се поврзува со значење кое е исто така можно поради благо прицврстените лисја, кои брзо паѓаат, кога растението е веќе откорнато.

Кај називот на ова цвеќе се среќаваат околу шеесетина македонски народни називи: *нунинка, божја, ѓлускавец, була, ѓрамбула, мачек, ѓејеруди, камбула, невесѓа, божанка, бажуни, ѓуѓенка, булеч, кад’нка, кокона, божана* (Мокров 1974: 8), *божурика, булка, була, ѓурчинка, ѓурче, див афион, ашаш, ѓуѓенка* (Дервенци 1977: 119), *божана, кокоружа* (Дервенци 1990: 69), *божја, божана, божинка, божурика, божурика, божичка, божур, божураѓа, божурајка, божуриѓа, божурика, божурка, божурок, бажуни, була, булеч, булјак, буличка, булка, диф афион, див ашаш, дива ѓеруника, дива ружа, жур, жабурка, каѓна, каѓнка, кариѓа, камбула, камбулица, каѓикос, кокона, кокоружа, лале, мачец, мачек, мачка, невесѓулка, невесѓа, нуника, ѓлускавец, ѓлусков, ѓлусковец, ѓламениѓа, ѓејеруѓа, ѓејеруѓка, ѓаѓаруна, ѓенушка, ѓеруника, ѓеруниѓа, ружа, ѓурче, ѓурчениѓик, ѓурчинеѓ, ѓурчинка, ѓурчинче, ѓрамбула, ѓуѓенка, црвена ѓенурика* (Киш 2010: 92).

Називот *булка* се среќава на јужнословенскиот ареал, како: *була, булица* итн. Словенското потекло на народниот назив *булка* ‘пупка на уште неразвиена божурика’, семантички се поврзува со рускиот народен назив *булки* ‘пупки од штавел’. Можеби првото значење на зборот *була* е сродно со ономотопејскиот глагол *бухаѓи* од индоевропското *bheu-*: *beu-* ‘дуе, оток, нешто подуено, ѓумка, плускавец’ кое постоело и во македонските говори и континуирало во фитонимот и во името на вид печиво *була*, нар. *булка*. Аналоги варијанти на јужнословенскиот ареал, континуанти на општословенското *була* се: *bula* ‘оток’, *bulica, buljek* ‘пришт’ и дериватите *bulnik* ‘некаква трева за лекување’ *були, bulovka* ‘некаква габа за лекување, були’ (Киш 2010: 97–98).

БОЖУРИКА

Во *ТРМЈ* (I: 160) се среќава називот *божанка* за *Paraver rhoeas*. Називот *божуриџа*, *божурика* (*ТРМЈ* I: 161), е дериват од *бож-* и *божур-*. Дериватите од оваа основа имаат пошироко семантичко поле, на пр. *божур*, освен *Paraver rhoeas* има значење на *Paeonia officinalis*, *Dahlia*, *божанка* и на *Matricaria chamomilla*. А, номинацијата со дериватите со основа *бож-*, *божур-* се должи на сличноста на божуриката со цветот *божур*, како и виталноста на *боџ-*, *бож-* во средновековната фитонимска лексика (Киш 2010: 94, 96).

КОКОНА

Народниот назив *кокона* е заемка од грчкиот јазик (а, можно е и италијанско потекло). Се среќава во сите балкански јазици (буг. *коконка* итн.). Потекнува од грч. *κοκκώνα* (*кокона*) ‘госпоѓа или жена од христијанска вера, современо облечена’, *κοσσοῦν* ‘зрно од калинка, бобинка од имела’, од итал. *coccone*, фран. *cocoon* ‘кожурец од свилена буба’ (Филипова-Баирова 1969: 109; Фасмер I: 593). Семемата *џосџоџа*, се среќава во македонскиот, бугарскиот, српскиот, романскиот, албанскиот и турскиот јазик, а семемата *кожурец од свилена буба* во јазиците што го презеле зборот без грчкото посредување, од италијанскиот или францускиот јазик. Во македонскиот јазик се регистрирани овие значења. Во албанскиот јазик, семемата *кукла* е контаминација на ‘кожурец од свилена буба’ од грч. *τοκοῦκκούλι*, или тур. *kukulya*, *gügül*; сп. *кукуле*, *Кукуш* (Киш 2010: 100).

ПЛУСКАВЕЦ

Основното значење на народниот назив *џлускавец* е *плюска*, срп., *жуљ* коешто е развиено од дијалектниот глагол *џлуска* ‘пука’ (Младеноска 2017: 70). Лексемата ‘*плюскавец*’ е девербативен дериват изведен од ономаатопејскиот глагол *плюска* ‘пука’. Фитонимската семема ‘*божурика*’ е развиена по метафоричен пат како *џлускавец* ‘*плюска*, *меур*’, назив којшто ги зафаќа и оние подрачја во кои глаголот *плюска* не се среќава. Аналогните креации во другите јужнословенски јазици, се од буг. *џлуска* и *џука* имаме *џукал*, *џукалче*, а во срп. и словен. Се изведуваат од *џука*, па така имаме срп. *џуцалина*, *џуцалица*, словен. *rukaves*. Семантичката анализа на фитонимските деривати од *џлуска* покажува дека станува збор за номинација или од глаголот *џлуска* или од *џлускавец* ‘*меур*, *плюска*’, сп. гер. *Klatschmohn*, хол. *klaproos*, грч. *ὄζυτονον* ‘*божурика*’. (Киш 2010: 106–107).

ВАЛЕРИЈАНА

(*Valeriana officinalis*)

Фамилијата *Valerianaceae* опфаќа околу 400 видови од кои околу 200 се вклучени во најголемиот род од редот *Dipsacales*, *Valeriana*. Родот е широко распространет во делови со умерена клима. *Valeriana officinalis* е европски вид и исклучително полиморфен комплекс, кој за првпат е забележан од Диоскорид и Гален. Стигнува висина до еден метар и има валчест ризом од пет сантиметри на кој израснуваат тенки и долги жилести коренчиња. Големата разновидност и распостранетост доведува до силно изразен полиморфизам и развој на невообичаено широк спектар форми со изразена регионална диференцијација.

Валеријаната е повеќегодишно лековито растение кое најчесто се користи за стабилизација на нервниот систем (во средниот век бил лек за сите нервни заболувања) и помага при срцеви заболувања. Коренот од валеријана одамна е во употреба и е признат како официјален лек. Се употребуваат и некои деривати од коренот како *Valerianae tinctura* и *Valerianae extractum*. Во народната и во официјалната медицина се употребува при нервна напнатост, возбуда, хистерија, при тегоби од нервно потекло во климактериум, како и при разни стомачни заболувања како и при повраќање, гадење, вртоглавица, тахикардија (Дервенци 1977: 170).

Историјата на валеријаната започнува со чудни и мистични верувања со меѓународен карактер (Kalezić 2012: 127). А, од сите билки против зли очи за најдобра се смета *оголенои* (*Valeriana officinalis*), па затоа се пришива на капата на децата како амајлија (Макаријоска 2014: 43), сп. срп. *огољен*, *обични*, хрв. *odoljen*, *ljekoviti*, рус. *валериана*, анг. *Valeriana*, фран. *Valériane*, гер. *Baldrian*; *Valeriana* (Лозановски 1998: 10–11). Македонските, народни називи на *valeriana officinalis* се: *маче ѿрева*, *недоленче*, *валеријана* (Дервенци 1977: 169; 1990: 73), *оголен*.

Valeriana officinalis

ВАЛЕРИЈАНА

Потеклото на називот на латинскиот род не е јасно. Називите пред официјалната номенклатура на Лине, доаѓаат од лат. *valeriana* или од стфран. *valeriane*, назив преземен во дел од европските јазици, за овој род (Cott 2016: 95). Според класичното

етимолошко толкување, називот е добиен од лат. *valere* ‘да се биде здрав’, што алудира на лековитата моќ на оваа билка, сп. словен. *zdravilna špajka*.

Меѓу претпоставките е и тоа дека растението го добило името по билкарот Валериј, кој се споменува како првиот што го користел за лекување. Називот се поврзува и со панонската провинција Валерија, каде што се спомнува како исцелителна вообичаена билка (односно дека потекнува оттаму), но има недостиг на докази. Во скандинавските јазици, особено се нагласува исцелителниот корен со силниот, интензивен мирис како апотропејски агенс против демоните, ѓаволите и вештерките, сп. исланд. *velantsrut*, швед. *velandsrot*, а современите називи се, швед. *valeriana*, додека пак, дан. *Baldrian* и гер. *Baldrian*, се називи именувани по демони.

Гер. *Speik* и словен. *špajka*, од лат. *spica*, се именувани по шилестите соцветија од видот *V. officinalis* (Cott 2016: 95).

МАЧЕ ТРЕВА

Називите поврзани со зоонимот *мачка*, за билката *валеријана*, сп. мак. *маче љрева*, *мачкина љрева*, словен. *mačja trava*, гер. *Katzenkraut*, потекнуваат од 15 век, каде што за првпат се среќаваме со средновисокогер. *katzenkrut/ katzenliep*. Називот се базира на фактот што мирисот на валеријаната ги привлекува мачките (и стаорци). Свежите корени се речиси без мирис, додека исушените имаат мирис кој потсетува на застоена пот. Овој непријатен мирис доаѓа од изовалеријанската киселина, која се создава при сушење на коренот.

ОДОЛЕН

Називот *оголен* е еден од бројните ботанички називи кои припаѓаат на предсловенскиот фитонимски корпус, кој сè уште нема конечно етимолошко решение. Следниве предсловенски називи првенствено се рефлексии, кои се јавуваат како ознаки за растителниот вид *Valeriana officinalis*: мак. *оголен*; срп., хрв. *odòljen*, *odòljan*, *odolijen*, *odolen*, *odolenak*, *odolin*, *dolen*, *doljen*, *dolin*, *doljika*; буг. диј.: *delenka*, *deljanka*, *delenče*, *diljan*, *diljana*, *diljanka*, *divdeljanka*, *didiljanka*, *dizdiljanka*, *duduljanka*; словен. *odolin*; укр. *odoljan*, *odolan*, *odelen*, *odylon zile*, *odejan*, *odem'an*; слов. *odolen*; слов. диј. *odolien*, *adolien*; чеш. *odolen*, чеш. диј. *odol'en*.

Оголеной припаѓа на општословенскиот фонд фитоними и е прасловенско наследство, што доаѓа од **obdolěнь/*obdolěнь*. Општ став е дека називот е изведен од глаголот *оголеѝи*, в. *odoljeti* (Skok 2: 544; ESSJ 26: 160–161). Без разлика дали станува збор за калкирање од лат. *valere*, лат. *valeriana* или пак, станува збор за самостојно

словенско образување, оваа констатација е одржлива ако е точно дека фитонимот е поствербален. Доколку се посомневаме во етимологијата на *одолен*, може да се покаже дека овој фитоним е создаден како апелатив, со проста суфиксација, а со мешање на суфиксите, би се отворила можност за поинаков поглед (Милорадов 2004: 475–478).

Интерпретацијата за соодносот со лат. *saliunca* (Stirling 1991–1992: 149) за *Valeriana celtica* (во срп.) е претпоставка. Имено, станува збор за соединение чиј прв дел најверојатно го содржи апелативот *salum* ‘широко, отворено море или море воопшто’ (сп. лат. *salipotens*), а вториот дел се поврзува со лат. *uncus* m, адј. ‘нокт, канца, копито’ и грч. *ὄγκος* ‘кука, рог’, укажува на можноста дека во *odoljen* може да се крие иста или слична концептуализација и организација на содржината, особено ако се има предвид руската потврда на овој назив со почетниот консонант *в-* *сухой водолень* (*Asarum europaicum*), Размислувањето во таа насока се оправдува не само со многубројните словенски морфонолошки варијанти на овој фитоним, ами и со нивните семантички реализации, кои не можат да се сведат само на деривацијата од глаголот *одолеѝи* (Kalezić 2012: 128).

ВАНИЛА

(*Vanilla planifolia* jackson)

Ванилата потекнува од Мексико, а се одгледува во многу тропски земји со влажна клима. Главното производство е концентрирано во Мадагаскар. Културата ванила често се комбинира со културата какао, на чија кора се таложи. Во Европа, ванилата првпат стапила во употреба во Англија кон крајот на 16 век, за време на владеењето на кралицата Елизабета I (и се користела за разни слатки јадења).

Таа е повеќегодишен зимзелен ползапец од семејството орхидеи (Orchidaceae). Листовите се поставени на дршка, јајцевидни, сочни, жолтеникави до темнозелени. На стеблото, од страната спротивна на листовите, растат потпорни корења со чија помош растението може да се искачи многу високо. Потпорните корења се придружени со висечки воздушни коренчиња, ситно влакнести кон здебелениот завршеток, и гроздови со куса дршка кои содржат цветчиња. Цветовите имаат зелени ливчиња. Узреаната жолта, еднокоморна чаура (нема мешунки) се отвора по пат на два надолжни расцепа. Овошната пулпа содржи голем број многу мали семки. Благодарение на ароматичниот вкус, ванилата го стимулира апетитот и го подобрува варењето. Ванилиниот поседува добри антиоксидативни својства, и содржи ниска содржина на вода. Ванилата може да се користи во облик на тинктура, како ароматикум. Во народната медицина се користи како афродизијак и како лек за дисменореја. *Fructus Vanilla* (плодот од ванила), е суровина за производство на ванилин, кој се користи како арома за лекови, како состојка за вкус.

Vanilla planifolia jackson

ВАНИЛА

Лексемата *ванила* (лат. *vanilla*, син. *Vanilla fragrans*), е интернационална (рус. *ваниль*, укр. *ваніль*, англ. *vanilla*, фран. *vanille*, гер. *Vanille*).

Родовиот назив, *Vanilla*, ае *f* (франц. *vanille* > *vanilla*), се образува од шпан. *vainilla* ‘обвивка’ (18 век) од *vaina*, кој го содржи значењето ‘капак, обвивка’ (Светлинечая 2003: 247–248), а првото значење во шпанскиот е футрола за остро оружје, меч, а, и како мешунка, кутија со две ќелии (Выгодский 2021). Некои пак, го поврзуваат и со *vagina*, но и со машки полов орган (по изгледот). Од шпан. *vaina*,

vainilla, го презеле Французите, а подоцна називот бил прифатен и од другите народи. Ванилинот се добива од плодовите (мешунките) на ова растение. Називот бил измислен од француски научник (Гобли). Во македонскиот, како и во останатите јазици, називот ванила е преземена лексема.

Вториот назив, *planifolius*, а, um или *planus*, а, um е ‘плоскат’ и *folium*, ii *n* ‘лист’.

ВРАТИКА (*Tanacetum vulgare*)

Природната распространетост на вратиката е од Европа, па сè до Кавказ, Ерменија, Сибир, а натурализирана е во Северна Америка. Вратиката е повеќегодишно растение. Стеблото е разгрането во горниот дел. Листовите во пониските делови од стеблото се поставени на дршка, а во повисоките делови се седечки. Цветните главици се наредени во завршно метличесто соцветие, со обвивка од голем број ќерамидесто наредени ливчиња, додека самата цветна ложка нема листови, без јазичести цветови, а цевчестите цветови се златно-жолтеникави. Цвета од јули до септември.

Поради пикантно горчливот вкус, вратиката го стимулира апетитот и го подобрува варењето. Етеричното масло од вратика има антимикробно дејство. Бројни испитувања го докажуваат антелминтичното дејство на екстрактите и етеричните масла (поради содржината на тујон). Забележани се и позитивни терапевтски исходи по употребата на вратика како антелминтик. Вратиката или нејзиното етерично масло делуваат против различни инсекти, меѓу кои и компировата златица. Билката, цветовите и етеричното масло од вратика се користеле пред да се измислат синтетичките лекови, на истиот начин како и другите лекови што содржат тујон, на пр. апсинт, за лечење на аскаријаза и оксиуријаза. Покрај тоа, се користи во третманот на гастритис, хепатитис како и за лечење на други тегоби, како што се: нарушено варење, дисменореја, костобол и реума. Во поново време се користи и како лек за мигрена и невралгија. Сушена вратика наполнета во вреќички се користи за одбивање на инсектите од алишта и облека.

Народните верувања и обичаи поврзани со *врайџикаџа* имаат обредни дејства. Голема група народни називи за *врайџикаџа* кај Јужните Словени, имаат магиска практика. Во името на билката е изразено и магиското својство одземеното млеко кај доилките (и кравите) се враќало со тревата *врайџика* (Деспотовић 1983: 21). Називот *врайџика* во народните верувања за Иванденскиот венец, се поврзува со волшебниот круг што имал улога на заштитник од зли демони. Волшебната моќ на вратиката се огледува во верувањето, карактеристично не само за Балканот, туку и пошироко, дека со неа ќе се вратат: избегана среќа од куќата (дури и моминството), изгубено млеко од

крава јаловица итн. За Иванден *врайѝика* се бере за да навраќаат момчиња кај девојките и да се вртат по нив (Макаријоска 2014: 41). На возрасните луѓе, пред изгрејсонце на Гурѓовден, издробено од лисјето и од цветот на среќа и вратика, се дава да се напијат во чаша вода. А на децата овие билки така издробени им се даваат во лепче за да не ги разбие кукавица. Покрај тоа, овие билки се збираат во китки и се оставаат да се сушат за да служат преку целата година. Стоката исто така пред изгревот на сонцето се крми со коренот на *среќа* и *врайѝика* (Целакоски 1971: 149).

Tanacetum vulgare

ВРАТИКА

Синонимните латински називи се: *Chrysanthemum vulgare* L. Bernh., *Chrysanthemum tanacetum* Karsch, фам. главоцветни растенија, Asteraceae, синоним: Compositae.

Латинскиот назив на родот, *Tanacetum*, и *n* ‘вратика’, се води како нејасна етимологија (Светличная 2003: 232). Некои веруваат дека зборот е изведен од средновековниот назив *tanazeta*, а други го поврзуваат со грч. ἄθανατος (*atanatos*) ‘бесмртен, вечен’ > ἄν, ἄ – не, θάνατος – смрт, бидејќи дури и исушените цвеќиња ја задржуваат својата боја.

Вратиката е наречена *herba immortalis* – бесмртна билка, од *im* ‘не’, *mortalis*, е ‘смртен’ и *herba athanasiae*, од грч. ἄθανασία – бесмртност односно *бесмрѝина билка*. Додека пак, видот, *vulgaris*, е, в. анасон (*Anisum vulgare*).

Се среќава како *врайѝика*, *врѝика*, *врѝлика*, *врайѝлика*, *врайѝиче*, *уманиѝа*, *оборчлива билка* (Дервенци 1990: 72; Киш 2010: 116; Михајловски 2003: 213), *смѝрзлика* (Соболев 2018: 126), срп. *врайѝика*, *калоѝер*; хрв. *vratić*; словен. *vratić*; буг. *врайѝиѝа*, *вѝрѝиѝа*, *вѝрѝиѝа*, *врѝѝилиѝа*, *врайѝѝѝа*; стчеш. *vrátyč*, нар. *vrátič*, *vrátečka*, *vrátečnik*. Произлегуваат од глаголот *врайѝи*, поради неговите својства ‘да ја врати невиноста’ (БЕР 1: 182), а се поврзуваат и со корени со значење ‘врти’ (Колосова 2015). Потоа, рус. *ѝиѝма*, *обыкновенная*, *дикая рябинка*; укр. *ѝиѝмо звичаѝне*, *ѝривороѝень*, *дика ѝоробинка*, *раѝ-цвиѝѝ*; анг. *tansy*, *commontansy*, *golden-buttons*, *bitter-buttons*; фран. *Tanaisie vulgaire*, *tanaisie*, *tanacée*, *athanase*, *barbotine*, *ganelle*; гер. *Gemeiner Rainfarn*, *Rainfarn*, *Wurmkraut*, *Milchkraut*, *Frauenkraut*, *Donnerkraut*, *Ganserich* (Лозановски 1994: 29).

Етимологијата на *врайѝикаѝа* во народната легенда се објаснува на следниов начин. Според Целакоски (1971: 149), педесетгодишната Пера Николоска од село Годивје раскажува една многу интересна легенда во врска со растенијата *среќа* и

вратика. Кога се разболил царот, а никаде немало лек, веќе бил на смртна постела, на крај на некоја старичка ѝ текнало: „Чекај, рекла, уште ова не му дадовме среќа, за среќа да сретнит и вратика да му го вратит на царот здравјето и да ни е жив“. Му турнале в уста на царот среќа и вратика и си станал одма тој, си оздравил и останал жив. И затоа оттогаш како најважни билки се употребуваат среќа и вратика.

Во песната *Врајлика* (Наневски 1987: 89), дадена е истата функција:
„По брегот жена носи сонце на тилот, сета црна, сета сонце./ (Ја викам. Слекувам кошулки, одвиткувам завивки, кинам ливчиња од вратлика.)/ Таа вчекорува низ сирката на видливоста,/ то однесува величјето./ (Ја прашувам вратликата,/ што се заглавила меѓу завивките,/ Ќе се врати ли некогаш?)“

Во Словенија, вратиката се поврзува со етимолошка магија, при третман за бронхитис, билката (*vratič*) треба да се стави на вратот или градите (Barle 1937: 259).

Називот за билката *врајлика* (*Tanacetum vulgare*) најчесто се јавува во варијантите *врајлика* и *врјика*. Од тоа како се именува билката (*врајлика* или *врјика*) така се прави и етимолошката магија: од *врајлика* – *да се враји*; а од *врјика* – да се врти. За Иванден се берела вратика за да „свраќаат“ момчиња кај девојките и да се вртат по нив (Макаријоска 2017: 116).

Врајликаџа е едно од најексплоатираните растенија при етимолошка магија: *врајлика* се дава на војник за да се *враји* дома; а не се дава на мома што треба да се мажи за *да не се враји* дома (Велкоска 2008). За називите на билките во функција на етимолошка магија ќе споменеме народна песна (од *Зборниците* на Миладиновци, 1861–1961, Скопје 1962, песна 303, стр. 343) во кои буквално во секој стих имаме етимолошка магија: Сеј ми си, лудо, јадове,/ Ак' не ти никнит јадове/ Мног ќе се јадиш по мене./ Сеј ми си, лудо, ружинот,/ Ак' не ти никнит ружинот/ Мног ќе се ружиш по мене./ Сеј ми си лудо вртика,/ Ак' не ти никнит вртика,/ Мног ќе се вртиш по мене.

Имаме опозиции кои претставуваат етимолошка магија: јадове: ќе се јадиш; ружинот: ќе се ружиш; вртика: ќе се вртиш. Очигледно е дека зборовите се во созвучна врска, а созвучноста е таа која решава за нивниот избор, а не само значење (Вангелов 1986). Перцепцијата на одредени карактеристики, влијае врз именувањето, а истовремено се основа за создавање на етимолошки легенди за нивното потекло. На овој начин, настанува и семантичкиот статус на посочениот фитоним. Анализата покажува дека народните називи, фолклорните текстови и магиските практики имаат различни локални традиции, кои укажуваат на различни карактеристики на фитонимот. Јазичниот процес, за создавање фитонимен назив се темели на изгледот,

карактеристиките на растението од една страна, како и културното наследство од друга страна.

При етимолошка анализа на називите *врайѝка*, *врѝиѝоѝ* и *врѝиѝкучка* (и мак. *врѝиѝсонце* за сончоглед) потребно е да се тргне од прасловенскиот глагол *врѝи* **vьrt* (vertěti, *vert-) i ‘vrati (*voriti) (Skok III, 619; Machek 575–576; Младенов 78, 92; БЕР I: 182, 213; Bezlaј IV: 357; Snoј 2009: 834) и тоа да се аргументира. Ако направиме компарација меѓу деривати од глаголите *врѝи* и *врайѝ* во српскиот и бугарскиот јазик се забележуваат две мотивации: 1. влијание на лековитото (отровно) растение врз неговата номинација и 2. со ширење.

Прасловенскиот глаголски корен **vьrt* означува ‘кружно движење (околу својата оска), менување на правецот’. Во однос на етимолошкото потекло, од глаголската коренска основа се развива глаголската форма **vorteti*, со основно значење на ‘кружно движење (околу својата оска) промена на правецот’ (Skok 1971: 631). Етимолошки, прасловенскиот корен **vьrt-* е поврзан со индоевропскиот корен **wert-* (лат. *vertere*), а се јавува и во балтичките јазици: лит. *versti*, лет. *verst* (Buck 1949: 664; Mallory & Adams 2006: 378). Прасловенскиот глаголски корен **vьrt-* се јавува и со превојната форма **vort-*, кој по пат на метатеза на ликвидите ги дава основните глаголски форми, мак. *врайѝ*, *врака*; срп. *врайѝиѝи*; рус. *вороѝиѝиѝ*; пол. *wrócić* (Skok 633). Според Марковиќ (2021: 316–317), тие значења на некој начин се надоврзуваат на значењата на другите глаголски корени кои се однесуваат на основното преместување на човекот во просторот што ги содржат предикатите од типот ‘оди’, ‘движи (се)’, ‘трча’ итн. Во таа група влегуваат и предикатите ‘паѓа’, ‘станува, седнува’, ‘води’, ‘следи’, каде што покрај семантичката компонента основно човеково преместување во просторот е вграден и правецот на просторната оска: кон долу, кон горе, кон напред, зад ‘првиот човек’ и слично (Марковиќ, Тополињска 2019).

Имено, свесноста за именувањето на предметите, поимите итн. од страна на човекот е логичен дискурс. Но, антропоцентричноста, во самиот старт, нужно не би требало да се поврзува со сите движења. На пример, движењата на растенијата во природата не се имитативни движења на човекот (земен е пр. *врѝиѝоѝ*) и не би можело да се дефинираат како човекови движења односно како ‘основно човеково движење во просторот’ кој добива и поширок ментален склоп (Марковиќ 2021: 316–317). Сметаме дека одреден број називи кои се именувани токму со глаголот *врѝи*, а се однесуваат на дел од природата, како што се на пример, растенијата, укажуваат директно на самиот процес на вртење, без никакво упатување за човеково вртење или преместување во просторот. Така на пример, одредена активност, движење во самата

природа, по која се именувани одредени називи како што се на пример, во нашиот случај, фитонимите *вр̃и̃и̃и̃о̃и̃* (народен назив за камилицата), *вр̃и̃и̃сонце* (сончоглед), именуваат самостоен процес, дејство, акција, а мотивираноста можеби има и ономатопејска природа.

Според Наневски (1988: 22) ова е пример како од глагол се создава именка. Она што се *вр̃и̃ело* наречено е *вр̃е̃и̃ено*. Таа смисла се пренела и во *вр̃и̃елешка*. Како и во зборот *и̃ресвр̃и̃и̃*, но во обратен правец. Сократ, во луцидите од *Кра̃и̃и̃ил* вели дека според него гласот *р* е инструмент, на целокупното вртење (движење). Затоа се наоѓа и во *вр̃и̃и̃и̃*, и во *вр̃е̃и̃ено* и во *вре̃ме*.

ГЛОГ

(*Craegus sanguine*)

Грмушката глог (лат. *Crataegus sanguinea*), води потекло од фамилијата Rosaceae, фамилија на ружи или трендафили, од редот на Rosales, ред на цветни дикотиледони растенија. Оваа грмушка расте во умерени континентални појаси. Црвениот глог се среќава крај иглолисни и листопадни шуми, крај патишта, а често се употребува и како жива ограда на ниви и лозја. Тој е средно висока грмушка со разгрането стебло чији гранки се жилави, тврди, а кората рамна и сивопепелеста. На гранките има трња. Листовите се обли, а цветови бели или розови. Плодовите се црвени, брашнести и имаат две до три семки. Цвета рано во пролет, од април. Плодовите зреат во септември.

Првите податоци за лековитите својства на глогот се наоѓаат кај Теофраст (IV век пр. н. е.). А, во 19 век е утврдено делувањето на глогот врз срцевиот мускул и крвните садови. Глогот ја јакне и регулира работата на срцето, а служи и како регулатор на крвниот притисок. Го намалува доколку е притисокот зголемен, а го зголемува доколку е намален. Исто така, елементите на глоговото растение делуваат многу добро при нервни напнатости, растројства и бессоница (Дервенци 1977: 66).

Долго време се верувало дека глогот може да го заштити човекот од зли духови кои испраќаат болести, бидејќи има бодливи кави трње. Лисјата од глог, ставени во лулка, ги бркале злите духови од бебињата, а гранките од глог се обесувале над вратата за заштита од темните сили.

Во античка Грција, глогот бил посветен на богот на бракот Химен. На цветовите им биле придавани магични својства, а за време на свадбата, главата на невестата била украсувана со венец од гранки од глог, а гранките се спалувале пред олтарот на Химен. Цвеќињата се ползувале за свадбените венци, а дрвото за свадбените факели. Асоцијацијата меѓу неговото пролетно цветање и девственоста довела до народното верување дека тој ја заштитува чедноста. За други, слабата миризба на риба на неговите цветови нанесувала смрт, ако не се внесе в куќи (Тресидор 2001: 39). Интересно сведоштво за божествената моќ на дрвјата според Чајкановиќ претставуваат и заклетвите *жими бор*, кај Србите *бора ми*, *жими ѓлоџ* = *ѓлоџа ми*. Според Вук Карациќ се работи за еуфемистички имиња кои се практикувале за да не се профанизира непотребно во секоја прилика името божјо. Познато е дека старите

Словени како и старите Германи се заколнувале во светите дрвја, Германците се колнеле во леската, а Грците во зелката (Анастасова-Шкрињариќ 2004: 95).

Расцветаниот глог е симбол на надежта, а исто така го најавува доаѓањето на пролетта. Кај Келтите, глог е дрвото на богот на зимата и темнината. Во средниот век во Франција, имало обичај, како знак на љубов, почит, пријателство, да се подаруваат гранки од глог, топола, даб. Во христијанството глогот се поврзува со култот на Дева Марија. Старите верници верувале дека е грев да се јадат бобинки од глог, бидејќи Христовиот венец бил исткаен од трнливи гранки, а бобинките поцрвениле од неговата крв. Глогот е симбол за човек кој не поседува добри манири (Младеновска 2017: 153).

Познат обичај на празникот Св. Еремија е протерувањето на змии со глог. Глогот се употребува и како средство за баење, посебно црниот глог, од кој се прават амајлии во вид на крст, за заштита од лошите демони. Децата до петгодишна возраст носеле на капата пришиено парче од *црн ѓлог* за заштита од уроци и други нечисти сили; *ѓлог*ов *џрн*, *ѓлог*овина носела и невестата за заштита од злото; болниот од *далак*, бајачката го водела на буниште и таму на демоните на болестите им се заканувала со *ѓлог*овиоџ *џрн*, а со глогово колче се протерувала падавица. Во народната медицина при капење на болните, особено на децата се ставале гранки од *ѓлог* во врела вода (Вражиновски 2006: 133; Макаријоска 2011: 136; Макаријоска 2017: 115).

Crataegus sanguinea

ГЛОГ

Глогот е широко распространето дрво во Европа, плодот од глог се нарекува глогинка. Најчесто се јавуваат, *Crataegus monogyna* и *Crataegus oxyacantha*. Го има кај Диоскорид и други автори. Се среќава со следниве синонимни латински називи: *Crataegus sanguinea* Pall., *Crataegus curvisepala* Lindm., *Crataegus dahurica* Koche et Scheid., *Crataegus levigata* (Poir.) D.C., *Crataegus oxyacantha* L., *Crataegus monogyna* Jacq., *Crataegus orientalis* L., *Crataegus pentagyna* W. et K.

Називот на родот *Crataegus*, е латинизиран грчки назив на растението (*krataigos*) *κρταίος*, добиено од *κρταίος* ‘силно, моќно’, растението е јако, тврдо, односно основата на името е многу тврдо глогово дрво (Светличная 2003: 80; Cott 2016: 42).

Називот на видот *sanguineus*, а, *um* е од *sanguis*, *inis* m ‘крв’, што ја карактеризира бојата на бобинките.

За етимологијата на називот *ѓлог* постојат бројни статии. Повеќето етимолози (Скок, Младенов, Махек, Фасмер) се на мислење дека тој е прасловенски и општословенски назив **glogъ*, сп. стсл. **глогъ*, мак. *ѓлогъ*, *ѓлогинка*, буг. *ѓлогъ*, срп. *џлџъ*,

слов. *glòg*, рус. *џлоџ*, чеш. *hloh*, со многубројни варијанти и деривати во дијалектите. Во македонскиот јазик, се јавуваат и називите: *џумушка*, *мечи јаб'ки*, *џолуџун*, *хлебничка*, *зајчови ја'лки*, *бобинка*, *џаушанка*, *џладун*, *блаџунки*, *лишан чал* (Мокров 1974: 4–5), *џлоџ*, *црвен џлоџ* (Дервенци 1977: 66), *џлоџинка*, *џлоџун*, *бодлак*, *зајчови јаболка*, *мечи јаболка*, *лейче*; *џлоџинка* (Митева 1982: 97), *џлоџ*, *џлоџинка*, *џлоџина*, *џлоџунка*, *џлоџушка*, *џлоџошка*, *џлоџун*, *џоџунка*, *џрнка*, *оренка*, *калина*, *калинка*, *џорница*, *џорничка*, *чийар*, *цинсифилка*, *кожурок*, *џомнарка*, *џумушка*, *црвенка*, *бобинка*, *бублинка*, *шиџок*, *блаџинка*, *блаџунка*, *зајчови јаболка*, *мечи јаболка*, *бодлак*, *лейче*, *шикла*, *кукужџуџи*, *кукурушка*, *челијаџрн*, *карачалија*, *личаиш чал*, *кушемеш* и *џаушанка* (Киш 1996: 84).

Реконструкцијата покажува дека глогот има индоевропски паралели, а потекнува од индоевропското **glōgh-ia/ *ghlāgh* ‘убод’ или **iglogъ* (> игла) или **dlog* – со првобитно значење ‘бел сок’ (Skok I, 571; БЕР IV, 250; Младенов 202; Фасмер РЕВ I, 275; Machek 131; Киш 1996: 85). Реконструираниот псл. **glogъ* традиционално се поврзува со ие. корен **glōgh-*, **glāgh-* ‘убод’. Од семантичка гледна точка, првобитното значење на **glog* е „трн“ и се поврзува со „животно што боде“, мак. *џрнка*, срп. *џлоџов џрн*, буг. *џџрн*.

Подолго време се водело полемика за глогот. Глогот, заедно со други фитоними, е запишан во Синајскиот глаголски ракопис од 12 век (в. Mareš, *Slavia* 60, 1991: 225–231). Според него, оригиналот на ракописот е напишан на западнословенска територија, а не на македонска територија (како што тврди Šišková, *Slavia* 61, 1992: 177–186).

Направени се и други етимолошки објаснувања, кои фонетски не се прифатливи, како што се *κράταιος* (Machek 1950: 152; Machek 1954: 116), или од семантички аспект *głodać* (Brückner 144).

БЛАГИНКА, БЛАГУНКА

Плодовите од глог понекогаш имаат сладок вкус, што се рефлектира во следните називи, мак. *блаџинка*, *блаџунка* (Киш 1996: 84), сп. буг. *блаџин*, *блаџинки*, мотивот за именување го среќаваме кај Јужните Словени.

ЗАЈЧОВИ ЈАБОЛКА

Номинацијата на називи каде ги среќаваме животните, често се јавуваат во називите на растенијата. Причините се поради тоа што растат во шума или поле каде што живеат животните или поради тоа што тие растенија ги јадат животните, мак. *зајчови јаболка* (Киш 1996: 89), пол. *zajęczy głóg* (Rostafiński 1900, I: 190), мак. *мечи*

јаболка, буг. *мечи јабљџки* (БЕР III, 776), словен. *medvêdnik*, *medvedova hrûščica*, *medvedove hruške*. каш. *ptaši chleb*, анг. *bird's meat* (Marzell I, 1229) итн. Потоа, поради тоа што растението наликува на некое животно или на дел од неговото тело, понекогаш, називите на животните укажуваат на безвредноста на растението за луѓето, буг. *йеси ѓлок* (Šklifov, 126) хрв. *pasji trn* (Šulek 1879: 416), хрватскиот назив се јавува по аналогија на гер. 'Weißdorn', *Hundsorn*.

КАЛИНКА

Некои називи се пренесени од други растенија, како што се: мак. *калинка* (Киш 1996: 86) буг. *калинка*, *орјанки*, поврзување со боја (Ахтаров 1939: 145), врската е создадена преку бојата на фитонимот (Janyškova 1996). Полисемијата на општословенскиот и прасловенскиот назив *калинка*, поаѓа од етимологијата со значењето 'калина од кал' (Machek 188; Skok II, 22; Фасмер II, 168; БЕР XI–XII, 168–169) или од праслов. глагол *кали*, поради црвениот цвет (Киш 1996: 86).

ГЛУВАРЧЕ

(*Taraxacum officinale*)

Глуварчето е плевел кое расте по ливади, полиња, покрај насипи, патишта, дворови. Тоа е повеќегодишно, самоникнато растение со многу развиен корен. Листовите во основата на стеблото се подредени во вид на розета, тие се големи, а на рабовите крупно засечени. Од пазувата на листовите се развиваат долги стебла полни со млечен сок, а во април и мај, растат крупни жолти цветови. Култивираните форми се одгледуваат како зеленчук, чии млади листови се користат како салата.

Во народната медицина се употребуваат сите делови на растението, а најмногу коренот. Целото растение делува диуретично, па затоа се препорачува при заболени бубрези, за мочното бабуле и мочниот канал. Покрај овие индикации, чајот од коренот, или од целото растение се дава против болести на жолчката и црниот дроб. Коренот е познат и како аперитивум. Познато е дека глуварчето ја прочистува крвта, и предизвикува потење. Поради содржината инулин, чајот од коренот се препорачува на болни од шеќерна болест. Листовите на глуварчето се богати со витамин *C* и провитамин *A*, па поради тоа во Франција и Швајцарија се употребуваат во пролет за салата.

Според приказната за настанокот на глуварчето, кога Бог го создал глуварчето тоа било мало и незабележително, иако многу им помагало на луѓето. Сепак, сакало да се истакне повеќе, па го повикало Бога и го замолило да го направи поинакво да можат сите да го забележат. Бог, се согласил, па му рекол да размисли какво сака да биде, па другиот ден ќе му ја оствари желбата. Се мислело глуварчето цела ноќ, сакало да биде како роза, па како нарцис, и како многу други цвеќиња, но сфатило дека ако личи на друго, пак ќе го споредуваат и нема да биде посебно, ја гледало месечината и ѕвездите и многу му се допаднале, а утрото кога огреало сонцето, посакало да биде и како сонцето. Во тоа време дошол Бог и прашал, што одлучило? – „Одлучи ли какво сакаш да бидеш?“, – Одлучив, но не сакам еден лик, сакам да бидам, и како сонцето, и како месечината, и како ѕвездите. Во ред, се насмевнал Бог, – ќе ти ја исполнам желбата ќе

те направам такво, и така глумарчето прво е жолто како сонце, па потоа е како месечина, а најпосле се распрснува во стотици *ѕвезди* кои летаат.

Taraxacum officinale

ГЛУВАРЧЕ

Најкарактеристичната црта на родот *Тагахасум* на растението глумарче е опаѓањето на семето во последната фаза од плодноста. За разлика од другите композитни цветови, глумарчето има релативно широки цветови, формирајќи голема глава. Разликата помеѓу главата формирана од пувкастото семе и главата на плодното легло е значителна и јасно воочлива за секој набљудувач.

Иако станува збор за најраспространетиот и најпознатиот род, историјата на називот и етимологијата остануваат нејасни. Нема сигурни податоци за тоа кој го дал латинскиот назив, на сега веќе воспоставениот род називи (произлезени од стариот назив *Leontodon taraxacum*), бидејќи информациите во прирачниците, лекарствениците, се разликуваат. Единствениот назив на овој род кој го среќаваме (назив пред Лине) е од Лоницер (1528–1586). А, во литературата го наоѓаме во формата (al-)taraxacon.

Според Лине, стариот назив на глумарчето е *Leontodon taraxacum*. Лексемата *Leontodon* е превод, калка од гер. *Löwenzahn* и доаѓа од грч. *leon* (генитив: *leontos*) ‘лав’, и јонски грч. *odon* (заб), во буквален превод, родот би значел *лавовски заб*. Лине го пренел терминот во поширока употреба, на *dens leonis*, кој го користеле ботаничарите од 16 век, а се однесувал на родот *глумарче*.

Мотивираноста на латинскиот назив е претставена преку пердвестите или тврдокорните исечени и остро назабени лисја на глумарчето, кои наликуваат на лавовски заби. Фитонимот е мотивиран од силно назабените лисја на растението, а познат е и како *dent-de-lion* ‘глумарче’ (Waniakowa 2011: 5; Пехливанова 2013: 337; Cott 2016: 90–91). Оттука произлегува и англ. назив за глумарчето *dandelion*, што е заемка од стфр. назив *dent de lion*, гер. *Löwenzahn*, како и синонимот за ова растение од детската лексика *Pustelblume* ‘цвет што се дува’, сп. пол. *wolowe oczy* *Taraxacum officinale* Wigg. (Анненков 1876: 350).

Латинскиот назив на глужварчето *Taraxacum officinale*, во превод значи *дива салаѝа*, бидејќи неговите листови одамна се ценети во исхраната. Називот *taraxacum* е од арап. *tharakhchakonza*, видови на родовите *Cichorium* и *Sonchus*, од грч. *taraxis* ‘воспаление на очите’ за чие лекување растението се употребува (Станковиќ 2008: 13) односно од арап. *tarakhshagog* ‘горчлив корен’ (Gledhill 2002). Генерално, етимологијата (арапското толкување) не е целосно јасна затоа што постојат семантички недоследности. Останува нејасно како гласел правилниот назив и што означувал.

Едно од етимолошките објаснувања кое изгледа убедливо, доаѓа од добро познатото диуретично дејство на глужварчето, кое се одразува во францускиот јазик. Родот е именуван *pissenlit* од арап. *tarak* ‘да се остави’ и арап. *sahha* ‘да се намокри’. Според некои автори, лат. *taraxacum* ‘лечам воспаление’ веројатно потекнува од грч. *ταράχις* (*tarahis*) ‘воспаление на очи’ и грч. *ακεομαί* (*akeomai*) ‘лекувам’. Името се однесува на народната употреба на обичното глужварче за намалување на воспалението на очите. Ако го преведеме зборот *taraxacum* од персиски, тој би гласел: „горчлива трева што се продава на пазар“.

Видовиот назив *officinale*, е од лат. *officinalis* ‘лековит, употреблив, аптекарски’ (Станковиќ 2008: 19).

Големиот број називи и широкиот спектар мотивираност на глужварчето укажува на неговата популарност. Ова, особено се изразува во македонскиот народен дијалект, мак. *џлушина*, *свинска 9’вка*, *болиџлава и зајче*, *ж’лѝа млечка*, *џ’лушјак*, *каѝикос*, *дива брдовка*, *коѝенце*, *свинок*, *мачец* (Мокров 1974: 17), *млечна козица*, *ѝоѝова ѝоѝача*, *млечка*, *џлушило*, *џлушинче*, *ушолка*, *радика* (Дервенци 1977: 152), *џлужварче* (Лозановски 1994: 35), *млечај* (Соболев 2018: 126), буг. *џлужарче*, *џлушило*, *џлушина*, *џлушка*, *џлушник*, *џлушниче*, *џлюшина* (Ахтаров 1939: 290), сп. етимологијата на називот во стлуж. се поврзува со времето на никнување и цветање *mejska róža* (Колосова 2011: 79), потоа имаме хрв. *maslačak*; срп. *маслчак*, а *свеѝа* и *ламѝа* имаат метафоричен пренос. Потоа имаме, словен. *regrat*, рус. *одуванчик*; анг. *dandelion*; фран. *Pissenlit*; гер. *Gemeine Kuhblume* (Лозановски 1998: 13).

На прв поглед, фитонимот *џлужварче* се поврзува со придавката *џлуж*, иако, ниту еден речник не дава одговор на прашањето зошто глужварчето се поврзува со карактеристиката *џлуж*. Покрај тоа, имаме уште неколку називи со ист мотив: *џлушина*, *џлушило*, *џлушинче*. Според ТРМЈ (I, 350), *џлужварчеѝо* е растение со долга дршка и жолти цветови кои се претвораат во пуфка составена од ситни семиња што ги разнесува ветрот (*Taraxacum officinale*), а *џлушина* (ТРМЈ I, 351) е тревесто растение што расте по нивите како плевел (*Vicia varia*). Глужварчето се интерпретира како

пригушувач (*Taghacum officinale*), а како плевел во природата се среќава како никнува по нивите, ја испоснува почвата, ја прави неплодна (БЕР 1: 252), но и го потиснува житото на нивите (*Vicia varia*). И двете форми доаѓаат од стсл. придавка глоухъ. Називот *џлуварче* е подоцнежна форма која произлегува од постарата *џлушина*. Кај Мокров (1974: 17), *Taghacum officinale* се бележи со називот *џлушина*, а не се споменува називот *џлуварче*. *Глуварчејџо* е современата верзија на називот што се забележува по наставката *-че*, кој следи по *џлушина*, постарата верзија од која се извела денешната форма. Од придавката *џлув* со старото значење на ‘испоснувач, неплодност на почвата, оглушување, огловување на почвата’ и наставките *-ина* и поновата *-че*, се добиле називите *џлушина* и *џлуварче*. Како што може да се забележи, потеклото на посочените фитоними се определува од потеклото на народните називи *џлушина* (Ресенско), *џлушка* (Велес, Битола), *џлушниче* (Тиквеш), *џлушило* (Велес, Прилеп). Истата мотивираност ја содржи народниот назив на фитонимот *џлушило*, кој се разликува и од *џлуварчејџо* и од *џлушинајџа*, кој расте во близина на река, а неговите семиња се собираат во густе стапчиња и се распрснуваат. Според верувањата, доколку влезат во увото, предизвикуваат глувост. Стебленцата на *џлушилојџо* заедно со семките се користеле за украсување на селските домови, но поради наведеното верување на нив се гледало со голем страв.

Речниците се едногласни дека *џлуварчејџо* и *џлушилојџо* означуваат исто растение, а синоним е *млечка*. *Глушинајџа* се именува различно од *џлуварчејџо* – и тоа е она коешто ги загушува култивираниите растенија. Младенов го нагласува ова замолчување, заглушување, загушување, додека другите речници го навестуваат или оставаат на корисникот да ја сфати врската помеѓу растението и знакот *џлув*, што во денешно време е особено тешко, поради оддалечувањето. Во еден експеримент во кој се барал одговор на прашањето, зошто именуваното растение го има овој назив, поголемиот дел од одговорите биле задоволени со напомена дека називот *џлуварче* се поврзува со придавката *џлув*, а имало и одговори во кои се толкува дека од ова растение може да се *оџлуви*.

Според верувањата, називот *џлуварче* доаѓа од опасноста дека дел од семето доколку падне во увото на човекот (особено децата) може да предизвика привремена глувост, иако лекарите го негираат тоа. Според тоа, семето на *џлуварчејџо* и *џлушилојџо* може да предизвикаат глувост, а *џлушинајџа* ги заглушува култивираниите растенија на полињата (Пехливанова 2013: 336–337).

Според главното дејство што ја карактеризира промената *џлуварчејџо* да се оголува, односно да му отпадне семето, некои толкувања го поврзуваат со глаголот

о̀оло̀ува, (сп. буг. во деминутивен степен за голо мало *џолоџарче* ‘дете и голо младенче на кокошка од сорта со делумно оголени пердуви’, а *џолоџар* и *џолоџарин* ‘за постар човек, се однесува на сиромашно, бедно лице без имот’; мак. *џолишиџар*). Според тоа, првото семантичко оптоварување за ова растение е деминутивна форма на зборот *џолоџар*, односно *џол*. Под влијание на редовните фонетски закони со трансформација, лексемата *џолоџарче* ја добила формата *џолокарче* → *џлухарче* → *џлуварче*.

ДИВА БРДОВКА

Потеклото на првиот дел од називот дива е очевиден. Називот *брдовка*, според друга верзија е мошне интересен сплет на околности. Според лингвистичката анализа, може да се интерпретира како исклучително сложена. Пред сè, она што е важно за него е сличноста во вкусот и горчината, што е карактеристично за *џлуварчеџо*, *марулаџа* и *цикоријаџа* (припаѓаат на подсемејството *Cichorioideae*). Со заедничкиот назив за *брдовка* се среќава и *марулаџа* (салата), сп. буг. *бџрдовка* со *марулаџа* (салата). Во буг. *рџџква*, *рџдовка*, ретко се употребуват, а во срп. *радаква* и *рдаква* се називи со истото значење како репа. Називот се среќава од 14 век, а во Србија лексемата *рџџкы* се однесува за марула. Така, називот *радика* за видовите од родот *Taraxacum* Webb., доаѓа од лексемата мак. *брдовка*, буг. *бџрдовка*, преку фонетското обезвучување во *џ’рдовка* и формите на *рџџкџве* и *рџџкы*. Па, од последните форми се добива и називот *радика* (Василев, Георгиев 2019).

ЖОЛТА МЛЕЧКА

Жолаџа млечка или само *млечка* (TRMJ I: 147) е народно именување. Иако, карактеристиката жолта боја не е доволно информативна, особено за определување на видот на даденото растение (буг. *џџлиџурче*), јасна е мотивираноста на именувањето поради врската со жолтиот цвет (в. *џолиџо џњовче*, *Achillea Millefolium*).

Постои уште една билка, која има ист назив *млечка*, а се однесува на *Euphorbia*. Билката *млечка*, се собирала за Ѓурѓовден и Спасовден и служела за украсување на бутимот (Макаријоска 2016: 172). Закрмувањето на добитокот се вршело со различни растенија за кои се верувало дека имаат магиска моќ, а *млечкаџкаџа* служела за добитокот да го одржи млекото (Петреска 1998: 97), *млечица*, *млечка* е ‘растение со млечен сок во стеблото и во листовите’ (Георгиевски, Макаријоска 2015: 149).

Словенската фитонимија изобилува со голем број називи образувани со млеко, кои најчесто се поврзуваат со белиот, млечен сок во растението. А, меѓу македонските називи кои пројавуваат полисематичност, се јавува и групата растенија со млечен сок

во стеблото и листовите, *џлуварче* (Топлиска-Евроска 2020: 184). Во овој случај, станува збор за дериват на слов. *mlěko*; мак. *млечка*, *млечај* (Соболев 2018: 126), срп. *мљечњак* (Чажкановић 1985: 172), буг. *млечка* (Ахтаров 1939: 290), луж. *млочнак*, *млочова рожа* (Софрић 1990: 162), рус. *молочай*, *молочай* (Меркулова 1967: 99–100), укр. *молочай* (Болтарович 1990: 93), пол. *mlecz*, *mlic* (Karłowicz 3: 170; Spolnik 1990: 79; Szot-Radziszewska 2005: 151) ‘Taraxacum’; луж. *mločen*, *wjelče mloko* Euphorbia’ (Анненков 1876: 139), алб. *tamëlçak i butë*.

МЛЕЧНА КОЗИЦА

За првата компонента *млечна* в. подолу *жолѝа млечка*.

Во голем број јазици, глужварчето е двокомпонентен фитоним од којшто најчесто еден дел е претставен преку зооним (коза, лав, вол, свиња итн.). На пример, во мак. *млечна козица*, *зајче*, *свинска џ’вка* а пол., кашуп. нар. *świni pysk* (Spółnik, 1990: 32). Како и лат. *rostrum porcinum* од 13 век (Symb. 1 341, Marzell, 2000 IV: 601) односно, значењето на средновековниот латински назив и последователните полски и германски калки се поврзуваат во однос на формата со чурулката (устата) на свињата. Кашупската дијалектна форма е калка од герм. *Saurüssel* (Theissen 2005: 201), сп. гер. *Säwrüssel* (1613) (Marzell 2000 IV col. 609–610). Потоа, пол. *wołowe oczy* за глужварче (Анненков 1876: 350), исто пол. нар. *lwi ząb* (Spółnik 1990: 32), чеш. нар. *lvi zub* (Kosik, 1941: 108), словач. нар. *levský zub*, *l’vi zubec* (Buffa 1972: 389), словен. нар. *levov zob* (Theissen 2005: 211). Можеме да укажеме и на тоа дека пол. *lwi ząb* ја следи старата полска форма, која е калка од лат. *dens leonis* од 13 век. Можно е и словен. *levov zob* да е калка од гер. *Löwenzahn*, а лат. *dens leonis* основа за стариот франц. назив *dent de lion*, кој е задржан во француските дијалекти, и англ. *lion’s tooth*. Очигледно е дека словенските називи за фитонимот *џлуварче* со значење *лавовски заб* се калки. Етимолошкото значење на називот е мотивирано од лисјата на растението кои често се набљудуваат како заби, со остри заби, а може само да претпоставуваме од кој јазик се преземени. Зоонимните македонски називи за глужварчето, како *козица*, *зајче* итн., иако се нејасни, можеби настанале на истиот претходно посочен начин (сп. лавовски заби итн.).

ПОПОВА ПОГАЧА

Мотивираноста на глужварчето се поврзува со христијанските свештеници, мак. *ѝоѝова ѝоѝача*, словен. диј. *farška plata* (Karlin 1964), пол. диј. *popia główka*, стпол. *porowa główka*, подоцна *poia głowa*, *mnisza główka* (Spółnik, 1990: 32), стчеш. нар.

pleška (Hladká 2000), рус. нар. *йойова плешь* (Колосова 2009: 190), белорус. нар. *ксянзоў йлеш* (Kiselevskij 1967). Украинскиот назив *рирава* (од *рѣръ) се поврзува со фитонимот ‘глуварче’, сп. *врѣиййой, йойадија, йойадика* (Matricária chamomilla). рус., урал. *йой*, нар. *йойѡвник, йойок* (Анненков 1878: 349), потоа имаме: *йѡйик, йойовский дичок*, белрус. *ѡмельск, йой, йайок, йуйѡк, йайки, ксѣндз* за *Taraxacum leontodon*; пол. *mnich, mniszek, mniszeczek, mniszysko* (*Taraxacum officinale*). Може да се претпостави дека сите посочени називи настанале како резултат на компресија на рус. нар. *йойова скуфья*, со варијантите *йойова йлешь, йойово ѓуменце* (Анненков 1878: 349), *ѓуменцо йойово* *Taraxacum officinale*, укр. *йойове ѓуменце* ‘исто’ (Сабадош 2014: 485), срп. *йойино ѓумно* ‘исто’ (Чажкановић 1985: 172), белрус. *ксѣндзоў йлеш, ксяндзо ў йлеш* *Taraxacum*, чеш. *mnihova hlava, mniška hlava, mniška pleš, popí pléška* ‘исто’, пол. *porowa główka* ‘исто’ (Machek 1954: 233). Постои можност, називот да се должи на фактот што цветот од глуварче личи на *йайок* (како и на сличноста во називите со *Leucanthemum, Pyrethrum pyrethrum*).

Не е сосема јасна мотивацијата на мак. *йойова йѡѓача* ‘*Taraxacum officinale*’ и срп. *йойова йѡѓачица* ‘*Leontodon taraxacum*’ (Чажкановић 1985: 172). Може да се претпостави дека овде има преклопување на два мотива. Од една страна, врз формирањето на лексемата влијаела сличноста на цветот со фризура или свештеничката покривка, а од друга страна, рамната форма предизвикува споредба со рамниот леб, погача.

Поврзувањето на глуварчето со словенските и други несловенски дијалекти, гер. *Mönchskopf* (Theissen 2005: 201), кои носат христијански називи е од поодамна (13 век). Се претпоставува дека поврзувањата со *йой, монах*, се калки од лат. *caput monachi* (Symb. 1 341; Marzell 2000 IV: 601), *Münchsköpflin* (1532), *Münchskopff* (1539) (Marzell, 2000 IV: 607–608) или на пр. итал. *capo di monaco* (Marzell 2000 IV: 608), англ. нар. *monk's head*. Семантиката на називот се однесува на изгледот, гологлавоста на глуварчето откако ќе остане без семе гологлаво, споредено со ќелавите монашки глави на западноримските монаси.

РАДИКА

Дијалектно, лисјата од глуварчето од кои се прави салатата (егејски говори), се нарекуваат *радика*, нгрч. *радікіа* (*radikia*), множина од *радікі* ‘исто’ (Аргировски 1994: 236), сп. итал. *radicchio* (Ῥαδριώτη, 305) < лат. *radix* ‘корен’, сп. *радика* (Филипова, 148). На грчки називот за *ѓлуварчеѣѣѣ* е *agrrioradiko* или *пикраліда* од *пикрѣѣ* ‘горчлив’. Што значи, македонскиот назив е плод на метонимиско образување (дел наспрема

целина, од лисјата на глуварчето, називот се пренел на целото растение, сп. егејски говори, *радика*) или отфрлен е првиот дел од грчкиот назив *agrioradiko*, па останал само вториот. Но, и во двата случи, очевидна е грчката врска со називот.

ГОРОЦВЕТ

(*Adonis vernalis*)

Гороцветот, за кој постојат неколку видови (*Adonis aestivalis*, *Adonis chrysocyanthus*, *Adonis flammea* итн.) повеќегодишни цветни растенија, припаѓа на родот *Adonis*, фам. *Ranunculaceae*. Гороцветот го регулира, смирува ритмот на срцето кај болни од аритмии и тахикардии, го ослободува организмот од отоци и вода во стомакот при болно срце. Исто така има и седативно дејство.

Култот кон Адонис има сириско односно феникиско потекло. Централниот култ на Адонис, богот на плодноста и вегетацијата, бил Библ(ос). Празникот се празнувал во чест на Адонис, како жалост за смртта и повторното раѓање на природата. Во Грција, мртвите биле опкружени со букет гороцвет цвеќиња, а истите се саделе и во градините.

Според верувањата, водата во либиската река Адонис, во јули, станувала црвеникава. Оваа вода, која течела од планините каде што починал Адонис, се сметала за крвта на мртвиот јунак (реалниот факт е поради топењето на снегот во планините, се излежала, измивала црвената глина). На тој ден, жените, седеле на брегот на реката и од жалост ја потстрижувале косата како жртва и го оплакувале Адонис. Следниот ден започнувала свеченоста во светилиштето на Афродита, посветена на воскреснатото божество, придружена со култ. Култот на Адонис постоел во Египет, Кипар и Лезбос.

Adonis vernalis

ГОРОЦВЕТ

Латинскиот назив на родот за гороцветот, *Adonis, idis* е латинизирана грчка заемка. Називот е добиен по името на митолошкиот јунак, убавиот ловец Адонис (син на кипарскиот крал, миленикот на Афродита) од Ἄδωνις, феник. ‘господар’, кој загинал во лов во борба со дива свиња, вепар (Светличная 2003: 12; Станковиќ 2008: 5; Велковска 1995: 122; Genaust 1996: 39).

Митолошкиот лик Адонис е син на Фијас, кој го добил од неговата ќерка Мира (Смирна), која по иницијатива на Афродита, како казна, страшно се заљубила во сопствениот татко затоа што не ја почитувала и не верувала во нејзината моќ. Кога

таткото дознал за ова, сакал да ја убие својата ќерка, но боговите се сожалиле на девојката, претворајќи ја во миро, од чие распукано стебло се родил Адонис. Детето било неверојатно убаво, па Афродита го дала да го одгледа божицата на подземниот свет Персефона. Кога пораснал Адонис, Персефона одбила да ѝ го врати на Афродита. Во спорот се вмешал Зевс и наредил Адонис дел од годината да поминува во подземниот свет во близина на Персефона, а другиот дел на земјата, со Афродита. Арес, богот на војната, отфрлен од Афродита, решил да го убие убавото момче, па испратил жесток вепар кон него. Афродита го замолила Адонис да не оди на лов, но тој не ја послушал и смртно бил ранет. На местото каде што паднале капки крв, по налог на Афродита израснале денешните убави цвеќиња. Од неговата крв настанал црвено пламен цвет кој е наречен по него.

Називот на видот, лат. *vernalis*, е од *ver*, *veris* и ‘пролет’, го означува времето на цветање на растението.

Покрај стандардниот македонски назив, *џороцвеӣ*, во народните називи влегуваат и *џорец*, *џороцвеке* (Кузманоска 2019: 26), *џорјан цвјаӣ*, зачуван е широкиот изговор (Пеев 2020: 50), *кайидан* (Целакоски 1971: 151), *вјрӣ'ӣӣо̄ӣок жол̄ӣ* (Голо Брдо), со сомнителна идентификација, од алб. *mysharica*. Можно е да е наречено според сличноста со хризантемата, сп. срп. *вр̄ӣӣӣо̄ӣ* *Bellis perennis* L., *Chrysanthemum indicum* L., буг. *вјртиноп* *Anthemis* L., *Leucanthemum vulgare* Lam. и др. (Соболев etc. 2018: 121). Потоа имаме, срп. *џороцвеӣ*, хрв. *gorocvijet*, буг. *гороцѣтъ*, *жълтъбожуръ*, *опадѣкосъ*, *керено око*, *огнювче* (Козаров 1925: 13), рус. *адонис*, *горицвет*, *стародубка*, *черногорка*, укр. *жовто цвіт*, *горицвіт*, *стародубка*, *чорногїрка*, анг. *adonis*, фран. *Адонис*, гер. *Teufelsauge*.

Во народната етимолошка магија, гороцветот има љубовен мотив и се поврзува со цветот што венее за девојките или девојките венеат за него („гороцвет гори за моми“). Според Козаров (1925: 8) називот е добиен според локацијата. Називот *џороцвеӣ* е словенски и се однесува на растение со големи, светли, жолти цветови кои се појавуваат во рана пролет и создаваат впечаток дека сè наоколу *џори* од златен оган. Составен е од *џори* + *цвеӣ*. *Гори* е прасловенска односно општословенска лексема, која доаѓа од **gor-*, **gorēti* ‘гори, пече’ (ESSJ 7: 42–43), црксл. *gorēti*, балтослов. **gor-ei/i*, од ие. **g^{wh}or-*, грч. *θερμός* ‘жешко’ (Derkzen 2008: 179). Исто и праслов. **gorьkъjъ*, **gorъjъ*; **gorьkъ*; **goře*; **grě(ja)ti*; **gъrnidlo*; **gъrnъ*; **gъrno*; **žarъ* познати уште од 11 век (сп. иста мотивираност бележиме и кај билката *џорчица*, *Marrubium vulgare* од *џори*). Називите, доаѓаат од ие. корен *guher* и староинд. *Gharmah* ‘топлина’

(Выгодский 2021). Народната интерпретација го врзува називот со љубовната етимолошка магија: „ти, гороцвет, ти гори за мене“ (Целакоски 1973: 136).

А, втората компонента, лексемата *цвети* е словенска и доаѓа од **kvetъ*.

КАПИДАН

Во Македонија, *џороцветиоѝ* се нарекува и *каѝидан*, а во песните што се пеат за него тој е симбол на машкост и убавина. Песните за гороцветот се пеат цела пролет, а и кога се плете свадбен венец за невестата: Вен капидан во гора венеит,/ прашајте го за ошто венеит:/ Дал венент за сенка широка,/ Дал венеит за вода студена?/ Не венент за сенка широка,/ не венет за вода студена,/ Тук венент за мома убава.

На некои места (Дебарца, и околните села), вечерта спроти Духовден се собира гороцвет, петопрст и друго билје, исто како на Ѓурѓовден, и се пеат песни посветени на наведените билки. Ноќта билките се оставаат да престојат во црквата, а утрото пред изгревот на сонцето (со нив) се китат гробовите за да се облагородат духовите на мртвите. Дел од билките се носат дома, се оставаат во ковчег да се сушат и во текот на годината служат за кадење од зарек и се носат во бавча за да има берикет и да не го јаде зеленчукот бубаче (Целаковски 1971: 151).

Називот се среќава и во приказните на Цепенков: „Ги мијам со водата од оман, од петопрас, од *коѝиден*, од смил, од млечки, од ајдучка трева и наваличе...“ (Гилова 1983: 8).

ГОРЧИЦА

(*Marrubium vulgare*)

Цветното растение горчица од семејството *Lamiaceae*, по потекло од Европа, Северна Африка и Југозападна и Централна Азија е натурализирано на многу места, вклучително и поголемиот дел од Северна и Јужна Америка.

Тоа е повеќегодишно тревно растение со сиво лисје. Листовите се со густо збрчкана површина, покриени со влакна. Цветовите се бели, наредени во кластери на горниот дел од главното стебло.

Медицинската употреба на горчицата е од 1 век пр.н.е., која се јавува како лек за респираторни заболувања. Како современ лек, чајот од горчицата се употребува како средство против кашлица, бронхит, астма, воспаление на дишните органи, за нормализирање на менструалниот циклус, женскиот стерилитет, нормализирање на срцевиот ритам, жолтица, слабокрвност, задржување на мокрење при песок во бубрег, хистерија и хипохондрија.

Се среќава под називите, *џорчица*, *йчелник*, *йчелинок*, *майѝрка* (Дервенци 1990: 67), *очајница*, *очанка*, *йелинок*, *йчелинок* (Кузманоска 2019: 79), потоа срп. *очајница*; хрв. *totrljan*; рус. *шандра*, *маррубий*; укр. *шандра*, *мяїша кїнська*; анг. *horehound*; фран. *Marrube*; гер. *Andorn* итн.

Marrubium vulgare

ГОРЧИЦА

Родовиот латински назив, *Marrubium*, ii *n*, има нејасна етимологија. Билката се спомнува кај Плиниј, Страбон и др. А, видот, *vulgaris*, е ‘прост, едноставен, обичен’.

Горчицата е лексема составена од коренот *џор* и наставката *-(ч)ица*. Етимологијата е очевидна, а добиена по вкусот, таа има горчлив вкус. Праслов. доаѓа од **gor-*, **gorēti* ‘гори, пече’ (*ESSJ* 7: 42–43,), црксл. *gorēti*, од ие. **g^{wh}or-*, грч. *θερμός* ‘жешко’ (Derksen 2008: 179). Исто и праслов. **gorьkьjь*, **gořьjь*; **gorьkь*; **goře*; **grě(ja)ti*; **gьrnidlo*; **gьrnь*; **gьrno*; **žarь*. По семантика, сè што гори, пече (се мисли на храна) има горчлив вкус, гори (на вкус) и веројатно означувало различни растенија со запалив, горчлив вкус. Се среќава во Станиславовиот пролог од 1330 година, а Миклошич (1963: 137) ги бележи и формите *џороушица*, *џороуха*, *џороушии* како превод

на грч. σινάφι, в. синап ‘*Sinapis alba*’ (Станковиќ 2008: 13, Лозановски 1998: 58–60) и гороцвет ‘*Adonis vernalis*’.

Од праслов. *gǫgькъ, прасловенската глаголска основа *gor- во македонскиот јазик станала продуктивна во рамките на глаголската, како и во именската деривација што очигледно се однесува на вкусот на билките. Од неа се развила основната непрефиксирана глаголска форма *џори*. Во источнослов. јазици за *џорчица* се среќаваат називите, рус. нар. *жеруха*, чеш. *řeřicha* итн.

МАТРКА

В. маточина, пчелник (*Melissa officinalis*).

ПЧЕЛНИК, ПЧЕЛИНОК

В. маточина, пчелник (*Melissa officinalis*).

ДИВ КОСТЕН

(*Aesculus hippocastanum*)

Растенијата може да се пренесуваат од една земја во друга, од страна на ветерот, птиците, луѓето, преку писмо итн., а именувањето на тие називи може да ги даде само човекот. Називот за дивиот костен во Европа, не бил познат сè до 16 век. Откако пристигнале првите гранчиња и семиња од Истанбул (за време на Отоманската Империја), брзо се проширил во градините, во цела Западна Европа. Се одгледува во региони со умерена клима, а домашната дистрибуција на дивиот костен е ограничена на Балканскиот Полуостров (неговото родно место останало нејасно сè до крајот на 19 век, иако повеќето ботаничари верувале дека потекнува од Азија).

Според Лине (1753) дивиот костен растел во северните региони на Азија, а називот на дрвото *French-marronnier d'Inde-still* се однесува токму на неговото азиско потекло. Дури и познати дендролози, со неверување и сомнеж ја примиле веста за новото родно место, што го предложили научниците за дивиот костен. Толку силно било верувањето за азиското потекло на дивиот костен што во 1800 година, кога во извештајот на еден Англичанец бил споменат односно откриен див костен на планините Пинд во Грција, не верувале на објавата. Целата конфузија траела сè до осумдесетите години кога конечно се прифатило тврдењето за балканското потекло на дивиот костен³⁰.

Дивиот костен е овошно, јаткасто дрво високо 10–20 метра. Потекнува од фамилијата *Hippocastanaceae*. Листовите се големи, составени од клинестии ливчиња. Цветовите од костенот имаат посебни полови, имаат прекрасен мирис со кои ги привлекуваат пчелите кои воедно и го опрашуваат растението. Машките цветови се топчести, а женските се ресести. Плодот од костенот е топчест и обраснат со меки трнчиња. Иако дивиот костен кај нас често може да го сретнеме по парковите и градините како култивирано растение, сепак тој природно има многу ограничено

³⁰ Карл Кох (1809–1867), од Универзитетот во Берлин, верувал дека дивиот костен е *роген* во региони многу подалеку, мислејќи на исток, како што се Хималаите. Истото мислење го имал и специјалистот за балканската флора, Хајнрих Рудолф Август Гризебах (1814–1879), професор по ботаника на Универзитетот во Готинген, потоа Едмонд Буасиер (1810–1885), кој од друга страна, во својот монументален опис *Flora orientalis* (1867) наведил дека дивиот костен наводно бил пронајден како диво расте „во планините на северна Грција“.

распространување на Балканскиот Полуостров и Југоисточна Европа. Кај нас, природно се развива само на неколку места, и тоа по клисурата на Црн Дрим или Дреночка Река, и во подрачјето Суви Дол, по течението на Суводолечка Река итн. Се вбројува во групата на национални ендемични растенија. На европско ниво, според Меѓународната унија за зачувување на природата (IUCN), овој вид има ранлив статус, а кај нас се среќава во фрагментирана популација која е во опаѓање. Поточно, ранливоста на овој вид како и на сите останати ранливи видови може да преминат во загрозувани, доколку не се подобрат условите за нивниот опстанок и размножување.

Цветовите се собрани во гроздесто соцветие, по боја се црвени или бели, со жолти или црвени дамки. Цветовите цветаат во мај. Плодот е со зелена обвивка и обраснат со боцки и има една или две јатки. Плодовите зреат во септември и октомври. Дивиот костен е украсно дрво што ги краси парковите и булеварите на многу градови. Животниот век на дрвото може да биде и до 200 години, па затоа би требало почесто да го има во нашите градови, градини. Од растението се собираат цветовите, кората од гранките и семките (плодовите) – *Hipocastani flores, cortex et semines* (Дервенци 1977: 24). Од екстракцијата на коренот се прави маст против изгореници од сонце. Денес тој се употребува во голем број кремове и лосиони за сончање. Од цветовите се приготвува чај, кој се дава против течна дијареја, а служи и за јакнење на организмот и против кашлица. Може да биде смртоносен поради присуството на токсинот ескулин кој најмногу го има во семето. Овој токсин може да предизвика повраќање, гадење, зголемување на зениците, парализа, дијареја, слабост на мускулите и треперење, проблеми со бубрезите, кома, па дури и фаталност доколку се проголтани поголеми количини. Најкарактеристичниот белег на ова дрво се неговите плодови кои се сместени во плодни топчиња (кутијки) кои од надворешната страна имаат боцки. Секоја плодна кутија содржи еден или два плода. Плодовите паѓаат на есен, и со самиот удар од земјата кутијките напукнуваат и така ги ослободуваат плодовите. Тие се одличен извор на храна за многу шумски животни, не се јадат, но се лековити за луѓето.

Разликата помеѓу плодовите на двете растенија (див, питом) е од суштинско значење бидејќи семето на дивиот костен содржи многу есцин. Се претпоставува дека е отровен, но мислењата на експертите за ова се поделени бидејќи се претпоставува дека сепак, есцинот се излучува при продолжено готвење. Без оглед на нивната токсичност, тие се одлична храна за многу животни. И покрај сличностите со другиот вид костен, тоа е различно обликувано овошје. Видовите костени (питом, див), и покрај нивната сличност во семињата, не се ботанички поврзани затоа што вистинскиот костен

припаѓа на буковите дрвја (Fagaceae), а коњскиот костен на коњските костени (Hippocastanaceae), чија популарност е многу голема³¹.

Се смета дека тој што ќе го собере првиот плод (на есен) ќе го прати среќа во претстојниот период. Според Чајкановиќ (1985: 39), дивиот костен може да биде сеновито дрво, што се гледа од обичајот да се сади на гроб. А, во Сараево, постои верување дека старите луѓе треба да носат плод од костен затоа што заштитува од ревматизам, а против срцебол се јаде и од родот. Во Македонија, вечерта спроти Божиќ, најстариот домаќин зема од костените и фрла по 3–4 на четирите коша на крст во куќата (Макаријоска 2014: 146). А, во Галичник, семејството на печалбарчето го посетувале роднини и го дарувале, носејќи низалки од костени, прошарани со суви смокви, паричиња (Макаријоска 2014: 184), постои обичај наречен *одење по костѝени* (Макаријоска 2014: 193). Во Ирска и Британија децата традиционално си играат игра наречена „конкери“ со дивите костени. Во играта се вклучени двајца играчи, секој со конкер навој на парче врвка. Тие се менуваат со меѓусебно удирање, додека не се скрши костенот.

Aesculus hippocastanum

ДИВ КОСТЕН

Потеклото на латинскиот назив на родот *Aesculus* останува нејасно. Родот *aesculus* (ие. **esculus*) се поврзува со значењето на ‘Јупитерово, свето, високо дрво, вид даб кој успева на планините’ (Cott 2016: 25–26). Тоа е тврдо дрво (кое било ценето како материјал за градба, а денес нема посебна вредност) и е во сродност со грч. *aigilops*, ‘вид даб со плодови за јадење’, герм. **aiko* ‘даб’, веројатно и баскис. *ezkur* ‘вид даб’. Но, можеби името е изведено и од лат. *edere* ‘да се јаде’.

Покрај рекреативните и естетските карактеристики некои егзотични билки имаат образовно и научно значење, па поради препознавање и идентификација, неопходно е да се формираат *народни називи*, што најчесто се постигнува со превод и калкирање на стандардните латински називи. Такви се видовите: мак. *див костѝен*; срп., цргор. *divlji koštanj*; мак. *магнолија*, срп. цргор. *magnolija*; мак. *еукалипѝус*, срп., цргор. *eukaliptus*; мак. *џинко*, срп., цргор. *ginko*; мак. *палма*, срп., цргор. *palma*; мак. *јасмин*,

³¹ Дивиот костен е дрвото кое пред многу години ѝ обезбедило засолниште на Ана Франк додека се криела од нацистичкиот режим. Низ нејзиниот дневник, таа честопати ја опишува својата воодушевеност од величественоста на ова дрво. Познат примерок беше дрвото Ана Франк, кој израснал во центарот на Амстердам и бил споменат во дневникот на Франк. Преживеа до 2010 година, кога силен ветер го разнесе. Единаесет фиданки, никнати од семето на ова дрво, беа транспортиран во САД и на крајот најде нови домови во значајни музеи или во САД).

срп., цргор. *jasmin*; мак. *aḡava*, срп., цргор. *agava*; мак. *камфор*, срп., цргор. *kamforovac* итн (Pulević 2017: 30).

За етимологијата на лексемата *косѝен* е пишувано доста (Аргировски 1998: 139, 157; Киш 1996: 38), а кај Скок, Славски, Фасмер, Младенов и Махек називот костен е општоприфатен како општословенски и прасловенски, рус. *кашѝан*, кои го позајмиле од пол. *kasztan* од 17 век (Выгодский 2021) цркслов. *касѝанъ*, *косѝанъ*, *косѝѣнъ*; тоа е стара заемка од латинскиот јазик, позајмена од грчкиот (лат. *castanea* < грч. *καστανία*, *καστανον*) со малоазиски извор, зашто дрвото костен има медитеранско потекло; сп. ермен. *kask* ‘костен’, *Kasak* ‘Кастенија, област во Мала Азија’, *kaskni* ‘костен дрво’, гер. *Kastanie* (Skok II: 164; Младенов 263; БЕР, XVII–XVIII: 664; Махек 1954: 195; Фасмер II: 215; Славски Ет. II/1, 97–98; Сим., 102; ГЕВ I: 799; Таховски 22).

Народниот назив *касѝан*, *кошѝан*, *косѝен*, *косѝан*, *кошѝан* ‘костен, плодот и растението’ е од грч. *κάστανο(ν)*. Формата *косѝен* е придавско образување, каде има замената на *α* / *е*, дијал. ‘плодот и растението’, грч. *κάστανον* ‘костен’, стгрч. *καστανᾱίκόν κάρυον* ‘костенов орех’ (Frisk, I: 799), цсл. *костанъ*, *костѣнъ*, *кастанъ* (Miklosich, 284, 305), тур. *kestane* (Филипова, 111; Аргировски, 139).

Според Лак (Lack 2015: 18) балканската семантика е сложена затоа што се зборувале неколку јазици во областа, а многу векови се користеле четири писма и сите балканските јазици содржат многу зборови преземени од други јазици. Оваа последна забелешка се однесува на заедничкиот назив за дивниот костен. Сличноста помеѓу плодовите на распространетиот сладок костен и на многу повеќе раширениот локален див костен се одразува во заедничките називи на вториот. Па така, според Лак, во родната област на дивниот костен се користат следниве називи, мак. *див косѝен*, срп. *divlji kesten*, *beli divlji kesten*, *gorcki kesten*, буг. *кесѝанъ*, *косѝенѣ*, *коѣенѣ*, *кесѝенѣ*, грч. *hippocastanon*, буг. *конски кесѝен*, рус. *конский кашѝан* алб. *geshtenja e kalit*.

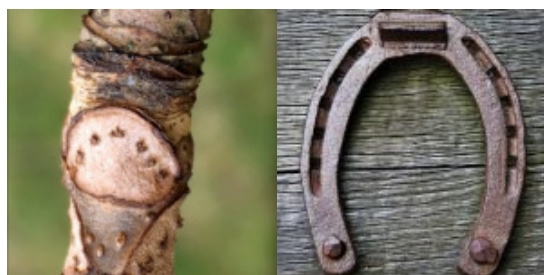
КОЊСКИ КОСТЕН

За првпат дивниот костен се среќава во писмо на Вилем Квакелбин (1527–1561) кој напишал писмо од Истанбул во 1557 година, а писмото било адресирано до Пјетро Андреа Матиоли (1501–1578). Квакелбин бил лекар³², а во писмото наведува дека

³² Од 1522–1592 на амбасадорот на Фердинанд I, римскиот император, во времето на султанот Сулејман II Величествениот, под чие владеење Отоманската Империја ја достигнала кулминацијата на својата политичка и воена моќ, која се протегала на поголемиот дел од Балканскиот Полуостров вклучувајќи ја и Унгарија, како и делови од Романија, Словачка, Молдавија, и Украина.

честопати гледал еден костен (во Истанбул), кој во називот содржел „коњ, див“. Тоа е заедничкиот втор дел од латинскиот назив, а називот настанал како резултат на едно дејство поврзано со коњите. Имено, на коњите им давале да проголтаат три или четири одеднаш (коњски, диви костени), кои им овозможувале, придонесувале за олеснување на коњите коишто се болни или имаат проблеми со градниот кош, особено кашлица и други болести. Бидејќи дивиот костен не се јавува природно во Истанбул и неговата околина (сметајќи дека се работи за друг вид), Квакелбин сигурно мислел на дрвото одгледувано во Истанбул, коешто е популарно и денес и каде што може да се видат многу примероци со значајна големина. Одговорот на Матиоли на Квакелбин, адресирано од Прага (4 декември 1557 година), вклучува неколку прашања во врска со дрвото и имплицира дека Квакелбин можеби имал испратено и семиња со неговото писмо затоа што во писмото од 1561 година до Алдрованди во Болоња, Матиоли ги спомнал конкретно „многу големите листови од кои се состои“ дивиот костен и напишал дека „овошјето (семето) не се разликува многу од познатиот костен (*Castanea sativa*), но е само нешто поокругло“. Ова може да укажува и на тоа дека Матиоли добил и примерок од дивиот костен од Квакелбин бидејќи описот на листовите не биле споменати во писмото на Квакелбин. Во описот пишува дека под оваа кора нема друга како што е црвената збрчкана на питомиот костен. Вкусот е речиси ист како питомиот, но посладок и не е толку добар за јадење. Матиоли на овој начин дал одличен опис и добра споредба со дрвото што било добро познато, секако бидејќи бил роден во Сиена, а подоцна живеел и во близина на границата што ја дели Италија од Словенија, каде сигурно бил запознаен со европскиот сладок костен од детството. Цветот или плодот; најверојатно бил донесен во Виена од Истанбул во 1581 година под називот *castanea equina*.

Причината зошто ова дрво го носи називот на коњот е поради лузната која листот ја остава на гранката кога ќе падне, која многу потсетува на потковица.

Во втората компонента од латинскиот бином, а прва во македонскиот назив, е сложенката *hippocastanum*. Тоа е сложенка составена од двата грчки збора, *hippos* ‘коњ’ (оттука и мак. хиподром) и *kastanon* ‘плод од костен’, во превод *коњски косџен*. Значи,

називот *коњски косѝен* доаѓа од лат. *Aesculus hippocastanum*, односно од префиксот *hippo-* ‘коњ’.

Називот на видот *castanum*, упатува на неговата блиска сличност со вистинските костенови дрвја кои припаѓаат на родот *Castanea*. Но, сепак ова е негов погрешен идентитет како костеново дрво затоа што тој строго им припаѓа на членовите од родот *Aesculus*, што укажува на нивна далечна сродност. Придавката во називот е изведена уште пред Лине, така што, називите *Castanea equina* (Matthiolus), *Castanea equina*, *folio multifido* е поради сличноста (на дивите семиња костен и вистинскиот костен) се поистоветуваат со *Castanea sativa* (Cott 2016: 25).

Употребата на дивиот костен започнала со Турците, кои го донеле дрвото во Европа и го користеле за да ги нахранат коњите и да лечат кашлица или други респираторни заболувања кај коњите. Придавката *коњски* на Балканот први го употребиле Турците затоа што помагал при лекување на коњите. Називот *коњски*, може да се поврзе и со маслото кое се наоѓа во семето на костенот, а се користи за полирање на копитата и сјајност на долниот дел од екстремитетите на коњите.

Според ТРМЈ (II, 615), фитонимот *косѝен* е дрво од фамилијата буки со широко разгранета крошна и плод од тоа дрво. *Castanea sativa*. Див костен – *Aesculus hippocastanum*. Називот се среќава како *див кошиѝан* (дијалектната диференцијација се јавува во замената на фонемата -с со фонемата -х, односно имаме консонантска алтернација, или *с < ш*); *коњски косѝен* итн., потоа имаме назив *бел косѝен* итн. (Дервенци 1977: 24).

Асоцијацијата на *Aesculus hippocastanum* поврзана со коњ се пренела на повеќе јазици што се зборуваат надвор од Балканскиот Полуостров (гер. *Rosskastame*, денес се среќава речиси во иста форма точно како што било напишано во 1563 година; во англ. *horse chestnut*, итал. *ippocastano* и *castagno equino*. Меѓу неколкуте исклучоци од општото правило се Французите со називот *maronier d’Inde* и италијански *castagno d’India*, и двата назива го одразуваат претходното верување за источното живеалиште. Францускиот назив од 17 век за *коњски косѝен* – *chastagne de cheval*, укажува дека номенклатурната асоцијација на дрвото со локација во Индија е од друг датум.

Заедничкиот назив за костенот, *див косѝен*, лат. *Aesculus hippocastanum*, англ. *horse chestnut*, фран. *marronnier d’Inde* m. потекнува од сличноста на листовите и плодовите со слатките костени на *Castanea sativa*, дрво од друго семејство, *Fagaceae*, кој заедно со забелешките произлезени од набљудувањето дека плодот или семките може да помогнат при респираторни проблеми на коњите, се добива добра односно најверојатна интерпретација за овој фитоним.

ЖАЛФИЈА

(*Salvia officinalis*)

Жалфијата е повеќегодишно зимзелено, нискостеблесто, лековито ароматично растение од фамилијата Lamiaceae. Коренот е доста цврст, листовите исто така цврсти, влакнести, елиптични, ситно назабени и со долга лисна рачка. Листовите имаат голем број жлезди богати со етерично масло, па оттука целото растение мириса пријатно. Цветовите се ситни, имаат виолетова боја, а се наоѓаат на врвот на растението, и имаат пријатен мирис. Како растение самоник, кај нас, не се среќава. Како таква расте покрај јадранското крајбрежие, на суви места, меѓу камењари. Кај нас се одгледува поради мирисот и поради нејзината лековитост, во домашни бавчи и дворови. По потекло е од Медитеранот, а се одгледува во единаесет култивирани сорти. Поради лековитите својства и содржината на етерични масла, се култивирала во повеќе земји.

Свежите и сувите листови на растението се користат како зачин и како лек, кои содржат билки, горчливи и есенцијални масла. Листовите на жалфијата се употребуваат за стимулација на апетитот, за плакнење на устата и грлото. Во народната медицина се користи за болести на цревата, желудникот, црниот дроб и бубрезите, кашлица, за лекување на непцата и за корените на забите. Ондавор, чисти, дезинфицира и лекува. Словените го користат како зачин при подготовка на јадења со месо, живина и риба. Екстрактот од жалфија, го намалува потењето. Чајот од жалфијата исто така добро делува против заболени желудник, прева, жолчка и црн дроб. Чајот од жалфијата се препорачува затоа што смирува, опушта, а се препорачува и за лица кои немаат добар сон.

Се нарекува уште и *волшебна билка* затоа што ѝ се припишува магична моќ (Русија). Според верувањата, маст од жалфија употребена ноќта на празникот посветен на св. Јован Крстител може да претвори човек во животно и да го однесе низ оцакот (Светличная etc. 2003: 214). Се верувало дека сите лековити растенија собрани ноќта меѓу 23 и 24 јуни (спроти празникот) имаат најголема магична моќ.

Растението се поврзува со стар, словенски бог на плодноста, лековитите растенија и просперитетот. Празничниот ритуал вклучувал палење жив оган (со триење на дрво од дрво), плетење венци и нивно фрлање во вода, скокање преку оган од оган

(чистење), украсување на домашни животни со звона и венци, палење на ликот на Пресвета Богородица, Марија (смрт) итн.

Во античка Грција и Рим, жалфијата се користела и ценела како лек, и затоа се одгледувала во градините. Ова растение се спомнува кај Плиниј, Хипократ и Гален. Силата на билката се гледа во поговорката *Contra vim mortis crescit salvia in hortis* ‘Против моќта на смртта, расте жалфијата во градините’.

Во стариот Египет, *Salvia sclarea* L. била наречена *свеѿа билка*, која се сметала за многу ефикасен лек за лекување на неплодност. По разорните епидемии на чума и колера, фараонот им заповедал на сите жени во земјата да употребуваат жалфија за брзо да го обноват населението. Во средниот век, бил напишан следниов стих: *Cur moriatur homo, cui salvia crescit in hortis*, со превод: „Зошто човек да умре кога жалфија му расте во градините“, што укажува на верувањето за моќта што ја поседува билката. Жалфијата се одгледувала во манастирските градини заедно со други лековити растенија, а во Јужна Европа, била наречена *свеѿа билка*.

Salvia officinalis

ЖАЛФИЈА

Ботаничкиот назив, *Salvia* потекнува од лат. *salvēre* ‘лекува, заздравува, исцелува, спасува’, од *salvus*, а, им ‘здрав’, бидејќи многу видови жалфија долго време се користат за лекување. А, видот, *officinalis*, ‘аптека, билкарница’.

Називот жалфија, е усвоен во сите словенски јазици, најчесто преку германскиот, а преземен непосредно од лат. *Salvia* (Skok III: 197). Жалфијата во македонските народни називи се среќава како: *јановденче*, *енивика*, *какуле*, *ѿелин* (Мокров 1974: 13; Дервенци 1990: 71), сп. во црногорскиот исто се користи пелин за жалфија (Pulević, 2017), *кадунка* (Дервенци 1977: 143). А, во останатите јужнословенски и западословенски јазици преминал на ист начин (Valčakova 2006: 401), мак. *жалфија* (Дервенци 1977: 143; Кузманоска 2019: 90), буг. *салвеј*, *шалвеј* (Ахтаров 1939: 270), срп. *жалфија*, *ѿриморска*, рус. *шалфей* (Соболев 2018: 122), чеш. *šalvěj*, хрв. *kadulja*, *ljekovita*, анг. *shop-sage*, фран. *Sauge officinale*, гер. *Edlersalbei* (Лозановски 1998: 20).

ЈАНОВДЕНЧЕ

Јановденчето е цвет што цвета на Јановден односно Иванден (Симоновић 1959: 697–900; Макаријоска 2014: 133). Називот доаѓа од Јановден ‘религиозен празник’; грч. τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, од личното библиско име Ἰωάννης од еврејско потекло. Во грчкиот,

а од него и во нашиот јазик дојдено е преку црковната литература. Образувано е од придавката Јанов + ден (Аргировски 1998: 125), в. *ѡајан* (*Achillea Millefolium*).

КАДУНКА

Народните називи на *жалфијаѡа* во словенските јазици имаат слична мотивација како рузмариот (Valčakova 2006: 402). Во македонскиот јазик, се среќава и називот *кадушка* за жалфија (Дервенци 1977: 143). Мотивираноста на називот е од специфичната, карактеристична арома како темјанот, мак. *кадушка* (Дервенци 1977: 143), буг. *кѡделка*, *кѡделица*, *кадуља*, срп. *кадуља*, *кадула*, *кадуја* (Šulek 1879: 551), *кадуна*, *кадуља* (Simonović 1959: 415), словен. *kadulja* (Karlin 1964: 36). Тоа е индоевропски, општословенски и сесловенски назив, кој се поистоветува со *чаг*, срп. *чаѡ*, со превој на вокалите *ѡ-ѡ*, ие. *qod– (литв. *kadagys*) од кадење ‘грее, загрее’ (Skok II: 13).

ШЕРЕБЕЛ

Називот *ш’еребел* е забележан во Голо Брдо, веројатно од алб. *shrebelë mjeksore* (Соболев 2018: 122).

ЗДРАВЕЦ

(*Geranium robertianum*)

Планина без здравец и мома без китка не може!

(народна пословица)

Како растение на планински и шумски предели, здравецот се јавува во својата главна функција како носител и дарител на здравјето. Сам или со други лековити растенија играл значајна улога во етномедицината на населението.

Многучленската фамилија Geraniceae е распространета на огромни пространства. Природниот опсег е голем и далеку би нè одвело набројувањето на планинските масиви, региони или одделни места на Балканот во кои е забележено постоењето на ова растение, како Европа, Азија, Северна Африка, Америка. Здравецот како нејзин член, се наоѓа и е распространет на поголемиот дел од Балканскиот Полуостров, зафаќајќи и некои делови од Романија, Унгарија, Австрија и Северна Италија. На другите места со умерена клима, вклучително и Америка, растението е увезено, а на некои места ова растение се смета за штетен инвазивен плевел.

Здравецот може да порасне до 40 сантиметри создавајќи обично розови цветови со дијаметар од 1 до 1,5 см. Тоа е повеќегодишно растение со широки листови, со ситни розови цветови кои при згмечување испуштаат интензивен мирис, затоа е наречен *здравец*, *сморлив* (Лозановски 1994: 62), словен. *smrdjlička*, а срп. *zdravaц њасџипски*; хрв. *iglica češljasta*; англ. *Herb Robert*; гер. *Stinkender Storchschnabel* итн. Стеблата на разгранување се исто така влакнести и, како и листовите, постепено стануваат црвени, генерално почнувајќи од оние што се најблиску до основата. Плодовите (капсулите од семињата) на здравецот се со клун, набраздени и влакнести. Тие, исто така, имаат светло црвена боја. Лисјата му се благо назабени и долги, со пријатен мирис, а цветовите виолетови со кратки дршки. Расте на влажни места, во шуми, а го има и во бавчите.

Многустрани е потребата на здравецот како носител на здравје на луѓето, стоката и другиот имот. Како планинска билка била општопозната и многу барана од селското, пред сè сточарското население. Со векови на селаните не им биле достапни можностите на градското население во врска со одржувањето на личната хигиена да се мие, да се капе, да се прска и да се мачка со разни парфеми и дезодоранси, а му било достапно она што го окружувало во природата, па миризливото растение, здравецот,

максимално го користел. Во народната медицина посебно место му се одделува на здравецот, па и чинот на берењето билки во многу средини се нарекува *одење ѝо здравец*. Многумирисните растенија како здравецот, босилекот, невенот, матерката и сл. се користеле и при одржување на личната хигиена, се ставале во пазувите, се потурале со вода во која има здравец за да бидат здрави и намирисани.

Неговиот корен содржи: танин, шеќер, смола, скроб и горчлив геранин, а народот го употребува како лек против рак, туберкулоза, воспаление на лигавицата на органите за варење и сл.

Според старите верувања, врската со здравецот, се надоврзува на одреден вид птици кои наликуваат на штркови, и носат деца. Затоа, жените кои сакале да забременат, користеле чај од здравец. Ефектот на растението е докажано и преку тоа што зголемувањето на плодноста е потврдена и со новите истражувања. Украсните растенија означени како *здравец* (сп. синоним за *pelargonium*) припаѓаат на ботанички сродниот род *Pelargonium*, кој доаѓа од грчкиот *pelagros* ‘штрк’ по плодовите со долги клун.

Едно од најзначајните дејствија во култот на билките кај примитивните народи, бил чинот на берењето билки, кој уште од најстари времиња им припаѓал пред сè на девојките и жените. Чинот на берењето билки, посебно на Билни петок заради што често добивале име билјаници на средниот појас од Балканскиот Полуостров (Николиќ 1973: 140), се викал *одење ѝо здравец* (Милошеска 2005: 183) зашто оваа билка има функција да му донесе здравје на оној што го бере или што го зема зашто оваа билка има посебна улога во лекувањето. Болните се капеле во вода во која преноќиле здравец, дрен, босилек, па водата се истурала, но здравецот не се фрлал; со истолчен здравец се лекувале и отворени и тешки рани (Макаријоска 2017: 115).

Во самото име на билката е изразено и магиското својство – со силенот и здравецот луѓето се мијат за да бидат силни и здрави (Макаријоска 2011: 138), а кога тргнувале на свршувачка, девојките, ставале здравец во пазувите (Макаријоска 2017: 112). Со истолчен здравец селаните често ги лекувале отворените и тешко излечивите садна (рани на коњот под седлото) За да биде стоката во текот на годината здрава и напредна, на Билни петок и на Ѓурѓовден здравецот се мешал со коприва, млечка, дрен и ѝ се давал на стоката во солта како храна. Крмењето се вршело секогаш рано, в зори, пред излегувањето на сонцето (Николиќ 1973: 141).

Според народната медицина здравецот како лековито и мирисно растение припаѓа на групата растенија што се берат во определено време и за определена цел. Го наоѓаме заедно со копривата, босилекот, пелинот, селенот, невенот, дивите црвени

ружи, дренот, лесковите и врбовите прачки, во китките што се носат на појас, во венчињата што се фрлаат во водата пред капење или пак во оние што се оставаат под стреа. Здравецот е растение заради кое девојките се качувале високо по врвовите на планините за да направат китка или да го искорнат од корен за истиот ден да го засадат во нивните бавчи.

Магиските и митски својства на оваа билка се изведуваат од називот (означуваат здравје и напредок, таа е симбол на здравјето). Тоа се забележува особено во називот за *дивиоѝ зравец*, кој се именува и како *змијарска ѿрева*. Ритуално се бере спроти Ѓурѓовден, Велигден, а тоа се покажува преку коледарските, лазарските песни и други песни во кои се спомнува здравецот, кои се испеани за здравје (Миладиновци 1861–1961, 426, 427, бр. 541). За Великичетврток *се зајѝѝви* со вратика, здравец, кукурек – за здравје и напредок во домот (Трајкоски 1973: 225). На Велика среда (навечер) се зачадувал добитокот со спалување билки (коприва, здравец, млечка, вратика) за да биде заштитен од болести и од други несреќи; на Велики четврток венец од бутинец, со гранче од слива и коприва, се ставал во бутинот во кој се матело млекото. Па, со првото велигденско јајце се капеле вечерта спроти Велигден, заедно со велигденското цвеќе и здравецот за здравје и против уроци (Милошеска 2000: 99).

Има апотропејска моќ, се става во водата за капење, на појас со цел по пат на хомеопатска магија да се пренесе здравјето врз луѓето, болните се капеле во вода во која преноќиле билките здравец, босилек итн., а со истолчен здравец се лекувале и отворени и тешки рани итн. (Анастасова-Шкрињариќ 2004: 100; Макаријоска 2014: 44). Оваа билка е симбол на здравје, со неа ги бањаат малите дечиња за големиот христијански празник Велигден, а освен тоа, на свадбите, пред да тргне младоженецот по невестата, двајца од неговите другари го бричат, а по бричењето го *удирааѝ* по лицето со здравец со цел младоженецот да биде здрав во текот на целиот живот (Анастасова-Шкрињариќ 2004: 139). На празникот Цветници се верувало дека тој што ќе си ја измие главата со вода во која имало листови *здравец*, ќе го служи здравјето во текот на целата година (Макаријоска 2017: 114). За да биде здрава и среќна за време од 40 дена по породувањето, породилката требало, според обредот, да се искапе во неначната изворска вода во која имало здравец, особено кога би ја нападнале лошите сили. Според народната медицина коренот од здравец му се зашивал во капата на детето како амајлија. Кога му се земал на детето прамен од косата при стрижењето мајката го чувала во ковчето заедно со здравец, пелин и босилок да биде здраво и долговечно. Здравецот бил присутен и при најразлични баења за да се истера болеста. Селанецот кога подготвувал семе за сеидба, на врвот од вреќата ставал страк од

здравец и корен од коприва верувајќи дека таа година коренот на житото нема да го напаѓаат. Земањето причесна во куќата на домаќинот, причествувањето со чаша вино во која имало уште и дрен, коприва и здравец, се среќава на некои места каде здравецот се раздавал и за време на празниците в црква. Здравецот во поновите песни е персонифициран во името Здравко и тоа не без основа, но тоа преобразување според нашето мислење, е од подоцнежен период. Тешко дека името Здравко, би можело како Ѓурѓе да се поврзе за некое божество што претходело на појавата на здравецот. Со личното име Здравко, како и со другите лични имиња (Вук, Живко, Стојко), ги крстеле родителите своите деца таму каде што не можеле да се зачуваат (Николиќ 1973: 145).

Geranium robertianum

ЗДРАВЕЦ

Називот на родот, *Geranium*, се споменува кај Плиниј и Диоскурид, и потекнува од грч. *geranos* γέρανος, чија мотивираност лежи во цветот, кој наликува на клун (Станковиќ 2008: 9).

Родот *Geranium* е именуван по клуновидните издолжени израсходи (реси), кои се всушност нишки на плодовите кои пораснале заедно. Поради овие израсходи, целиот цвет наликува на птичја глава со долг клун.

Мотивот за именување на видот *robertianum*, останува нејасен. Според Хегиј, архиепископот Роберт или Рупрехт од Салцбург ги учел луѓето за медицинската употреба на ова лековито растение, а и тој самиот лекувал хемороиди со него. Според народната етимолошка интерпретација, називот на зборот *robertianum*, ствргер. *rotpreht* или ранонегер. *rotbrecht* со значење ‘блескаво црвено, црвеникаво’, што би се однесувало на црвената боја на растението. Според лаичката етимологија, Robert или Ruprecht е во корелација со лат. *ruber* ‘црвено’, сп. родот *robinia* е именуван по француски ботаничар/-и³³ (Станковиќ 2008: 12).

Во групата на многумирисни растенија спаѓаат: *зравецоџи*, *босилокоџи*, *невеноџи*, *џелиноџи*, *маџеркаџи*, *џрендафилоџи* итн. Стандардниот назив *здравец*, се среќава и како: *жива џрева*, *ждрал* (*Erodium cicutarium*), *здравец*, *здравил* (*Geranium* sp.), *здравец*, *џеџровец*, *камиш*, *камишче*, *сиџен чичок* (*Agrimonia eupatoria*). Впрочем, како што може да се забележи има поистоветување на ист назив на здравецот, лат. *Geranium macrorrhizum* (Трмј II, 203; Велковска 2008: 234–235), со други, на пример, *сиџен чичок*, *џеџро(в)ец*, *здравец*, *зравило*, *камишче* лат. *Agrimonia Eupatoria*, од

³³ Jean Robin, 1550–1629 или по Vespasian Robin 1579–1662.

фамилијата Rosaceae (Дервенци 1977: 25; 1990: 65; Макаријоска 2014: 203; Кузманоска 2019: 44).

Здравецот се вбројува во редот на билките со пријатен мирис и лековити својства, впрочем билката е многу *здрава*, се користи за различни намени и оттаму и потекнува називот *здравец* (Анастасова-Шкрињариќ 2004: 139; Младеноска 2017: 28–29). Здравецот во БЕР (I, 627), е заведен како дериват на придавката *здрав*. Оттука и би вредело да се испита дали *здравецоѝ* е лек за здравје на телото (Наневски 1988: 89).

Доаѓа од здрав ‘којшто не страда од болест; јак’; от стел. здравъ, срп. *здрăв*, словен. *zdrav*, рус. *здорѳв*, *здорѳвий*, укр. *здорѳвий*, чеш., словач. *zdravý*, пол. *zdrowy* од праслав. *sъdargъ. Сложенката е составена од *съ- < ие. *su- ‘добар’, срв. стинд. su- ‘добар, убав’ и *dargъ, втор степен на дрво ‘дрво’ (в. Фасмер-Трубачов II; исто, БЕР 1971: 628).

Здравецот е опеан на ист начин и со ист народен дух кај Македонците, Србите, Хрватите, Власите и Бугарите. Лирските песни за *здравецоѝ* се придружени со обреди и обичаи, како составен дел од изведбата на магиската церемонија (Николиќ 1973: 145). Меѓу билките со функција на етимолошка магија, влегува и здравецот. Меѓу љубовните песни, кај Пенушлиски (1971: 114) среќаваме: Избори равни дворове,/ Ти насеј, лудо, јадове,/ та гледај што ќе ти никне:/ ако ти никне старторо/ фонго ќе страдаш за мене;/ ако ти никне ружено/ ќе ружаш коња за мене;/ ако ти никне здравецо,/ со здравје ќе се земеме!

Во сите овие примери може да се следи еден основен принцип, при народното етимологизирање, настанува поместување на семантиката од основното значење кон фигуративното, најчесто метафорично значење. Така на пример, кај билката *здравец*, се зема основата на името *здравец* – *здрав* и се пренесува на човекот, стоката, имотот, да се биде *здрав*, со *здравје* да биде нешто, со *здравје* ќе се земеме (Велковска 2008: 234–235).

КАМИЛИЦА (*Matricaria chamomilla*)

Камилицата е едно од најпопуларните и најраспространетите лековити растенија. Потекнува од фамилијата Asteraceae, најголемата фамилија на цветни растенија, од редот на Asterales. Ја среќаваме крај патишта во напуштени дворови, на ливади, како плевел по нивите, со еден збор, расте насекаде. Тоа е едногодишно растение високо околу 50 см со тенок корен и силно разгрането стебло, без влакна. Стеблото е издолжено и прекриено со малку листови. Цветот е на врвот од стеблото, внатрешноста му е жолта, а ливчињата од цветот се бели. Цветовите имаат пријатен мирис, а листовите се два до трипати перјесто делени. Цвета цело лето, од мај, па сè до септември.

Лековитоста на растението се споменува од страна на Хипократ, Плиниј и други еминентни лекари од тоа време, кои многу го ценеле. Било многу добро познато во антиката, а објаснувањето за потеклото на називот е објаснето од Плиниј и Диоскурид. Подоцна (по средниот век), боливачот станува многу популарно лековито растение, а таа популарност продолжува до денес. Цветот од камилица (*Chamomillae flos*) многу рано влегол во голем број лекови како задолжителна состојка.

Во народната медицина е најпопуларното и најупотребувано лековито растение. Нема куќа, не само кај нас, туку и во голем број земји, во кои не се употребува цвет од камилица. Чајот од камилица се употребува при воспаление на устата, усната празнина, грлото. Се дава на бебињата и малите деца, кога имаат стомачни болки, при подуен стомак и гасови, при запек или кога не можат да заспијат. Исто така, познато е и успокојувачкото делување на нервниот систем. Ваквото широко фармаколошко дејство на боливачот се темели на разновидниот хемиски состав, а во прв ред на етеричното масло. Познато е благопријатното дејство на чајот од боливач против гастрит, чир во желудникот и дванаестпалечното црево, како и при болки во жолчката. Исто така, чајот делува добро и против колит и други цревни заболувања, а благопријатно дејствува и при цистит и заболени бубрези. Секако, боливачот се користи како ниедно друго растение многустрано и за сите возрасти. Чајот од боливач се употребува и надворешно. Познато е дека чајот делува при коњуктивитис, при инфекции на кожата, разни рани и изгореници, а благопријатно дејствува и при воспалени хемороиди.

Боливачот се употребува и во козметичката индустрија за приготвување креми, лосиони, маски за лице итн.

Во ботаничката лексика постојат лексичко-семантички групи како одраз на реалноста. Ако повеќе цвеќиња или растенија се слични по боја, форма или функција, автоматски доаѓа до двозначност, полисемија, кај некои од називите. Една таква лексичко-семантичка група прават тревките од групата композити *Matricaria chamomilla*, *Anthemis*, *Chrysanthemum*, *Pyrethrum* и *Leucanthemum* (Киш 2010: 115).

Единството на лексичкиот систем на историски план се забележува во јужнословенските лексеми (Макаријоска 2014: 40-41). Во македонската лексичко-семантичка група боливачи се присутни општословенските лексеми: *врайшика*, *рамон*, *калофер*, а на јужнословенската лексика припаѓаат: *врѣшиѣой*, *бела рада*, *ѣогрумиче*, *боливач*, *лајкучка*, *серско цвеќе*, *камилица*; но најмногу називи се потврдени само во македонскиот јазик: *божанка*, *велиџденче*, *џарџалајка*, *ѣоѣаѣи*, *врѣшиѣоѣе* (Мокров 1974: 18), *ѣоѣово цвеќе*, *ѣуѣунеѣ*, *бел ѣаѣок*, *вражилак*, *кокошкин џаз*, *мома-деѣе*, *џарџалајка*, *ѣогрумиче* и др. (Киш 2010: 120).

Matricaria chamomilla

КАМИЛИЦА

Латинскиот назив на камилицата е *Matricaria chamomilla* L., заведена од познатиот ботаничар, Карл Лине, што веднаш може да се забележи по крајното L., (кратенка од Line). Покрај овој назив, во латинскиот јазик, како синонимни називи се среќаваат и *Chamomilla recutita*, *Matricaria recutita*, *Chamomilla suaveolens* Pursch. Rydb. (Светличная 2003: 152; Геннадьевна Рубцова 2020: 184).

Првиот дел од фитонимот (*Matricaria*) е генерички назив, кој се наоѓа во називот *Matricaria chamomilla* и во *Matricaria recutita*, што всушност е инкорпориран назив од претходните називи (пред Лине) како што е *Matricaria vulgaris seu sutha* итн.

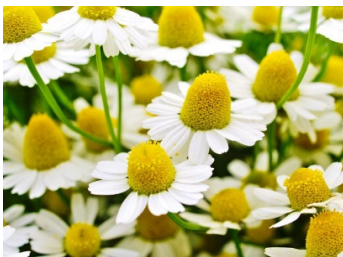
Диоскорид и Плиниј, како што споменаваме, се први кои дале опис и укажуваат на потеклото на фитонимот камилица и го поврзуваат со мирисот на билката, кој е сличен на мирисот на јаболкото.

Родот на називот *Matricaria*, ае *f* е образуван од лат. *matrix*, *icis f* ‘матка, мајчина утроба’, кој потекнува од именката *mater*, *-tris f* ‘мајка’, мак. ‘маточина, маточник’. *Matricaria* L. (лат. *matrix* ‘матка’) е затоа што *M. chamomilla* делува лековито на неа. Во врска со некогашната лековита употреба на овие растенија кај жените (Станковиќ 2008: 10), сп. рус. *майѣочник* *майѣочная ѣѣрава* (Протапопова 2004: 135), словен. *maternjak*, *maternik* (Karlin 1964: 15), хрв. *materinska trava*, *materniĉnjak*, *materiĉna trava*

(Vajs 2003: 169) итн. Творец на називот се смета германскиот ботаничар Халер (18 век), а кај Станковиќ (2008: 17) е наведено дека нема литературни податоци.

Растението се користи за лекување на гинеколошки заболувања. Потеклото на називот укажува на неговата оригинална полза, односно тоа е лековито растение против женски проблеми, болести и нарушувања на менструалниот циклус. Исто така, оваа билка им помага на жените со својата лековита моќ за време на бременост, за време на породувањето (го забрзува и олеснува), во постпородилниот период, како и за детските болести. Токму поради ова, била наречена *билка за мајки*³⁴. Употребата на ова растение во народната медицина е потврдена во голем број стручни истражувања. Според медицинската примена се поврзува со *бабица*, стлуж. *babjace zelo*, рус. *бабками* (Wjela 1896: 133).

Од лат. *chamaemelon*, исто така, се изведува и називот *римска камилица* (лат. *Chamaemelum nobile*), што има сличен изглед на камилицата. Сепак, станува збор за видови растенија од различни родови, кои припаѓаат на иста фамилија Asteraceae (од грч. *astron* ‘свезда’ и лат. *aster* ‘свезда’), заради изгледот на главицата, соцветие (Станковиќ 2008: 6). Вистинската камилица се разликува од римската камилица (*Anthemis nobilis* = *Chamaemelum nobile*) по шупливото соцветие, карактеристичниот пријатен мирис и конусните мешунки од цветови. Кај нас и во земјите со германското говорно подрачје, вистинската камилица се користи за медицински цели, додека под називот камилица, во некои земји од Западна Европа (особено Франција, Англија и Белгија) означена е како *римска камилица*. Необично е што овие цвеќиња се користат за слични цели како кај нас, цвеќињата на вистинската камилица, дури и ако активните состојки на двата вида се многу различни.

вистинска камилица

римска камилица

³⁴ Буквалното значење на овој дел од називот, кој, како што споменавме се поврзува со утроба односно мајка, го среќаваме во преносна смисла во македонската пцовка *йичка ѝи мајер*.

Називите за *камилица* и нејзините мотивациски односи се поврзуваат со изгледот, бојата, како и со фолклорните текстови и нивната употреба во ритуалите, народната магија и медицината. Називот *камилица* (ТРМЈ, II: 463), доаѓа од лат. *chamaemelon*, од старогрчки *χαμαίμηλον* ‘јаболко на земја’, од *χαμαί* ‘на земја’ + *μηλον* ‘јаболко’. Така е наречен поради мирисот на растението сличен на јаболко. Веројатно името доаѓа од деликатниот мирис на цветето, кој потсетува на јаболко, или од мирисот што го испушта јаболкницата (Аргировски 1996: 64; Филипова-Баирова 1969: 69; Cotta 2016: 36–37).

Фитонимниот назив *камилица* е заемка од вториот дел од латинскиот назив (*Matricaria chamomilla*) односно од *chamaimelon*, *chamalmelon*. Како што споменавме, сложенката е составена од *chamal* ‘на земја; ниско’ + ‘јаболко’, така што *chamalmelon* буквално би се преведило како „јаболко што расте на земја“ или „земјено јаболко“. Едно објаснување вели дека името потекнува од полусферичната жолта кора на растението или пак се споредува со формата на јаболкото.

Истиот назив се среќава и во други словенски земји, сп. срп. *камила*, *камилица*, *и̑и̑и̑рица*, *џамелица*, *џамилица*, *џомилица*, *џумилица*, *калумела*, *калумала*, *камилца*, *камомила*, *камомилја*, *камумила*, *каџомила*, *комоника* (Šulek 1879: 532; Skok II: 29), укр. *камiлка*, *камiля*, *комiл(ь)ка*, *комiлошeя*, *комiльиeя*; буг. *камомила*, *амамила* (Козаров 1925: 46), словен. *rimska kamilica* (Karlin 1964: 6), *kamilica*, *prava kamilica*, *gomoljica*, *gomilica*, *kamilca*, *kumilica*. Номинацијата честопати не е дефинирана, бидејќи во дијалектните речници мотивираноста на народните називи на растенијата обично не се означува. Голем број дијалектни речници, најчесто го опфаќаат само фитонимот *камилица*, без притоа да се наведе словенскиот (македонски, српски, руски итн.) или латинскиот номенклатурен назив.

Во македонскиот стандарден јазик (ТРМЈ) називот на оваа билка се среќава со десет назива, а дијалектниот материјал што се наоѓа во картотеката на Македонскиот дијалектен атлас, како и од печатените извори забележуваме дела тој број е трипати поголем (не сметајќи ги многубројните зборообразувачки разновидности): *божанка*, *белеоч*, *боливач*, *боли очи*, *бели очи*, *велиџенче*, *вражилак*, *вр̑и̑и̑о̑й*, *вр̑и̑и̑кучка*, *џарџалајка*, *лајкучка*, *й̑о̑й̑а̑дика*, *й̑о̑й̑а̑дија*, *й̑о̑й̑а̑диш*, *й̑о̑й̑а̑диче*, *й̑а̑й̑а̑й̑ка*, *й̑о̑й̑а̑й̑ка*, *й̑о̑й̑овиче*, *й̑о̑й̑ово цвеќе*, *й̑о̑й̑овјак*, *й̑у̑й̑у̑нец*, *рамон*, *хамомила*, *амамила*, *бел й̑а̑й̑ок*, *сий̑на й̑о̑й̑а̑дија*, *кокошкин џаз*, *мома-де̑и̑е*, *џарџалајка*, *й̑о̑др̑умиче* и *бела ра̑а* (Мокров 1974: 18; Дервенци 1977: 104; Киш 2010: 116)

АМАМИЛА, ХАМАМИЛА

Народниот назив, *хамамила* односно *амамила* (Охрид итн.); нгрч. χαμόμηλον, χαμόμηλα, множ. од χαμόμηλο ‘камилица; бела рада’, е добиен со асимилација на α-ο = а-а. Како што може да се забележи станува збор за директна заемка на првиот назив, со х, аром. *hamotilă*, буг. *амалила*, *камомила*, а во вториот случај станува збор за испуштање на почетното х, што е чест случај. Составено е од старогрчкиот прилог χαμαί ‘долу, на земја’ + μήλον ‘јаболко’ (Аргировски 1998: 64). Според Филипова-Баирова (1969: 69), ова значење е преносно и е добиено по мирисот на цветот, кој потсетува на мирисот на јаболкото. Поради промената на оригиналната латинска лексема, се појавиле форми, како што се пол. *armamilla*, гер. *ramumulum* (Machek 1954: 245). Долгата редица аналогни, слични примери за родовите *Anthemis* и *Matricaria*, коишто не се разликувале кај старите билкари, според Махек, биле основа за називите: чеш. *rten*, *heřmáněk*, *hřmění*, *řtnění*, словач. *ruman*, *heřmáněk*, *hermánok*, *hermančok*, *harmánok*, *harmanček*, *harmún*, *armanček*, *marmúček*, гер. *Hermandel*, *Hermlan*, *Hermelin*, *Hermlein*, *Hirmänlein*, *Hirmanlan*, *Hermannl*, *Hermännl* итн., што укажува на фактот дека овие лексеми биле туѓи како за Словените, така и за Германците (Machek 1954: 244).

БЕЛ ПАПОК

Во називот *бел ѓајок* мотивираноста во првата компонента е во бојата на растението (*бел*, првиот дел од називот се поврзува со боја, а вториот, *ѓајок*, е дел од телото). Називот *бел* алудира на белата боја на ливчињата на цветот, сп. рус. *белоцветка*, *белица*, *белоцвет*, *белый цветок*, *белоглазка*, *белоголовник*, *белюшка* (Геннадьевна Рубцова 2020: 184), буг. *белиочъ*, *бели-очи*, *бяла рада* итн. Општата форма на цветот укажува и на потеклото во срп. *kokornjak*, *kokošinjak*, *kokotnjak* (Šulek 1879: 532). За првиот дел, *бел*, в. бела трева (*Achillea Millefolium*).

Вториот дел од називот, *ѓајок* се поврзува односно имаме поисответување на изгледот на цветот со дел од човечкото тело *ѓајок* (белорус. *ўўюк*, укр. *ўўїецъ*, *ўўїавка*, рус. *ўўїавка*). Лексемата се поврзува со **рррь*: белорус. *ўайы*, *ўайкі*, *ўайаўка*, пол. *рерава* итн. Најверојатно растението овој назив го добило според формата на цветот (рус. у > о/а, белорус. *ўў*), што веројатно се добило под влијание на лексемата *ўой* (рус. ‘одуванчик’, ЭСБМ IX: 279).

Лексемата *ўай(ок)*, односно *ўай* (рус. *ўў* итн.) произлегува од псл. **рррь* ‘папок’ (рус. *ўўїышка*, *ўрыцъ*, *ўў*), стсл. пжпъ, што е во врска со лексеми со значење ‘отекува, потекува’, рус. *ўухнуѣѣ*, *разбухаѣѣ* и се јавува со продолжување на ие. **рои-*,

**p(h)otr-/*petr-* ‘надуе, подуе’, рус. *набухайѣь, разбухайѣь, надувайѣься* (ЭСБМ 10: 222). Според СРНГ (33: 129), може да се поврзе со народната медицина, при пораѓање, детска игра итн³⁵.

БОЖАНКА

Фитонимот *божанка* (Демирхисарско) за *Matricaria chamomilla* има поширок ареал со семемата божурика *Paraver rhoeas* (Киш 2010: 128), сп. срп. *божје око, божја ѝлахѣиѣа*. За потеклото в. божурика (*Paraver rhoeas*).

БОЛИВАЧ

Во народната лексика често се среќаваме со затемнета, нејасна структура на зборот за која можеме само да претпоставуваме. Обично, тоа се заемки добиени со контакт. Во овој случај такви се: *боливач, лајкучка, калофер* и *алфиѣа*. Меѓутоа, ако отсуствува еквивалентен модел, не можеме со сигурност да тврдиме од кој јазик е заемката, и дали воопшто станува збор за заемка.

Боливачот е најфреквентниот македонски назив за фитонимот камилица (карактеристичен за централните, западните и југозападните македонски говори), токму поради тоа е регистриран и во *ТРМЈ* (I, 165). Поради својата внатрешна структура загубена е мотивацијата во основата и вторичната асоцијација со зборот *болиоч*, за лексемата *боливач*. Етимологијата на овој назив се поврзува со очите, мак. *боливач, болиоч, бели очи, буг. боливачѣь, боли-очи, болиочѣь, болоачѣь, болеочѣь*, рус. *белоѣлазка* (Ахтаров 1939: 207; Колосова 2017: 364).

При анализата на називот *боливач* се тргнува од две деривации: *болва* и *болиоч* (Киш 2010: 117). Боливачот е изведен од општословенскиот назив *болва* аналогно на

³⁵ *Пуѣовинка* ‘лекарственна ромашка’: „Пуповинка разнo бивает, ее тоже знатъ надо. Если немного сероватая пуповинка, то та от рези в животе идет“ или *ѣаѣаѣ*: „Трава папач, цветет белым цветом, когда детенок родится, его папачем тем купают“ (СРНГ 25: 204). Таким образом, наиболее логичным представляется, что изначально подобные лексемы восходят к корню пуп- (причем мотивированы они как формой цветка, так и употреблением растений от детских болезней или болезней живота); позднее они фонетически ассоциировались со словом поп, что породило соответствующие толкования, игровые практики и пр., ср. следующие лексемы: поп ‘головка ромашки, которой отмечается выигрыш в игре в попы, поп равен 10 обыкновенным ромашкам’ (СРНГ 29: 293); попушки ‘детская игра, в которой одной рукой подбрасывают и тою же рукой ловят сорванные головки ромашек’ (проигравшему дают щелчки, щиплют руку): „Ребята, давай играть в попушки“ (СРНГ 30: 22). В Московской области отмечены сложные фитонимы поп-поп, выгони собачку и поп-поп выведи собачку ‘нивяник’: „На покосе, в полях растет поп-поп, выгони собачку, скотина его не ест, цветок белый, в середке как пуговица желтая, совсем как ромашка, только листочки есть и корень другой. Девки рвут поп-поп выгони собачку и гадают на ем“; „Поп-поп, выведи собачку — так цветок называется, на ромашку похож очень, только листики круглые“ (СРНГ 29: 292).

срп. *бувија љрава*, *бухина љрава*, *љрава од бува* ‘*Matricaria chamomilla*’, *бувач* / *бухач*, *бувара*, *буварица* ‘*Pyrethrum cinerariaefolium* Vis.’, *бухарица*, рус. *блохомор* ‘*Pyrethrum roseum* Bieb. (Skok I: 229). Сп. уште буг. *бубач* ‘боливач балхавче’ *Erigeron acer* (БЕР 1: 85, 99), словен. *bolšinec* ‘*Plantago psyllium*, рус. *блошник*, алб. *bar-i pleshtash* ‘*Chrysanthemum cinerariaeolium*’, тур. *bitotu-* ‘*Pedicularis*’.

Според друга аналогича, називот *боливач* во македонскиот јазик претрпел фонетска промена (o>e), а претпоставуваме дека називот се поврзува со боја односно алудира на белата боја на ливчињата (белиоч) на цветот (рус. *белоцветџка*, *белица*, *белоцветџ*, *белый цветџок*, буг. *белиочџ*, *бели-очи*, *бяла рага*).

Билката *боливач* се употребува како лек за очите, а тоа е мотив за следната етимологизација направена во БЕР (1, 66), каде што се наведува дека лексемата *болиоч* односно *болеоч* е со значење ‘перде на окото’, ‘*Cataracta*’ и на *лајкучка* (боливач). Асоцијацијата со зборовите *болиоч* и *око* се должи на промените во структурата на изведенката **болв-ач*. На деривацијата од *болва* ѝ се спротивставуваат ареалните факти; во ареалите на лексемата *боливач* се среќаваат народни разновидности на именката *болва*: *бџва*, *бџва*, *бџа*, *бџа*, *бџа* и *боа*, а во разновидностите на *боливач* тие отсутствуваат од основата. Може да се забележи дека морфемата *бол(u)-* *бул(u)-* е константна, додека при вториот елемент *-в-ач* интервокалното *-в-* се пази и во регионите кајшто тоа, како особеност на говорот, се губи. Можеби некои турски фитонимни изведенки, што во својот состав го содржат зборот *göz* ‘око’ се од истата лексичко-семантичка група, извршиле извесно влијание врз номинацијата на називите ‘боли очи’ и ‘бели очи’: тур. *koyungözü* ‘вид голем боливач’, *öküzgöz*, *siğirgözü* ‘арника’, *tavukgözü* ‘вид боливач’; сп. срп. *биволско око*, фр. *oeil de boeuf* ‘*Leucanthemum vulgare*’, ром. *ochiul boului*, белорус. *валовае вочка* ‘*Anthemis nobilis*’, буг. *белоочица* ‘боливач’ (БЕР 1: 109) и др. Иако структурата на лексемата *боливач* асоцира на домашно средство, можеби како и повеќето називи на лековити растенија, називот *боливач* е замена, којашто при адаптирањето претрпела силно влијание од народната етимологија. Аналоген назив се среќава во аром. *bolıçıy reine marguerite* (*Chrysanthemum leucanthemum*) *Matricaria chamomila* од нејасно потекло, а со аналогни називи *болики* ‘шалган’ и *боливач* во буг. (Paparagi, 281). Во Битола, под влијание на македонските говори, Власите употребуваат форма *болиочи*. Кај Цепенков, некојси Кириц Загорлија, вражал со „кутија во која имаше толчен болиоч, лајкучка и со една раскопана грчка книга“ (Цепенков 1972: 290).

Морфемата *-ач/-оч* може да се доведе во врска со тур. *otu* ‘трева’, чест елемент во турските ботанички називи. Забележуваме дека при интерференција боливачот

многу се одалечил од моделот (+ *büü otu*). Можно е во македонскиот назив *боливач* или разновидноста *буливач* да е одразена и народна фонетска разновидност на моделот. Според Киш (2010: 119), независно од тоа дали лексемата *боливач* е заемка од турски или од аромански јазик, дали е успешен производ на народната етимологија или оригинален македонски збор, приспособувањето кон деривацискиот систем е мошне успешно.

ВЕЛИГДЕНЧЕ

За именувањето на билките отворениот концепт е битен фактор, особено при контактот на материјалната и духовната култура. Некои називи се поврзани со времето на цветањето или зреењето на плодот итн., а др. во контекст на религиозните празници. Овде влегува и називот *велигденче* за *Matricaria chamomilla* (Мокров 1974: 18), а во овој контекст, покрај *велигденче* влегуваат и *џурџовденче*, *џурџевче* *Convallaria majalis*, *лазарка* *Asperulae*, *йејировец* *Aggrimonia eupatoria*, *миџировденче*, *миџировденско цвеќе* *Chrysanthemus*, *коледарче* *Bergenia cordifolia*, *иванден*, *иванденско цвеќе* (Макаријоска 2014: 41).

ВРАЖИЛАК

Верувањето во моќта на билките за баење, гатање, вражање е поврзано со називот *вражилак* ‘*Matricaria chamomilla*’ (Макаријоска 2014: 42). Номинацијата на називот *вражилак* има мотив во магиското однесување кон некои растенија, како што е називот *вражилак* ‘*Matricaria chamomilla*’ (Солунско), и се објаснува со фактот што некои растенија служеле за вражање, гатање (Киш 2010: 127), а изведен е од псл. глагол **vražiti* ‘врши магија’, сп. *вражалка* (*Stellaria media*).

ВРТИКУЧКА

Лексемата *врџикучка* е регионализам на западномакедонските говори: се среќава во неколку дијалектни варијанти во полошкиот регион: *вкучка* (Тетово, Сараќинце, Челопек Тетовско), *варџикучка* (Пожаране, Гостиварско) и *варџикучка* (Волковија, Печково). Формата *вџрџикучка* од Печково (Гостиварско) има значење на ‘*Anathemis cotula*’. При етимолошка анализа на називите *враџикучка*, *врџикучка* и *врџикучка* потребно е да се тргне од глаголот *врџи*, псл. **vьrt* (*vertěti*, **vert-*) и *враџи* (псл. **voriti*); в. Skok III, 619; Machek, 575, 576; Младенов, 78, 92; БЕР I, 182, 213; Bezlaј IV: 357; Snoј 2009: 834. Ако направиме компарација меѓу деривати од глаголите

врѣи и *враѣи* во српскохрватскиот и бугарскиот јазик се забележуваат две мотивации: 1. влијание на лековитото (отровно) растение врз неговата номинација и 2. со ширење.

Прасловенскиот глаголски корен **vьrt-* е еден од оние глаголски корени коишто означуваат ‘кружно движење (околу својата оска), менување на правецот’. Во однос на етимолошкото потекло, од глаголската коренска основа се развива глаголската форма **vorteti*, *vortĭg* со основно значење на ‘кружно движење (околу својата оска) промена на правецот’ (Skok 1971: 631). Етимолошки, прасловенскиот корен **vьrt-* е поврзан со индоевропскиот корен **wert-* (лат. *vertere*), а се јавува и во балтичките јазици: лит. *versti*, лет. *verst* (Buck 1949: 664, Mallory & Adams 2006: 378). Прасловенскиот глаголски корен **vьrt-* се јавува и со превојната форма **vort-*, кој по пат на метатеза на ликвидите ги дава основните глаголски форми мак. *враѣи*, *враќа*, срп. *враѣиѣи*, рус. *вороѣиѣиѣ*, пол. *wrócić* (Skok 1971: 633).

ВРТИПОП

Врѣиѣиѣиѣ е јужнословенски назив (македонски, бугарски и српски), кој е регистриран во *ТРМЈ* (I, 314). Забележуваме целосна дијалектна диференцијација која се јавува во именувањето на билката *камилица*, односно називот *врѣиѣиѣиѣ*. Се јавува и како *вѣрѣиѣиѣиѣ*, со темниот вокал -ѣ пред гласот -р (разложено вокално -г) (Младеновска 2017: 29–30).

Првиот дел од називот, поврзувајќи се со глаголот *врѣи* и вториот дел со *ѣиѣиѣ* (свештеник), формира сложенка. За првиот дел, глаголот *врѣи*, в. вратика (*Tanacetum vulgare*). Овие називи ја одразуваат споредбата на јадрото на цветот со наметката на свештеникот. Од друга страна пак, овие фитоними се поврзуваат и со *ѣаѣѣ* (**r̥r̥r̥*), но и асоцијација на ливчиња камилица со долгата, бела коса на свештеникот. Украинското *ripava* пак се поврзува со фитонимот ‘глуварче’ (називот се должи на фактот дека цветот од глуварче личи на папок, како и на сличноста во називите ‘*Leucanthemum*, *Pyrethrum pyrethrum*’. Компарацијата е одразена во називите преку јадрото на цветот со наметката на свештеникот, како и асоцијацијата на ливчињата на камилицата со долгата, бела коса на свештеникот. Се претпоставува дека во западната традиција, свештениците и монасите го носеле, а тоа избледило во средината на 17 век. За етимолошката анализа на називите *враѣика*, *врѣиѣиѣиѣ* тргнавме од глаголот *врѣи*, псл. основа **vьrt-*, **vert-* (*vertĕti*.) и врати (**vortiti*) (Skok III, 619; Machek 575–576; Младенов 78, 92; БЕР I: 182, 213; Bezlaĭ IV: 357; Snoj 2009: 834). В. вратика ‘*Tanacetum vulgare*’. А за вториот дел, *ѣиѣиѣ*, в. *ѣиѣаѣиѣ*, *ѣиѣаѣиѣ* (*Matricaria chamomilla*).

ЛАЈКУЧКА

Поврзувањето, односно именувањето на називите на растенијата со зоонимни називи (куче, мечка, магаре итн.), е добро познат обичај. Во македонскиот јазик, како и во другите словенски јазици, имаме називи поврзани со куче, пес, кои претставуваат цела група растенија (на пр. мак. *лајкучка*, буг. *лечебна лайка*, *лайкучка*, рус. *собачка*, *йесик* итн.). Имено, според претходно посочената анализа, овој назив се поврзува со фолклорните песни кои ги пејат девојки додека ги кубат белите цветови на камилицата. Руските народни називи на растенијата со компонента *куче* се поврзуваат со билката *камилица* (Колосова 2019: 378–379). Поради фреквенцијата, фитонимот е забележан во *ТРМЈ* (III, 13). Називот претставува сложенка (составена од глаголот *лае*, и именката *куче*). По претпоставка, потеклото на овој фитоним има фолклорна предлошка односно звукоподражателно-зоонимен карактер. Опфаќа широк ареал, рус. *ромашка йесья*, *ромашка собачья*, *вонючая ромашка*, *румян собачий*, *ромен собачий*, *цветы собачий* (Колосова 2017: 367), укр. *собака ромашка*, *румянок собачий*, белорус. *собачий рамон*, пол. *psi rumianek*, *rumian psi*, чеш. *psi rten*, гер. *Hundsblume*, *Hundsromey*, фран. *camomille des chiens*, анг. *dog's fennel* (Анненков 1878: 208–209), буг. *лайкучка*, *лай-лай-кучка*, *кучешка лайка*, *лайкучъ*, *лайкуче*, *лай-лайкученце*, *лайкуца* (БЕР 3: 285–286), луж. *psučeł* *psowje kamilki* (Nawka 1959: 92). Преосмислувањето, односно поврзувањето на двата компонента на фитонимот *лајкучка* (глаголот *лае* и именката *куче*) се толкуваат како народна етимологија (БЕР III: 286). Поради карактеристичната структура називите: *лајлајкучица*, *лајкуца*, *лајка*, *бела лајкучка*, *бела кукулака* и *џарџалајка* се разгледуваат на едно место. Називот *лајкучка* може да се сретне и во бугарските говори (*лајкучка*, *лајлајкучка*, *лајкуца*, *лакучица*, *лалајкучица*, *кучилаја*, *кучка* и *кукучка*), и како *лајка*, која влегла и во стандардот. За етимологијата на *лајкучка* битен е дериватниот карактер и влијането на народна етимологија при номинацијата. Тој го подведува елементот *лај* – меѓу деривати со индоевропски корен *+lo:- / lei-* ‘лее’. Номинативниот мотив на лексемата се објаснува со пријатната миризба на кучињата кои се дразнат и лаат (Давидов, 20). Називот *лајкучка* и неговите разновидности (*врџикучка* итн.), на структурален план асоцираат на некои аромански форми и морфеми (морфемите, *ку-ку-ч-* и *ку-ку-л*, како и формите *cucul'ŷŷ*, *cusiŷŷ* се од лат. *cucullus* (Papahagi 392, 393).

МОМА ДУША

Номинацијата на називот *мома душа* за *Matricaria chamomilla* се објаснува со текстот „при кинење на цветните ливчиња се гата дали ќе се роди ќерка или син“ (Mačeski 1936: 68).

ПАПАТКА, ПОПАДИЈА, ПОПАДИКА

Во *ТРМЈ* (IV, 303) и *БЕР* (I 213; V, 521), како и кај Ахтаров (1939: 207), македонските народни називи на камилицата се среќаваат како: *врџиџој*, *бел џајок*, *џојадика* (Велес), *џојадијца* (Костурско), *џојадиче* (Макед.), *џојадија* (Велес), *џојајка* (IV, 304) со коренско гнездо *џој*.

Лексемата *џој* и неговите словенски паралели се појавуваат како заемки од старовисокогерманското *pfaffo* ‘поп, свештеник’ (Фасмер III: 326–327).

Номинацијата заснована на фолклорен мотив, разгледувајќи ги и фитонимите, бара вклучување на богат материјал. Според Колосова (2019: 378–379), во московскиот регион се забележани сложени фитоними со називот за растението *џој-џој*. Називот со корен *џој*- се поврзува со песни кои се пејат додека девојките ја кинат, кубат билката. Се претпоставува дека овој фитоним е дел, сплет од некоја детска игра, како, на пример, во стиховите од областа Пошехонски³⁶, каде девојките пеат песна, држејќи цвет од дива камилица во рацете³⁷, рус. ‘поповы собаки’ (Балов 1901: 119). Исто така, евидентиран е случај кога срцевината, јадрото на цветот од камилица се поврзува со лексемата *свешџеник*, а ливчињата со *кучиња*. Кучињата „во детската игра се ливчињата од камилица“, а рус. *џојик*, мак. *џојадика* е ‘жолтата средина на камилицата’: „Ќе ги откинеме ливчињата, а еден *џојик* (*џојадија*, *џојадика*) ќе остане. А, потоа се разбира искубени се белите...“ (Синица 2017: 249). Очигледно, во овој случај, станува збор за делови, фрагменти од истиот комплекс игри, кои очигледно некогаш постоеле на прилично огромна територија, а станува збор за називи на растенија. На пример, во мак. *џојово цвеќе* (Макаријоска 2014: 216), *џојадика*, рус. диј. *куџьки-воры* рус. ‘ромашка’, буг. *џајајка* итн. (Аненков 1878: 96). Како што може да се забележи два назива се поврзани со лексемата *џој*, а се однесуваат на истиот

³⁶ *Поп, поп*, выпусти собак, / Баре едут, озимъ топчут или Поп, поп, выпусти собак, / На боярский двор, на дворянских ребят (Колосова 2019: 379).

³⁷ Песенка распевается до тех пор, пока из середины цветка не выползут черненькие, маленькие жучки — “поповы собаки”» (Балов 1901: 119). Также «зафиксирован случай, когда с попом ассоциируется сердцевина цветка ромашки, а с собачками — ее лепестки: волог. собачки ‘в детской игре — лепестки ромашки’, попик ‘желтая середина ромашки’: “Собачек оторвем, один попик останется. Попик-то у ей желтая середка. Гадали так: белых собачек отрывали (Балов 1901: 119).

фитоним (а тоа е камилицата). Првиот назив е *врѣиѣиоѣ*, каде забележуваме дека вториот дел од називот е *ѣиоѣ*, а вториот назив е *ѣиоѣадика* односно *ѣиоѣадија*. Имајќи ја предвид редупликацијата на морфемот *ѣиоѣ*- во *ѣиоѣ-ѣиоѣ*, *ѣиоѣадија*, едно објаснување е дека има ономотопејска природа. Треба да напоменеме дека етимологијата на овој фитоним не е целосно јасна.

Со коренот *ѣиоѣ*- имаме, рус. *ѣиоѣик*, *ѣиоѣки*, *ѣиоѣовник*, *белый ѣиоѣовник*, *ѣиоѣы*, *ѣиоѣушка*, *ѣиоѣушник* (Анненков 1878: 96, 209; *СРНГ* 29: 293, 314, 317, 325; *СРНГ* 30: 21–23; Протапопова 2004: 134).

Лексеми со коренот *ѣуѣи*:- *ѣуѣиавка*, *ѣуѣиовка*, *ѣуѣиилки*, *ѣуѣиовник*, *ѣуѣики*, *ѣуѣиавка белая* (Анненков 1878: 38, 96, 209, 280), *ѣуѣиовинка* (Забайкалье), *ѣуѣиовка вонючая* (*СРНГ* 33: 129, 130).

Со вокалот -а-, мак. *ѣаѣиѣиѣка*: рус. *ѣаѣиѣавка*, *ѣаѣиѣач*, белорус. *ѣаѣиѣавка* (Анненков 1878: 38). Овие лексеми (особено оние лексеми со коренот *ѣиоѣ*-) може да се толкуваат преку споредбата на изгледот на христијанските свештеници (како на пример, истражувачката, која веќе ја споменавме Н. Сеница) со комплексот мотивациски карактеристики кои се рефлектираат во портретните карактеристики на свештеникот (неговата наметка, изглед, став, поза) кои се дел од номинациите на камилицата, како и на други слични растенија како нејзе, при што поврзувањето се врши со надворешниот изглед³⁸.

ПОДРУМИЧЕ

Називот *ѣоѣрумиѣе* за *Matricaria chamomilla* се среќава во македонските, јужносрпските и бугарските говори (*ѣрумиѣе*, *ѣрумниѣе*, *ѣоѣрумиѣе*). Лексемата е изведена од турската заемка со грчко потекло *ѣрум* (БЕР I: 433). Етимологијата се базира на фактот што често може да се сретне покрај патот, иако можно е да станува збор и за аналоген семантички модел со македонскиот народен назив *ѣаѣиѣиѣка*, кој првично гласел *ѣиоѣиѣиѣка*, по аналогија на срп. диј. *ѣиоѣуѣиѣник* ‘тегавец’ *Plantago* (Киш 2010: 128).

³⁸ „Эти названия отражают сопоставление сердцевины цветка с головным убором — скуфьей либо с выстриженной тонзурой, а его лепестков — с длинными волосами священника. Такая точка зрения, в принципе, имеет право на существование, поскольку в западной традиции священнослужители и монахи носили тонзуру, а в русской до середины XVII в. священники выбривали гуменцо — круг на голове, символизировавший терновый венец“ (Колосова 2017: 372–373).

РАМОН

Во средниот век камилицата била наречена *chamaemelon romana* – римска камилица. На македонски јазик оваа лексема е изведена од лат. *romana*. Во Гевгелиско, родилката пие чај од *рамојн* за да се *очисти* од влијанието на самовилите. Називот има општословенски ареал, но не е прасловенски. Лексемата *рамон*, рус. *ромашка*, *рамен*, *рамень*, *роман*, *романец*, *романник*, *романов цвет*, *романов цветок*, *романова трава*, *ромашка обогранная*, *ромашка полевая*, *ромен*, *румянка*, *румянок* (Геннадьевна Рубцова 2020: 184) произлегува од лат. *romana*, што означува ‘римска’.

Латинскиот назив *romana* се поклопува со вториот дел односно претставува предлошка за развојот на *равнец* (народен назив за ајдучка трева), иако не е јасен патот по кој се дошло до ова; сп. словен. *rmân* и хрв. (диј.) *rman*, *román*, *ràman* (Ђокиќ 2006: 73). Во словенските односно јужнословенските јазици (македонски, српски, словенечки дијалекти итн.), етимолошки, називот *рамон* се поврзува со ајдучицата, рус. *тысячелистник*, *Achillea* (Machek 1954: 245). Во македонските народни називи, како што напомниме дека при народното именување дошло до поистоветување на *Achillea millefolium* и *Anthemis nobilis*, односно синонимното *Chamomilla romana*, при што *Chamomilla romana* е заедничко име за неколку растенија слични на маргаритка од фамилијата *Asteraceae* (во народот познати како *врџиџој*, *камилица*, *боливач* итн.). Два од видовите, *Matricaria recutita* (позната и *Matricaria chamomilla*, германска камилица) и *Anthemis nobilis* (односно *Chamaemelum nobile* или *Chamomilla romana*, позната и како римска камилица или англиска камилица), најчесто се користат за правење чај. Равнец во македонскиот јазик е добиен од *рамон* или од негова варијанта (*рамоњ*, *рџмон*) со дисимилација на *мн* > *вн*, од лат. *romana*, исто буг. *рамон*. Според некои етимолози, називот е континуант на средновековниот латински назив *athemis romana* и *chamaemelum romanum*. Лексемата има адјективна природа и се изведува од среднолатинското *romāna* или *romānus*. На тоа укажуваат и називите: срп. *римска камилица*, франц. *camomille romaine* и гер. *Römische Kamille* (Киш 2010: 125).

Се претпоставува дека номинацијата *романска камилица* настанала по аналогича на *германска камилица*, *англиска камилица* итн. Во словенските јазици, го среќаваме истиот назив: пол. *rumien(ek)*, *rumieniec*, *rumianek*, *ramen*, *romien*, *rumen*, *rumien*, *rumin*, *rumnek*, *rumian*, кои се заемки од чеш. *rmen*, *rmenek*, од формата *rumianek* и под влијание на *rumianu*, се јавува народната етимологија (Spolnik 1990: 85). Чешките форми, произлегуваа гер. *hermandel*, *ermelchen* < лат. *camomella* (оттука и гер. *Kamille*) < грч. *χαμαίμηλον*. Кон таа група, се приклучуваат и срп. *hrmen*, *hrman* и *rman*, словен. *rman*, *roman* и др. (Brückner 1985: 468; БЕР 6: 319).

Народните називи за *рамон* се, мак. *роман*, *ромон*, *рјман* (Јерин), *рјмонџ* (Јаница), *жрманџ* (Костур), (Ахтаров 1939: 207), буг. *роман*, *ромон*, срп. *руман*, *раменаџ*, глуж. *romank*, нлуж. *rumańk* (БЕР 6: 319), срп. *hermanek*, *hrman*, *hrmen*, *jarmen*, *raman*, *rman*, *rmanj*, *ramina* (Šulek 1879: 532; Đokić 2006: 73–85), словен. *hermanek* (Karlin 1964: 15). Според В. Махек и А. Брукнер, источнословенските лексеми се позајмени од полскиот (Machek 1954: 245; Brückner 1985: 468): укр. *рум'янок*, *роман*, *романець*, *романиця*, *романичка*, *романова їрава*, *романчик*, *ромен*, *ромун* (Кобів 2004: 122), белорус. *рамонаџ*, *роман*, *раман*, *раманіџ*, *раманец*, *рамашок*, *раманьџа*, *румянаџ*, *румянка*, *румяна*, *рамуна*, *рамункі*, *рамулькі*, *рамашка* (РС 2001: 107–108).

Белоруските заемки за *камилицџџа* се исто така од пол. *romonek*, *rutian*, вклучувајќи го и русизмот *ромашџа*, при што тука влегуваат и други видови, освен лековитата камилица: *рамонаџ*, *рамон*, *румянаџ*, *рамџџџа*, *раман*, *роман*, *румџџџа* (Мазуркевиџ 2008: 158–159). Од друга страна пак, Меркулова (1967: 102–103) смета дека лексемата *ромашџа* во рускиот јазик се поврзува со навлегувањето на средновековна медицинска литература во Русија, во вид на различни лекарственици и медицински книги. Брзото усвојување на терминот се должи на фактот што камилицата била многу популарна како медицински лек. Впрочем, сите претходно наведени примери во рускиот јазик, се примени без јазик посредник (непосредно преку античките латински лекарственици), кои очевидно биле долго време популарни, односно читани (Меркулова 1967: 102–103). Од лексемата *роман*, под влијание на соодветниот назив е создадена деминутивната форма *ромашџа*, која за првпат се појавува кон крајот на 18 век, и која подоцна станала дел од стандардниот руски јазик, како и неговите народни називи. Според друго толкување, рускиот фитоним *ромашџа* се восприема како руски, но претставува германска заемка од *Remi*, *Romerei*, рус. *ромен*, *романец* (Геннадьевна Рубцова 2020: 96). Во старите руски лекарственици се среќава и како *романова їрава* и *романов цвџџ* – односно *ромашџа*. Претходниот назив гласел *їуїџџа*, по лат. *Anthemis romana* ‘пунавџа римскаџа’. Полјаците, уште во 16 век, овој цвџ го нарекле ‘романов цвџ’, кој се променил во *романова їрава*, и на крајот во *ромашџа*. *Пуїџџа* и *ромашџа*, називите за камилица за првпат се употребени од рускиот ботаниџар Андреј Тимофеевиџ Болотов (1738–1833), кон крајот на 18 век (Выгодский 2021).

КАНТАРИОН (*Hypericum perforatum*)

Кантарионот потекнува од фамилијата Hypericaceae, од редот на Hypericum, билки кај кои коренчето на ембрионот обично станува главен корен, способен за долготраен опстанок. Расте насекаде, по ливадите, покрај реки итн. Кантарионот е повеќегодишна билка која достигнува висина и до еден метар. Стеблото му е исправено и разгрането. Листовите му се ситни и издолжени. Цветот е сместен на врвот од стеблото и има златножолта боја.

Кантарионот бил многу популарно растение кај старите Грци и Римјани, а подоцна и кај другите народи. Диоскорид, Галениј и Парацелзус, го проучувале поради неговите одлични квалитети во лекувањето. Го препорачувале како средство за прочистување на крвта и за лекување на рани. Народот го употребува кантарионот за голем број заболувања. Особено е познат како средство за регулирање на работата на желудникот и цревата и се смета за одличен аперитивум и стомахикум, против заболени црн дроб и за подобрување на мокрењето. Се дава и против нервна напнатост и бессоница и за регулирање на менструацијата. Тој е класичен народен лек против рани, изгореници, хемороиди, служи за масажа при настинка, а исто така се употребува и во козметички цели, за чистење на кожата при испукана кожа, во вид на кантарионово масло.

Народните исцелители го нарекувале *билка за деведесет и девет болести* и биле убедени дека *како што не се ѝече леб без брашно, така и многу болести на луѓето и животните не се лекуваат без кантарион*. Уште од античко време, кантарионот се сметал за чудотворен лек поради црвениот сок. Па, почнале да го користат во народната медицина како хемостатик. На почетокот на 17 век, станало познато дека раните успешно се третираат со трева од кантарион. Во 1638 година, на војводата И. Ромодановски, гувернерот на Сибир, му било испратено кралско писмо, во кое било наредено секоја година да се испраќа кантарион во Москва. Постоело верување дека кантарионот има магична моќ да ги избрка болестите, темните сили. Затоа кантарионот бил составен дел од полнењето на душеците за детските лулки. Една од игрите поврзани со младоста е и љубовното прашање поврзано со кантарионот, па така, при стискање со раката, доколку излезе црвен сок од растението,

момчето или девојката е сакан, сакана, ако е безбоен – не му/ ѝ се допаѓа, в. ме сака – не ме сака (*Capsella bursa-pastoris*). Оттука произлегуваат и мотивираноста на словенските називи поврзани со бојата на растението на црвениот кантарион кој се поврзува со крвта, а жолтиот (поретко и црвениот) со огнот, рус. *семибрајная кровь*, *огненный цвет*, *огневик*, *жарки*, *огнев цвет*, *огонёк*, брус. *заячча-кроў*, луж. *konjasa krej*, *plomjenčica*, укр. *krovaves*, чеш. *krevniček*, *plamenek*, *plaminek*, *plamenčice*, *plamenčik*, пол. *plomiennik*, *plomieńczyk*, срп. *plamenica*.

Hipericum perforatum

КАНТАРИОН

Називот на родот, *Hypericum* (а, слични видови се: *Hypericum hirsutum* L., *Hypericum elegans* Steph. et Willd, *Hypericum quadrangulum* L.) е преземен од грч. *hypereikon* (според Хипократ) и грч *hyperikon* (Диоскурид) што веројатно ги означува зелените листови слични на капки. Родот е латинизирана грчка лексема 'υπερικόν, од грч. *hupo* ('υπο – блиску, меѓу) и *ereike* ('ερεϊκη – местото на растење), го означува местото на растење на првиот пронајден вид. Растението се споменува кај Хипократ, Диоскорид и Плиниј. Според друга верзија, името на родот *Hypericum* е изведено од грчките зборови *hyper* (горе) и *eikon* (слика), во врска со традицијата на закачување растенија над религиозни икони во домот, за време на денот на свети Јован Крстител, особено за време на Великиот пост, сп. англ. *St John's wort* името доаѓа од верувањето дека растението има моќ да ја подигне психата од темните внатрешни слики на страв и депресија и да донесе нова надеж за светла иднина. Ова може да се поврзе и со неговото антидепресивно дејство, кое е исто така клинички докажано. Цвета и се бере во време на летната краткоденица кон крајот на јуни, околу празникот Свети Јован на 24 јуни. Билката била закачувана на вратите на куќите на празникот Свети Јован за да ги одврати злите духови и за заштитат од штета и болест на луѓето и добитокот.

Perforatus, а, um 'перфориран, прободен' (од *perforare* 'да се пробие') се однесува на перфорираниот изглед на листовите на растението. Именуван по малите точки на површината на листот. Ако листовите се држат до светлината за да свети, точките изгледаат пробиеено, како да се прободени со игла. Во центарот на зелените листови тие се просирни точки, кои всушност се тркалезни шуплини (красти) исполнети со испарливо масло. По должината на работ на зелените листови се видливи црни точки. Станува збор за жлезди кои акумулираат црвено обоени нафтодијантрони (црвено обоен хиперицин и неговите сродни соединенија) како црвена ароматична смола. Ако листовите се смачкаат со дланката тие стануваат црвени поради оваа

течност. Во пол. *dziurawka* ‘кантарион’, *Hypericum perforatum* L. е варијанта на полското заедничко име за кантарион, *dziurawiec*, сп. пол. *dziura* ‘дупка’. Името на растението е мотивирано од точките на листовите кои изгледаат како мали дупки, кои всушност се ситни резервоари на ароматични масла (Waniakowa 2011: 2–3).

Според етиолошката приказна, Богородица, по месењето леб си ги измила рацете, а поради тоа што капките паѓале на таа билка, листот станал пегав (Чајкановић, 1875: 10). Се користат народните називи: *канијарион*, *канијарија*, *жолтиј канијарион*, *јосеклива ѓрева*, *божородична ѓрева*, *јлускајца*, *суника*, *засеклива ѓрева*, *ѓанијур* (Дервенци 1977: 88; Дервенци 1990: 66), *своника*, *наваличе* (Макаријоска 2014: 126; Макаријоска 2017: 118; Младеновска 2017: 26). Во *ТРМЈ*, покрај кантарион, како синоними се појавуваат: *засеклив*, *засекник* (ТРМЈ II, 137), *канарија* (ТРМЈ II, 466), *канијарија*, *засеклива ѓрева*, *ѓанијур*, покрај *жолтиј* и *црвен канијарион* (ТРМЈ II, 468), гер. *Hartheu*.

Кантарионот е преземена лексема од тур. *kantaron*, *kantarun*, од арап. *gantaran*, од стгрч. *κενταύριον*, *κενταύρειον* (Skaljić 392; Филипова-Байрова 100), според дел од толкувачите, од грч., но тоа е невозможно од фонетски причини (БЕР 2012: 209), исто така го има во аром. *căntărie* (веројатно од нгрч.), срп. *канијарион*.

БОГОРОДИЧНА ТРЕВА

Од мотивациските односи во македонската фитонимија влегуваат називите со религиозна содржина, како *божородична ѓрева* *Hypericum perforatum*, *божородично срце* *Dicentra spectabilis*, *божородичен венец* *Flor de sera*, *божородична рака* *Noya carnosus*, *свеѓа ѓрева* *Santolina chamaecyparissus*. Станува збор за вид трева што наликува на раката на света Богородица и од неа се прави венец наречен рака на света Богородица и се става покрај жената која тешко се породува или се остава да кисне во вода, па родилката треба да се напије од водата, измие (за полесно да се породи), а постои и верување дека бездетна жена треба да ја свари билката која се благословува од духовник и неколку дена треба да се пие наутро на гладно срце (Чајкановић 1875: 10; Макаријоска 2014: 41). Се поврзува со народната библија (Колосова 2011: 83), *госпино цвеће*, *госпина трава*, *госпино зеље*, *горац*, *горчац*, *ивањчица*, *пљускавица*, *прострелник*, *прострељено зеље*, *смакнеж*, *смицалка*, *иванова трава*, *трава св. ивана*, *богородица*, *богородичица*), буг. *кантарион* (а: рус. *зверобой пятнистый*; укр. *звіробій плямистий*, *крово́вник*, *Іва́н-зі́лля*) итн.

Дел од словенските називи за кантарионот се поврзуваат со магија, односно се користат при магија, љубовна магија, стлуж. *lubosćiwe zelo*, *lubozne zelo* (Wjela 1896:

137), чеш. *laska* (Hladka 2000: 138). За вториот дел, трева, в. ајдучка трева, бела трева (*Achillea Millefolium*).

НАВАЛИЧЕ

Според верувањата во врска со занаетчиската дејност, во преспанскиот крај, рано наутро на Иванден мажите, жените и децата оделе во лозјата и береле растение наречено *наваличе* кое го ставале на дуќаните за да „навалуваат“ купувачите, муштериите (Макаријоска 2017: 118).

КИМ

(*Carum carvi*)

Кимот е старо лековито растение. Плодовите на кимот се запишани во праисториски споменици. Грците и Римјаните го употребувале кимот и слични на кимот плодови. Плиниј прв го опишал ливадскиот ким. Го користеле и арапските лекари, од каде е пренесен во Европа.

Кимот е двегодишно растение со корен што личи на морков со бела боја и аглесто разгрането стебло. Листовите се двојно перјести, врежани. Цветовите се бели и се наоѓаат на врвот на стеблото во вид на чадорчиња. Цвета меѓу првите растенија од оваа фамилија во април. Плодот е долгнавест и има пет ребра во должина во чиј длабнатини се наоѓаат канали за масло. Тие имаат пријатен мирис и ароматичен вкус.

Кимот се употребува во народната и официјалната медицина самостојно или комбиниран со други лековити растенија, против подуен стомак, за зацврстување на желудникот и цревата, за зголемување на лачењето на урината и за лачење млеко кај доилките. Ветеринарната медицина, исто така, многу го употребува плодот. Познат е кимот како зачин што се додава во чорби и разни јадења, како и во разни печива. Кимот се додава во разни комбинирани чаеви за гореспоменатите заболувања.

Carum carvi

КИМ

Родот на називот *Carum* е латинизирана грчка лексема. Потекнува од *karon*, кáров ‘ким’. Етимолошки е поврзан со грч. (кага) кáра ‘глава’, што укажува на формата. Плиниј верувал дека именката *carum* е формирана од назив од областа Карија во Мала Азија, каде што расте најдобриот ким.

Називот на родот *carvi* е латинизиран арапски назив за растението *karwaја* ‘ким’ (Светличная etc. 2003: 53).

Македонските народни називи за *Carum carvi* се: *ким*, *кимион*, *кимеон* (Дервенци 1977: 53; 1990: 63), *кимен* (Аргировски 1998: 146) *кимну*, *киману* (Киш 1984: 327), *кимин*, *кумин* (Аргировски 2004: 262).

Основните називи на *кимоѝ* како вид билка, сп. копръ и киминъ (БЕР II: 367), *кимну*, *ким'ану* (Киш 1984: 327), се од црксл. *киминъ* (Радомирово, Кратовско): *tó ģmivon kúģmivon* од стгрч. *kúģmivon* ‘годишно растение со убав мирис со кој се зачинувала храната’, срп. *kimin*, словач. *kmin*, ром. *chimen*, аром. *kimin*, алб. *kimijon*, *kimino*, буг. *кимион* (БЕР II, 449, Таховски 1951: 21; Филипова-Баирова 1969: 106; Аргировски 1998: 146). Како *kmin* се среќава во рускиот, чешкиот, словачкиот и полскиот јазик, а со иницијално *t*, во украинскиот, како *tmin*. Во македонскиот јазик заради артикулациски причини, консонантската група *km* се упростила во *k*, така што се добила формата *ким*. Слично како кај дуња < гдуња < *кздоуѝа* < грч. *κυδωνία*, каде што грч. *υ/ъ*. Се смета дека зборот е од семитско потекло, сп. хебр. *kamtōn*, арап. *kamtōn* (Аргировски 2004: 262).

Називите на *кимоѝ* во варијантите **rašča*, **roščā* имаат општословенски ареал, словач. *rasca*, но и *stokláška* (Habovštiak 1958: 326–327), рус. *roscá* (**rostcá*), буг. **păc(m)*, *păсова билка*. Најстари се називите *rost'*, *rost'a*, *rosca*, кои се изведени од истиот корен, кој е зачуван во праслов. **rьd-ръ*, **rьd-ja*, **rьd-ěti* што е синоним за растение кое има ‘рѓосана, црвеникава боја’ (Habovštiak 1958: 329). Етимолошката интерпретација на називот се објаснува преку неговата семантичка мотивација на следниов начин; зрелото растение *Carum carvi* добива некаква ‘рѓосана боја, а тоа визуелно се гледа од самиот фитоним, од зрелиот и сушен ким за употреба во кујна како зачин (Habovštiak 1958: 331). Праслов. коренот на **rьd-* завршува на *-d-*, а потоа следува зборобразувачката наставка *-tja*. А по фонетската промена на *dt > st*: **rьd-t'a > rosca* по претпоставка дека можело да има место за наставката *-t'a* од *тъ-* **rьd-t'ъ > rost*, што лесно може да премине во *-a*, *rost'a* (Habovštiak 1958: 329) од индоевропскиот корен **h₁reud^h-* ‘црвен’.

КОНОП

(Cannabis indica)

Историјата и односот на човекот кон конопот е дамнешна. Ниту едно растение не е толку постојан придружник на човештвото од конопот. Една од првобитните култури, позната и како дрога, марихуана, хашиш. Првиот доказ за употребата на коноп датира од камено доба. Го одгледувале Скитите, кои го пренесле од Централна Азија, а во Европа дошол од Исток. Словените го примиле конопот од Скитите, веројатно преку Тракијците. Како техничка и медицинска култура, позната е од античко време. Диоскурид користел канабис како анестезија поради ефектот, ослободување од болка. Херодот ги опишал обредите на прочистување на Скитите, кои, криејќи се во шатори, фрлале семе од коноп на врели камења и вдишувале од испарувањата кои *йредизвикувале радосѝ* (5–4 века пр. н. е.).

Во проектот на МАНУ (Лозановски 1998: 28) се среќава како *индиски коноѝ* (cannabis indica) и *обичен коноѝ* (Cannabis sativa). Видот коноп кој се одгледува поради опojната материја хашиш, спаѓа меѓу посилните наркотици. Во *ТРМЈ* (II: 586), називот *коноѝ* е индустриска култура од чиешто стебла се добиваат влакна за изработување јажиња, грубо платно и др., а од семето се добива масло. Cannabis sativa и 2. сп. канап.

Конопот е едногодишно растение кое достигнува височина до 3 метра. Стеблото му е исправено и разгрането. Конопот е двополно растение (растение со машки и женски единки). Машкиот коноп достигнува помала висина од женскиот, има поретки и помали лисја од женскиот коноп. Цветовите му се на врвот од стеблото. Цветовите од женското стебло се со неправилен облик и од нив излегуваат по две мали влакнести ластерчиња. Плодот од конопот е во вид на орев. Потекнува од фамилијата на конопи, Cannabaceae, фамилија на цветни растенија во којашто покрај конопот се вбројуваат и хмељот и др. Тоа е растение од редот на розовидни растенија, Rosales, односно ред на цветни растенија кој е најсроден со буковидните растенија и тиквите.

Легендите, верувањата и ритуалите за конопот и неговата употреба може да се најдат во многу религии; кај шинтоизмот во Јапонија, растението се користело за повторно обединување на брачните парови, за заштита од зли духови и за забава и среќа во бракот; во хиндуизмот, конопот е свето растение, а Шива наредува да се донесе од Хималаите за *задоволсѝво и образование на човекоѝ*; во будизмот, се

користи како храна и ритуална цел, а се смета за опојно средство кое може да биде пречка за развој на медитацијата и јасната свест. Следбениците на Заратустра (Персија, 5–6 век пр. н. е.) практикувале религиозна и медицинска употреба на конопот. Во стариот Асир, се користел за религиозни цели и се сметал за растение на боговите (Moszyński I, 238). Се практикувал во Египет (1 век пр. н. е.), од страна на исламските суфии, коптите (првите египетски христијани), и многу други верски заедници добро го познавале конопот.

Во античката германска култура, канабисот бил поврзан со нордиската божица на љубовта, Фреја. Првите информации за употребата на конопот во медицината од страна на кинескиот император Шен Нунг датираат од почетокот на третиот век пр. н. е. (околу 2800 пр. н. е.). Шен Нунг бил кинески митски император и лекар кој знаел за медицинската употреба на растението коноп. Канабисот се користел поради неговите седативни својства, а се користел и против болки, болести, како и за оддалечување од влијанието на злите духови. Канабисот се проширил брзо, од Кина во сите соседни азиски земји. Бил особено популарен во Индија, каде што се користил во верските ритуали. Во *Вегиџе*, еден од најстарите индиски пишани споменици на хиндуизмот, е вклучен меѓу петте главни свети растенија. Ритуалната халуциногена напивка – пијалокот од коноп е опишана во *Риџведа* (1500 години пр. н. е.) како *храна на боговиџе*. Благодарение на културната и религиозната употреба растението било заштитено и почитувано.

Врз основа на ботаниката, археологијата и лингвистичката историја на канабисот, може да се заклучи дека употребата на канабисот вклучува широк појас консументи на Европа и Азија, а Индоевропејците го знаеле и користеле уште од 5000 г. пр. н. е. Старите северни сорти на коноп не содржеле наркотик, туку подоцнежните.

Во многу култури, растението канабис има историја на медицинска употреба што датира илјадници години. Херодот (околу 440 пр. н. е.) ја забележал употребата на канабис во неговото дело *Истории*. Конопот е познат како суровина за добивање на повеќе производи (хашиш, марихуана и сл.) кои предизвикуваат психотропни, пред сè психомиметички ефекти кај субјектот, што доколку се користи систематски може да доведе до формирање на зависност. Употребата на канабис како дрога е документирана со археолошки наоди од предсториските општества во Евроазија и Африка. Уште од 1548 година, делови од растението се употребувале за пушење, цвакање или пиење поради неговите опојни или халуциногени својства. Денес се користат производите од канабис за медицински цели: за мигрена, повраќање, болки од различно потекло итн.

Cannabis indica

КОНОП

Според Скок, Славски, Фасмер, Младенов, Махек, Киш, фитонимот *коноѝ* е праиндоевропски и општословенски со блиски паралели до угрофинската група јазици, од каде и е примен. Лингвистичките анализи потврдуваат дека на Медитеранот се вкрстиле малоазиската струја *kanar* и скитската *kan(v)abiz*, лат. *cannabis* (Skok II: 30; Фасмер II: 312; Махек 218; Младенов 249; Brückner 252; БЕР II, 23, 85; Киш 1996: 196). Во македонските говори со значење на Cannabis sativa се регистрирани називите: *коноѝ*, *коноѝје* и *џрсѝ* (Киш 1996: 195; Младеноска 2017: 127–128).

КАНАБИС

Во 1785 година, Жан-Батист Ламарк објавил опис на вториот вид канабис, кој го нарекол Cannabis indica. Ламарк го засновал својот опис на новоименуваниот вид на растителни примероци собрани од Индија.

Називот на растението *канабис* првично е изведено од скитски или тракиски збор, кој бил позајмен од персискиот како *kanab*, потоа на грчки како *κάνναβις* (*kannabis*) и последователно на тоа во латинскиот како *cannabis*. Германскиот збор од кој произлегува англискиот *коноѝ* (староанг. *hæper*, заеднички германски **hanari-z*) може да биде рана германска заемка (според законот на Грим).

Етимологијата на новолатинскиот ботанички термин *канабис* – предложен во 1728 година и стандардизиран во видот *Plantarum* од страна на Карл Лине (1753) – од лат. *cannabis*, is m, доаѓа од грч. *kánnabis*, (*κάνναβις* – коноп).

Сродните зборови за *коноѝ* и *канабис* во индоевропските јазици доведуваат до предлози за етимолошкиот корен **kan(n)an-* (Barber 1992), каде што **Н* претставува **р* или **b* билабијален глас. Реконструираната праиндоевропска **p* е евидентна во многу подгрупи на ие: алб. *канѐр*, ерм. *канар*, балтич. (литв. *kanãrė*, латв. *kaņere* и старопрус. *knarīos*), некои фински јазици (естон. *kaner* итн.) ја позајмиле лексемата од балтичкиот, ром. *câneră*, слов. (мак. *коноѝ*, буг. *коноѝ*, чеш. *копорѐ*, рус. *коноѝля*, хрв. *копорља*, срп. *коноѝља* *kòноѝ*, *kòноѝац*, од *коноѝьсь* ‘јаже’, **копорѝ* сродно со **koporl'ǵ* од праслов. **koporl'ǵ* (Bezlaž II: 63).

Станува збор за праиндоевропска лексема (во гер. јазици, староанг. *hæper*, старонор. *hampr* и германски *der Hanf*), која се навраќа на **hanar-*, па според законот на Грим е од **kanab-*, но оваа заемка претходи на романо-германската култура. Реконструирана пие. **b* е видлива во лат. *cannabis*, нар. лат. **can(n)abum*, **canaba* од грч. *kannabis*, најраниот регистриран термин за дрогата, кој е скитски или тракиски. Во

санскрит. *śaṇa-* ‘вид коноп’ (од формите **kana-* или **kene-*) и *bhanga* ‘наркотичен коноп’ (сп. *bhang*), старотур. *kāntir*. Дополнителна потврда доаѓа од новоасирското клинесто писмо од првиот милениум пр. н. е. каде што почнува да се појавува зборот *qinabu* (*qinpari*, *qinubi*, *qinbu*), за извор на нафта, влакна и лекови.

Оваа хипотеза вклучува две фази доцен палеолит и ран неолит, **ken-* или **kan-*, а називот растението се шири низ Азија, и се користел пред сè за облека и храна, а потоа се распространила и како наркотична сорта.

Според антропологот Сула Бенет (од Институтот за антрополошки науки во Варшава), потеклото е хебрејско од *qannabbôs*, *kaneh bosm*. Неверојатната сличност помеѓу семитскиот *канбос* и скитскиот *канабис* наведува на фактот дека скитскиот збор има семитско потекло. Овие етимолошки дискусии се одвиваат паралелно со аргументите извлечени од историјата. Иранските Скити веројатно биле поврзани со племе, кое било сосед на Семитите и лесно можеле да ја асимилираат лексемата за коноп. Семитите исто така можеле да го рашират зборот за време на нивните миграции низ Мала Азија. Хебрејскиот *qannabbôs* од *qēnēh bošem* може да потекнува од сумерскиот *кунибу*, иако последното *-s* не изгледа како да е присутно во акдијанска или сумерска форма. Водечките авторитети за етимологијата и на германскиот и на рускиот јазик наведуваат сумерски сродник.

МАРИХУАНА

Називот марихуана најверојатно потекнува од мескиканскиот шпански, каде што бил користен како жаргонски термин за канабисот. Називот има долга етимолошка традиција и бил предмет на долги дебати. Постојат, неколку терории за етимологијата на овој назив. Според народната или популарна етимологија, доаѓа од личните имиња Марија и Хуан (шпански форми за имињата Марија и Јован), што претставува жаргонски начин на именување на ова растение. Според индијанското потекло, лингвистите уверуваат дека потекнува од индијанскиот јазик нахуатл, каде што зборот *mallihuan* означува ‘затруен, опиен’ што се поврзува со ефектот на растението. Неформалниот назив марихуана бил преземен од САД кон почетокот на 20 век, кога мексиканските имигранти го вовеле терминот и станал особено популарен за време на кампањата против канабисот во 1930 година.

КОПАР (*Anethum graveolens*)

Градинарското ароматично растение, копар, е од фамилијата *Apiaceae*. Се употребува како зачин, а семето и листовите имаат примена во народната медицина. Копарот е едногодишно растение со мали ливчиња и жолти цветчиња што се употребува како мирудија, во медицината и во козметиката.

Татковината на копарот е Медитеранот. Копарот се споменува во египетските папируси, во папирусот Еберс, како зачин и лековито растение. Растението им било познато на античките автори, а во античка Грција, мирисот на копарот се споредувал со мирисот на розите. Поетесата Сафо (7 век пр. н. е.) го опејала. Во Европа, копарот се користел како зачин и како лековито растение, за лекување на несоница, болести на бубрезите и црниот дроб.

Anethum graveolens

КОПАР

Родот *Anethum*, е латинизиран грчки назив. Називот на растението е (*anethon*) ἄνηθον ‘копар, анасон’, а етимологијата е нејасна. Некои ја поврзуваат со грч. (*anatheo*) ἀναθέω ‘брзам, трчам’, бидејќи растението брзо расте, а според други со (*anaitho*) ἀναιθώ бидејќи семките имаат запалив вкус.

Називот *graveolens*, *ntis* ‘силен мирис’ е од *gravis* ‘тежок, остар’ и *olens*, *ntis* ‘мириса’.

Лексемата *ко̋ѝр/ко̋ѝар* се среќава во стсл. копръ, од прасл. **каръ* или **кроръ*, чиешто првобитно значење било ароматично растение. Општословенската лексема според Махек е *kopar*, *koper* (*ESJČ* 275), а праслов. форма е **кгоръ* врз основа на лит. *kgãras* ‘копар’, понатамошните врски се нејасни. Скок пак, го наведува лит. *kvėpti* ‘мириса’ (*ERHSJ* II: 145), но и понатаму останува нејасно присуството на *o* во македонскиот јазик, како и во останатите словенски јазици. Во македонскиот јазик се употребува лексичката варијанта *ко̋ѝар*, *Anethum graveolens*, а со апелативот *ко̋ѝарок* се означува ‘место обраснато со ситна шума’ (Станковска 2009: 115). Оваа база е како што напоменаваме, општословенска, сп. буг. *копър*, срп. *копар*, хрв. *kopar*, словен. *koper*, *koprc*, рус. *копёр*, укр. *копри*, чеш. *kopř*, слов. *koror*, пол. *koper*, *kopr*, глуж,

koprik. Во другите јазици, англ. *Dill*, фран. *Aneth m odorant*, гер. *Gemeiner Dill*, рус. *укроп, огородный* (Лозановски 1998: 28).

Потеклото на фитонимот *коѝр/коѝар* некои етимолози го доведуваат во врска со фитонимот коприва (*Urtica dioica*). Во топонимијата се среќаваат голем број примери изведени од фитонимиската база, *коѝар*, сп. мак. *Коѝрница*, буг. *Копара*, хрв. *Koparno, Koparnik*, слов. *Koprová dolina*, чеш. *Koprník*, глуж. *Koprow*, длуж. *Kiperna*, пол. *Koprki* итн (Станковска 2009: 154–155).

Копрѝ, пигањѝ, е ‘миризлива билка која се употребува како зачин’, превод од грч. ῥνηθον ‘миризлива билка’. Покрај копрѝ, грч. πήγανον во библиските текстови има адаптација со пигањѝ како синоним на ῥνηθον (Аргировски 2004: 262)

КОПРИВА (*Urtica dioica* L)

Копривата е повеќегодишна, зелена билка која достигнува висина до еден метар. Таа е плевел кој расте на напуштени и необработени места, патишта, напуштени куќни дворови, ретки шуми, влажни и плодни места, покрај канали, меѓи, околу трла, дворови итн. Расте на ниски и високи места. Потекнува од фамилијата *Urticaceae*. Листовите ѝ се во форма на срце, со вдлабнатини. Копривата е покриена со тенки, влакненца, а врвовите на влакната при допир се кршат и лачат течност која предизвикува боцкање, печење на кожата. Цветовите ѝ се зелени и брзо процветуваат. Младите стебла и листовите се богати со хлорофил, минерални материи, витамини и др., поради што се користи како зеленчук, а има голема примена и во фармацевтската и козметичката индустрија. Таа е најдобро растение – лек за чистење на крвта. Од неа се прават чаеви за различни здравствени намени, а се користи и во исхраната, и кај луѓето и кај животните.

Старите народи точно ја процениле вредноста на копривата, иако не го знаеле нејзиниот хемиски состав. За лековитите својства на копривата пишувале Гален и Плиниј. Диоскорид пак, истакнал дека копривата се користи за лекување на многу болести. Во средниот век се користела за лекување на епилепсија, камења во жолчката итн., а се употребувала и како храна.

Во *ТРМЈ* (II, 603), таа е тревесто растение со ресички по лисјата и стеблото што ја дразнат кожата при допир, *Urticaceae*. Копривата е заведена и во терминологијата од областа на нивските, градинарските и фуражните растенија (МАНУ), лат. *Urtica dioica* L, мак. *коприва*, срп. *коприва обична*, хрв. *kopriva dvodomna*, рус. *крайива двудомная*, укр. *крайива двудомная*, анг. *stinging nettle*, фран. *Ortie dioique*, гер. *Gross-Brennnessel* (Лозановски 1998: 28).

Копривата има широка примена во лекувањето и спречувањето на болестите. Богатата хемиска содржина ја прави копривата делотворна. Познато е делувањето на копривата при воспаление на уринарните патишта. Таа делува при воспаление на бубрезите, мочниот меур и мочниот канал, како и против песок и камен во бубрезите и мочниот меур. Копривата е исто така добар хоместатик и го сопира крвавењето од белите дробови, бубрезите и хеморондите. Богата содржина со витамин Ц и

провитамин А, како и други хемиски материи, ја прават копривата корисна за подобрување на крвта и крвната слика, и ја намалува количината шеќер во крвта на дијабетичарите. Во пролет ја отстранува омалаксаноста.

Верувањата поврзани со копривата се многубројни. За сфаќањето на дрвото или билката како божественост, поточно за божествената моќ на дрвјата, говори паганскиот обичај: причестување со лист или пупка од одделни дрвја или билки (леска, коприва) кое се вршело со цел да се пренесе на себе силата на божеството (Анастасова-Шкрињариќ 2004: 94). За копривата се вели дека најмногу им помага на жени доилки кои имаат проблем со недостаток на млеко.

Исто како и во Македонија, култот и верувањата се застапени и во други земји. Во Индија растат видови коприви чии изгореници се опасни (исто како гризнување од змија). Во Украина било вообичаено да се мијат садовите со еден куп коприви, истурајќи ги со врела вода. Рибарите користеле коприви за да ја зачуваат уловената риба. Постоело верување дека со камшикување на болен со коприва може да се исфрли болеста од неговото тело. Листовите од коприва се широко користени во народната медицина уште од античко време. Народната мудрост ја опишува вредноста на копривата како лек на следниов начин *една коприва заменува седум лекари*. Во Русија, копривата долго време се сметала за лек против дејствата на злите духови (вештерки, сирени). За време на празникот Свети Јован Крстител, во просториите каде што се чувале домашни животни биле прикачувани гроздови коприви. Следната недела по празникот Троица била наречена русална (од русалки, самовили). Се верувало дека овие денови самовилите излегувале од водата, тие можеле да скокоткаат до смрт, и да привлекуваат кон водата. Девојките плетеле пелин во нивните плетенки за да ги исплашат самовилите. Цела седмица се пееле песни за самовилите, а на крајот на неделата ја славеле *маџијаџа од коприва* (самовила). На овој ден, вообичаено се удирале со куп коприви сите оние што сакале да се заштитат од вештерки, самовили, зли духови итн. Во Естонија копривите се нарекуваат *ерѓенски бакнеж*.

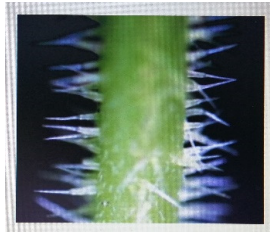
Urtica dioica

КОПРИВА

Оваа билка, која се среќава кај повеќе антички автори именувана е по влакненцата на листовите и стеблото. Како што споменавме во описот, влакната се груби и кршливи, но во исто време и многу остри и силни поради содржината на силициумовата киселина. Кога копривата се допира, ситните влакненца влегуваат во кожата и се откинуваат, а потоа испуштаат течност во кожата.

Првата компонента од латинскиот назив е *urtica*. Родот на називот *urtica*, ае *f* е антички латински назив за фитонимот *коѝрива*. Лексемата *urtica* е изведена од лат. *urġe* ‘пече, гори’, што ја карактеризира способноста на растението да предизвика горење на кожата при контакт. Значи, изведена е од лат. *urtica* ‘пали, жари, пече’ и уго ‘пали, гори’ (Станковиќ 2008: 13).

Втората компонента е *dioicus*, а, *um* – *dioecious*, сложенка составена од грч. *di-* (*δίς*- ‘двапати’) и *oikos* (*οἶκος* ‘куќа, живеалиште’). *Dioica* од *dioicus* ‘дводомен’, грч. *dis* ‘два, двапати’ и *oikos* ‘дом, куќа’ (Станковиќ 2008: 17).

Називот *Dioecia* се наоѓа во *Systema naturae*, делото на Лине од 1735 година како дваесет и втора класа на растителниот свет. За оваа класа се сметало дека има антропоморфни метафори *жена* и *невесѝа* кои живеат во различни куќи, што значи дека машките и женските растенија се развиваат посебно односно во *два дома* (Gott 2016: 94–95).

Историјата и етимологијата на оваа лексема е долга. Постојат бројни толкувања (Boryś 2005; Schuster-Šewc 1978–1996; Лома 2012; Шалаева 2017 итн.), и сè уште нема конечно решение. Во Македонија, се среќава како: *ѝурска коѝрива*, *ѝрчка коѝрива*, *жуљка*, *ѝаѝариѝа* (Мокров 1974: 20), *коѝрива*, *ѝолема коѝрива* (Дервенци 1977: 163), *коѝривка*, *жуља*, *ѝаѝариѝа* (Дервенци 1990: 72). Називот се среќава во сите словенски јазици, во паронимните варијанти **коѝрива* (во јужните) и **кроѝива* (во севернословенските јазици), со мали исклучоци во називите како **pokriva* итн. Дobar пример за промена на словенската примарната форма на зборот се некои прасловенски континуенти на лексемата **kopřiva*.

Копривата се среќава во сите словенски јазици (мак. *коѝрива*, срп. *коприва*, *кропива* хрв. *kopriva*, буг. *коприва*, чеш. *kopřiva*, словен. *kopriva*, рус. *крапива*, белрус. *крапіва*, луж. *kopříwa*, *kopśíwa*, словач. *koprva*, пол. *pokrzywa* (Анненков 1876: 369), укр. *кропива*, чеш. *kopřiva*, словач. *koprva*, пол. *pokrzywa* (Анненков 1876: 369; Ганчарык 1927: 18; Ахтаров 1939: 301; Меркулова 1967: 113; Чајкановић 1985: 137). Во Македонија, се среќава како: *турска коприва*, *грчка коприва*, *жуљка*, *папарига* (Мокров 1974: 20).

Народните словенски називи на копривата се должат на нејзината главна карактеристика – лутина. Оваа карактеристика, се реализира со помош на широк спектар корени: *жесг-/жежс-*, *жал-*, *жар-*, *стрек-*, *рек-*, *pal-*, *кран-/копн-/копр-/pokrz-/kopř-/kopś-/pokś-* итн. (Колосова 2009: 180; 2011: 84).

За етимологијата на оваа лексема постојат следниве толкувања. Таа е добиена од кропити (*џрска*), односно оукропъ (*врела вода*, од срп. *крої*, пол. *ukrop*, рус. дијал. *окрой*). Толкувањето се потврдува со фактот дека копривата се дава како крма на животните и се приготвува со врела вода. Кроп е врела вода бидејќи копривите се попарувале пред да го ранат добитокот со зовриена вода што го навестува ефектот на горење на копривата. Произлегува од праслов. **kopřiva* / **kropiva*, рус. *кроїиїѣ*, стсл. *оукроїѣ*, рус. диал. *окрой*, срп. *крої* (Machek 1954: 91; Фасмер 2: 366; Меркулова 1967: 113). Се поврзува со топлина, (мак. *коїрива*, стлуж. *kopřīwa*, нлуж. *kopśīwa*) во сите словенски јазици и го одразува истиот вкус на лутина. Се поврзува со *коїрина* ‘свилени нишки, добиени од корупки на свилени буби, свила’ (БЕР 1979: 620). алудирајќи на производството на предиво од коприва. Следното толкување е поврзанано со *коїар* ‘градинарско растение со јака миризба кое се употребува како мирудиија’ од *кор* ‘анасон, копар’ по алузија на силната миризба на копривата како копарот и анасонот (Выгодский 2021), кое се смета за помалку веројатно (Skok 1971: 150). Во БЕР се наведува дека се користи за изведување на именки со различна семантика: *копривалник* ‘баница од коприви’ (Прилеп), *копривица* ‘цвет’ (Тетовско) (БЕР 1979: 620), *Копривките – ритче со пасиште*, *Коперица – ниви* (Иванова 1996: 319).

Во повеќето словенски јазици се зачувани формите како *коїрива* (Ostrowski 2003: 158), сп. мак. *коїрива*, срп. *коприва*, *кропива* хрв. *kopřiva*, буг. *коприва*, словен. *kopřiva*, рус. *кранива*, белрус. *кранива*, луж. *kopřīwa*, *kopśīwa*, чеш. *kopřiva*, словач. *kopřiva*, глуж. *kopřīwa*, длуж. *kopšiva* (Анненков 1876: 369), укр. *кропива*, чеш. *kopřiva*, словач. *kopřiva*, пол. *pokrzywa* (Анненков 1876: 369; Ганчарык 1927: 18; Ахтаров 1939: 301; Меркулова 1967: 113; Чајкановић 1985: 137). Називот **pokřiva* се среќава во западните и јужнословенските јазици, во српскиот на границата со Бугарија, долнолужичкиот, украинскиот, полскиот јазик.

Поголемиот број ставови за лексемата **pokřiva* се на мислење дека називот настанал од **kopřiva* како резултат на метатеза на *k* со *p* (Boryś 2005: 457; Schuster-Šewc 1978–1996, 2: 617–618) или пак, дека се изведува од ***pokropřiva*, дериват на ***pokropřiti* (од ***kropřiti*), со губење на слогот *rop*, што претставува сомнителен факт

поради отсуството на засведочени форми како ***koprъ*, ***kopríti* и ***kopriva* (Loma 2012), иако постојат следниве југозападни чешки називи: *pokrývadlo*, *pokrvátko*, деривати на *krýt*. Во истата област се среќаваат и називите *koprvadlo*, *koprvádtko*, чие објаснување се темели исто така на истата метатеза (ЏЈА 1: 145, 282), што според Лома, се толкува како протословенска лексема (Loma 2012).

Фитонимот *коприва* се среќава како во старите зборници, житија, така и во современите дела, и пошироко во македонските дијалекти (Трајкова 2002: 57).

Во БЕР се наведува дека се користи за изведување на именки со различна семантика: *копривалник* ‘баница од коприви’ (Прилеп), *копривица* ‘цвет’ (Тетовско) (БЕР 1979: 620), *Копривките – рииче со ѝасишиѝе*, *Коперица – ниви* (Иванова 1996: 319).

ВЕСЕЛА БИЛКА

Таа е наречена *весела билка* затоа што ја има најмногу во текот на пролетта, а истата е опеана во гурѓовденските и велигденските песни. Копривата, позната и под народните називи *копривка жуља*, *ѝаѝариѝа*, има голема апотропејска моќ. На 5 мај, спроти Гурѓовден, смилевските жени и девојки береле билки со кои ги кителе куќите. Китењето се викало запотнување. Па, за да даваат повеќе млеко овците итн., жените го запотнувале и бутинот со овошки, коприва, растение исто посветено на Перун (Константинов 1991: 315). Оттука, веројатно произлегува веќе споменатата пословица *Гром во коприва не удира*. На Гурѓовден домаќинката станувала рано, го метела дворот, а потоа берела снопче свежи коприви, ги врзувала со црвен конец и ги обесувала на вратата. Коприва се става под перницата на родилката за да ја брани од женски демони кои можат да ѝ наштетат (Макаријоска 2014: 145–146). Во Мариово пак, има обичај да се носи јајце, сребрен предмет (најчесто прстен), потоа коприва, огојка (трева) и парче камен. Пред да започнело нишањето, оној што се лулал сиве овие предмети ги земал во десната рака. Во нишањето се редело: „Како што е црвено јајцето така да сум јас црвена, како што е копривата на Гурѓовден весела, така да бидам цела година весела; како што се гое огојката така јас да се гојам, како што е цврст каменот така јас да сум цврста (Китевски 1997: 72). Во календарската обредност се izdelуваат обичаите поврзани со Гурѓовден, односно т.н. билјарски обичаи што се изведуваат при берењето на билките вечерта спроти празникот и на денот рано наутро. На Гурѓовден се береле: *коприва*, *ѝовиѝ*, *кукурек*, *силен*, *здравец*; *боз* се ставал пред куќата пред влезната врата и утрото на Гурѓовден секој кога ќе станел и излегувал надвор задолжително стапнувал на бозот за здравје. Од билките што се берат на

Ѓурѓовден најзастапени се: *коѝриваѝа*, *ѝовиѝоѝ*, *кукурекоѝ*, *силеноѝ*, *здравеоѝ*. Со билките се закитувале влезните врати, со венци од уурѓовденски билки: *ѣурѣевче*, *млечка*, *коѝрива*, *зелена ѝченица*, *здравец* (и се оставале таму цела година), со што симболично во домовите се внесувал духот на разбудената природа, а со тоа и надежта за родна година (Макаријоска 2011: 137; 2017: 113).

ЖУЉКА

Народните словенски називи на копривата се должат на нејзините главни карактеристики, да боцка, лути, пече. Овие особини се реализираат со помош на широк спектар корени, поврзани со семантиката предизвикување болка: *жуљ*, *жеѣ-/жеж-*, *жал-*, *жар-*, *сѝрек-*, *рек-*, *pal-*, *краѝ-/коѝр-/kopr-/pokrz-/kopř-/kopś-/pokś-* (Колосова 2009: 180; 2011: 84), потоа **strėkava*, **strėkiva*, образувани од **strėkati*; **žėdliva* од **žėdliti*; **žigala*, **žigava*, **žigьljava*, **žigavьka*, **žigavica* од **žigati*; **pьrgьljava*, **pьržьliva* од **pьržiti*; **pariva*, **parjavica* од **pariti*; **koljuxa*, **koljuka*, **koljučьka* од **kolti*; **svьrbuxa*, **svьrbučьka* од **svьrběti* (ОЛА 4: 76–77). Како што може да се забележи од посочениот материјал, внатрешната ознака на копривата се формулира како растение кое боцка, гори.

ЛОВОР

(*Laurus nobilis*)

Ловорот е зимзелена, исправена, густо разгранета грмушка која расте 1–3 метра, во природните живеалишта, а многу повеќе (до 11 метра) во расадниците. Листовите се едноставни, спирално наредени, кожести, долги, издолжени елипсовидни, зашилени на врвот, заоблени или широко клиновидни во основата, целиот раб или ретко назабени. Тие се темно зелени на лице, сјајни, а посветли на задната страна. Листовите имаат мирис на бадем, кога се распарчуваат бидејќи содржат амигдалин. Цветовите се двополови, бели, петчлени со голем број жолтеникави прашници и имаат сладок мирис. Цветовите се формираат во рана пролет, во текот на март-април.

Fructus Lauri е плодот од ловорот, од кој се добива лорово масло (*oleum Lauri*). Благодарение на бројните корисни состојки лоровиот лист го стимулира процесот на варење, додека исцеденото масло од свежите плодови се користи за лекување на осип, болки во мускулите и за поттикнување на подобра циркулација на крвта. Помага во лекување на хистерија, грчеви во стомакот, проблеми со желудникот и настинки. Исклучително делотворно се користи за лекување на болки во ушите, за модринки, како и за лекување на различни тешки габични инфекции, како и при инфекција на ноктите. Маслото од лавор го чисти лимфниот систем. Нанесувањето на неколку капки врз отечените лимфни жлезди доведува до моментално подобрување. Се препорачува и како проверено средство за искашлување, но и за лекување на проширените вени. Се користи и против главоболка. Делува противвоспалително и антиоксидативно. Токму поради таа причина, застапниците на народната медицина препорачуваат облога од ткаенина, претходно потопена во вода во која стоел лоров лист. А плакнењето на косата со вода во која претходно стоел лоровиот лист помага при проблемите со првут.

Ловорот како свето дрво кај Грците, посветено е на богот Аполон од Делфи. Тој е симбол на бесмртност, успех, победа, амблем на Аполон, во чија чест се одржувале не само спортски натпревари, ами и натпревари за поезија и музика. Победниците на овие натпревари биле наградувани со лоров венец. Ловорот како симбол на триумф и чест во

вид на лоровов венец се ставал на главите на победничките војсководители, победниците на олимписките игри, поети (Прличев за неговата поема „Сердарот“, 1860 год., бил овенчан со лоровов венец). Теофраст забележал дека во Грција имало многу лоровови дрвја, чии лисја и гранки се користеле за религиозни церемонии, но и се употребувале во секојдневниот живот.

Називот на фитонимот се поврзува со митот за Дафне. Митот раскажува како се појавило лорововото дрво на земјата. Аполон, сеомќниот бог на сонцето, почнал да му се смее на Ерос (Купидон). Ерос решил да му се одмазди, така што пукал со љубовна стрела во срцето на Аполон, а во срцето на прекрасната нимфа Дафне (Δάφνη ‘Дафне; ловор’) – со стрела за одвратност. Аполон, разгорен од љубов кон Дафне, почнал да ја гони, но Дафне постојано бегала од него. Еднаш, кога Аполон за малку ќе ја прстигнел (таа се помолила), побарала од боговите да ја спасат од Аполон. Боговите ја претвориле Дафне во лоровово дрво. Нажалениот Аполон направил венец од лоровови гранчиња, го ставил на главата и изјавил: „Како и да е, секогаш ќе бидеш со мене!“ Овој изјава служела како инспирација за поезијата, сликарството и скулптурата. Легендата раскажува и дека на местото каде што Аполон со лорововата гранка ја убил чудовишната змија питон, богот наредил да се изгради светилиште во кое се наоѓал прочуениот пророк каде змијата ги цвакала листовите на светиот ловор пред гатање. Лорововата шумичка на Аполон имала статус на прибежиште и секој можел да се скрие од прогон. Грците верувале дека светиот ловор ја отстранува вината од убиецот, ги обдарува со дарот на гатање, дарот да знаат сè што е тајно.

Според вториот мит, Дафнис е сицилијански полубог, за кој се вели дека бил напуштен од мајка му во лоровова шума каде што го пронашле овчари и го крстиле по дрвото под кое бил напуштен.

Во средниот век, ловорот се доделувал на најуспешните ученици, студенти, што укажува на лексемата *maturo* ‘матура’ (*baccalaureat*), како и за *diplomo* за диплома (*laurea*). И двете доаѓаат од лат. *baccalaureus* ‘носител на прв академски степен’, кој преку стфран. *bachelier* ‘ерген, млад благородник; иден витез’, дошол од лат. *baccalarius* ‘сопственик на фарма’. Во Рим, лоровови венци (*corona laureata*, оттука и лауреат) се доделувале на генерали, победници на музички, поетски и театарски натпревари. Гласниците ги украсувале своите копја со лоровови гранки доколку донесат добра вест (*litterae laureatae* – лоровово писмо), а ако биле лоши, врз копјето врзувале куп пердуви (*litterae pinnatae* –

писмо со пердуви, тажно писмо). Сликите на предците биле украсувани со лоровови гранки, а куката во која ќе се родело дете била украсувана со венци од лоровов лист и магнонос. Римјаните верувале дека цвакањето лисја од ловор инспирирало. На литературен латински постоел израз *laurum momordit* со значење *се чувсјува инспирирано* (буквално, го глодаше ловорот). Поетите, влегувајќи во натпреварот, држеле гранка од ловор или мирта во рацете. Постоело верување дека несреќата може да се испрати на некоја личност ако неговото име е напишано на сув лоровов лист и изгорено. Во денешно време, лорововиот венец се користи во симболите на автомобилските компании како амблем за највисок квалитет (Алфа Ромео, Фиат, Мерцедес). Во хералдиката, гранката од ловор е симбол на храброст.

Laurus nobilis

ЛОВОР

Родовиот назив, лат. *Laurus*, *i f*, е фитоним посветен на богот на сонцето и музиката, Аполон. Лексемата се среќава кај Овидиј, Цицерон и други автори. Називот се поврзува со забележливата замена на првиот глас од зборот *d* во *v*, од грч. *daphne* (ловор) или од некоја негова сродна форма, особено *laphne* (Cott 2016: 64). Може да се поврзе и со келт. *blawr* или *lauer* ‘зелено’, бидејќи ловорот е зимзелено дрво (Светличная 2003: 141–142). Сепак, историјата за усвојувањето на зборот и неговото заедничко потекло од некој стар медитерански јазик сè уште се води како непознато (последниот заклучок се базира на тоа што растението има медитеранско потекло).

Без оглед на изворот на потеклото на зборот, *изолирании*е латински зборови, како фонетски (со присуство на дифтонг *ai* во коренот), така и семантички, припаѓаат на називи на растенија, пр. *laurus*, мак. *ловор*, рус. *лавр* (Грошева 2009: 10).

Грчкиот назив (*daphne*) преку ликовите, а со тоа и преку различни верзии приказни, се поврзува со митологија (како што напоменавме).

Вториот назив, *nobilis* ‘благороден’ е именуван по исцелителната моќ на растението, кое понекогаш се користело за заболување на црниот дроб (придавката во антиката веќе се однесувала на ловорот или на неговото религиозно обожување).

БАЈА

Народен назив за ловор, дафина, е *ваја*, цсл. *ваѡ* (Добром.), *вѣие* (Рад.); грч. *βάγια*, мн. од *βάγιον*: *βάϊα τῶν φοινίκων*, нгрч. *Вάγια*, ‘ловор’, ‘финикова палма’, црк. ‘гранки од врба и ловор’.

МАГАРЕШКИ ТРН

(*Onopordon acanthium*)

Магарешкиот трн е двегодишно растение, кое првата година развива голема розета од зашилени листови. Растението 'рти на есен по првите дождови и во текот на првата година егзистира како розета. Листовите се мошне вдлабнати со долги, цврсти боцки. Цветовите излегуваат на лето. По облик се топчести, а темнорозови или светлорозови по боја. Растението вирее во предели со суви лета, како во Македонија и Средоземјето. Расте на рудерални места, како и на суви пасишта и прекопувани полиња. Се размножува само со семе.

Магарешкиот трн како билка во народната медицина е особено ползуван. Коренот, листот и семето содржат лековити својства кои го нормализираат метаболизмот, ја подобруваат крвта, цревната функција, го обновуваат желудникот, како и косата. Магарешкиот трн, исто така, се користи за лекување рани, за болка во зглобовите, при инфекции итн.

Onopordon acanthium

МАГАРЕШКИ ТРН

Лине е авторот на латинската номенклатура, која се наоѓа во неговото капитално дело од 18 век. Нему му се припишуваат сите постари називи, а токму *Onopordon* е едно од нив, овој назив е креиран од Себастијан Вајлан во 1718 година.

Латинскиот назив на родот *Onopordum* е сложенка составена од старогрчките зборови *onos* 'магаре', сп. *onobrychis* (Станковиќ 2008: 10) и *perdo* *og pordē* 'испуштање гас од цревата', поврзано со грч. *perdesthai* со истото значење.

Во црксл. онагръ, ὄναγρος, ὄνος (*onagros*) 'магаре' (Аргировски 2004: 254).

Плиниј Постариот, римскиот ботаничар, лекар и натуралист ја напишал енциклопедиската *Природна историја*. Тоа е единственото преживеано дело на Плиниј и се смета за едно од најраните од овој тип. Пред да продолжи да споменува неколку употреби на растението во служба на растението за медицински цели, доаѓа до билката *магарешки трн* во книга 27 (која се занимава со растенијата и нивната народна употреба)

каде пишува дека како реакција на тоа што магарињата јаделе магарешки трн имале престанок на гасовите.

Називот на видот е од стгрч. *ácanthos* ‘трн’. Во однос на морфолошката структура, забележлива карактеристика на плевелните растенија е нивната трнливост. Таа ознака на транспарентен начин се изразува со синтагматските називи на растенијата кои во својот основен дел содржат лексеми *ѿрн*, пр. мак. *зајков ѿрн*, *ѣрмоѿрн*, срп. *змиски ѿрн* за *Ononis spinosa*, а трнливиот плевел *Onopordon acanthium* е забележан како *маѣарешки ѿрн*.

Сложенката составена од родот и видот (во македонскиот случај) е калка од латинските односно старогрчките називи. Истата ситуација ја среќаваме и во други дури и несловенски јазици, сп. анг. *cottonthistle*, фран. *Onopordon Acante*, гер. *Gemeine Eselsdistel* (Лозановски 1994: 102).

Кузманоска (2019: 43) го употребува називот *ѿалмида* (како синоним за *маѣарешки ѿрн*) *Cirsium* (fam. Asteraceae), фран. *cirse*.

Билката *маѣарешки ѿрн*, во вториот дел содржи ознака за трнливост, и додека многу животни го избегнуваат *маѣарешкиоѿ ѿрн*, магарето секогаш радо го одгризува цветот (сп. нар. срп. *konjogrüz*), по што називот ја добил соодветната номинација.

Сложените транзиции кои произлегуваат од надворешните карактеристики на растенијата, кои имаат магична употреба, влијаат со посредство на зборовите. Во јужнословенските јазици, различните трнливи растенија што ги јадат само магарињата, (сп. мак. *маѣаре*, срп. *магарац*, буг. *магаре*) образувале соодветни фитонимни називи: мак. *маѣарешки ѿрн*, срп. *магареѿији трн*, буг. *магарешки бодил*, *магарешки трѳни* итн. А поради тоа што Јужните Словени го поврзуваат плачот на магарето со силното, гласно кашлање на големата кашлица (пертусис), таа уште се нарекува и мак. *маѣарешка кашлица*, срп. *магарица*, *магареѿи кашаљ*, буг. *магарешка кашлица* итн. (Колосова 2014: 97). За магарешката кашлица или црна кашлица се применувале магиски дејства, како на пример, болните пиеле млеко од црна магарица итн. (Макаријоска 2014: 162; 289). Тоа е болест која се јавува како резултат на инфекција на грлото предизвикана од бактеријата *Bordetella pertussis*. Јазичната врска со децата кои имаат голема кашлица се поврзува со тоа што, при ваква кашлица им се дава или магарешко млеко или пак се употребува трнот (Раденковић 1996: 129).

Други словенски називи кои се употребуваат за *маѣарешкиоѿ ѿрн* се и: срп. *чкаљ*, обични, рус. *ѿаѿарник*, *обыкновенный*, хрв. *kravačac*, *vunasti* итн.

МАГДОНОС

(Petroselinum sativum)

Магдоносот е двегодишно хортикултурно растение со пријатен мирис. Потекнува од фамилија на штитоцветни скриеносемени ароматични растенија со шупливи стебла. Се вбројува во редот на Apiales, во кои спаѓаат морковот, целерот, магдоносот и бршленот. Коренот му е вртенест, а стеблото му израснува во височина наредната година откако е посеен. На стеблото напоредно се распоредени тенки гранчиња на кои се наоѓаат листовите, или плодното тело кое претежно се користи од магдоносот. Ливчињата од магдоносот се во зеленожолта боја. Оваа градинарска култура има пријатно ароматични листови, што се должи на етеричните масла содржани во нив. Спаѓа меѓу најмногу употребуваните додатоци во приготвувањето на јадењата.

Магдоносот бил употребуван како лековито растение од страна на античките лекари од Грција и Рим, кои ги користеле корените и листовите од магдоносот како диуретик, за лекување на рани, против подуен stomak и за борба против инсектите. Бил широко користен како украсно и прехранбено растение. Се користи како антиинфламаторно средство, за заздравување рани, како диуретик, за зачувување и зајакнување на видот итн.

Старите Римјани магдоносот и целерот го нарекувале со еден збор – apium, а во средниот век – selinum и Apium sativum ‘магдонос’, а petroselinum и Apium hortense биле познати како ‘градинарски целер’. Кај Словените магдоносот се сметал за ритуално растение, девојчињата и момчињата ги украсувале главите со венци од магдонос за време на пролетните празници. Светилиштата и живеалиштата биле украсувани со венци од лисја од магдонос и целер, а исто така биле положувани и венци на главите на победниците на спортските игри во античко време. Со исти такви венци биле украсувани и надгробните плочи и сликите на предците. Во Грција со изразот *σελίνου δεῖται* (буквално преведено како *му треба венец од целер магдонос*) се означувало дека некој наскоро ќе

умре. На вратите од куќите во која ќе се родило дете се закачувал венец исткаен од гранчиња од лавор и магнонос.

Petroselinum sativum

МАГНОНОС

Родот *Petroselinum*, i n е латинизиран грчки назив. Сложенката петроσελίνον (*petroselinon*) е составена од πέτρα ‘камен’ и σέλινον ‘целер’.

А, видот, *sativus*, а, um ‘култивиран, означува ‘оној кој се одгледува, посаден, засеен, сеен, гаен’ (Станковиќ 2008: 20).

Магноносот, во голем број словенски и несловенски земји, го презел латинскиот назив сп. срп. *џершун*, словен. *peteršilj*, рус. *џејрушка*, анг. *parsley*, фран. *Persil*, гер. *Petersilie*. Хортикултурата магнонос се појавува со македонските варијанти: *бајданос*, *македониш*, *македонец*, *џоџрожел* (Мокров 1974: 10), *магнонос*, *зелен* (Дервенци 1977: 121), *џершун*, *џејрожил*, *мирудија*, каде *македониш* е примен директно од грчкиот јазик (Киш 1996: 121).

Називот магнонос со турско посредување е примен од грчкиот јазик, сп. тур. *maydanos*, *magdanos* < грч. *μακεδονήσι* (Skok 2: 353; Киш 1996: 121), кој се среќава во неколку балкански земји (Топлиска-Европка 2009: 67), сп. срп. нар. *маџаноз*, буг. *магданос*, алб. *magdanos* ‘магнонос’ и *majdanos* ‘целер’, *majdano*, *maqdonis* ‘магнонос’, грч. *μαΐδανος* (*maidanos*), арм. *magdanos*, *maghdanos*, *takidunişu* итн.

МАКЕДОНЕЦ

Посебен интерес, за нас Македонците, будат варијантите: *македон*, *македон*, *македонец*, *македониш*, *макидуниш* (Мокров 1974: 10; Киш 1984: 327; Аргировски 1998: 178). Според едно народно толкување³⁹, грч. *μαΐδνός* (*maidanos*) доаѓа од отоманскиот турски, каде се изговара речиси исто, а потекнува од арап. *maqḍunis*, една од варијантите на името на оваа билка. Други варијанти се *bagḍunis* и *mazḍunis*. Овие зборови доаѓаат од старогрчкото *μακεδονήσιον* (*makedonesion*), што значи македонски. Во арапскиот, Александар Македонски е познат како *Iskandar al-maqḍuni* (Александар од Македонија). Па, се прави поврзување на *maqḍuni* и *bagḍunis* кои потекнуваат од ист корен. А зошто

³⁹ <https://off.net.mk/lokalno/razno/od-magdonos-do-petar>

античките Грци би го нарекле растението *македонско*? Според истото толкување, тоа е затоа што тоа не било неговото цело име. Тоа било *μακεδονήσιον πετροσέλινον* (makedonesion petroselinon), познат како *македонски маџдонос*. На латински вториот збор станал назив за билката.

Додека според средноновогрчкиот и димотики *μακεδονήσι(ον)*, од лат. *macedonense* (Ανδριώτη 196), аром. *macedunîşu* (Papaňagi 765).

МАГНОЛИЈА

(*Magnolia officinalis*)

Магнолиите се привлечни цветни растенија од семејството Magnoliaceae. Потекнува од Исток (Кина, Јапонија), а била била пренесена во Европа, Северна Америка итн. Постојат повеќе од 200 видови магнолии кои се разликуваат по големина, форма, боја на цвет и вид на живеалиште. Дрвјата потекнуваат од Југоисточна Азија и Северна Америка, но заради нивната убавина, тие се рашириле секаде. Магнолијата обично расте на кисела почва богата со хранливи материи, во области каде што им се обезбедува доволно влага и сончева светлина. Најчесто цветаат во бела, жолта, розова и виолетова боја. Отпорна е на студ. Расте до пет метра, во зависност од сортата. Цветањето започнува од март, и може да трае сè до јули. Честопати се случува цветовите да излезат пред листовите. Кората на *Magnolia officinalis* се користи во кинеската традиционална медицина за подобрување на здравјето на белите дробови и лекување на вознемиреност, како и рак.

Magnolia officinalis

МАГНОЛИЈА

Магнолијата се јавува во две варијанти *Magnolia grandiflora* L. и *Magnolia officinalis* Rend. et Wils.

Називот на родот, *Magnolia*, ае *f* е даден во чест на францускиот ботаничар Пјер Маниола (1639–1715). Од именката *maniolia*, подоцна, се добила сегашната форма *magnolia* ‘магнолија’ (Светличная 2003: 151). Во однос на постарите називи на цвеќиња, се забележува дека при именувањето на нови видови цвеќиња имаме голем процент на термини, како што се: *магнолија*, *џарденија* итн (Киш 2010: 32).

Средбата со имиња на луѓе, чија мотивираност е растение, е честа (Ружа, Јасмина, Јагода, Цветан итн). Но, исто така имаме и обратен процес, познато е дека голем број растенија се именувани од научници, ботаничари коишто го откриле растението. На

пример, *беџонија* по францускиот ботаничар Бегон (17 в.), *берџенија* по германскиот професор Берген (18 в.), *викџорија* по името на кралицата Викторија, *џарџенија* по лекарот и ботаничар Гарден (18 в.), *џалија* по научникот Дал, *џеорџина* по Георгиј, *камелија* по италијанскиот језуит Камелиус (17 в.) итн.

Зимзеленото растение, кое расте во грмушки и има прекрасни цветови, слични на лалето, својот назив го добило по името на францускиот ботаничар Пјер Магнол. Пјер бил директор на француска ботаничка градина, кој целиот свој живот го посветил на растенијата, а во негова чест, по презимето е наречен овој цвет (Велковска 1995: 119; Šipka 2007: 265; Агаева 2021: 94).

Народниот назив *маџнолија* е превод, калка на стандардниот латински назив, сп. мак. *маџнолија*, срп. цргор. *magnolija* итн. (Pulević 2017: 30). Називот го среќаваме во истата форма како и во фран. *magnolia* (Кузманоска 2019: 40). Називот на цветот е интернационална лексема, сп. мак. *маџнолија*, срп. *маџнолија*, буг. *маџнолија*, рус. *маџно́лия*, укр. *маџно́лія*, анг. *magnolia*, гер. *Magnolienrinde* итн. Станува збор за заемка од културната лексика, од фран. *magnolia*, назив создаден за ботаничкиот, научен латински.

МАЈЧИНА ДУШИЦА (Thymus serpyllum)

Повеќето ароматични растенија кои се користат во традиционалната кујна и народната медицина на Медитеранот (босилек, рузмарин, оригано итн.) припаѓаат на фамилијата Lamiaceae (Labiatae/ Lamiaceae). Токму оваа билка или тревка потекнува од истата фамилија. Мајчината душица е стабилна и тенка билка, разгранета како грмушка. Листовите ѝ се ситни, цврсто збиени на стеблото, а цветовите се виолетови со многу пријатен мирис. Расте насекаде; по ливадите, низ шумите, по нивите.

Во *ТРМЈ* (III, 102), мајчината душичка (в. матерка) е опишана како лековито растение со виолетови цветови што се користат за чај; *Thymus serpyllum*, а кај Лозановски (1994: 104) е заведена како *мајтерка*, *обична*, срп. *мајчина душица*, рус. *џимџан*, хрв. *timijan*, буг. *мајтерика*, анг. *creeping thyme*, фран. *Thym serpolet*, гер. *Feld-Thymian*.

Македонските народни називи: *мајкина душица*, *мајџерица*, *бабина душица*, *чумбурика* (Дервенци 1977: 156), *мајтерка*, *дива џрба*, *марена душица*, *џиџориче* (Мокров 1974: 14; Макаријоска 2007: 246; Кузманоска 2019: 40), *џимар* (Аргировски 1994: 271), *дива мајпрака*, *мајџерина душа* (Соболев 2018: 126), се исто така фреквентни. За народните називи и мотивираноста на мајчината душичка во словенските јазици е пишувано доста (в. Brozović 1982, Катиќ 1987: 84, 108, Бјелетиќ 1996).

Мајкината душица била употребувана како лек уште одамна. Првиот ботанички опис е забележан од Плиниј. Присуството на етеричните масла ја одредува практичната употреба на ова растение во традиционалниот народен живот. Поради богатата содржина на активните материи се употребува како средство за дезинфекција и за растворање на секретите од дишните органи и против кашлица. Затоа чајот од ова растение се дава при воспаление на белите дробови, при бронхит, воспаление на грлото итн. Мајчината душица го смирува нервниот систем, се употребува против несоница, главоболка, варена со смокви се користела за плакнење на грлото кај различни заболувања, а варена во вино се препорачувала против кашлица и стомачни болки. Во некои наши (планински) краеве се става во каци со биено сирење како конзерванс, а служи и за подобрување на аромата на сирењето.

Thimus serpyllum

Латинскиот назив, *materis animula* за ‘мајчина душица’, се среќава кај Исидор Севилски (Аргировски 1988: 113–114), во книгата *Origines 17.9.51 pro Herpyllos serpillus*, од VI век.

179

Називот на видот *serpyllum*, i n, е добиен од стгрч. *herpyllos* ‘έρπυλλος > од ‘έρπω – ползи, лази, влече, растението се шири по земјата, лат. *serpo*, –ere ‘ползи, лази; полека го пробива патот, постепено се шири’ (Strömberg 1940: 98), *serpens*, –entis ‘лази, рептил; змија’. Називот доаѓа од начинот на кој расте (*Thymus*). Во нгрч. коренот е наследен, έρπω(v) ‘ползи, лази (за растение)’, έρπετό(v) ‘рептил’, έρπυστικός ‘лази, а се однесува за растенија’. Со тој корен се среќава во микен. e-pe-to-i (*herpetoihi*) во датив ‘за змии’. Именувањето е извршено индиректно, односно визуелно, преку териоморфниот код – лик на рептил, змија, без да се потпира на фитонимскиот код (сп. *кашкин босилек*).

Според народната етимологија, би вредело да се испита дали *мајчинаџа душичка* е лек за здравјето на душата (Наневски 1988: 89).

Изворната етимолошка врска е со термин со сродство. Лексемата *мајка* припаѓа на основниот индоевропски фонд. Прасловенската основа е **māter*, рефлекс на стсл. **mati*, лат. *māter*, *mātris* ‘мајка’ (Vaan 2008: 367), индоевропски **méh₂ter* ‘мајка’ (Derksen 2008: 303), грч. μήτηρ, алб. *motër* ‘сестра’, срп. *мајчина душица* (Бјелетић 1996: 90), буг. *мајчина душица*, *мајџерина душица*.

Лексемата душа ја бележиме во двокомпонентните називи: *мајчина*, *мајџерина*, *бабина душица* за *Thymus serpyllum*: *мајчина душица*, *мајчина душичка*, *мајкина душица*, *бабина душица*. Фактот што називите за *Thymus serpyllum* се преплетуваат со називите за други билки (*Origanum*, *Artemisia*) се должи на некои заеднички особини (интензивниот пријатен мирис, лековитото дејство итн). Втората компонента е од псл. **duša* ‘здив, дух, душа’, балтослов. **dóusjā*. Праиндоевропски, **dʰous-i-eh₂*, стсл. *доухъ*, сп. **duxāti*; **duxъ*; **dvoxati*; **dъхnoti*; **dъхъ*; **duxati* **duti* (ESSJA V: 166).

Се среќава како машка или женска трева, сп. луж. *babduška* (Henslowa 1977: 165), белрус. *мацѣрдушка* (Минск.), буг. *бабина душица*, *мајчина душица*, *мајџерина душица* (Ахтаров 1939: 293), срп. *бабина душица*, *бакина душица* (Чајкановић 1985: 170), срп. *мајчина душица* (Бјелетић 1996: 90), словен. *babja dušica* (Piškur 1965: 9), чеш. *materi douška*, пол. *macierzyszka* (Henslowa 1977: 165).

Thymus serpyllum може да има неколку мотивации: растението го користат баби односно т.н. бабици (исцелители); растението лекува рани и болести, исто како што ги третираат жените и билката се користи за лекување женски болести (Колосова 2011: 82). На балканскиот регион, лековитата функција и мотивираноста на мајчината душица (*Thymus serpyllum*) е антрополошка – се разгледува преку перцепцијата на растението

како *мајка* односно мајчина, мајкина. А втората компонента, *душа*, е застапена во јужнословенските називи. Поврзаноста помеѓу мотивирачкиот концепт *мајка*, со лековитите својства на ова растение, главно се во доменот на *женската сфера* и нејзините корелации во словенската фитонимна традиција (Колосова 2009: 82–83). Корелацијата во популарната свест на фитонимите се поврзува со *душата на мајката* односно со пријатно миризливата мајчина душичка која можела да биде под влијание и на словенската созвучност на *душ*– како душа *anima* и *душ*– како мирисна арома *odor* (Домосилецкая 2018: 432).

Душата на мајката довела до етиолошки приказни за потеклото на растенијата и соодветно на тоа и на називите. Во српскиот, таа се наоѓа во солзите на децата кои плачат за починатата мајка, па на нејзиниот гроб пораснува цветот (Чајкановиќ 1985: 170; Софрич 1990: 157). Директното зајмување во словенските јазици би можело да се разгледа и од нгрч. *ματέρικα* (**ντοῦσιτσα*) *Thymus serpyllum*' (Budziszewska 1991: 34–35) < буг. *мајџерина душица* (Аргировски 1988: 113–114).

Антрополошката нишка изразена во првата компонента (од двокомпонентниот назив *мајчина душица*) е претставена преку лексемите *мајка*, *баба* и зазема голем јужнословенски ареал (мак. *мајчина душица*, *мајкина душица*, *мајџерка*, *мајџерица*, *бабина душица*; буг. *маџерка*, *бела маџерка*, *материка*, *матерка*, *маџерика*, *маџерица*, *мајчина душица*, *материна душица*, *бабина душица*, срп. *мајчина душица*, *матерна душица*, *бабина душа*, *бабина душица*; хрв. *majkina dušica*, *materina dušica* итн.).

БАБИНА ДУШИЦА

Називот *бабина душа* настанал по аналогија на *мајчина душица*. Основното значење на псл. **baba*, е ‘баба, старица, бајачка’. Веројатно уште во прасловенската доба се развиле бројни преносни значења односно лексеми кои се однесуваат на сличноста во изгледот, разни видови печурки, предмети итн. (Бјелетић 1996: 92). Лековитите својства на растението може да бидат нагласени во поексплицитен степен преку мотивацијата на *баба* ‘вештер, вештерка’. Постојат бројни споредни значења, но не сите тие се поврзани со основното значење ‘старица’. Сите тие би се вброиле во метафорично и паганско толкување. Според *ЭССЯ*, во праслов. **baba* има архаичен гласовен комплекс (редупликација) со карактеристики на стар полисемантизам. Но, освен сродство, лексемата *баба* означува и предок.

Називите луж. *babduška* (Henslowa 1977: 165), белорус. *мацердушка*, буг. *бабина душица*, (Ахтаров 1939: 293), срп. *бабина душица*, *бакина душица* (Чажкановић 1985: 170), словен. *babja dušica* (Piškur 1965: 9), чеш. *materi douška*, пол. *macierzyszka* (Henslowa 1977: 165), може да се однесува на неколку мотивации: растението лечи рани и болести, како што бабата лечи.

ДРИМБИЦА

Народниот назив *дримбица* е од *дримб* – < грч. θρύμβη, θύμβρα ‘Satureja thymbra чабер’ и суфиксот *-ица* (Аргировски 1998: 104; БЕР 1995: 427).

ТИМАР

Народниот назив *тимар* е од нгрч. (timarion) θυμάρι(ον), дем. од стгрч. θύμων, θύμος (Аргировски 1994: 271), лат. thymum, од старогрчкиот јазик (Филипова-Баирова 1969: 163).

ЧУ(М)БРИКА

Народниот назив за мајчина душица се среќава и како, мак. *чубрика*, *чубрица*, *чумбрица*; буг. *чубрица*, дакором. *cimbru*, *ciumbru* (SD 1978: 487), аром. *čimbru* (Papaahagi 1963: 356). Називот чубрика е псл. *čębrъ, кој со неговата суфиксна форма гласи *čębrъ(-ica), *čubrica (Budziszewska 1991: 56–57). Според Фасмер (1987: 309), не може да се реконструира прасловенската форма (рус. *чабер*, *чабор*, *чабрец* ‘Satureia hortensis’), но може да се поврзе со *čębrъ, па преку *čęmrъ може да се поврзе со чемерица < *чемер / *чемерика, со значење отровно, горчливо растение.

Позајмената суфиксна заемка *čębrъ(-ica) може да се однесува на нгр. τσ’ουμπтс’ιουρίτσα, Западна Македонија; алб. *zhumbrica*, *bari i zhumbricës* букв. ‘трава zhumbric’ы’ (Sususi 2006: 326); мегл. *tšubrică* (Budziszewska 1991: 57); арум. *čimbru*, *čimburică* (*cimburică*), *čiumurică* (*ciumurică*), *țeturică*, *ciburică* (Papaahagi 1963: 356, 368; Vrabie 2000: 517, 682).

МАСЛИНКА

(*Olea europaea*)

Маслинката е зимзелено дрво, високо до 20 метра, со светлокафеава боја на кората. Гранчињата се стапчести, на почетокот со кадифена површина, со или без боцки. Листовите се долги, тесно елиптични до копјевидни или срцевидни, зашипени, рамно порабени, кожести, со темнозелено лице, голи или со расштркани штитести влакненца. Опачината е сребреникава и светаква поради гореспоменатите штитести влакненца. Цвеќињата се наредени во сложени гроздови. Коскестиот плод содржи едно семе, поретко две, личи на слива, прво е зелен, а кога е зрел, зависи од култиваторот, може да биде зеленикав, црвеникав, кафеав, виолетов, темнокафеав или црн.

Поради ароматичниот, кисел и малку горчлив вкус, трпезните маслинки се јадат за стимулирање на апетитот и за подобрување на варењето. Олеуропеинот и хидрокситирозолот инхибираат натрупување на крвните тромбоцити и ја подобруваат флексибилноста на еритроцитите. Комбинираните дејства на овие супстанции со различни механизми на акција се веројатно одговорни за антихипертоничното и антиартериосклеротичното дејство на зелените органи од маслинката. Освен тоа, олеуропеинот и хидрокситирозолот покажуваат добро антиоксидативно, антимикробно и инсектицидно дејство.

Маслинката е симбол на плодноста, свето дрво на божицата на мудроста, трудот и праведната војна, Атина. Според легендата, Атина и Посејдон се натпреварувале кој ќе ја

дува Атика, а условот на боговите за натпреварот бил тој што ќе создаде најкорисен предмет за населението на Атика. Посејдон, удирајќи со трозабец на карпа, создал извор со вода и им ја подарил на жителите на Атика, а Атина, удирајќи со копје по земја, создала маслинка расфрлана со плодови и ги научила како да ја одгледуваат и да добијат маслинки и масло. Маслиновото дрво станало симбол на плодноста, чие оштетување или уништување се сметало за сериозно кривично дело и строго се казнувало. Во свадбените церемонии, невестата и младоженецот носеле венци од маслинови гранки. Венецот од маслинови гранчиња се сметал за највисока награда за жителите на Грција.

Постоел обред на сечење маслинови гранчиња за олимписки венц, а потоа свештениците ги земале и принесувале жртви на олтарот. Неопходно било русокосо момче во бела облека да се качи на дива маслинка и со златен нож да сече гранки за венци. Обичајот барал исечените гранки да ги прифатат родителите на момчето. Од овие гранки и бели волнени ленти се плетеле венци за олимпионистите (победниците на игрите). На Олимписките игри на чело на свечената поворка се носеле венци од маслинови гранчиња, а подоцна им биле врачувани на победниците. Познато е дека на победниците на натпреварите им биле доделувани и амфори со маслиново масло. Оттука потекнува традицијата на наградувањето на победниците со пехар. Божицата Пакс (персонификација за светот) била прикажувана со маслиново гранче во раката, рогови, класови од пченица и стап испреплетен со две змии. Во раното христијанство, венците од маслинови гранки биле симбол на мачеништво. Библискиот гулаб испратен од Ное се вратил со лист од маслинка, знак дека водите од потопот почнале да се повлекуваат. Маслинката во христијанската религија е симбол на побожност. Во Грција и Сирија постоел обичај за време на бербата на маслинките да се оставаат маслинки за сиромашните на самите врвови на дрвјата.

Olea europaea

МАСЛИНКА

Маслинката е најстарото и најпознатото културно растение на Медитеранот. Одгледувањето на маслинки било познато долго време пред првото спомнување на Хомер во Грција и од островите во Егејското Море, како и на Далечниот Исток, Мала Азија и Северна Африка. Се претпоставува дека татковината е Медитеранот (источниот дел на Медитеранот). Во Западна Европа го рашириле Феникијците, Черкезите и Римјаните.

Родовиот назив *olea*, ае *f* е изведен од грчки, од името на маслиновото дрво (*elaia*) 'ελαία, етимологијата е нејасна (Светличная 2003: 160–161).

Вториот назив *europeus*, а, им укажува на ареалот, го означува местото на растење на растението.

Народниот назив за *Olea europaea* во словенските јазици се среќава како, мак. *маслинка*, *маслина*, рус. *маслина*, *олива*; укр. *маслі́на*, *оли́ва* словен. *oljka* итн., изведен од стсл. *масло*, алудирајќи на маслиновиот плод од маслиновото дрво од чии плодови се добива (маслиново) масло (Выгодский 2021). Лат. *olea* (*olivia* 'дива маслинка') и *oleum*

(маслиново масло и масло во најширока смисла на зборот) се поврзуваат со прагер. *elaivon*. Називот за дрвото е формиран секундарно врз основа на името на плодот (олива) и маслото (односно маслиново масло од плодовите – маслинки). Од етимолошка гледна точка е значајно затоа што е во врска со грчкиот назив за маслинка, а се наоѓа како таков во ерменскиот *ewl* ‘масло’ (Cott 2016: 70).

МАТОЧИНА

(*Melissa officinalis*)

Маточината е повеќегодишно ароматично, лековито и медоносно растение од фам. Lamiaceae. Стеблото е право, четириаголно и покриено со меки влакна. Листовите се јајцевидни, често шилести, на рабовите назабени и имаат мали мирисни жлезди. Цветовите се наоѓаат во пазувите на листовите на стеблото. Целото растение има пријатен мирис на лимон. Плодот е ситно зрнце со изглед на јајце. Маточината како самоник расте на голи суви места, или пак во шуми со средна височина. Мирисот ги привлекува пчелите, посебно матиците. Се одгледува како градинарска култура, а се среќава и во состав на некои заедници од природната вегетација.

Маточината содржи етерично масло со специфичен мирис, заради што се користи како зачин и мирудија и како лек за смирување. Се користи и во инфузија (*infusum foliorum Melissaе*) како аналгетик, за срце, како седатив итн.

Melissa officinalis

МАТОЧИНА, ПЧЕЛНИК

Називот на билката, постои и пред Лине, како *Melissa hortensis*, што доаѓа од среднолат. *melissa*. Латинските називи *Melissa officinalis* (*Melissa, ae, f*), *apiastrum* (< лат. *apis* ‘пчела’) и грч. μέλισσα ‘пчела’, сведочат за една од основните карактеристики на билката, а тоа е дека мирисот на маточината силно ги привлекува пчелите особено матиците, па со нив пчеларите може да ги вратат роевите пчели кои побегнале на некое дрво (Grlić 1990: 275) и затоа се култивира како лековито растение, а во Банат и други наши краишта се одгледува и како пасиште за пчели (Дервенџи 1977: 109). Пчелата одамна се поврзува со билката *Melissa officinalis* (Светличная 2003: 153; Vajs 2003: 170), бидејќи растението отсекогаш се сметало за вредно пчелно пасиште. Триењето на кошот со пчелинок, назив кој се употребува во Костурско и Воденско, а маточина во Скопско и Кичевско, има цел да создаде мирис со кој се привлекува пчелата. Племето Веди што живее на островот Цејлон и денеска при вадењето на медот од дивите пчели заносно пее.

Таа песна има профилатичен и апотропејски карактер. При пеењето се забележува ономатопејската редупликација *май̄-май̄*, која се изговара од страна на пчеларите, а на тој начин настанал називот. Метро-ритмичката структура е во тесна врска со бројот на повторувањата, односно со комбинациите што се прават од зборовите *май̄* (но, и *куй̄*, *Маро*) и сл. Според податоците од теренот, оваа мелодија настанала како резултат на имитирањето на *й̄снай̄а* што ја *й̄е* матицата неколку дена пред да се рои пчелата (Бицевски 1977: 150).

Лексемата *май̄очина*, стсл. матъца, матица ‘матица’ (оттука и *май̄ичњак*) ‘краницата на пчелите’, доаѓа од псл. *mati** ‘мајка’, поради тоа што е познато дека тоа растение ги привлекувало пчелите, а се верува и дека има способност да го смирува ројот и да ја задржува матицата во кошницата. Оттука доаѓа и врската на лексемите *май̄ица*, *мајка* и *й̄чела*.

Мотивот за именување изгледа разумен, но некои автори наведуваат и друг, а тоа е дека латинскиот назив произлегува од грч. назив за *май̄очина*, грч. *meliteia*, која е изведена од грч. *meli* (ген. *melitos*) ‘мед’ што може да потекнува од пријатниот мирис на видот со лимон (во тоа време Грците не одгледувале лимони, па споредбата била направена подоцна). Етеричното масло е присутно во листовите на маточината, што е одговорно за силниот мирис на лимон на растението.

Македонските називи се синонимни по семантика, како и останатите: *й̄челјак*, *й̄челник*, *й̄челок*, *улејница*, *чилок*, *хулај̄о*, *й̄челок*, *й̄челинак* (Мокров 1974: 13), *май̄очина*, *ро(ј)евец*, *й̄челник*, *й̄челнок*, *май̄орка* (Дервенци 1977: 109), *май̄ерка* (Дервенци 1990: 68), *май̄ичинка* (Лозановски 1998: 39), срп. *май̄ичњак*, хрв. *matičnjak*, *maternjak*, *pčeloperka*, *rojevac*, *medenka*, словен. *melisa*, рус. *май̄очник*, укр. *мелі́са*, грч. *melisophilos*, *melifilon*, лат. *apiastrum*, *citraria*, фран. *Mélisse*, гер. *Melisse*.

МОЛИКА

(*Pinus peuce*)

Моликата е зимзелен, иглолисен и смолест четинар. Кората кај повеќето видови е дебела и лушпеста, а некои имаат тенка кора што се одвојува на парченца. Гранките се наизменични, но густо распоредени, па затоа изгледаат како да се прстенесто распоредени.

Борот *молика* претставува балкански ендем и терциерен реликт. Географската дистрибуција на *Pinus peuce* Griseb на Балканот не е континуирана, ами во интервали од стотици километри во: Македонија, Србија (односно Косово), Црна Гора, Албанија, Бугарија и Грција. Се спомнува во античките дела на: Плиниј, Овидиј итн. Називот на борот се разликува не само од земја до земја, туку и во една иста земја. Со народните називи на *Pinus peuce* се занимавале ботаничари (Панчиќ, Кошанин, Фукарек, Маркграф, особено Балдачи), дендролози (Димитров, Милер, Петровиќ, Плавшиќ и Митруши), филолози (Скок, Ѓериќ, Селишчев, Андреа Мједа, Нопша, Валентини, Харапи, Лако, Газукли, особено Јокл, Орел, Лома, Домосилецкаја, Аргировски, Киш). Со исклучок на Јокл и Балдачи, сите останати се занимавале со народните називи на одредена земја или регион. Во врска со називите на *Pinus peuce* на целиот Балкан треба да се напомене дека постојат бројни несогласувања, недоследности и забуни во однос на народните називи кои се неограничени.

Одреден број претставници од старата планинска терциерна флора успеале да се зачуваат во посебни рефугијални подрачја, во планинскиот појас или да мигрираат во пониските делови каде што климатските прилики биле поповолни за нивен опстанок и егзистенција. Таков е случајот со терциерните реликти кои свое засолниште нашле на повисоките региони на планините, како што се *моликаџа* (*Pinus peuce* – Пелистер, Нице, Јабланица), *муникаџа* (*Pinus heldreichii* subsp. *Leucodermis* – Шар Планина, Галичица, Нице) и др (Матевски 2013: 130).

Моликата во Македонија е распространета на Баба Планина со врвот Пелистер, Шар Планина, Кораб, Нице, Кожув Планина, Галичица, Јабланица. Првите податоци за

моликата ги добиваме од Август Гризебах, првиот систематски истражувач на флората на Пелистер, но и во Македонија. На своето патување и истражување на флората на Балканскиот Полуостров во 1839 година, при посета на тогашната покраина Румелија (Македонија) која ѝ припаѓала на Отоманската Империја (од 29 јуни до 8 јули, истата година), ја посетил и Битола. На 2 јули 1839 година, Гризебах, придружуван од 11 турски војници и Николаки Стерју од село Магарево, го посетил Пелистер каде што го хербаризирал петоигличестиот бор, на кој му го дал научното име *Pinus peuce*, нов вид за науката, објавен во 1844 година како *species nova*. Долги години по откривањето на моликата на Пелистер во Македонија (1839) објавени се податоци за нови наоѓалишта во Црна Гора, околу изворот и горниот слив на реките Лима и Ибра (Pančić 1871).

Во сите делови од ова дрво има лековити својства. Добрата страна на моликата е што ја има во текот на целата година, а најефективен е кога неговите лековити делови се собираат во текот на пролетта. Боровите иглички, младите ластари, младите шишарки, смолата и боровата кора имаат лековито дејство. Игличките се користат свежи, бидејќи со нивното сушење се губи витаминот Ц, со кој изобилува овој четинар. Некои видови имаат големи семки наречени *борови семки*, кои се одгледуваат и продаваат како храна. Тие се главна состојка за италијанското маќало наречено песто. Меката, влажна внатрешна кора што е залепена за дрвенестата надворешна кора се јаде и е богата со витамините А и Ц. Може да се јаде сирова, исечена на парчиња, или пак исушена и сомелена во брашно за печење, згуснување јадења, запршки итн.

Боровиот сируп кој се прави од свежи цветови од бел бор се најдобар чистач на белите дробови. Боровиот сируп е ефикасен лек за лекување на белодробни заболувања, делува силно, противвоспалително и ја олеснува и смирува продуктивната кашлица, а помага и за искашлување и исфрлање на шлајмови. Се користи кај болни од хроничен бронхит, кај пациенти од бронхијална астма. Помага и за лекување на ревматски заболувања, за заболувања на дишните патишта, а помага и на пушачите за прочистување на белите дробови, а служи и за зајакнување на имунитетот. Состојбата на недоволно производство на тироидни хормони се нарекува хипотироидизам (хронично автоимунно воспаление на тироидната жлезда). Хербалниот лек од млади борови се препорачува за оваа состојба.

Боровите шишарки имаат лековити својства кои се користат додека се млади, со големина од три до пет сантиметри, бидејќи со нивното понатамошно созревање се губат

истите. Младите зелени шишарки прелиени со вода се варат, а смесата се користи за зајакнување на имунитетот поради каква било форма на настинка, грип и респираторни заболувања.

Според грчкиот мит, на Пан, богот на шумите и пасиштата, му се допаднала нимфата Патис, кога таа застанала да го слуша на флејта. Бореас се налутил на нимфата, која била маѓепсана од играта на Пан, и фрлил северен ветар на неговата сакана, која завршила во бездна. Боговите на Олимп се сожалиле на нимфата и ја претвориле во бор, кој му го посветиле на Пан. Пан најчесто е прикажуван со венец од борови гранки на главата. Според легендата, солзите на сестрите Фејтон, кои ја оплакувале смртта на својот брат, биле од килибар. Боговите ги претвориле во борови дрвја, а дрвјата *џлачејки* испуштале солзи од килибар. Килибарот бил многу ценет во Грција и се сметал за свет соларен камен, кој бил донесен од брегот на далечниот Балтик. Обичајот за украсување смрека и бор за Нова година, дојден кон крајот на 17 век, потекнува од Германија, каде што долго време се поврзувал со култот на дрвото, олицетворувајќи го *духои* на шумата.

Борот е свето дрво кај Словените, а кај Србите се среќава фразата: *бора ми*, и *борме*, место *боџа ми* и *боџме*, со цел да не се спомнува името божјо залудно. Но, можеби зад ова стои стара клетва поврзана со борот, која е во врска со клетвите и на друго магиско дрво, глогот (*Craegus sanguine*), сп. *џлоџа ми*.

Pinus peuce

МОЛИКА

Родовиот назив, лат. *pinus* и видовиот назив, грч. *peuce*, имаат исто значење ‘бор’. За латинскиот назив *pinus* етимологијата е нејасна, но дадени се неколку можни етимологии, за кои се пишувало многу. Латинскиот назив *pinus* ‘бор’, означува разни видови четинари богати со смола. Поради своето богатство со смола на лат. *pinus* се додава и смрека (Genaust 1996: 487–488). Според едно толкување, доаѓа од келт. *pin* ‘карпа, планина’ затоа што расте таму (Светличная 2003: 180). Се поврзува исто така со основата на грч. *πίναξ*, *-ακος* ‘дрвена штица’, со ист корен како и грч. *πίτυς*, *-υος* ‘борово дрво’, алб. *pishë*, што може да се разгледа и како неиндоевропски назив за дрво. Лат. *-in-*, може да се разгледува како консонантски кластер односно како **pit-sno-* или **pik-sno-* односно ова може да се поврзе со *pix* ‘темна смола’, што е логично од семантичка гледна точка затоа што боровите се карактеристични по нивната смола (Vaas 2008: 467). Во

етимолошкиот речник на Батисти и Алеси се споменува лат. *resina* ‘смола’. Оттука и дериватите од смола⁴⁰, иако треба да се напомене дека грчкиот и мак. назив *ѝиса* што се однесува на смесата има смолни карактеристики, но не и смола. Ие. **pik-* ‘смола’ слично е на **pit-* ‘бор, ела’, стинд. *pitū-daru* ‘вид дрво’, грч. *pitys* ‘оморика, ела, бор’, ром. *păcură* (во романскиот има значење на пекол). Па се добива впечаток дека се работи за истиот корен со суфикс *-k-* и *-t-* **rei-/pi-* ‘мастен’, поради смолата, алудирајќи на сокот од смолата (Genaust 1996: 488, Gluhak 1993: 464) или пак дека доаѓа од *s(pit)-*, *s(pik)-* ‘шилест’, алудирајќи на игличките на борот (Genaust 1996: 488). Постои мислење дека станува збор за предгрчки назив (Beekes 2010: 1198–1199). Грч. *πίτυς* наликува на лат. *pīnus* ‘бор’ и двете со нејасна основа (Leschber 2012: 121). Оваа лексема се споредува со праие. **pit(u)* ‘некоја форма на четинар’, лат. *pīnus*, грч. *pitus*, санск. *pītu* (Mallory, Adams 2006: 157, 159, алб. *pishë*).

Кошанин (1925) и Петровиќ (1934) го даваат словенскиот назив *бор* за *Pinus* реусе во областа Пелистер, а вториот го дава и ароманскиот назив *čīn (kin)*, двата збора означуваат *бор*. Називот *бор* е општо-, пра- и старословенски (**borъ*), кој има германски и келтски паралели. Потекнува од ие. **bher-* со првобитно значење ‘бор’, а се добиени и други значења (Skok I: 188; БЕР I: 67; Киш 1996: 50). Дериватот *боринка f*, е хип. ‘нагалено за бор’. Смолестото дрво од бор што служи за осветлување или за потпалување оган е *борина*, *боринка* или *боринче* (сп. *си ѓо бара со боринче ќе си ѓо најде со оѓинче* ‘прави нешто неразумно или ризично создавајќи си непријатности). Во лексемата *боринка* е регистриран деминутивниот суфикс *-инка*, поврзан со крајните југоисточни говори⁴¹ (Пеев 2020: 19–20).

Латинскиот назив на видот најверојатно доаѓа од влашкиот збор *revse* (певце), што значи *бор* (Ацевски 2009: 140). Според раскажувањата на месното население од село Маловиште (Битолско), при посетата на Август Гризебах⁴² (1839) на Пелистер, му било

⁴⁰ *bitūmen*, *-minis* ‘катран, асфалт’ (од праие. **gwet-u-* ‘катран, смола’, стирс. *be(i)the*, средновелшки *bedw* ‘бреза’, бретон. *bezuen* ‘бреза’, пракелт. **g^wetuia-* заемка од брит., санск. *jātu* ‘гума’, ствгер. *cuti* ‘глутен’, нвгер. *kiit*, *kiitt* ‘кит, мастика’, прагер. **k^wedu-* ‘смола’, < **g^wēt-*. Лат. **betu-* ‘смола’ од *betulla* ‘бреза’, според Плиниј, катранот се екстрахирал од брезите во Галија, а таа практика била позната и за некои народи во Италија.

⁴¹ јелху л’у мари Илену/ мари јелха ли си гледала/ та си ми толко нарасла/ тенка, висока боринка?/ - Нарасл си с м нарасл / ут таткуу си гледани/ ут мајчину си бизјане/ ут сестрину си д ржјене/ ут братуу си л’улене.

⁴² Ботаничарот Август Гризебах (Henrich August Rudolf Grisebach, 1814 – 1879) универзитетски професор по ботаника и растителна географија на Универзитетот во Гетинген, Германија и директор на Ботаничката

одговорено дека она што го гледа е *реусе* односно бор, по што на научниот родов назив тој го додал називот *реусе*. Познато е дека во хеленскиот период дифтонизите се монофтонгизирале, па во 3 в. пр. н. е., дифтонзите *ευ*, *αυ* преминале во групите *ευ*, *αυ* односно *ef*, *af* (грч. *πεύκη* > лат. *реусе* > мак. *йевце*, *йефце*). Во грчкиот *πεύκη* (пекки) е ‘ела, бор’, стгрч. *πεύκη*, нгрч. *пеџко* ‘бор’ (Аргировски 1998: 213), а во библиските текстови од македонска редакција на црковнословенскиот јазик со приспособување на *v/v* и *κ/џ*, што укажува на едначење по звучност, имаме певгъ (Аргировски 2004: 264),

Месното население во Мариовско овој бор го нарекло *елов бор* затоа што по надворешните карактеристики на кората многу наликувал на елата. На официјалната страница на *НП Пелистер* се наведува дека ботаничарот Јован Цвијик во 1871 г. го дал името *молика*, кое сега е најчесто во употреба (park-pelister.com).

Откривањето и именувањето на четинарите е ботаничка практика: *молика* (Август Гризебах, 1839), *оморика* (Јосиф Панчић⁴³ 1871, кај Ђурица, 2017: 86) итн. Називот *молика* е потврден кај Ровински (1888), Балдачи (1890), Адамовиќ (1909), Кошанин (1925) кој го додал и *малика*, а Петровиќ го потврдил во 1934 г. Во Црна Гора, *Pinus реусе*, Фукарек го именува *mulika* или *muljika*, називи блиски до називот *tunika* (како што се нарекува *Pinus heldreichii*) како *молика*, што е погрешно затоа што ова предизвикало недоразбирање кај некои автори, како што е Рајзер, кој навел неточни локации на *Pinus реусе* во Црна Гора (Papaioannou 1970: 513).

Етимологијата на народните називи на *моликаџа* може да се разгледува во однос на повеќе својства (боја⁴⁴ итн).

градина во истиот град се смета за основач на растителната географија – фитогеографија. Ја истражувал флората на повеќе делови од Европа (Алпите, Пиринеите, Скандинавија, Карпатите и особено на Балканскиот Полуостров), Мала Азија, Карипското флористичко подрачје итн.

⁴³ Панчиќ прв го наведува зборот *молика* *Pinus реусе* како заеднички назив во 1871 г., но не за Албанија, туку за југоисточна Црна Гора, која се граничи со североисточна Албанија, каде живее словенското племе Васојевиќи.

⁴⁴ Во градот Гусиње, југоисточна Црна Гора, според Петровиќ се нарекува *белибор*, односно *белбор*. Според Кошанин, *Pinus реусе* во селото Севце, Шар Планина се нарекува исто *белибор*, т. е. *белбор*, за разлика од *Pinus heldreichii*, кој е *црнибор* односно *црнбор*. Според истиот автор, името *белибор* го добила *Pinus реусе* поради белата кора на младите дрвја. Меѓутоа, веројатно ова име се однесува на посветлата боја на круната, за разлика од потемната на *Pinus holdeichii* која се јавува на планината Ошљак на северниот дел на Шар Планина, додека *Pinus silvestris*, во Македонија, Србија, Црна Гора итн. Вообичаено се нарекува *белибор*, според Кошанин, а ретко според Рудски (1929–1936). Кората на младите дрвја на двата бора е слична бела и мазна, а на *Pinus heldreichii* е малку побела, па веројатно оттука и името *Pinus leucodermis*. Покрај називот

За *Pinus peuce* ги среќаваме називите: мак. *молика, бор, ела бор* (Ем 1967), срп. *molika*, диј. *molika*, хрв. *молика* (Pančić 1871), буг. *бяла мур*⁴⁵ (Стојанов 1921), моликата во Бугарија е откриена од Јанка на Пирин Планина (1872), алб. *arneni* (Markgraf, Mitrushi 1955), но и: *arnvarne, arnen, ardheni, arrie, artisti* и *bardhe, mlike, molikë, merlike, mekish, rrobuli*, а најраспространет назив кај Тоските е *arneni*⁴⁶ (Mitrushi 1955: 45). Според Јокл, како што наведува Балдачи, народниот алб. назив *molik-ë* (ж.р.) првпат се споменува во лексиконот на Башкими (1908: 272) со објаснување ‘видови дрвја’. Потоа, имаме чеш. *Borovice rumelska*, рус. *сосна румелиская*, ром. *tolid*, анг. *Macedonian Pine*, гер. *Rumleische Weymouthskiefer (Rumelische Strobe)*, ром. *Pin grecese*, фран. *Pin des Balcons*, итал. *Pinodi Macedonia*.

Заради описите за видовите во Румелија, во руската, чешката и германската литература борот *Pinus peuce* е познат како *румелиски бор*, додека пак, англиското и италијанското име му е *македонски бор*. Месното население во Мариово (на границата Македонија – Грција), во селото Градешница и во селото Мајдан (Алшар), *Pinus peuce* го нарекува *елов-бор* т. е. елки затоа што се слични на боровите. Од истиот крај (Градешница), шумарите го користат *чамов-бор*, т. е. борови слични на ела, еловиден бор односно *бор*. Овие називи се однесуваат на *Pinus peuce* присутен на планините Нице и Кожуф, сп. мак. *чам*, тур. *çam*, алб. *tsam, kaladhani* итн. (со турско потекло *чам* < *çam* за *Abies alba* и *Picea excelsa*). Смолата што се добива од чамовите дрвја скоро редовно се нарекува *чамсџаказ* < *çamsakizi* (Јашар-Настева 2001: 45–46).

белибор, *Pinus peuce* се нарекува и *мекишбор mekiš-bor*, т. е. наречен *мекбор* поради мекото дрво, како што забележува Кошанин.

⁴⁵ Според Димитров, името *мура* за *Pinus peuce* може да се најде во бугарската библиографија до 1913 година, бидејќи *Pinus heldreichii* не бил застапен во рамките на тогашните национални граници на Бугарија. По Балканските војни, бугарската национална територија ги вклучува и Пирин Планина и Али Ботуш, каде што се јавуваат и двата вида борови, каде *Pinus peuce* е наречен *бјаламура*, т. е. *беламура* за да се разликува од *Pinus heldreichii* од Пирин Планина која се нарекува *чернамура*. Очигледно називите *бјаламура* и *чернамура* се библиографски називи. Грчките номадски овчари (Каракачани), кои со векови ги искористувале високите области на планините, Балкан Планина, Кила Планина, Витоша, Пирин Планина, Родопи итн. за пасење добиток, а кои се населиле во Грција, за *Pinus peuce* и *Pinus heldreichii* го користат називот *robolia*.

⁴⁶ Причината за најголемата географска распространетост на називите во Албанија, од сите балкански земји, е затоа што ботаничарите по утврдувањето на видот на дрвото, од кое потекнува заедничкиот назив без да размислат дали овој назив се однесува и на други видови четинари, називот бил додаван и понатаму и на други видови. Филолозите пак, ги интересирало само лингвистичката класификација на зборот. Несогласувањата се однесувале односно се резултат и на полиетничноста на балканските земји.

Во Бугарија, во близина на градот Габрово (најсеверната точка од неговото распространување, под врвот Вежен), *Pinus* *reuce* се нарекува *morika*, додека во градот Тетевен северозападно од Вежен се нарекува *мура*. Во реонот на градот Самоков, на планината Рила, каде што се јавува *Pinus* *reuce*, се нарекува и *мура*, додека во Констенец, на 30 километри североисточно на истите планини, се нарекува *молика*. *Pinus* *reuce* веројатно не им бил добро познат на Грците во античко време поради неговата ретка појава. Теофраст ги наведува грчките борови *Pinus nigra*, *Pinus halepensis*, *Pinus brutia* и *Pinus pinea* и укажува на тоа дека во Македонија има уште еден вид бор кој дава семе што веројатно се однесува на *Pinus* *reuce* или *Pinus heldreichii*, бидејќи семето на двата вида паѓа рано, веднаш по созревањето т.е. во септември за *Pinus* *reuce* и од крајот на септември до 20 октомври за *Pinus heldreichii*⁴⁷.

Првото толкување за потеклото е дека називот *молика* (Васојевиќи – Црна Гора и *Малисор* – Албанија) има илирско потекло (Baldaciu 1941). Називите *молика*, *муника* и *оморика* имаат илиро-тракиско потекло, каде алтернацијата *r/l/n* е супстрат (Skok 2: 451). Според Скок и Ѓериќ, буг. *морика* е идентична на срп. *оморика*, кои се водат како несловенски и доаѓаат од грч. *μυριακη*, лат. *myrice*. БЕР се придружува на Скок во претпоставката за веројатно супстратното потекло на моликата како и за омориката, а истата теза за супстратната лексика од илирско-дакиско-тракиско потекло наоѓаме во ром. *molid*, *molika* (Boerescu 2015). На оваа тема пишуvalа и Домоцилецкаја (2017). Од друга страна постои теза каде „la molika“ е во врска со *omara*, *omora*, *omorika* со *omar*, *omor*, *omór*; *Berberis vulgaris*, класифицирани под *moriti* (Vaillant 1950–1977 4: 196). Според Лома (2004: 97; 2017: 300), се објаснуваат на следниов начин. Четинарите, *муника*⁴⁸ ‘*Pinus*

⁴⁷ Потоа, конусите повторно се затвораат поради влагата и остануваат затворени и празни во есен, зима и пролет, за разлика од конусите на *Pinus nigra* и *Pinus silvestris*, чии конуси се затвораат и се полнат цело време додека семките се ослободуваат во *Pinus nigra* на крајот на февруари–март а кај *Pinus silvestris* на крајот на април–мај. Денес, номадските овчари на планините во Македонија, Каракачаните, во областа на планината Нице го нарекуваат *ρόμπονλο* (робуло). *Pinus heldreichii*, кој е пораспространет во Грција меѓу другите го има и називот *робуло*. Во некои погранични планини на падините на планината Ворас го има словенското име *џујски бор* што значи *џиџански бор* и *злајни бор* односно *злајен бор* (сп. Србија Златибор), во истите села *Pinus silvestris* *бели бор* (*бел бор*) и *Pinus nigra* *црни бор* (*црн бор*) се одгледуваат. Во некои села на Помаците на јужните Родопи на грчко-бугарската граница, *Pinus* *reuce* најчесто се нарекува *борика*, односно бор или *черен бор* ‘црн бор’, додека *Pinus silvestris* се нарекува *бели бор*. Таму нема друг вид бор.

⁴⁸ Босанската борова *munika*, *munjika* која расте на високи и карпести места е изложена на громови, се поврзува со срп. *munja* < заеднички словенски веројатно **tnja*. Покрај *муника*, се јавува и формата *муњика*, која формално е објаснета како дериват со наставка *-ика* од српското *munja* ‘секавица, гром’. Семантички, ова звучи како веродостојно објаснување бидејќи се верува дека овој вид бор ги привлекува молњите (Loma 2004: 98).

коренот **moliku*, -ѝкве, односно поверојатно е дека се заснова на слов. *mo(d)litva* ‘молитва’, што може да значи и *zaj̃is*, свето дрво на село, обично даб, под кое се читаат молитви за време на молењето. Бидејќи дабот бил посветен на богот на громот во претхристијанско време, веројатно ова е и типот на бор кој често бил подложен од удари на гром, кои се доведени во култно-митолошки контекст (Loma 2004: 99; 2017: 300). Дабот е светото дрво на Словените, посветен на богот Перун, главниот бог на Словените, богот на громот, создателот на молњата. Иако се знае дека дабот е култното дрво на Словените, кое во овој случај според Лома е заменето со бор (сепак и борот може да врши таква култна функција), сепак се поставува прашањето, во шума каде што постои даб и бор (а, најчесто е така), зошто народот би избрал бор, наместо неговото култно, свето дрво даб?

Според несловенските интерпретации, станува збор за наследена лексика од албанскиот вокабулар, *mëllenjë* ‘црна птица’, *molikë* (Jokl 1923: 196; Orel 1998: 272), иако албанската етимологија до денес е контроверзна. Варијантата со *l* постои и во албанскиот *molikë* и во романскиот *molid* (сп. *molidf*, *moliv*, *molitf*, *molif*), второто обично е изведено од првото. Во новиот етимолошки речник на албанскиот јазик, Орел предложил нова словенска деривација, која води кон општословенското **moldika* со значење ‘младо дрво, кое никнува, пука’. Од семантичка и ботаничка гледна точка овој предлог е прилично неубедлив, како и објаснувањето на Јокл како *црно дрво*. Сепак, словенското потекло на албанскиот, како и романскиот фитоним сè уште остануваат веројатни, само поради наставката. Селишчев (1931: 198) албанскиот назив го смета за словенизам. Албанците од север со називот „*molike f*“ го именуваат дрвото *Pinus peuce*. Називот бил даден, и не се зело предвид дека се однесува и на други четинари⁵¹. Одамна постои колебањето за албанското потекло на називот (дури и D'Andrea Mjedja, истражувач на албанскиот јазик и албанските називи на растенијата, не бил сигурен дали зборот *molikë*, кој е присутен во дијалектот Малисор од памтивек, е со албанско потекло и, дали Албанците го презеле од Словените). Сепак, тој го остава словенскиот збор необјаснет, а неговото расудување, како што споменавме се чини дека се заснова само на неговата наставка типична за јужнословенските називи на растенијата, пр. алб. *borigë/ borikë* ‘вид бор’ <

⁵¹ Ботаничарот истражувач Харапи, наведува дека планинските жители на Малесија и Махе го користат името *molike* кое се однесува на *Pinus nigra* var. *Austriaca*. Лако, (директор на корчанската библиотека), во 1937 година укажува дека зборовите *mollizë* и *mellejzë* и слични зборови значат еден вид *Carpinus*, кој во областа Корча се нарекува *shkozë*. Газули потврдува дека зборовите *mollizë*, *mellejzë* и слични дијалектни форми како *mëdhezë*, *mëdheche*, *melleze* во Корча се однесуваат на *Carpinus betulus*.

јужнословенски *borika* мак. ‘бор’, срп. ‘бор’, буг. ‘ела’ или пак, алб. *molikë* изведено од срп. *оморика*, а вториот назив – сосема неуверливо – од тур. *orman* ‘шума’ (Šaur 1979: 119; БЕР 4: 243).

Изведувачето на моликата од *molъ* ‘молец’ (Seliščev 1931: 240) се коси со основната ботаничка карактеристика на овој вид бор затоа што моликата е високоотпорно, многу здраво дрво. Доказ за тоа е што ова дрво служи за вкрстување при што се добиваат отпорни хибридни фиданки (Ничота *et al.* 1970: 183), а несоодветно е и од семантичка и морфолошка гледна точка, бидејќи *-ълъ* од *molъ* не е потврдено (Loma 2004: 99).

Називот *молика* е словенски (Киш 2010: 31), и доаѓа од смола. Моликата е назив изведен од *смола* односно од (с)молика → префикс *с* (консонантот *s*, познат уште и како *s-mobile* односно подвижно *с*), корен *мол-*, и наставка *-ика*. Лексемата доаѓа од *смола*, од црклов. *смола*, лат. ‘*rix*’ (16 век), *смоларење* итн.

Мак. *смола*, буг. *смола* срп. хрв. *smōla*, словен. *smola*, рус. *смолá*, чеш. *smůla*, *smola*. Праслов. **smola*, *smolъ* е од ие. корен **(s)mel-* ‘полека гори, тлее’, литв. *smelà* ‘смола’, *smilkti*, сед. *smilkstù* ‘тлее, кади’, летв. *smēls* ‘*смолнаѝа шума*’, староанг. *smolder* ‘чад’, англ. *smell* ‘мириса, смрди’, гер. *smelen*, староирс. *smál*, *smól*, *smíal* ‘оган, жар, пепел’ (Snoj и Bezlaž III, 273; Gluhak 1993: 566).

Општословенското и прасловенското **smola* ‘катран, несреќа, неуспех, пекол’ (сп. Derksen 2008: 426), тур. *katran* ‘смола; катран’, го позајмиле Албанците односно го презеле од словененското *smóllë* ‘смола’. Станува збор за испуштање на иницијалното *с* во *молика*. Согласката *с* во индоевропските корени во иницијална позиција пред консонант може да биде само факултативен глас. А фамилијата од зборови што потекнува од корени со и без иницијално *s-* е иста (Томовски 1974: 243).

Албанските називи *artin* (*bardhë*), *ardhë*, *arnen*, *arne*, *arn* за *Pinus peuce* (како и *arti*, *artin*, *artir* за *Pinus heldreichii*), укажуваат на дрво богато со смола.

Во македонската антропономастика имаме: *Смол*, *Смолан*, *Смоле*, *Смоло*, *Смолче*⁵². Овие лични имиња, по потекло се поврзуваат со смола, така на пример, Смол како

⁵² Соодветни лични имиња се засведочени и во антропонимскиот фонд на другите словенски јазици, сп. рус. Смолла, Смолка, Смоля, Смолько, срп. Смол, Смолан, Смолко, Смољац, чеш. Smol, Smolik, Smola, Smolek, што се наоѓаат во топонимите Smolin, Smolina, Smolkov.

двочлено име, може да биде составено од префиксот *c-* од стсл. съ *co* и од морфемата *-мол* која потекнува од стсл. глагол молити < прасл. **modliti* ‘моли’. Морфемата *c-*, се содржи во составот на сложените имиња: чеш. *Sbor, Sl'ub, Smil, Smysl*, пол. *Smil, Smysł, Smysław*, а морфемата *-мол*, главно, се јавува како прва компонента во составот на сложени антропониими, како што се, на пример: буг. *Молибор*, рус. *Молмора*, чеш. *Modliboh* (Станковска 2009: 180). Мак. *смола* ‘леплива материја со боја од жолта до црна или безбојна од кората на некои дрвја што излегува посебно од кората на боровите’, *смолар* ‘човек што собира смола’ што *смолари*, глаг. *смоли* ‘мачка со смола’. Во македонскиот јазик од смола има повеќе изведенки (ТРМЈ V: 461).

Според Махек, првобитното значење на смола ‘*živice*’ е од изгорени дрва (во смолни печки) за разлика од простата смола наречена сурова *смола*, која го истиснала називот *pik-s* (лат. *pīx*, грч. *πίσσα*, алб. *pishë*) словенски, односно прасл. **рькѣ*> пекол. Во словачкиот јазик *смола* има и друго значење (сп. слов. *živica*, рус. *živica* укр. *жууџа* ‘мека смола’, чеш. *živice* ‘битумен’, пол. *żywica* ‘смола’) ‘неуспех, малер’. Со такво значење се среќава и во српскиот и хрватскиот јазик (Skok 294).

Дрвото моликата е доста смолесто. Смолните канали на моликата се пошироки и од смолните канали на белиот бор. Според продуктивноста на смолата, моликата го зазема второто место меѓу четинарите на Балканскиот Полуостров по алепскиот бор (Калинков 1970: 445). Од дамнешни времиња, нашето месно население ја користи за лекување градни, кожни, стомачни заболувања, отворени рани, лек против хемориди, дизентерија итн. Таа се користи за производство на боја, сапун, лепило или терпентин (тврдата смола се користи за боја и цемент, а меката за производство на лекови и темјан). Борот *Pinus peuce* во Грција, област Ворас (Нице), е единствениот бор од кој се екстрахирала смолата за медицински цели. За истата цел на Пинд се користел и борот *Pinus heldreichii*. А друг таков бор, на таа надморска височина, не е резистентен. Од балканските називи се воочува дека моликата била позната на оваа територија од многу одамна. Впрочем, многу често се случува во називите на лековитите растенија називот да не се поврзува со формата, ами со лековитите својства на растението, како и со нивното влијание врз луѓето. Отривањето на семантичкиот модел на овие називи може да го даде клучот за етимолошко решение (Меркулова 1965: 76). Смолата од моликата може да најде примена во некои специјални области, како во медицината, каде што не може да биде употребена смолата на белиот и црниот бор. Поради својата висока запаливост се користела за производство на сигнални

огнови. Некои студии покажале дека смолата на моликата по својата прозрачност и другите својства се доближува до канадскиот балсам, поради кое таа може успешно да го замени тој увозен производ во хистолошката техника (Коев 1970: 456). Во Египет, смолата од борот се користела за балсамирање. Во Русија се цвакала (како мастика) за зајакнување на непцата, при забоболка, а настинките се лечеле со облоги од игли на пареа. Кај Чајкановиќ смолата е *мелем за сваку рану* (Чајкановиќ, 32).

Во некои називи на растенија, дрвја, нивни делови, плодови, производи итн., во различни индоевропски јазици може да се идентификува префиксот **sm-* / **som-*, а некаде го нема (Blazek 2001: 54; Blazek 2002: 203; Blazek 2003: 5). Бикс (Beekes 1969: 23–28), претпочита да го изведе грчкото протетичко *ᾱ* со дисимилација од **sm-*, санск. *sa-*, повеќе отколку со назалното **n*, што е природно и потврдено во лексеми со проверена, убедлива индоевропска етимологија. А оваа идеја може да се потврди со етимони со други апофонични степени од истиот корен, пр. *ᾰμαμηλίζ*, *ὀμομηλίζ* веројатно ‘дрво или грмушка со јастиви плодови’ или ‘мушмула’, каде што во последната компонента *μηλον* се идентификува како јаболко (Frisk I: 85). Во грч. имаме *σμίλαξ* ‘тиса’ (*Taxus baccata*) ‘четинар кој вирее во букова, елова и моликова шума’. Потоа *смрча* односно *смрека* (кои исто како и моликата се користат како лек против кашлица и бронхитис, лекува рани, делотворна е за кожата, а содржи танин, смола, етерично масло итн), грч. *sm-prkã*, ‘зимзелено дрво’, *sm-prkôs*, келт. *sm-(p)rikos* > праслов. **smrьkъ* или **smьrkъ*, мак. *смрека*, срп. *смрѐка* чеш. *smrk* итн. (Stalmaszczyk, Witczak 1995: 227–229). Називот на смреката *смрча* изведено е од праслов. **smerk-/smьrk-*. Па, **sm-porg-*, алб. *shpardh* ‘даб’ (Orel 1998: 427), *sm-kʷr̥na* > алб. *shkurre* f. ‘грмушка’ (Jokl 1963: 121). Некои словенски називи на растенија, кои најчесто се класифицираат како супстратни или со *s*-мобиле, може да се вклучат во оваа анализа, словен. *smled* ‘*Peucedanum oreosel*’, чеш. *sml̥di*, *-nik* ‘*Peucedanum*’, пол. *smlod* ‘*Peucedanum album* и *palustre*’, ‘*Polygonatum multiflorum*’, ‘*Daucus carota*’, укр. *smovd* ‘*Anthriscus silv.*, *Peucedanum*, *Thalictrum*’ (Machek 1954: 164) < праслов. **s(ь)mbld-* < **sm-/sm-m̥ldʰo-*. *S*-мобиле имаме и кај **mēlb*, **mēlb*, во балтичките и словенските форми **(s)mēl-i-*, кои се формално компактибилни со коренот **melH-*. А, скандинавските форми со *sm-* (швед. *smula* ‘парче’; нор. *smola* *qujal*. ‘прав’), можеби потекнуваат од коренот *melH-* (Derksen 2008: 311). Префиксот **sm-* / **sm-*, **som-* бил продуктивен за формирање називи на растенија, дрвја и нивните плодови, производи, а првата функција веројатно била колективна, отколку индивидуална, иако се употребува како за домородни, така и за

зајмени називи (Blazek 2003: 9). Друг пример е *смирна* ‘дрво чија мирисна смола се користела за миросување, балсамирање или како мелем за рани’ грч. *σμύρνα, σμύρνη* (Макаријоска 2016: 64).

Според Кошанин, називот *мура* веројатно потекнува од лат. *murra* и *murreus* односно од грч. *myrra* или *смирна*, гер. *Myrrhe*, што означува миризлив смолест сок од арапско дрво, вид багрем, кој се користел за балсамирање на мртвите. Се користел и како темјан, за арома на пијалаци, особено вино (Ernout, Meillet 1959: 423; Walde, Hoffman 1954). Грч. назив *mur* во Средниот век го имал истото значење како и гер. *Myrrhe* и коренот на овој назив се поврзува со феникиското *morah* (Du Kange 1958: 961). Според оваа етимологија *mur* (се поврзува со грч. *μύρκη*, лат. *reuce*) со значење смолест или миризлив бор, што се поврзува со грч. *μυτχοέλατο* односно миризлива ела за *Pinus heldreichii* поради големата содржина смола и мирисот, а факт е дека и смолата и игличките на *Pinus reuce* имаат исклучително пријатен мирис и што ова дрво произведува многу смола. Јужните називи на Балканот за *Pinus reuce* се поврзуваат со производство на смола, како мак. *молика*, алб. исто, но и *artin*, *arn* итн, грч. *ρητινή* (*ritini*).

За народниот назив на *Pinus reuce* на Пелистер, Балдачи пишува дека јасно е дека во рамките на неговото полиетничко распространување, кога овој четинар првпат бил откриен од науката на неговата класична локација, не можеше да има друг назив освен грчки, бидејќи во областа на Битола преовладува грчкиот јазик, како и други јазици (албански, словенски, аромански, турски), а преовладувале бидејќи во времето на Гризебах ориентацијата на Македонија била свртена кон Патријаршијата. Па затоа ботаничарот од Гетинген го применил истиот назив што го слушнал од локалното население на видот што го опишал. Називот *μύρκη* е грчки назив од „*Pech oder Harz*“ (гер. *Harz* ‘смола’). Факт е дека територијата на која е распространета моликата, односно овој вид бор, бележи богат топонимски материјал, кој се однесува на неговото својство да испушта смола, како од игличките, така и од кората на стеблото. А постои и Смолјани ‘словенско племе во Македонија’ (ТМРЈ V: 461). Особено плени фактот што на Балканот, онаму каде што е застапена моликата, постојат бројни топонимски називи. Впрочем, изворноста и автентичноста на фитонимите најсигурно се докажуваат и потврдуваат преку фитотопонимите, во кои називите на билките се лексички фиксирани и етногеографски убицирани. Таквите фитоними се јасни и не предизвикуваат сомнеж во поглед на автохтоноста, за што постојат бројни докази и потврди (*Fitonimi i zoonimi u toponimiji Crne*

Gore Pulević, Samardžić, 2003). Ареалите на фитонимите и фитотопонимите најчесто се преклопуваат и на егзактен начин го потврдуваат распространувањето како на билните видови, така и на нивните називи на одредено говорно подрачје. Оттука и причинско-последичната врска меѓу ономастиката и фитогеографијата и нераскинливата соработка на лингвистите, кои ги проучуваат етимолошките и морфолошките карактеристики на лексемите (фитоними) и ботаничарите, кои егзактно ги идентификуваат билките и нивното распространување (Pulević 2017: 27). На пример, во Македонија, моликата се среќава во село Смолево (раселено село, сместено на планината Баба, југозападно од Битола), а семантиката на називот на селото Смолени (назив за некои села во Охридско, Прилепско итн.) може да се искаже преку дефиницијата ‘луѓе кои живеат во месноста Смолја’⁵³, потоа Смолница село во Дебарско, но и Рогачево, Тетовско итн. Под врвот Дудица (2180 м), на планината Кожуф, источно од Ниџе, постои месноста Молиак, иако борот молика исчезнал, не постои повеќе (сепак се спомнува кај Radulović 1936: 375), сепак топонимијата е белег на овој вид ендем. Меѓутоа, локацијата и фактот дека на македонска почва постојат поединечни дрвја и мали стебла *Pinus peuce* ја прават голема веројатноста дека овој вид бор бил присутен и на локацијата Молиак, но сега е исчезнат (Papaioannou 1970: 517).

Во Бугарија, моликата е застапена на Смолян, кој се наоѓа на јужните падини на Родопските планини, односно моликата е застапена на територијата на Благоевград, Софија и Кустендил, како и во пазарциски, ловешки, пловдиски и старозагорски и *смолјански* округ (Илиев, Донов 1970: 267).

На несловенска територија, во Грција, како ороним се среќава словенското *Σμόλκα* во егејскиот дел на Македонија, образуван со словенскиот суфикс *-ika* што упатува на растение (што дава смола). Смолика *Σμόλκα*⁵⁴ (Северна Грција, венецот на моликата)⁵⁵, Смолја – село во околицата на Трикала (Грција), регистрирани од М. Фасмер со формите

⁵³Топонимот *Смолја е елиптично образување, добиено со супстантивизација на адјективот од некогашната атрибуциска синтагма *Смолја (Шума) кој е образуван со придавскиот суфикс -јъ во формата за женски род – ја (Станковска 2009: 157).

⁵⁴Едни од најпознатите грчки езера се наоѓаат токму во Епир, а се викаат Драколимни. Едното езеро е на планината Тимфи, а другото на Смоликас, и оддалечени се неколку километри едно од друго. Според локалното предание, два змеја непријатели некогаш живееле на планината. При нивните битки летале карпи и борови, пробивајќи ја Земјата и создавајќи волшебна природа каква што може да се види денес.

⁵⁵ планина во Пинд, Епир, највисоката планина од венецот Пинд, која ја дели Егејска Македонија на исток, од Северен Епир на запад, со надморска височина од 2 637 м Смолика е втората по висина планина во денешна Грција, по Олимп (сп. грч. *Σμόλκα*, *Смоликас*, влашки: *Smolcu*).

Σμόλη и Σμόλια. Од ботаничката лексика во *Речником* на Малецки (Małecki 1936) се регистрирани следниве словенски називи: *лисѣу*, *лоза*, *смола*, *сок*, итн.

Потоа, во Албанија, Голо Брдо, каде живеат Македонци муслимани, имаме Смолник или Смолница, алб. *Smollik*. Во Косово, е с. *Млике* (со редукција, се испуштило *о*, алб. *Mlikë*), кај Горанците (Македонци муслимани), кои живеат на Косово, планинско село на шарпланинскиот појас. Во случајот со фитонимите, онаму каде што виреат борови (без разлика на кој вид припаѓаат), има мноштво засведочени називи врзани за смола во словенските и несловенските земји. Би рекле, станува збор за индоевропски ареал. Покрај изведенките со бор, среќаваме и топонимија чија основна карактеристика на борот се врзува за смолата, како што наведивме претходно (во основа се наоѓа апелативот смола, секаде што има четинари, сп. мак. Смолари или Смоларе, а јужно од селото се наоѓа познатиот Смоларски водопад⁵⁶, Смола – село во Гевгелиско, Смолени, Смолло, Смоллојца, Смолејца, Смоленик, Смолевица, Смолица итн. (Станковска 2009: 157). Впрочем, основата смола е широко распространета во словенската топонимија (сп. мак. Смолево, бос. *Smoljana*, буг. Смолја, пол. *Smolany*, *Smolna*, *Smolnica*, словен. *Smolnik*, рус. Смоленск, укр. Смоляны итн.), односно апелативот смола ‘леплива супстанца што се цеди од кората на некои дрва, сок од дрво, смолесто дрво’, неговото значење би било ‘место каде што има смола, т. е. место каде што има иглолисна шума, борова шума’ (Заимов 1967: 170; Пјанка 1970: 89, 171; Станковска 2009: 179). Во основата на сите топоними кои ги споменавме, потеклото се доведува во врска со апелативот смола. Антропонимите Смол, Смола итн., може да се дефинираат исто така со боровата смола.

Треба да се спомене дека меѓу народот постои легенда според која името Пелистер се поврзува со пет + лисје односно пе(т)листер, а се однесува на моликата, борот е составен од пет иглички односно составен од пет листа. Во Битолскиот регион позната е елизијата на согласките, на пр. *шишо* – *шо*, *џлава* – *џла* итн. А познат е фактот дека токму на ова место, особено на врвот Пелистер, вирее најраспространетиот ендемичен вид во Македонија – моликата. Од поодамна е познато именувањето на фитонимите со нумерација, како за родовите, така и за видовите (лат. *bifora*, *dioica*, *millefolium*, *гволисник*, *йеџојрсџ*, *сџолисник*). Истата ситуација се среќава и со толкувањето на омориката, која

⁵⁶Да ги спомнеме и Смолјаните, јужнословенско племе населено околу 6–7 век по долината на реката Струма, а западно од Смолјаните биле населени Струмјаните. Прасловенска реконструкција на словенските племиња, прави Глухак (Gluhak, 1993: 559)*Beržane, *Bužane, *Slověne, *Smolěne итн.

како топоним се среќава на планината Нинаја, чиј највисок врв е Хомар (Србија), место каде што исто така вирее овој ендемичен вид (Loma 2017: 303).

Интерпретацијата на оронимот Пелистер, за кого постојат и неколку народни етимолошки интерпретации⁵⁷, се толкува со грч. περυστέρη ‘гулаб’ (Пјанка 1970: 287), може да се каже дека не е уверливо и прифатливо. Затоа што на планината Баба, со врвот Пелистер, нема гулаби на планината, не била сакрално место и не наликува, нема форма на гулаб. Негирањето на тезата за грчкиот назив за гулаб, и именувањето на Пелистер од лично име Гулаб⁵⁸, го среќаваме кај Конески (1991). Претходно ги занемарував ботаничките и народни интерпретации, но сега сум сè поцврсто уверена дека нивните интерпретации имаат јасна претстава.

Моликата, како балкански ендем, долго време се разгледуваше како назив со нејасна етимологија, која редовно се среќава во албанската фитонимија, а има словенска наставка. И покрај бројните интерпретации, во кои најчесто отсуствуваа поцврсти докази (топоними итн.), се покажа дека етимологијата на моликата произлегува од карактеристиката на овој вид бор да произведува смола. *Pinus peuce* им бил познат на народите на Балканот уште од античко време, а се разликувал од другите борови поради обилниот проток на смола што укажува и на неговата етимологија. Моликата, како

⁵⁷ Според Конески, некои народни етимологии може да ни служи како еден вид надгледно педагошко средство, што ќе не предупреди колку сме подложни на јазичната сугестија во текот и изборот на нашите мисловни слики: „Силуетата на Пелистер ја носам во своето сеќавање уште од детство. Но таа беше многу години за мене толку далечна и затоа толку спокојна и статична, што не ја раздвижуваше со ништо мојата фантазија. Подоцна, при се почестите посети на Битола, сликата стануваше се појасна, поблиска и порејална. Тогаш разбрав дека ова име на грчки значи *џулаб*. И од тој момент, наоѓајќи опора веќе во збор што го разбираам, почна процес на откривање на некои дотогаш од мене незабележани карактеристики на изгледот на планинскиот врв. Секој пат кога се возев кон Ѓавато, кревајќи го погледот нагоре кон планината, се повеќе се уверував дека линијата на Пелистер, со малата вдлабнатина меѓу двете благо означени вршки, навистина потсетува на спојот на две гулабови крилја. За мене стануваше така видлив мотивот на именувањето. Дека притоа не сум вршел никаква анализа на теренот, заснована врз објективани опсервации, ами само сум се потчинувал на една јазична сугестија, правејќи избор на подробностите за да ја оправдам неа, ми стана одеднаш јасно дури тогаш, кога научив дека и овде, како и во толку други случаи при вакви географски објекти, именувањето станало со лично име, па следствено единствено правило е *Пелисџер* да го преведиме во *Гулаб*, а не во *џулаб*. Но заедно со тоа станува дури смешно барањето облик на гулабови крилја на планинскиот врв“ (Конески 1993).

⁵⁸ На планината Пелистер, што е до Битола, името ѝ го дал дедо Ное. Еден ми кажува, соопштува Цепенков, оти, кога спаѓала водата, го видел дедо Ное Пелистер колку едно перо орлоо и од *пиро* што рекол рекол Ное, Пелистер се нарекла. А друг старец ми прикажал, оти кога спаѓала од потопот водата се виделе стените обелени и Ное рекол: „бели сет стени на онаа планина“ (Иванова О., *Ситудии од топонимијата и антропонимијата*, Скопје 1999: 121)

ендемски вид пронајден и класифициран во науката подоцна, најверојатно добил назив по праслов. **smola, smolъ* од коренот **(s)mel-* ‘полека гори, тлее’, англ. smolder ‘чади, тлее’, smell ‘мириса’, оттука и поврзаноста со *борина, боринка* ‘смолесто дрвце кое служи за потпалување оган’. Постојат бројни докази во овој контекст, локализирани точно каде што вирее балканската молика *Pinus peuce* (Смолево – Битолско; Смолакис – Грција; Смолјански округ – Бугарија). Тука, би ги вклучиле мноштвото словенски називи поврзани со карактеристиката течење смола од бор затоа што смолата е општословенски и индоевропски назив.

МОРАЧ

(*Foeniculum vulgare* Mill)

Морачот е култивирано, индустриско растение. Тоа е двегодишно растение кое расте и до два метра. Стеблото е тркалезно и разгрането, а листовите се во вид на меки иглички, кончесто делени. Жолтите и ситни цветови се собрани на врвот на стеблото во вид на чадорчиња. Плодовите се долгунести и ребрести. Плодовите на нашиот анасон се крупни, а по боја светло сиви, бели. Содржи голем процент етерично масло, па поради тоа мирисаат пријатно, а по вкус се слатки. Од растението се собираат плодовите (*Foeniculi fructus*). Растението цвета од јули до крајот на септември.

Се споменува во старите египетски папируси како зачин и лековито растение, од кое се подготвувал лек против главоболка. Растението го споменуваат Плиниј и Диоскорид како лек за лекување на проблеми со очите, а Хипократ и Целзус го препорачувале како диуретик. Во античка Грција, мирисот на билката се споредувал со мирисот на розите. Поетеса Сафо (650 пр.н.е.) го споменува во нејзините стихови.

Лековитите својства ги има во плодот (*Fructus Foeniculi*), кој содржи диуретик, лаксатив, карминатив (тоа се видовите: *diureticae*, *laxantes*, *carminativae*). Се употребува и маслото (*Oleum Foeniculi*), во изработката на козметички, парфимериски и слични производи, како и водата (*aqua Foeniculi*), граден еликсир (*elixir pectorale*) како лек против астма (*mixtura antiastmatica Trascovi*), а се употребува и кај алкохолни производи (мастика, узо). Во народната медицина плодовите се употребуваат против подуен стомак, болки во цревата и желудникот, како и за добро варење на храната. Чајот од плодовите на морачот се препорачуваат при заболувања на дишните органи како бронхит итн. Во европските земји, главно се користел како зачин, но билкарите го нарекуваат лек кој се користи за лекување на заболувања на црниот дроб, проблеми со бубрезите, несоницата.

Foeniculum vulgare Mill

МОРАЧ

Називот на родот, *Foeniculum*, i n е деминутивна именка од *foenum*, i n ‘сено’. А видот, в. *vulgaris*, *анасон* (*Anisum vulgare*).

Морачот е лековита, ароматична, зачинска, медоносна, хранлива и индустриска билка со пријатен мирис и вкус ‘*Foeniculum vulgare*’ (*ТРМЈ* III: 165), рус. *фенхель обыкновенный, укрой аййечный, укрой волошский*; укр. *фенхель звичайний*; анг. *common fennel*; фран. *Fenouil*; гер. *Gemeiner*. Според Скок (2, 135), доаѓа од грч. *μάραθρον*, а во *БЕР* е наведено дека можеби станува збор за заемка од српскиот јазик (*БЕР* 239). Лексемата се среќава на целиот Балкан. Се претпоставува дека доаѓа од **morъ* или **morašъ* цсл. *морачъ*, што се однесува на некои видови растенија со силна арома и горчлив вкус, на пр. при гмечењето на маслинките се додава *moraša* за да добијат добар мирис, сп. мак. *морач*; срп. *коморач*; хрв. *котораš*; буг. *морач, див ѝелин*; алб. *moračs, moračë, -a* (копар, мирудија, ‘*Anthem graveolens*’). Женскиот род од *moraša* е хидроним во Црна Гора. Лексемата можеби е поврзана со стсл. гл. морити ‘убива, угнетува’, имајќи предвид дека некои горчливи и ароматични растенија биле употребувани за лекување односно убивање на болестите.

МАКЕДОНСКИ АНАСОН

Македонските народни називи за *Foeniculum vulgare* се: *македонски анасон, сладок анасон, сладок аласон, слајко аласојне, слајко разијане* (Дервенци 1977: 74; Дервенци 1990: 65), *морач* (*ТРМЈ* III: 165), *разијан* (Лозановски 1994: 52). Во Македонија се користи и називот *анасон*, што е погрешно зашто тој назив се однесува на друг вид (Лозановски 1994: 52). Двокомпонентниот назив *македонски анасон*, со првата компонента *македонски* се поврзува со локацијата (Македонија), а со вториот дел со анасонот (в. *Anisum vulgare*), поради мирисот.

НАНЕ (*Mentha piperita*)

Нането (*Mentha piperita* L.) било и останува едно од најкористените билки за медицински цели од нејзиното откривање. Се споменува на глинените вавилонски плочи, како и меѓу лековитите растенија на папирусот Еберс.

Прататковината на нането е Далечниот Исток, а податоци за лековитоста на нането среќаваме и кај старите Кинези. Нането било широко користено во арапската, кинеската и јапонската медицина. Авицена го препорачувал нането за главоболки, внатрешно крвање и стомачни проблеми. Претставниците на родот *Mentha* долго време се користат во народната медицина и кулинарството. Првиот обид за ботаничка класификација на нането е од Педаниј Диоскорид (околу 40–90), познат грчки лекар и билкар, чии учења се сметале за класични од античко време, па сè до ренесансата. Следната класификација на нане била извршена неколку века подоцна од Карл Нилсон Лине (1707–1778) во неговото дело *Растителни видови* (1753). Нането го споменуваат и Теофраст, Плиниј Овидиј и др.

Во Европа го пренеле калуѓерите (во средниот век). Англичаните, од сите европски народи најмногу се занимавале со вкрстување на видовите нане, така што успеале да го добијат најдобриот вид. Листовите на питомото нане имаат широка примена како во школската, така и во народната медицина (Дервенци 1977: 113). Меѓу целата разновидност на растенијата од овој род, *Mentha piperita* L. е едно од најкористените растенија во светот, кое долго време се користи како лек. Иако повеќето видови нане биле познати за човештвото уште од античко време, првиот опис на нане бил направен во 1696 година од англискиот ботаничар Џон Ре (1627 – 1705) и објавен во второто издание на неговото дело *Stirpium Britannicarum*.

Нането се одгледува секаде. А билката *Mentha piperita* не се среќава во природата затоа што е хибрид, која потекнува од 17 век, во Англија, и поради тоа е наречена *англиско нане*. Сепак, треба да се забележи дека во многу медицински трактати, различните видови се нарекуваат едноставно *нане*, што ја отежнува или пак, не е можно, точно да се процени употребата на секој специфичен тип, вид.

Една од најраспространетите билки е нането. Потекнува од фамилијата Lamiaceae, од редот на Lamiales билките. Нането е повеќегодишна тревка или билка со исправено и разгрането стебло. Според растителниот список, родот Mint се состои од повеќе видови и хибриди. Создаден е со спонтано вкрстување на два вида нане: *Mentha aquatica* и *Mentha spicata*, кои, како и нането, се од хибридно потекло. Бидејќи видот е хибрид, тој не дава семиња, не расте во природата и се смета за култивирано растение. Вообичаено и други растенија со мирисни лисја може да се сретнат под називот *нане*, иако не припаѓаат на ова семејство. Се цени поради неговиот вкус и лековитите својства. Неговата висина е од 30 до 120 см. Може да биде грмушка, полугрмушка или трева. Се користи за декоративни, лековити и кулинарски цели. Се одгледува и заради етеричното масло, кое наоѓа широка примена во индустријата за бонбони, ликери, парфеми, козметика, гуми за цваќање, како и во фармацијата. Во моментот, родот вклучува 18 видови и 31 подвид или сорта и 11 признати хибридни видови.

Познато е делувањето на питомото нане како антисептик, карминатив, антиспазматик и благ седатив. Чајот од листовите, благодареејќи на богатиот хемиски состав, има широка примена во голем број заболувања. Билката *нане* се верува дека помага при тегоби во стомакот кај мали дечиња, односно чајот од *нане* има благопријатно дејство врз дигестивниот систем. Чајот делува благопријатно против заболени бубрези, мочниот канал итн. Нането дејствува многу добро против нервна напнатост и бессоница и против болки од неурогено потекло. Речиси целото растение е применливо за медицински цели. Листовите и соцветијата се користат како лек за настинки, за разни воспалителни процеси и за нарушувања на гастроинтестиналниот тракт. Надземниот дел на растението се користи како антимикробно, антивирусно и антиинфламаторно средство. Меѓу секундарните соединенија, се издвојуваат голем број флавоноиди, кои се високоефикасни антиоксиданси. Се користи за третман на бронхитис, го подобрува варењето на храната итн.

Различните видови нане се користеле како лековити растенија уште од античко време. Се верува дека благодарение на чајот направен од нане се подобрува видот и делува при *очобол*. Симболиката е поттикната од записите на Плиниј, во кои се вели дека кај змијата *реско* се подобрува видот откако ќе касне од оваа растение. Венци од мирудија се употребувале во ритуалите посветени на врховниот фригиски и тракиски бог Сабазии, чиј атрибут исто така била змијата.

Во римската митологија, Мента е божицата на разумот, чие светилиште се наоѓало во близина на Капитолинскиот рид, а во јуни се одржувале празници во нејзина чест. Водата од нане се попрскувала по просториите, масите и креветите за време на гозбите. Се верувало дека мирисот на нане придонесува за добро расположение, го оживува, возбужда мозокот. Римскиот историчар Плиниј Постариот постојано носел венец од нане и ги советува своите ученици да го сторат тоа. Затоа во средниот век на учениците им се препорачувало да носат венци од нане на главата за време на часовите. Се јадело многу нане, се ставало во млеко и се пиело за да се зачува свежината.

Mentha piperita

МЕНТА

Се претпоставува дека називот на латинскиот род *Mentha* веројатно го вовел грчкиот филозоф Теофраст (371–287 пр.н.е.), кој опишал неколку растителни видови од ботаничка гледна точка. Латинскиот назив *menta* ‘растение’ е преземен од стгрч. *μίνθη* – во поширока смисла, ознака на различни видови *Mentha*, род: *Calamintha* и *Nepeta*, што очигледно е заемка од некој непознат, веројатно медитерански јазик. Овој назив, потекнува од пие. корен *-*mantha*, *mathana* (*premna serratifolia*).

Родот *Mentha*, *ae f* е изведено од грчката нимфа Минта (*Μίνθος*). Називот *мениџа* доаѓа од класичната грчка митологија, од Минта (Мента), речна нимфа, која била љубовница на Ад, богот на подземниот свет, која Персефона (сопругата на Адот) ја претворила во нане поради љубовта кон владетелот на подземјето и го посветила растението на Афродита (божицата на љубовта). Постојат неколку верзии за овој мит. Според оваа верзија, сопругата на Хад(ес), Персефона или Деметра, ја претворила нимфата во мирисна трева, билка (нане), а според друга верзија, таа била згазена на земја, но Ад ѝ дозволил на Минте да живее како нане (Светличная 2003: 154–155).

Вториот назив, *piperita*, е од лат. *piperitus* ‘пиперка’, *piper*, *eris n* ‘пипер’ го карактеризира запаливиот мирис и остар вкус на листовите од овој вид (Светличная 2003: 154). Во некои словенски и несловенски земји се среќава називот *мениџа*. Така на пример, хрв. *měnta*, според Матасовиќ и др. е од лат. *ment(h)a* (ERNJ, 604), рус. *мяџа* итн. Постои толкување дека можеби овој истроромански фитоним е домашен односно дека не навлегол преку латинскиот јазик, ами преку италијанскиот (Filipi 2020: 152). Потеклото доаѓа од

староанг. *mintе* ‘нане’, кое доаѓа од прагерманскиот јазик, преку латинскиот односно од старогрчкиот и е поврзан со старонордискиот (Shelepova 2021: 2).

Мата, матва е општоприфатен збор познат во словенските јазици, но и пошироко, кој означува разни миризливи билки, а во црковнословенскиот се однесува на ‘нане’. Називот мата се деклинирал според *a*-основите, пол. *mięta*, рус. *мята* што се потврдува со словенизмот во унгарскиот јазик *menta*, позајмен околу 9 век од панонските Словени. Но, во постариот период се деклинирал според *ŭ*-основите, што се потврдува со формата мѣтва, слично како тѣкѣ ‘тиква’, рус. *мятва* (Аргировски 2004: 263–264). Во врска со неговата етимологија постојат различни толкувања. Некои лингвисти сметаат дека е од медитеранско потекло, други пак, го доведуваат во врска со стсл. мѣтла < мѣтати. Иако, постојат доста растенија односно билки со името *меѣла*, *меѣлика* ‘синчец’ (*Centaurea cyanus*) изведени од називот на ова растение, сепак не може да се доведе во врска со *m3ta*, чие потекло сè уште не е целосно јасно. Според Аргировски (2004: 264), можеби припаѓа на некој исчезнат медитерански јазик или од лат. *mentha*, кое потекнува од грч. *μίνθη* односно *μέντα*. Но, прашањето е дали *μίνθη* е од грчко потекло. Во евангелските текстови, како паралела на грчкото *ἡδύσμος*, се среќава *конѣлица* ‘нане’, изведено од имперфективната форма на глаголот *конѣти* ‘мириса, дува, смрди’. Народната етимологија е паронимна, фитонимот *менѣа* се поврзува со *менѣал*, ментално болни луѓе, односно дека *менѣаѣа* ја пијат како лек ментално болни луѓе. Би вредело да се испита дали мента ‘нане’ е ментален лек за глава (Наневски 1988: 89).

ДИМУС

Народниот назив за *нанеѣо* од Ениџевардарско се појавува во следиве диференцијации: *димус*, *димѣуз*, *димѣус*. Според Аргировски (1998: 101), *димус*, исто како и *најазмо*, *наѣазмо* е од грч. *ἡδύσμος*. Составено од придавката *ἡδύς* ‘благ, вкусен’ и *όσμή* ‘мирис’. Преводот на грчкиот збор *ἡδύσμος* означува ‘благ мирис’, составен од *ἡδύς* ‘благ’ *όσμή* ‘мирис’, гл. *όζω* ‘мириса’.

НАЈАЗМО, НАЃАЗМО

Во македонските говори со исто значење како и *нанеѿо* се употребуваат и *најазмо* и *наѓазмо*, од грчкиот народен збор γίοςμος (δύοςμος) ‘нане’ од ἡδύοςμος (Аргировски 2004: 263–264).

Наѓазмо ‘нане’ (Ошчима, Желево, Трнава, Бесвина, Леринско), *најазмо* (Арменско, Леринско); грч. ἡδύοςμος. Составено е од ἡδύς ‘благ, вкусен’ и ὀσμή ‘мирис’ (Аргировски 1998: 191). Според Филипова-Баирова (1969: 129) овој збор е изведен од формата ἡδιάσμος, но таква форма во новогрчкиот јазик не е позната, а не цитира од каде ја зела, сп. ῥозмо (Костурско) од нгрч. нар. γίοςμος < ἡδύοςμος.

НАНЕ

Различните видови нане се користеле како лековити растенија уште од античко време. Називот ‘нане’ е балкански турцизам *nane* од арапско потекло (Škaljić 1966: 487). Врската со словенското толкување за сродност, според Скок и Бјелетиќ е добиена на тој начин што роднинскиот назив се пренел на билката (Бјелетић 1996: 95). На тој начин настанала контаминација на словенското *нана*, *нане* ‘мајка, баба’ со праслов. **nana* (ЭССЯ), и заемки со семантичко поместување. Во ТРМЈ (III, 260) *нана* се толкува како варијанта на *нане*.

Во македонските дијалекти ги среќаваме називите: *нане*, *нана*, *димљуз*, *димљус*, *иоѿан*, *черна миродија*, *мерудија*, *мирудија*, *наѓезмо*, *најазмо*, *менѿа*, *ѿеѿерминѿ*, како и двокомпонентните, *ѿѿѿѿом ѓуѓѿун*, *самоникнаѿо нане*, *диво нане*, *дива мирудија*, *ѿѿѿѿомо нане*, *ѿѿсеано нане* (Мокров 1974: 13; Дервенѿи 1977: 111; Младеновска 2017: 23). Според ТРМЈ (III, 260), називот ‘нане’ е градинарско растение со мирисни ливчиња, кое се користи како зачин и како чај, мента: *Mentha piperita*, турски: *nane*, албански: *nane*, *nenexhik*. Нането е заведено и во терминологијата од областа на нивските, градинарските и фуражните растенија (МАНУ) како *нане*, *ѿѿѿересѿѿо*, срп. *нана*, *љуѿѿа*, хрв. *metvica*, *paprena*, рус. *мяѿѿа*, *ѿеречная*, анг. *Peppermint*, фран. *Menthe poivrée*, гер. *Pfefferminze* (Лозановски 1998: 42).

Според Мојсеевиот закон, Евреите давале десеток на храмовите. Во старословенскиот и црковнословенскиот јазик, нането е една од билките со која се наплаќа фарисејскиот десеток (Матеј 23: 23; Лука 11: 42.) и претставува неологизам. Се јавува во следниве варијанти: *вонѿлица* покрај вообичаените *мата*, *матѿа*, што

претставува кованица од **вонџ** „пријатен или непријатен мирис“, од глаголот **вонџати** ‘мириса’. Во македонскиот јазик **вонџ** е истиснат од зборот мирис или миризба од грчкиот јазик. Називот ‘нане’ е балкански турцизам (nane) од арапско потекло.

НАПРСТОК (*Digitalis lanata*)

Digitalis е род кој се состои од околу дваесет видови растенија. Во родот влегуваат повеќе лековити растенија (*Digitalis ciliata*, *Digitalis ferruginea*, *Digitalis grandiflora*, *Digitalis lanata*, *Digitalis purpurea*).

Води потекло од Западна и Југозападна Европа, Западна и Средна Азија и Северозападна Африка. Напрстокот е цврсто растение, со право стебло кое во пределот на цветовите има влакна. Листовите се рамни и ретко брановидни. Цветовите се собрани на врвот на стеблото во вид на клас и правилно се наредени на стеблото во форма на свонче. Потесниот дел на свончето е зеленикав, жолт или бел, а поширокиот и усниот дел на цветот жолтеникаво бел. Цветната чашка е покриена со волнести влакна. Цвета преку цело лето.

Од историјата на билката се забележува дека многу рано (1650) била воведена за употреба во официјалната медицина, а во 1746 г. повлечена од употреба (Англија). Напрстокот е лековита, но и токсична билка во сите делови на растението. Во примитивната медицина се применувала како лаксатив (па се внесувала во големи количини што предизвикувало труење и смрт). Ова е причината за нејзиното повлекување односно отстранување од фармацевтската листа. По десет години, повторно вратена (Англија), овојпат како лек за срце. Подоцна се раширала во Франција, Русија и сите останати европски земји.

Одамна е позната употребата на *Digitalis folia* како кардиотоник и диуретик. Лековитите својства се наоѓаат во листовите од напрстокот (*Folia Digitalis lanatae*). Во медицината поретко се употребува *Digitalis decoctum* и *Digitalis tinctura*. Без контрола на лекар не смее да се употребуваат, а листовите на овој бутин се исти како и на другите видови дигиталиси (Дервенци 1977: 69).

Според една скандинавска легенда за потеклото на напрстокот, едно сиромашно сираче добило два напрстока од својата покојна мајка, кои многу ги сакало. Но, злобната маќеа ги зела од девојчето и ги закопала во градината. Девојчето многу тагувало за

загубата на двата напрстока. Пролетта, никнале многу слични цвеќиња на изгубените напрстоци. Според легендата, цудињата ги носеле цветовите како капи, а ноќе спиеле во нив.

Digitalis lanata

НАПРСТОК

Во *ТРМЈ* (III, 277) напрстокот е метално или пластично поклопче, во форма на чашка, што се става на прстот за притискање на иглата при шиене, но и лековита билка. Според етимолошкиот критериум на хомонимите, овие два збора имаат исто потекло и затоа се водат како полисемни, а не хомонимни.

Потеклото на називот *најрсѝок* е калка, која се среќава во повеќе словенски јазици (сп. срп. *напрстак* *пустенасти*, рус. *наперстянка шерстистая*, укр. *наперстянка шерстиста*). Покрај тоа, во буг. се среќаваат називите: *чехалче*, *бѣсниче*, *овча опашка*, *бѣженѝчи*, *бѣженичжвѣ бурѣжнѣ* (Козаров 1925: 31). Во чешкиот јазик, со дел од телото *prst* ‘прст’, се поврзува растението *pětiprstka* ‘петопрст’ (в. *Potentilla tormentilla*) и *náprstek*, *náprstník*, ‘напрсток’ и двете билки табуизирани (Machek 1957: 487), а чеш. диј., назив *tota* за *náprstník* (*Digitalis*), исто така се поврзува со табу (Janyškova 2003: 185).

Digitalis lanata во македонскиот е познат со називите: *волнесѝ буѝин*, *најрсѝок*, *волнесѝ диѝиѝалис* (Дервенци 1970: 68; Лозановски 1994: 118), *волнесѝ најрсѝок* (Дервенци 1990: 94), *буѝин* (Трајкоски 1973: 226), *буѝинец* (Константинов 1991: 315; Милошеска 2000: 99), *бучибуѝин* (Поповски 1973: 206; Макаријоска 2017: 113), а како синоним се јавува и *бесник* (Кузманоска 2019: 24). За црвениот напрсток ‘*Digitalis purpurea*’ имаме: *бесово билје*, *лижичник* (Мокров 1974: 15).

БУТИН

Првото значење на бутинот (синоним *маѝка*) е млекарски технички термин. Според *ТРМЈ* (I, 199), *буѝиноѝ* е тесен, долгнавест, дрвен сад за матење матеница. Дрвениот сад (*буѝин*, *буѝим*, *буѝињѝ*) за вадење маст, кајмак, од млекото е дијалектна заемка, позајмена од грчкиот јазик (Poročić 1956: 71; Давкова-Ѓорѓиева 2009: 177, 225), оваа лексема не се среќава во српскиот јазик (Poročić 1956: 72), а ‘голем бутин’ е *џерен*, *џерен* (Давкова-Ѓорѓиева 2009: 178–180). Иако навидум едноставен, сепак, *буѝиноѝ* како

млекарски сад, со варијантите *буџим*, *буџињ*, претставува посебен етимолошки предизвик.

Буџин доаѓа од грч. *βυτίνη* ‘чаша’; туба за пренесување вода (Аргировски 1998: 82), праслов. *bъџи (сп. буг. *буџинџ*, *буџимџ*, *буџалка*, *буџило*, *буџимо*; срп., хрв. *bučka*, *bučkalica*, *bučkaló* (БЕР I: 92; Skok I: 226). Во ром. *butic/ ică* ‘буренце бочве, бочвичка’, *putinei* ‘бутин, бучка’, алб. *but/e* ‘каца’ и *butkë-a* ‘дрвен сад за чување млечни производи’. Се среќава и во други несловенски јазици, ствгер. *butin*, *putin*, станг. *byden* итн. *Geräss*, *Butte* се изведува од лат. **butina* што доаѓа од грч. *βυτίνη λάγυνος* (в. Pokorny 1949: 99).

Според народната етимологија, се доведува во врска со *буџка*, *џурка*, *уџира* (сп. мак. Поголемиот број називи се сведуваат на индоевропското **b(h)u-*, *b(h)eu-*, затоа што за тој корен се врзува лат. *buttis* и лат. *bucca* (Pokorny 1949: 98). Од друга страна пак, има такви форми кои етимолошки не се идентични, се испреплетиле и измешале во текот на заедничкиот развој. Од богатата филијација од ром. *but-* се развиле голем број форми, создавајќи колоритна диференцијација благодарение на различните зборообразувања и гласовни промени (од *буџин*, *бучка*, *botilja*, *boca*, *buča*, *futija*, *vičija* итн.). Мешањето со други типови, како и меѓусебното мешање, ја усложнило целата ситуација, но довело до голема колоритност во називите. А се случувало и тоа, во овие процеси, да станува збор за етимолошки различни типови посатки, а врз основа на гласовната сличност да стојат на иста линија. Честопати, во балканските јазици, постојат вкрстувања кои може да ги следиме, од типот, гер. *but-*, кое може да стане *put-*, и да се контаминира со грч. *пот*, со кое впрочем нема никаква врска.

Од каде врска на млекарскиот технички термин со народниот назив за билката *буџин* (*Digitalis lanata*)? Многу зборови, меѓу кои на прво место влегуваат називите за растенија, животни, инсекти, не можат целосно и исцрпно да се опишат во однос на елементарните карактеристики. Затоа се препорачува, при толкувањето на тие лексеми во лингвистичките речници, без разлика на тоа дали се даваат или не енциклопедиски образложувања, мора да се користат фотографии со дефиниции, демонстративни фотографии (Апресјан 1974: 71). Некои истражувачи сметаат дека називите на различни видови минерали, растенија, животни итн., не даваат материјал за семантичка анализа и дека дефинициите на таквите зборови во лингвистичките речници треба да се ограничат само на истакнување на семантичката тема односно да се укаже на припадноста на именуваните предмети на некоја класа на реалија. Шмелев, пак, смета дека би било

нелогично да се откажеме од лингвистичката анализа за тематско обединување на лексемите, од обидот да се најдат општи семантички елементи во нив. За лингвистиката, забележува овој автор, не е без значење какви карактеристики се отсликуваат во поединечните називи, односно ги карактеризираат членовите на оваа или онаа тематска група (Шмелев 1973, 148/13–14, 242). Една од предностите на тематскиот пристап кон проучувањето на лексиката на народните називи, како што истакнуваат лингвистите, е токму тоа што анализата на ограничен круг на номинативни знаци, обединети со истата денотативна функција, овозможува појасно да се одредат својствата на реалијата што станала основа за нивното именување (Шмелев 1973, 13/100; 91/ 12–13). Таквото својство е именувано како мотивациско обележје, мотив, внатрешна форма на називот или номинација.

Називот *буџин* е народен назив за растението *Digitalis lanata*. Номинацијата на овој автохтон назив за фитонимот напрсток односно бутин е предводена од обичај, обред. Вегетациските обреди, како дел од македонската традиција се континуирана практика, а обредот со растителниот свет за здравје на добитокот вообичаен, редовен. Овие обреди ги практикувале православните Македонци, муслиманите Македонци и Власите во Македонија. Бележиме низа такви обреди, во кои бутиот се украсува со тревата *буџин*, *буџинец* или *бучибуџин* (варијации кои не се регистрирани во *ТРМЈ*).

Како настанал македонскиот назив за растението *буџин* (*Digitalis lanata*)? Називот на растението *буџин* е добиен со проширување на семантичкото поле на техничкиот, млекарски термин *буџин* ‘сад за матење на млекото’, кој добил тотемски облик, а називот се пренел на лековитата тревка таканаречена *буџин*, *буџинец* односно *бучибуџин*, со која се украсувала истиот. Според посочените примери, обичаи, може да се потврди токму ова. Така на пример, на Ѓурѓовден празникот на земјоделците, празникот кога се буди природата и кога насекаде опива мирисот на цвеќињата, се среќава култот, обичаите кон билките, растенијата, цвеќињата, љубовта и животот опеан во песните.

Пролетниот циклус обичаи, особено ѓурѓовденските обичаи, имале за цел да ја обезбедат млечноста на домашните животни. Така, на 5 мај, спроти Ѓурѓовден, смилевските жени и девојки оделе по билки брање, со кои билки ги кителе куќите, а пред прагот оставале блздинка. Китењето се викало запотнување. За да даваат повеќе млеко овците, козите и кравите, жените го запотнувале и бутиот за матење млеко, а и со цут од

овошки, коприва (растение исто посветено на Перун), млечка и трева наречена *буџинец*. Билките ги врзувале за бутинот со усучен црвенобел конец (Константинов 1991: 315).

На големиот празник Велики Четврток, пред изгревот на сонцето, кога почнува молзењето на овците, бутинот и кобилците се китат со билки, венец од *буџинец* со гранче од слива и коприва се ставал во бутинот во кој се матело млекото, па со првото велигденско јајце се капеле вечерта спроти Велигден (Милошеска 2000: 99), кај Македонците и Власите се правел истиот венец од *буџин* со гранче од слива и коприва и се ставал во бутинот во кој се мати млекото (Трајкоски 1973: 226).

Украсувањето на бутинот за време на обредот, во некои краишта е проследен со венец од *бучибуџин* и други растенија, и продолжува со фрлање на венечот во вода или со ситнење за закрмување на добитокот (Макаријоска 2017: 113). За тоа како се добил називот на растението *бучибуџин* е опишано во ѓурѓовденскиот обичај на Македонците муслимани од Дебар. За време на ѓурѓовденските обичаи кај Македонците се берат лековити билки, цвеќиња, тревки. Најмногу се бере од цвеќињата петопрст, а за кравите вратика и мазно билје со кое се кваси млекото. Ова се собира за да дава добитокот повеќе млеко, за да не бидат суви бутините, туку да бидат „бучи бутин“ (да бидат полни со млеко). Сечат врбови, дренови и лескови гранчиња. Потоа билјачките се носат по домовите и се „запатнуваат“ по надворешните врати кај што се чува добитокот и живеат домашните, по прозорците и на бутинот (Поповски 1973: 206). Потоа, плетат венци од цвеќиња и ги ставаат на главата, а откако ќе влезат дома ги ставаат на бутинот, при што муслиманите на бутинот заврзуваат *мајначе* ‘мартинка’, а православните париче.

Садот во кој се мати млекото, бутинот, покрај првичната функција, претставен преку посочените адеи, добил и втора функција, функција на тотем, кој се украсувал со истоимената билка (*буџин*, *буџинец*, *бучибуџин*).

Бутинот тотемски се променува во невестинско руво, со што антрописки треба да претставува симбол на плодородие, богатство и изобилие (Целаковски 1971: 154), што се забележува во голем број обреди. Овие обреди и, на пр. симболиката на парата која во балканската обредност е реквизит, кој е многу често употребуван (доволно е барем да се спомене нејзиното присуство) во свадбената носија на невестата, фрлање пари пред печалбарот кога тргнува на пат или обесување пари на *буџиноџи* извадени од обредниот леб (Покропек 1991: 127), е дел од мноштвото докази. Старите форми на изразување преку тотем, табу итн., во основата се мистификација. Во словенските јазици, некои лексеми

може да имаат и *резервни именувања*, односно тоа се табуизирани зборови (изразени преку еуфемизми, итн.). Јазичното табу е детално елаборирано кај голем број автори (Зеленин, Трост итн.). А во семантиката на некои зборови може да се манифестира влијанието на табуто врз многу примери, називи на делови на телото, главата, јазикот итн. (Januškova 2003: 180). Проширувањата на семантиката во словенските јазици може да се врши со делови од телото, телесни деформитети, болести итн., пр. главата односно черепот се поврзува со сад, кој претставува табу (Erhart, Večerka 1981: 142), оттука и фразата мак. *мисли со црџкаџа*.

Поврзаноста односно персонифицирањето на билките во тотемистичките заедници каде што примитивните луѓе сметале дека се сродници со одредени билки и дека потекнуваат од нив е познат факт. Во земјоделските култури, растенијата, особено стеблата, стануваат тотеми. Тотемизмот потекнува од зборот *тотем* што на јазикот на северноамериканските Индијанци означува сродство (предок). Самиот збор укажува дека постоело верување дека одредена група луѓе потекнува (е во сродство) од некое животно, растение или некој предмет. Кај класичните и ориенталните народи е популарен мотивот за луѓе родени од билки. За разлика од другите култови од кои жените биле исклучени или имале ограничена улога (на пример, жената не смеела да коле стока и живина), во култот на билките таа имала главен збор. И кај нас религиските дејства сврзани со билки им припаѓаат на жените, а како најважна активност се јавува берењето лековити и магиски билки. Целиот растителен свет во сите религии и митологии е под контрола на женските божества и демони. Божествата од кои зависи целата вегетација и кај семитските и кај индоевропските народи – се од женски род (Иштар, Деметра, Мајката Земја), а и дрвјата како дендроморфни божества стекнуваат особини на женски божества (стеблата раѓаат, голтаат жртви кои се убиваат пред нив или се врзуваат за нив, приковуваат). И во народните приказни чест е мотивот за партеногенезата: девојката се раѓа од босилек, јаболко, бор – митологема од тотемистичко потекло (Шкрињариќ 2000).

Стадиумот на развој, кога човекот зависел од природата, шумата, доминирал тотемизмот. Ловците и собирачите на храна имале особена почит кон дивите животни од кои им зависел животот или од растенијата чии плодови најчесто се користеле за храна. За некои од тие животни, растенија ја врзувале судбината на својот род, сметајќи го за свој тотем, сметајќи дека потекнуваат од заеднички предок. Тотемот се сметал за заштитник на родот, а тотемизмот како најстар облик на верување ја опфаќа релацијата на *крвно*

сродство помеѓу луѓето и одредена растителна или животинска специја (Шкрињариќ 2004: 22). Собирањето сирова храна (тревки, билки) е првиот развоен стадиум, потоа следи подготовката на истите (подоцна храната се приготвува во садови), а целиот процес понатаму се мистифицира и тоа преминува во тотемизам. Бутинот како тотем се појавува во повеќе македонски обреди. На пример, во Мариово има обичај да се носи јајце, сребрен предмет (најчесто прстен), потоа коприва, огојка (трева) и парче камен. Пред да започнело нишањето, оној што се лулал сиве овие предмети ги држел во десната рака. Во нишањето се редело: „Како што е црвено јајцето така да сум јас црвена, како што е копривата на Ѓурѓовден весела, така да бидам цела година весела; како што се гое огојката така јас да се гојам, како што е цврст каменот така јас да сум цврста“. Потоа плукнува на каменот што се сметало дека ќе се збира повеќе млеко и маст по бачилата и каците по домовите по бутимите (Китевски 1997: 72). Билката млечка (*Euphorbia*) се собирала за Ѓурѓовден и Спасовден и служела за украсување на бутимот (Макаријоска 2016: 172).

Номинацијата на македонскиот народен назив *буџин* (лат. *Digitalis*) е автохтона. А мотивираноста лежи во посочените обреди, каде имаме пресликување на називот од предметот *буџин* ‘млекарски сад’, кој претставува тотем, украсуван со билката *буџин*, *буџинец*, *бучибуџин*, називи добиени по аналогија на садот. Значи, запотнувањето односно китењето на *буџиноџ* како лековита билка се врши со трева, тревка *буџин*, *буџинец*, *бучибуџин*.

Првичната функција на бутинот била сад за матење матеница. Економскиот фактор (ограничениот број на садови во куќите) веројатно играл пресудна улога, па покрај првичната намена бутинот да служи за матење млеко, добил и нова цел. Втората функција која ја добил бутинот е токму магиската, станал тотем. При вршење на различни обреди (кои биле неразделен дел од животот на луѓето), по аналогија на садот *буџин*, настанале фитонимните називи: *буџин*, *буџинец*, *бучибуџин*. Сето ова може да влезе во контекст на магиското, *сличноџо* привлекува *слично* (Анастасова-Шкрињариќ 2004).

ДИГИТАЛИС

Археолошките ископувања покажуваат дека била позната и употребувана билка од многу одамна. Првиот опис го дал, а воедно и именувал, ботаничарот Фукс во 1543 година.

Родовиот назив *Digitalis* е изведен од *digitalis* ‘со големина на прст, прст’ од именката *digitus*, i *m* ‘прст’, што ја карактеризира формата на цвеќето (сп. мак. *најрсѝок*, срп. *најрсѝак*, хрв. *naprstak*, рус. *најерсѝя́нка*, укр. *најерсѝя́нка*). Називот на видот, *lanatus*, а, um ‘волнест, покриен со волна’ од *lana*, ае *f* ‘волна’ е добиен по текстурата на листовите (сп. анг. *woolly foxglove*, фран. *digitale laineuse*)

НЕВЕН

(*Calendula officinalis*)

Стеблото на невенот е исправено и разгрането и е покриено со кратки и цврсти влакненца. Обликот на листовите се разликува во зависност од нивната положба, горните се долги или шпицести, средните се обратно јајчести и го опфаќаат стеблото, а долните се со крилести дршки. Цветовите се портокаловожолти, крупни соцветија. Периферијата на соцветијата гради јазичести цветови наредени во два до три реда, а на средината се цевчести. Обвивката на цветот гради тесни, зелени, лепливи и влакнести покривни листови. Мирисот на цветот е јак. Зависно од регионот, невенот цвета од рана пролет до доцна есен. Во приморските и топли краеве може да цвета преку целата година.

Невенот е особено популарен во народната медицина кај голем број народн. Во народната медицина чајот од цветовите или целото растение се употребува против болки во желудникот и цревата. Исто така, чајот делува добро против течна столица, воспаление на дебелото црево и против крвавење од мочните органи (хематурија). Исто така, се употребува за регулирање на менструалниот циклус, како и против болки при истиот.

Невенот е билка која подмладува, позната како лек за кожа и рани. Делотворен е исто така и кај болести на вените. Го поттикнува потењето, го зголемува лачењето за мокрење, смирува грчеви. Добар е за зајакнување на имунолошкиот систем, за рани кои тешко зараснуваат и за смирување на воспаленија кај гнојни рани и исеченици. Помага во лечење на псоријаза, чиреви, изгореници, габични заболувања, херпеси, дамки на кожата, дерматизам, стрии, лузни, старечки пеге, брадавици, за циркулација, црвенило на кожата на лицето и ревматизам.

Невенот е антички позната билка. Како украсно растение, било одгледувано во Франција во 15 век. Тој е симбол за долга љубов, па затоа е дел од свадбените букети. Бил омилен цвет на голем број кралици (Маргарит од Валоа, кралицата од Навара итн.). Во луксембуршките градини, статуата на кралицата е претставена со цвет од невен во раката, а околу споменикот е засадена билката. Во Кина, невенот е симбол на долг живот и е наречен *цвети* за 10 000 години. Во хиндуизмот, невенот е посветен на богот Кришна. Во

Англија, невенот е именуван по Дева Марија – Marigold, како симбол на постојаност и љубов и затоа, како што споменавме, се вклучува во свадбените букети.

Кај Словените, невенот (*Calendula officinalis*) уште наречен *йрсѝенов цвеѝ*, *йрсѝеница*, се бере на Ѓурѓовден и заедно со велигденското јајце се става во водата во која рано наутро сите се замиваат. И во македонската и во другите средини е познат поради дејството во етимолошката, љубовната магија, на пример, невестата го кити своето момче со невен за да *венее* по нејзе, односно да не венее љубовта (Макаријоска 2014: 45, 181; 2017: 116).

Calendula officinalis

НЕВЕН

Потеклото на родот, на латинскиот назив останува нејасен, иако постојат неколку интерпретации. Називот *Calendula*, ае *f* е деминутивна именка од *Calendae*, *arum f* првиот ден од месецот (од секој месец) кај Римјаните. Но, може да се однесува метонимиски на месецот бидејќи растението цвета (постојано) неколку месеци или речиси цела година (до зима). Според друго толкување, латинскиот назив е вид мал календар бидејќи растението ги објавува деновите со отворање и затворање на своите соцветија. Невенот е едно од оние растенија што го следи сонцето, пупката со цветот се отвора на изгрејсонце, свртена кон исток, го следи движењето на сонцето во текот на денот, а потоа се затвора, свртено кон запад. Ова општоприфатено објаснување според некои етимолози е сомнително, бидејќи својствата на невенот не се доволни за метеоролошки или календарски предвидувања. Можеби називот е настанат со трансформација на старите називи на растенијата во средниот век со додавање на наставката *-ula*, по примерот на родовите називи на *Lavendula*. Називот за првпат се среќава во 13 и 14 век. А потоа се надоврзуваат: *Calendula vulgaris* (C. Bauhin), *Caltha flore simplici*, (J. Bauhin), *Calendula vulgaris, flore citrino simplici* итн. Синонимите се однесуваат на жолтата цветна круна на невенот (поради неговата содржина со каротеноиди), а внимание привлекува и називот *Caltha*, кој исто така бил ознака за *Caltha palustris*. Очигледно, тоа бил синоним за родовите со жолти цветови, некогаш наречен *Calendula*, а називот *Caltha*, првично не се однесувал на невенот (*Caltha palustris*), туку на невенот; лат. *caltā/ caltha*. Ако се тргне од оваа гледна точка, можни се неколку семантички појдовни точки на називот: по жолтиот цветен венец од лат. *calt(h)ula* ‘женска облека, фустан со жолта боја’ од ие. корен **ghldha* ‘жолта’. Втората почетна

точка е употребата на мешунки и венци, лат. *calathus*, грч. *kalathos* ‘ткаена кошница’, а третото е обликот, формата на самата цветна мешунка.

Називот на видот, *officinalis*, од *officina*, ае *f* ‘медицински, аптека’ (Светличная 2003: 48).

Македонските народни називи за невенот се: *невенче*, *џунџулија* (Кузманоска 2019: 43), *џрсџен*, *левен*, *џунџулија* (Дервенци 1990: 63), *невен*, *џрсџенов цвейџ*, *џрсџеница* (Макаријоска 2014: 45; 2017: 116), *жива џпрева* (Макаријоска 2014: 114), *орџуџ* (Соболев 2018: 121). Потоа, словен. *vrtni ognič*, рус. *ноџоџки*, *каленџула*, фран. *souci* итн. Во некои словенски јазици, називите се поврзани со делови од телото, сп. стлуж. *brune wóčko* (Колосова 2011: 82), со формата стлуж. *křiwe symjo* *Calendula officinalis* L.’ (Militzer, Schütze 1952: 249; Колосова 2011: 79), со мирисот стлуж. *smjerdnička zahrodna* (Колосова 2011: 80) итн.

Народната етимолошка магија невенот го разгледува како – *џе венеш* за мене (Велковска 2008: 234–235), при што зборовите се во созвучна врска, а созвучноста е таа која решава за нивниот избор, а не само значење (Вангелов 1986).

Невенот доаѓа од праслов. **nevěpъ*, од негацијата *не* (*ne-*) + *věpъ*, *věhna* ‘свенува, вене’ со значење билка што не вене (БЕР IV: 586). Многу цвеќиња им ги подариле своите имиња претежно на девојчиња. Интересно е што цвеќето, во свеста на луѓето, секогаш се поврзувало со женскиот пол. Така, цвеќињата се именувани со женските имиња: Невена, Јасмина, Љубица, Јаглика, Мимоза, Синоличка, Ружа, Роза, Смиља итн. Во основа е желбата на родителите (на кумовите) нивното женско чедо да биде како соодветното цвеќе (Велковска 1995: 117).

ОВЧАРСКА ТОРБИЧКА

(*Capsella bursa-pastoris*)

Овчарската торбичка е лековито растение кое расте покрај патишта, на напуштени места, по дворови, ливади, крај насипи итн. и најчесто се смета за коров. Се употребувала уште во стара Грција и Рим, во средниот век, а и подоцна.

Таа е едногодишно или двегодишно растение. Има исправено, слабо разгрането стебло високо до 50 см. Цвета од март до ноември. Листовите во основата се покрупни и перјасто разделени, цветовите се бели и ситни во гроздовидни соцветија. Плодовите се ситни, тркалезни, во форма на срце лушпи. За јадење се користат пред сè младите листови, а целото растение има сладок, горчлив и лут вкус.

Овчарската торбичка е античко лековито растение. Познато е како хемостатско средство. Лекарите од античка Грција и Рим, како и од средниот век, масовно ја користеле оваа билка, а подоцна растението било заборавено. За време на Првата светска војна свежите лисја и лушпата активно се користеле како хемостатик. Во северниот дел на Европа листовите сè уште се користат за салати, а на исток, семето се користело во замена за бибер како зачин. Ја препорачуваат како средство за запирање на крвта на внатрешните органи. И денеска овчарската торбичка се употребува против крвање на белите дробови, желудникот, бубрезите, цревата и материцата. За лек се собира надземниот дел, кој се употребува против сите видови крвање (од нос, желудник, црева, хемороиди, од рани кога крвање не може да запре) и кај неуредна менструација. Исто така, ова растение се употребува само или здружено со други за регулирање на крвниот притисок. Оваа особина на растението се должи на некои материите што ги содржи, кои ја регулираат еластичноста на мускулите на крвните садови. Исто така, делува на перисталтиката на цревата и некои автори ја препорачуваат на лица кои имаат запек, а се препорачува и против проширени вени.

Capsella bursa–pastoris

ОВЧАРСКА ТОРБИЧКА

Називот на родот *Capsella*, ае *f* е деминутивна именка од *capra*, ае *f* ‘торба, мала кутија’ се однесува на изгледот на плодот (Станковиќ 2008: 6).

Bursa pastoris ‘овчарска торба’ е називот на видот, кој потекнува од грч. βύρσα (*bursa*) ‘кожа, отстранета кожа’ и лат. *pastor, oris m* ‘овчар’. Во минатото од животинска кожа се шиеле вреќи, торби за овчарите. Како родовиот назив, така и видовиот укажуваат на формата на плодот (Светличная 2003: 50). Во македонскиот јазик, како што може да се забележи (од претходно наведеното) стандардниот назив *оварска ѓорбичка* е преземена калка, а истиот назив, како таков се среќава и во други јазици, сп. рус., укр. *пасту́шья сýмка обыкнове́нная*; *ѓри́цки звича́йні*, хрв. *pastirska torbica*, *rozomača*, *gusomača*, анг. *shepard's purse*, фран. *Capselle/ bourse-à-pasteur*, но имаме и срп. *ѓарчужак*, *обични*, хрв. *rusomača*, *prava*, гер. *Hirtentäschelkraut* (Јозановски 1998: 43). Во оваа, како и во останатите народни називи (Šulek 505), впечатлива е карактеристиката на билката во формата, личи на торбичка, во која се наоѓаат семките (парите) што се изразува преку метафоричните називи: *ѓорба*, *ѓорбичка* (Vajs 2003: 248). Називот може да се поврзе со растенија кои растат на планина, каде што овчарите ги пасат стадата на лето или метафорично мотивирани, а сепак поврзани со овчарите (Домосилецкая 2018: 424).

Како што видовме погоре, ова растение е познато под истиот назив во многу словенски јазици, и во многу други европски јазици. Ја имаме следнава етимологија:

Првиот назив, *овчарска*, доаѓа од овчар, стсл. овъчаръ, кој означува човек што чува овци. Овој збор е формиран од коренот овца и суфиксот -ар, кој означува професија или занимање. Коренот овца има старословенско потекло (*ovьsa*), што доаѓа од прасловенскиот збор *ovьsa*, а тој пак од праиндоевропскиот корен *h₃ewi-* кој означува овца.

Вториот назив *ѓорбичка* е деминутив од торба. Лексемата *ѓорба* е од турско потекло (*torba*), но е длабоко вкоренет во словенските јазици и во македонскиот јазик. Со додавање на деминутивниот суфикс -ичка, се добива значење на ‘мала торба’.

Растението *овчарска ѓорбичка* го добило овој назив поради изгледот на неговите плодови, кои личат на мали торбички. Овие плодови имаат форма на срце или триаголник, што потсетува на торбата што ја користеле овчарите во минатото за да носат разни работи

додека ги чуваат овците. Во старословенскиот јазик, растението најверојатно немало посебен иазив што би соодветствувал директно на *овчарска ѿорбичка*, бидејќи ова име е попопуларизирано подоцна, најмногу поради визуелната асоцијација со торбичките на овчарите. Меѓутоа, корените на зборовите како *овца* и *овчар* секако датираат уште од прасловенскиот период.

Покрај *овчарска ѿорбичка*, ги среќаваме и следниве македонски народни називи: *бабини ѓниди*, *рибина коска*, *сѿора* (Дервенци 1977: 52), *ме сака – не ме сака*, *моминска ѿрева*, *санџунариа*.

МЕ САКА – НЕ МЕ САКА

Мотивираноста на растението *ме сака – не ме сака* е поврзана со љубовна игра на млади девојки и момци и има долга и широка традиција. Во рус. за оваа игра се користи камилицата, *ромашка любиишь-нелюбиишь* (Колосова 2017: 371), во Србија истото дејство е со растението *буду, не буду*, па доколку последниот откинат лист е *буду*, тогаш таа ќе се вери (Чајкановић 256), а и полскиот мотив е истозначен (Fischer 2016: 290) итн.

САНГУНАРИА

Називот *санџунариа* е калка од латинското *sanguis* ‘крв’, *sanguinarius* ‘крвав’, сп. *sanguinaria*, *sanguinata* (Marzell 2000 I: 788). Има повеќе називи кои се поврзуваат со крв, пр. пол. *krwawnik* (Symb. I: 181, Spólnik 1990: 49); хрв. *krvavka*, срп. *крвавка* (Šulek 1879: 179), мак. *крвавче* итн.

Бројни калки од овој вид може да се најдат и на германски, *bluotwrtze* (13 и 14 век), *bloetwort* (1492), *blootwort*, *Blutwurz* (1528), а буквалното значење е *крвав корен*, *blötkrût*, *Blutkraut* ‘крвава билка’ (Marzell 2000 I: 796); сп., исто така, хол. *bloedkruid* (Marzell 2000, I: 796). Името на растението се должи на неговото долго познато својство за запирање на крвта (Waniakowa 2015: 78). Таа сè уште се користи против внатрешно и матерично крвање, па оттука и неговиот сардински назив *herba de fēminas* (Marzell 2000 I: 797; Waniakowa 2012: 177).

СПОРА

Една можна етимологија за *сѿора* е основното толкување на поимот. Терминот *сѿори* во биологијата ја означува репродуктивната структура што е адаптирана

за преживување во неповолни услови, за подолг период. Таа е едноклеточен организам за бесполово размножување што е способен да преживее подолго време во неповолни услови, кај голем број бактерии, растенија, алги, габи и сл., што ја опишува карактеристиката издржливост на ова растение. Лексемата спора е калка со грчко потекло *σπόρος* (sporos) што означува *семе* или *зрно*. Во ботаниката, како што напоменавме, називот *сѝора* се однесува на единици за репродукција кај растенијата кои служат за ширење, размножување. Во македонскиот јазик, можеби е направена алузија на малите и бројни плодови кои личат на мали семиња или зрна затоа што ова растение е познато по своите плодови кои имаат плодови во форма на торбичка што содржат семе поради што терминот спора е соодветен назив. Називот *сѝора* ја одразува идејата за семенска репродукција и ја потенцира формата и функцијата на плодот на ова растение.

ПЕЛИН

(*Artemisia absinthium*)

Пелинот е повеќегодишно ароматично и лековито растение од фамилијата Asteraceae. Стеблото во основата е дрвено, а во горниот дел зелјесто, разгрането и покриено со белузлави меки влакна. Има специфичен мирис и горчлив вкус, а цвета преку цело лето. Содржи етерично масло, што му дава специфична арома и горчлив вкус. Распространето е на рудерални станишта, на плодни и влажни почви, и како плевел на обработливи површини. Култивираните форми се одгледуваат како индустриска, лековита и ароматична култура. Листовите се користат за ароматизирање на алкохолни пијалаци и за медицински цели – *Herba absinthii*.

Пелинот е едно од најстарите и најупотребуваните лековити растенија. Го употребувале Египќаните, а исто така и Грците и Римјаните. Во преданијата на многу народи, па и кај нас, се споменува пелинот. Тој е симбол на горчина и јад. Пелинот некогаш бил често употребувано растение во медицината, но поради големата горчливост, е напуштен. И покрај тоа, пелинот се смета за силно лековито растение.

Пелинот е најгорчливото растение на земјата. Се споменува кај Хипократ, Гален, Диоскорид и Авицена. Според народните легенди, пелинот станал најгорчливата билка затоа што ја апсорбирал сета горчина на човечкото страдање и разочарување. Пелинот е симбол на сè горчливо, но според старите верувања, лекува болести и носи утеха. Во античката медицина, пелинот се користел за заздравување на рани, stomачни болки итн. Во спортските игри, при натпревар со четири коња, Плиниј наведува дека победникот требало да испие чаша вино од пелин. Плиниј, исто така тврдел дека патникот кој имал пелин со себе го врзувал за ногата за да не се чувствува уморен. Во античко време, во мастилото се додавал пелин за да се спречат глумците да ги допираат свитоците. Во Египет, свештениците на Изида (божицата на мајчинството и плодноста), за време на празниците носеле венци од пелин на главите. Се верувало дека венците од пелин, кои се носеле на главата и на градите, можат да заштитат од епилептични напади и лоши влијанија. Во Русија, сокот од пелин се користел како средство за заздравување на рани и

за лекување на треска. Пелинот се употребувал против сирените, а девојките го кинеле пелинот и го плетеле во плетенки. Имало верување дека сирените никогаш (до смрт) не ја скокоткале онаа со пелин плетенки во косата.

Пелинот е симбол за страдањето на Христос. Евреите јаделе пасхално јагне со горчливи тревки (пелин, горчлива зелена салата), кои го симболизирале тешкото талкање, голготата на луѓето во пустината. Во Светото писмо, пелинот е персонификација за човечките пороци, за кои секој ќе мора горко да плати. Според верувањата, пелин, собран на празникот посветен на Пресвета Богородица (28 август) и осветен во црква, ги штити домовите и шталите на Нова година и Божиќ од моќта на вештерството. Во пресрет на свети Јован Крстител, кога сите билки добиваат магична моќ, се плетеле венци и појаси од црната билка, шетајќи со нив цел ден за да се заштитат од злите духови. Имало верување дека гласно изговорениот збор *чернобыль* за билката пелин ги уништува сите вештерства (во рус. нар. за пелин се среќава називот *вдовья трава* ‘трева вдовица’). За горчината на пелинот зборуваат многу словенски поговорки, мак. *блаџ како ѝелин; џорчи како ѝелин; ѝелин ми е во душава*; рус. *Туѓиоѝ леб мириса на ѝелин; Горчинаѝа е како ѝелин; Каѝка ѝелин во чинија со радосѝа; Говороѝ е како мед, но делоѝо – како ѝелин; Туѓа жена е лебед, а домашнаѝа џорчлив ѝелин*.

Artemisia absinthium

ПЕЛИН

Античкиот назив се јавува релативно доцна (1 век пр.н.е.). Постојат неколку видови лековити билки пелин (*Artemisia cina* Berg. et Poljak, *Artemisia scoparia* W. et K., *Artemisia taurica* Willd., *Artemisia vulgaris* L.). Се вели дека целиот род *Artemisia* е посветен на божицата Артемида (’Αρτεμῖς), која според Плиниј, живеела во 4 век пр.н.е. и лечела болести со пелин. Се претпоставува дека називот доаѓа од грч. (*artemes*) ’αρτεμῖς, ’αρτεμῖς ‘здрав’. Во Античка Грција, божицата им помагала на родилките кои имале проблеми при породувањето (носејќи им пелин). Митот го поддржува вистинскиот ефект на пелинот бидејќи растението ја подобрува циркулацијата, особено во абдоминалните органи, го забрзува менструалниот циклус и ги олеснува породилните грчеви. На сличен начин, називот на растението се поврзува со Артемида Илитвија, како заштитничка на родилките, која во најстарите култови се појавува како божица на жените и исцелителството. Плиниј во своите дела спомнува дека растението претходно се

нарекувало Parthenis според девицата божица Артемида од грч. parthenos ‘девица’. Помалку веројатно е објаснувањето на Плиниј за потеклото на името по Артемида, сопругата на кралот Мавзол од Карија (Светличная 2003: 33; Cott 2016: 30).

Латинскиот назив за видот, absinthium е од грч. (absinthion) ἀψίνθιον, составен од префиксот ἀ ‘без, негирање, негација’ и грч. ψίνθιον од ψίνθος (psintos) ‘радост; задоволство’. Значи придавката буквално би била преведена како absintos ‘непријатно’, а се однесува на непријатната горчина на растението, растението е многу горчливо (индекс на горчина 1:10 000). А поради комбинацијата со *-nth-*, називот се зема дека е предгрчки, веројатно заемка од староперсискиот јазик (Светличная 2003: 33).

Народните називи во македонскиот јазик се: *џелин*, *бел џелин* (Дервенци 1977: 35; Соболев etc. 2018: 121), *џелин џорчлив*, (Лозановски 1998: 45) и *џилин* ‘вид растение од кое се вари горчлив, лековит чај, а се користи против анемичност’ (Пеев 2020: 227). Доаѓа од праслов. **pelynъ*, црклов. пелынь, пелынь. Во лужичките народни називи пелинот одлично го демонстрира единството на општословенскиот ареал, преку рефлексите на праслов. **polynъ/pelunъ*: *rohon*, *polon*, *pólyn*, *pylyn* итн.

Станува збор за општословенски и општобалкански назив, сп. мак. *џелин*, срп. *џелен*, хрв. *pelin*, *gorkasti*, словен. *pelin*, буг. *див џелин*, *џорски џелин*, рус. *џолынь џорькая*, *чернобыльник*, укр. *џоли́н џіркій*, алб. *pelin i egër*, *pelin i zi*, ром. *pelin negru*, *pelinarija* (анг. *absinthe wormwood*, фран. *Armoise fabsinthe*, гер. *Wermut*). Како што споменавме, во називите на *џелиноџ* сп. стлуж. *polon*, нлуж. *polyń*, *poluń*, веројатно од коренот **pel-*, **pal-*, според некои етимолози се одразува една од неговите карактеристики, а тоа е што овој фитоним се поврзува со глаголот *џали*, *paliti*, *palić* има горчлив, запалив вкус, сп. мак. *џелин*, срп., хрв. *pelin*, буг. *пелин*, словен. *pelin*, струс. *pelynъ*, *pelyнь*, рус. *попынь*, укр. *полин*, бел. *палын*, *попын*, *палынь*, *палынка*, чеш. *pelyn*, *pelyněk*, пол. *piołun* (Потебня 2000: 16; Младенов 1941: 417; Brückner 1970: 414; Фасмер 3: 320; БЕР 141–142; Колосова 2011: 80), а литв. *pelynos* е заемка од старословенскиот јазик. Оттука и блиските до него пали ‘да се запали, гори, запалив’, пепел, горко, горчлив од црклов. горѣти (Skok II 633–634), а се поврзува со многу стар метод на лечење (кој сè уште се користи во Азија), каде снопови гранчиња пелин се нанесуваат на одредени места на кожата на пациентот, сп. гер. *Wermut* (Machek 1959: 433).

ПЕРУНИКА

(*Iris germanica*)

Перуниката е самоник растение кое припаѓа на фамилијата Iridace, која расте на сончеви места, камењари, а се култивира и во бавчи. Таа е повеќегодишно зелјесто растение со развиено подземно стебло (ризом) кое носи коренчиња на долната страна. Од ризомот избиваат исправени сабјести листови долги до 30 см, а широки од два до четири сантиметри. Расте околу еден метар и педесет сантиметри високо и најчесто носи до три цвета на врвот. Цветовите се составени до шест во два реда поредени цветни листа, од кои надворешните се свиткани, а внатрешните исправени. Цветните листови се сини, на дното жолти или белузлави, и имаат сини жилички. Растението цвета од мај до јули, а цветовите мирисаат пријатно.

За популарноста на оваа билка говорат испеаните народни песни. Симбиозата меѓу овчарот и билката перуника се наоѓа токму во народните песни. Во песната *Перо, Перо, ѝерунико*, народот го знае поседувачкиот божествен карактер на перуниката, а потоа штом сфаќа дека е тоа нежно цвеќе што се развива секоја пролет, ја персонифицира низ обични човечки особини, да му биде негова сакана и невеста, Всушност, со текот на времето сфаќањата на луѓето за билките се менуваат. Тие добивале различни облици: животински, па дури и човечки во зависност од прераснувањето на животинските и билните богови во антропоморфни.

Во литературата може да се најде со повеќе називи, на пример како *виолетџов корен*, бидејќи по мирис потсетува на мирисот на темјанушката. Се користи подземното стебло (*Iridis rhizoma*) во препарати против кашлица, за ароматизирање на прашаци, а широко се користи и во индустријата за парфеми. Ризомот се откопува во пролет или во есен.

Iris germanica

ПЕРУНИКА

Родовиот назив, *Iris*, *idis f* е изведен од грч. ἴρις (*iris*) ‘виножито’ што ги карактеризира различните бои на цвеќето. Цветот *ирис* е именуван по грчката божица на виножитото, Ирида, гласничка на Хера и Зевс, која се спуштала на земјата по виножито.

Обично се прикажувала како девојка со крилја со сад и дождовница во раката. Сликата на ирисот често се користела во хералдиката.

Називот на видот *germánica* ‘германски’ укажува на место, односно географскиот ареал каде растението било често огледувано (сп. *Iris florentina* L., *florentinus*, а, *um* потекнува од името на градот Фиренца).

Разновидност бележиме во називите на фитонимот, мак. *сабичина*, *див ѝраз*, *саба*, *к’в’чка*, *врана*, *ѿириниѿа* (Мокров 1974: 22), *ѿеруника*, *сина ѿеруника*, *ѿеѿеруѿа*, *ѿеренуѿа*, *ѿеруниѿа*, *крив дедо* (Дервенци 1977: 94; 1990: 66), *цветѿ небесен*, *чуваркуќа* (Анастасова-Шкрињариќ 2004: 100); срп. *боѿиша*, *ѿеруника*, *калуђер* (Чајкановић, 9), хрв. *hipaves*, буг. *ѿеруника*, *ѿеѿерика*, рус. *касаѿиш* (*ирис*) *ѿерманский*, укр. *ѿѿвники* *нѿмеѿѿки* гер. *Schwertlilie* итн.

Називите мак. *ѿеруника*, срп. *боѿиша* асоцираат на бог (*summus deus*), и е во врска со илирословенскиот громовник Перун (Skok II: 644; Machek 363; Papahagi 949). За оваа идентификација се наведува дека растението се бере и се носи в црква за благослов на Спасовден, а тој ден (или некој близок ден од таа сезона) се врзува за култот на свети Петар. Свети Петар е пандан на древниот бог Перун (сп. грч. *Θεοφόρος*), а народот на тој ден го бере и носи дома со цел да ги чува од гром (Чајкановић 9; БЕР V: 164).

МРТОВЕЧКО ЦВЕЌЕ

Перуниката е позната и како *мрѿовечко цвеќе* кое е застапено во култот на покојниците (Анастасова-Шкрињариќ 2004: 100–101).

ПЕПЕРУГА

Синонимните називи мак. *ѿеѿеруѿа*, *ѿеренуѿа*, *ѿеруниѿа*, буг. *ѿеруѿа*, *ѿеѿеруѿа* се поврзуваат исто така со обичај за дожд, со наставката *–ика*, типично за растенија (БЕР V: 161). Се изведува од ие. **per-* ‘лета’ како звукоподржателна лексема, лат. *parilio* ‘пеперуга’, алб. *perperugë* ‘пеперуга’, грч. *περπέρη* и *πεταλποδα* ‘пеперуга’, аром. *Pipirînă* (Младенов, 418).

ЦВЕТ НЕБЕСЕН, ЧУВАРКУЌА

Перуниката ја нарекуваат *цветѿ небесен*, *чуваркуќа*. Билка посветена на стариот бог Перун, божество на молњата и громот. Оттука и верувањето дека оваа билка ја чува

куќата од гром, пожар и други несреќи (Анастасова-Шкрињариќ 2004: 100–101). Позната е и како мртовечко цвеќе кое е застапено во култот на покојниците.

ПЕТОПРСТ

(*Potentilla tormentilla*)

Ова е често среќавано растение во нашите краеве. Расте во ливади, по полиња, пасишта, како на високи, така и на ниски места. Тоа е повеќегодишно растение со цврсто подземно стебло (ризом). Ризомот надвор е сив, а внатре црвен. Стеблото при врвот често е разгрането. На основата листовите се тричлени до петчлени и имаат тенка лисна рачка и личат на шепа, а другите листови на стеблото се без лисна рачка по облик се ланцентни, на работ назабени, а по боја зелени.

Петопрстот е одамна позната билка во народната медицина. Старите билкари ја нарекувале *моќна*, бидејќи верувале дека може да излечи многу болести. Се споменува во медицинските списоци на Диоскорид. Како лековито растение било популарно во средниот век, во борба против колерата. Од растението се собира ризомот – *Tormentillae rhizoma*. Помага при менструални болки, хемороиди, зарастување на раните, го чисти црниот дроб и белите дробови. Народните називи за *Potentilla tormentilla* се: *најџрсиок*, *џирева од срце*, *сиџезник*, *џеџојрси* (Дервенци 1977: 128).

Potentilla tormentilla

ПЕТОПРСТ

Родовиот назив *Potentilla*, ае *f* (син. *Tormentilla erecta* L.) е деминутив од *potentia*, ае, *f* ‘сила, моќ’, што е во врска со лековитите својства на некои видови.

Етимологијата на латинскиот назив на видот, *Tormentilla*, ае *f*, не е јасна. Веројатно е формирана од *tormentum*, *i n* ‘мака, страдање, болка’. Растението долго време е лек за гастроинтестинални нарушувања. Постои мислење дека можеби доаѓа од *tormina*, *um n* ‘стомачни болки, грчеви’. Во средниот век, ова бил називот за дизентеријата, при чие лечење се користеле суви корења од *Potentilla*.

Во словенските називи на фитонимите, поврзани со нумерација, спаѓа и петопрстот. Фитонимите во оваа група, по правило, укажуваат на количеството, бројот на дел од растението (листовите итн.), мак. *џеџојрси* ‘*Potentilla*’, срп. *џеџојрсица* ‘*Ruta*

ТРЕВА ОД СРЦЕ

Со верувањето за благотворното дејство на билките врз некои органи на нашето телото се поврзуваат голем број називи. Називите изведени од основата срце се поврзуваат со верувањето за лековитото дејство на билката на срцевите заболувања, на пр. *срцева ѓрева*, *ѓрева од срце*, *срченица*, *срчаник срцев корен* (*Potentilla erecta*, *Potentilla tormentilla*). Овие називи се поклопуваат со други називи кои означуваат други билки познати токму по таквото терапевско својство (Макаријоска 2014: 42).

ПИРЕЈ

(*Agropyron repens*)

Пирејот е повеќегодишно, познато растение во народната медицина. Расте насекаде како плевел, акваретик. Акваретиците се вид хербални диуретици што го зголемуваат протокот на урина што помага во *измивањето* на бактериите од мочниот меур. Традиционални хербални акваретици се: ризом од пиреј, корен од селен, лист од бреза, корен од глугарче итн. Постои значително преклопување меѓу акваретичните растенија и растенијата што се користат за смирување на воспалените уротелијални површини. Во овие фитолекови се вклучени демулценти: свила од пченка, надземен дел од пиреј и лист и корен од бел слез.

Пирејот има добра традиционална репутација како ефикасен стимулатор на диурезата. Испитана и утврдена, фармаколошката активност на пирејот е во согласност со традиционалната употреба, а служи во третманот на помали уринарни нарушувања, иако контролирани клинички студии за оваа растителна суровина не се правени. Сепак, објавените податоци не се доволни за добра клиничка проценка на пирејот, бидејќи нема објавени податоци за изведени контролирани клинички студии, токму поради тоа неговата употреба е само во рамките на традиционално познатите индикации.

Ризомот од пирејот се користи за производство на традиционални хербални лекови за орална употреба, во кои како активен конституент се користи здробен ризом, течен екстракт или тинктура. Впрочем, пирејот е особено добар за лекување на воспалителни заболувања на бубрезите и мочниот меур, за исфрлање на ситни камчиња и песок од нив, а од жолчката ја исфрла мочната киселина, па поради тоа е добар за лекување на гихт и ревматизам. А сок од пиреј е добар за прочистување на крвта.

Од растението пиреј (*Agropyron repens* (L.) P. Beauv., фамилија Poaceae) во медицински цели се користи исушен ризом. Пирејот е безбеден за употреба и нема несакани ефекти односно контраиндикации. Екстракт од пиреј се користи за производство на додатоци на исхраната, најчесто како тинктура.

Agropyron repens

ПИРЕЈ

Agropyron repens (L.) P. Beauv. е назив на растение дефинирано во различни ботанички извори. Се појавува со следниве латински синонимни називи: *Agropyron repens*, *Agropyron cristatum*, *Agropyron intermedium* (Лозановски 1994: 135), *Elytrigia repens* (L.) Nevski (Светличная, Толок 2003: 16) и *Agropyron leersianum* (Wulfen ex Schweigger) Rydb., *Agropyron repens f. geniculatum* Farw во традиционалната народна медицина и ајурведска традиција.

Називот на видот *repens*, *ntis* – ползач, лазач е од герѓе – лазе, растението има долги, притаени, лазечки ризоми.

Народните називи за *Agropyron repens* во македонскиот јазик се: *аџрија*, *аџријада*, *кошиџрева*, *џиреј*, *џиревина*, *џирскојџ*, *џирска*, *џорилка* (Papaahagi 1974; Дервенци 1990: 61; Трајковски 2009: 289; Велковска 2009: 59; Кузманоска 2019: 66; Андреевски 1982: 7).

За етимолошката анализа од особено важно е не само познавањето на семантичкиот модел на групата што се разгледува, туку важно е и познавањето на природата на конструкцијата на соматското поле во кое е вклучена лексемата. Утврдувањето на местото на лексемата на ова поле е задача на некои, понекогаш веќе решени етимологии. Потеклото на лексемата *пиреј* е одамна утврдено и се однесува на стариот индоевропски назив за пченица, грч. *πυρός*, лит. *purai*. Во старословенскиот јазик, лексемата *џыро* означува ‘спелта’, еден од видовите пченица *Triticum spelta*. Истото значење е зачувано во дел од јужнословенските јазици, мац. *џира* (*сџелџа*, *круџник*), срп. *џџр*, словен. *pîr*, *pîra*. Во источнословенските и западнословенските јазици *пирејот* се среќава како плевелно растение (исто така и *Triticum repens*). Сродните лексеми во старопруските и англосаксонските јазици, исто така означуваат називи на плевели, стпрус. *pure* ‘оган’, англосак. *furs* ‘пиреј’. Овој трансфер на називот, иако на прв поглед чуден, подлежи на логично објаснување. Лексемата *џиреј* од **pyr̥jъ* е придавка, образувана со наставката *-bjъ* од именката *pyro*, рус. *џыро*, зачувана само во неколку јазици. Истите дериватни форми може да се забележат и во други западнословенски јазици, пол. *perz* од **pyr̥ъ* или **pyr̥jъ* со наставките *-ъ* или *-jъ*. Слични или аналогни креации среќаваме во чеш. *pyř*, блрус. *џырник*, изведен со наставката *-ик* од основата на придавката, хрв. *pirika* итн. Се доаѓа до заклучок дека во источнословенските и западнословенските јазици нема основен, главен, ами изведен, деривиран збор чие што значење може да се формулира како ‘пченица, леб’

(Меркулова 1965: 75). Сп. рус. *жито* – *житец*, *'рж* – *'ржец*. *Triticum repens* е плевел сличен на житото и ги напаѓа житните полиња. Во претходно посочената шема *Triticum repens* го зазема местото на изведениот, деривиран збор, во момент кога отсуствува називот на одгледуваното, култивирано растение: Ø – пиреј. Процесот на замена на старите називи на култивираните растенија од други лексеми може да се следи во судбината на лексемите жито, 'рж, јачмен, во словенските јазици и нема пренос на назив од култивирано растение на плевел. Во источнословенските и западословенските јазици, стариот назив за пченица и неговиот вид се среќава како **pyro*.

Според друго толкување пак, оваа трева потекнува од лат. *pyr*, грч. *πῦρ* ‘оган’, сп. мак. *џорилка* бидејќи оваа пченична трева предизвикува голема штета на земјоделските култури (Светличная, Толок 2003: 16). Оттука и лексемите: *џироман*, *џироџтехника*, личното име Пир итн.

Овој фитоним потекнува од називот на родот *Agropyrum*, и *n*, сложенка образувана од грч. (*agrios*) ἄγριος – див, станува збор за плевел, а вториот дел, ќе го разгледаме подолу. Според други толкувања потекнува од грчката лексема (*agros*) ἄγρος – поле. Во македонскиот јазик се среќава во варијантите: *aḡrija*, *aḡrijaḡa* од нгрч. ἄγριά, ἄγριάδα ‘пиреј, троскот’, стгрч. ἄγριάς ‘дива лоза; она што расте во полето’, аром. *ayreadá* (Papaḡagi 1974: 121; Аргировски 1998: 59; Велковска 2009: 59). Синонимниот македонски назив *aḡrija* е заемка од латинскиот односно грчкиот јазик. Всушност, преземен е само првиот дел од сложенката лат. *Agro(pyron)*.

КОШТРЕВА

„Пиреј е трскотна трева, а некои ја викаат и Коштрева. Ама ти колку сакаш кошкај ја, корни ја, куби ја, таа пак не умира. Само малку да допре до земјата и пак ќе се фати, ќе оживи, ќе потера. Ништо не ја ништи таа трева“ („Пиреј“, Андреевски 1982: 7). Толкувањето на Андреевски е јасен метафоричен показател за настанокот на посочениот назив, а има нејасна етимологија.

ТРОСКОТ, ТРОСКА

Под овој народен назив во ТРМЈ (VI, 124) се среќава растението, *Polygonum aviculare* ‘едногодишно тревно растение, разгрането по земја, со долгнавести ситни листови и многу ситни бели или црвеникави цветови’. Го среќаваме крај патишта, на меѓи, по домашни дворови, на игралишта и други места. Расте како плевел на неплодни, тврди и суви земјишта. Од растението се собира надземниот дел со цветовите *Polygoni avicularis herba*.

Троскотот, со синонимите: *йѝиче ѝрева*, *оворник* (Дервенци 1977: 126–127) бил познат како лековито растение уште на Кинезите 3000 години пред нашата ера. Тие го употребувале троскотот за прочистување на урината и против болки во stomакот. Денес троскотот има широка примена во народната медицина. Се дава во вид на чај при тешкотии при мокрење и крвавење од уринарните органи. Исто така е популарен лек против крвавења од белите дробови и цревата. Во голем број земји троскотот е ценет и како лек против жолтица. Уште во воведот напоменавме дека во изданието *Речник на демирхисарскиот ѓовор* од авторите Радован П. Цветковски и Божо Стефановски, 2008 година, Кирил Трајковски, наведува дека научниот назив *ѝроскоѝ*, *ѝроска* е од лат. *Agropyrum repens*. Тука се посочува дека вклучувањето латински називи е нужно, потребно и служи за прецизност, јасност, зашто често може да дојде до конфузија⁵⁹. Тука треба да напоменеме дека во овој случај постои поистоветување на називите троскот, троска со лат. *Agropyrum repens* и *Polygonum aviculare*, што веројатно настанало поради

⁵⁹ И притоа, го забележува следново: „Она што мислиме дека е незначителен пропуст е неименувањето на растенијата и животните со латински имиња, зашто ако за мене и за авторите е познато што е тоа вратика (висока дрвенеста билка со карактеристичен мирис и жолти цветови – *Topacetum vulgare*), за оној од Источна Македонија можеби не значи ништо зашто има многу такви билки, а таму се викаат поинаку, како за мене што не значи ништо пиреј, туку само троскот (троска), односно *Agropyrum repens*“ (Трајковски 2009: 289).

истиот ефект којшто се одбива при конзумација на овие лековити својства, поврзани пред сè со уринарните органи.

Лексемата трокот потекнува од стсл. трось и се однесува на ситни остатоци или отпадоци кои се расфрлани. Се среќава и со наставката -ка. Со оглед на тоа што ова растение често се јавува на запуштени површини, етимологијата можеби се однесува на неговата способност да расте во такви услови како коров кој тешко може да се искорени односно тоа е растение кое се шири и покрива земјиште и се расфрла како непосакуван коров. Росети izdelува повеќе словенизми во романскиот јазик примени во контактите од 6 до 12 век. Меѓу зајмените називи во романскиот јазик се среќава и трокот. Тој ги набројува следниве: *trokot*, мегл. *troscăt*, *trokut* и др., *aglică* – јаглика, др. аром. аром. *bob*; *lobodă*; *mac*; *măslin*, *morcov*, *ovăs*, *pelin*, *rașiță*; *răchită*, др. *rogoz*, аром. *rogoșă*, *rogoză*, *știr*.

РУЗМАРИН

(*Rosmarinus officinalis*)

Рузмаринот припаѓа на фамилијата Lamiaceae. Тој е зимзелена грмушка, висока околу 2 м, со седечки, тесни линиски, дури и игличести, кожовидни, до 4 см долги ливчиња, со подвиени рабови, покриени со бели кадифени влакненца на опачината. Устовидните цветови се бледосини, светлосини, до виолетови или бели, со два прашника кои се извишуваат над венчето. Лисјата се користат како зачин.

Уште од античко време и средниот век, тоа било едно од најпопуларните растенија. Според Матиоли (средновековен лекар) сите видови храна и пијалаци кои содржат рузмарин, се пријатни и вкусни и се корисни против многу болести. Благодарение на високата содржина на есенцијално масло во листовите (*Oleum Rosmarini*, до 2 %) има пријатна, слатка арома. Во средниот век се користел против бенки за нејзината арома, а нејзиното етерично масло сè уште се користи во производството на сапуни, шампони и колонска вода. Рузмаринот е познат како корен поради изразитиот горчлив вкус. За зачинување се користат листовите, кои се шират за време на цветањето и по цветањето, кога се најароматични. Се користат свежи или сушени за зачинување на салати, супи и сосови, за сите видови месо и живина, кисели зеленчуци, но и за зачинување на виното. Како зачин, рузмаринот е популарен во Италија, Франција, Англија и кај Јужните Словени. Како лековита билка ја поттикнува циркулацијата на крвта, ги ублажува грчевите, го поттикнува варењето, растот на косата и го забрзува зараснувањето на раните. Рузмаринот влегува во составот на некои лекови.

Rosmarinus officinalis

РУЗМАРИН

Називот *Rosmarinus* доаѓа од лат. *ros marinus* ‘обичен рузмарин’, а се среќава и како *marinus ros*, *ros maris* или само *ros*. Плиниј го именува *rosmarinus*, но и други ароматични растенија биле означувани со овој назив. Првично доаѓа од лат. *ros* (ген. *roris*) ‘роза’, и лат. *marinus* ‘морски’ од *mare* (генитив: *maris*) ‘море’. Латинскиот назив

rosmarinus или *ros marinus* буквално означува ‘морска роза’. А, видот, *officinalis*, в. глуварче (*Taraxacum officinale*).

Во сите словенски јазици називот *рузмарин* најчесто е заемка од латинскиот (Valčakova 2006: 399), од ботаничкиот назив *Rosmarinus*, непосредно (лат. *rozmarýn*, *rozmarýna*) или преку друг јазик, најчесто гер. *Rosmarin* (сп. мак. *рузмарин*, *розмарин*; рус. *розмарин*, укр. *розмарун*). Семантичката мотивација на називот е нејасна (Machek 1968: 521; Rejzek 2001: 547). Се среќаваат и варијанти со дисимилација *r-r>l*, пр. *lužmarin*, *lužmarina*, *lusmarin*, *lucmarin*, со дисимилација *d-r* *duzmarin* преку јазик посредник, италијански (Skok 3: 175) или гер. *rosmarino* < *Rosmarin* (Striedter-Temps 1958: 188). Исто така и во другите, европски, несловенски јазици, називите се од лат. *Rosmarinus*, сп. дан. швед. *rosmarin*, хол. *rosmarijn*, фран. *romarin*, итал. *rosmarino*, анг. *rosemary*, ром. *rosmarin* итн.

Во Македонија, покрај *рузмарин*, имаме и *розмарин* и *киѝисваѝ* (Дервенци 1990: 70). Првиот композит *rōs* ‘роза’ е од индоевропски **r s*, според семантиката се поврзува со грч. *δρόσος* ‘роза’. Мотивираноста веројатно доаѓа поради тоа што рузмарино е медитеранско растение, кое расте на бреговите на Јужна Европа (го има на островите на Далмација), каде што добро расте поради влијанието на морето (Cott 2016: 82–83).

Вториот композит, *marinus*, не задоволува затоа што *marino*– се поврзува со *balino*– со метатеза *libano*–. Според Диоскурид, латинскиот назив е буквален превод односно калка од грч. *thalassia drossos* ‘морска вода’, додека самиот рузмарин на грчки се нарекува *λίβανωτίς* *libanotis* (Теофраст). Рузмарино има силен ароматичен мирис кој потсетува на темјан. Токму поради тоа, овој назив се споредува со силно ароматичното масло од рузмарин, кое служи и како замена за темјан, а се употребува за ритуални цели (грчки *libanos*). Со истата мотивација се и гер. *Weihrauchwurz*, *Weihrauchkraut* од гер. *Weihrauch* ‘темјан’.

Постојат неколку народни етимолошки интерпретации за овој фитоним. Едната е дека доаѓа од лат. *ros marinus* (пре)именуван како грч. *rhops myrinos* ‘мирисна грмушка’ од *rhops myrios*, грч. *rhops* ‘ниски грмушки’, дериват од грч. *myrin* ‘миризлив, растителен сок (миро); масти и масла подготвени од него’. Грч. *rhops myrrinos* е изведен од *myrrinos*/*myrsinos* ‘мирта’, што доаѓа од грч. *myrtos* ‘мирта’. Така се доаѓа до блискоста на рузмарино и миртата преку нивната заедничка локација, како медитеранска грмушка, се употребува маслото, а корисна е и за медицински цели.

Според друга народна етимологија, вториот композит се поврзува со името на Богородица. Името на пресвета Богородица, Марија, често се среќава како народен назив, лат. *Sanctae Mariae, arbor*; чеш. *ros-marija*; гер. *Rose-Marie, Marienbaum*, не само за ова лековито растение – рузмариот, ами и за други, пр. *божородична ѓрева* итн. Името на света Марија се користело како име на заштитник и посредник кој предизвикува исцелување преку лековитата билка. Од истата причина и други називи на светци биле користени и при именување на билки со лековито дејство.

КИТИСВАТ

Со обредност се поврзува називот *киѝисваѝ* (*Rosmarinus officinalis*), затоа што со рузмарин се китат сватовите и често се споменува во свадбените песни.

Рузмариот се смета за *сваѝовско цвеќе* (Макаријоска 2014: 250), па често се споменува во свадбените обреди. На Божик наутро со него се китат бунарите, се става во вода во која ќе се капат децата, а заради изразениот мирис се употребува против злите демони (Макаријоска 2014: 45, 141; 2017: 112). Рузмариот е растение со ситен, син цвет, со кој се китат сватовите пред куќата (Макаријоска 2014: 245).

САПУНЧЕ

(*Saponaria officinalis*)

Сапунчето е растение од фамилијата Caryophyllaceae кое се среќава крај реки, извори, на влажни места, по ливади и полиња. Тоа е наше често среќавано зелјесто растение високо до 80 см. Коренот е цврст, кој длабоко се вкопува во земјата. Стеблото е аглесто, покриено со влакна, а на врвот разгрането. Гранките се аглесто поредени, а листовите на крајот шилести. На опачината имаат три развиени нерви кои се меѓусебе паралелни. Цветовите се бели или розови, собрани на врвот на стеблото во букети и пријатно мирисаат. Растението цвета цело лето од јуни до крајот на август. Од растението се собира, откопува коренот *Saponariae – radix* во пролет или во есен од растенија кои се постари од две години.

Коренот на сапунчето е познат како средство за исфрлање влажни секрети од дишните органи, па затоа се дава чајот при бронхит, бронхијална астма и воспаление на белите дробови. За време на двете светски војни сувиот корен на сапунчето се употребувал како замена за многу лекови кои биле во недостиг. Исто така, во народната медицина се употребуваат и листовите од сапунчето, кои се варат и се создава течност која ги раствора мастите, маснотиите. Самиот назив укажува дека може да се користи како нежен сапун во разреден раствор. Се користи за чистење на текстил, волнени ткаенини. Се користи и во кулинарството како емулгатор, при подготовка на пиво, алва итн.

Според народните верувања, таа е лековита билка што пушта сапуница со триење, а ситно мелениот надземен дел од билката помешан со мед има функција на *внатрешен сапун* за отстранување на штетните материи од организмот, за лекување на црниот дроб, слезината (Макаријоска 2014: 42).

Saponaria officinalis

САПУНЧЕ

Родот на фитонимот *сапунче*, лат. *Saponaria* може да се сретне уште пред Лине, како *S. vulgaris*, преку среднолат. *herba saponaria*, доцнолат. *sapunarius*, лат. *sapo*, ген. *saponis*. Доаѓа од лат. *Saponaria*, аеф од *sapo*, *onis* m ‘сапун’. Наречена е *Saponaria* бидејќи

во коренот има сапониин, поради што пени и се користи за перење (Станковиќ 2008: 12). Некои видови од овој род се користат во народната практика како замена за сапун, а се користел и за фарбање коса. Денешниот латински назив *Saponaria officinalis* го дал К. Лине.

Називот на родот се однесува на пенењето со сапуница на корените и билките на *S. officinalis* кога се тријат во вода. Ако коренот е натопен во вода, се формира раствор кој силно се пени поради високата содржина на сапониини (супстанции слични на сапун) во коренот. Билката содржи најмалку 5 % смеса од сапонин, од кои главни гликозиди се сапоназид А и Д. Треба да се напомене и тоа дека сапун во денешна смисла на зборот не постоел. Во Античка Грција и Рим тој се појавил дури во доцниот среден век, па затоа се поврзува само со доцнолат. *sapon / saponion*, заемки од грчкиот јазик. Во Античка Грција и Рим, средство за миење во функција на сапун вршела една мешавина наречена грч. *smegma, rhytma*. Веројатно, називот потекнува од галскиот јазик (Gott 2016: 86).

Плиниј во своите списи го користел зборот *saipo*, за кој се вели дека служел за бојадисување на косата (кај Галите), но исто така е наменет и за зајакнување на коренот на косата. Мислењата од каде потекнува лат. *sapo* се неконзистентни, па потеклото засега останува нејасно.

Употребата на сапуноот се потврдува и во библиските извори: Донесете ми миризливо масло и сапун, заклучете ја вратата од градината, за да се избањам (Јеремија 2 22); и да се измиеш со сапун и да употребуваш многу пепелница – твоите беззаконија ќе се покажат (Исаак 1, 25); и како во пепелница ќе ја исчистам од тебе смесата. Веројатно претставувал раствор од калиев карбонат и натриев карбонат (сода) што дејствувал како средство за чистење. Сапуноот се добива и преку филтрација на вода со пепел од определени растенија (Макаријоска 2013: 165).

Називите за лековитата билка што пушта сапуница со триење во македонскиот јазик се: *сајунче*, *чуен*, *сајунов корен*, *сајунлива ѓрева* (Дервенци 1977: 147, 1990: 71), *сајунарка*, *сајуника*, *сајунка*, *сајунчица*, *сајуница*, *сајун ѓрева* (Макаријоска 2014: 42; 247–248), *шкумусе* (Соболев 2018: 127).

Цсл. сапоунъ, од грч., визант. грч. *σαπούνιον (sapoúnion)* преку италијанската форма *sapone* (БЕР VI: 492-493). Истата форма е во мак. *сајун*, срп. *сајун*, арм. *sāpune* (Paparagi 1058), алб. *sapun*, тур. *sapun*, *sabun*, арап. *sabun*, итал. *sapone*, прагер.**saipō*. (додека пак, словенките називи се: *navadna milnica*, рус. *мыло* итн.).

Називот сапун како средство за миене и перење е познат во сите македонски говори. Доаѓа од нгрч. *σαπούνι* ‘сапун’ од среднов. *σαπούνιν* < сргрч. *Σαπώνιον*, дем. од сргрч. *βάπων* < пат. *sapo* ‘сапун, помада за миене на глава’ (Аргировски 1998, 242), од келтско потекло (Филипова-Байрова 151; Таховски, 36). Оттука имаме и сапуниса ‘намачкува со сапун’, грч. *σαπούνίζω* ‘пере или мие со сапун’, аор. *σαπούνισα*. Изведено е од *σαπούνι*, аром. *sapunséscu* (Paparagi 1058).

ШКУМУСЕ

Народниот назив *шкумусе* е лексичко влијание на албанскиот јазик од алб. *shkumëza*, кој потекнува од ром. **scuma* (Соболев 2018: 127).

СИНАП

(*Sinapis alba*)

Синапот како многу старо и значајно растение се споменува во библиските извори: „Заради вашето неверие; зашто, вистина ви вела, ако имате вера колку синапово зрно, ќе ѝ речете на оваа гора: ‘Премести се оттука таму!’, и ќе се премести, и ништо нема да ви биде невозможно“. Синапот бил многу ценет во античкиот свет, а кога се продавал се мерел на вага за накит.

Едногодишното растение, од фамилијата Brassicaceae, високо е до еден метар, има дршка со гранчиња свртени наназад во долниот дел и разгранети во горниот дел од растението. Гранчињата се цврсти и пересто засечени. Крстовидните цветови се распределени во соцветие и имаат четири хоризонтално распределени ливчиња (четири светложолти прстовидни листови, два куси и четири подолги). Семето е жолто или кафеаво, речиси тркалезно. Периодот на цветање е од јуни до јули. Природна распространетост е Средоземјето, Блискиот Исток, па сè до Кавказ и Крим, а пренесен во многу региони на Европа, Источна Азија и Северна и Јужна Америка.

Синапот има лековита моќ која се користи и денес. Се смета дека ублажува главоболки, настинки и симптоми на грип. Некои луѓе го користат и за надворешни облоги за ублажување на болки во мускулите и зглобовите, па дури и како помош против воспалени бели дробови. Покрај корисното лековито дејство, семето од синап е одлично како зачин, кој многу добро го знаеме сите, а тоа е сенфот. Сенфот е вкусен и хранлив исто колку што е и основната суровина. Поради својот лут вкус тој го стимулира апетитот и го поттикнува варењето.

Екстрактите на меленото, ферментирано семе ја иритираат кожата и го поттикнуваат периферниот крвен проток. Тие, исто така, имаат добри антибактериски својства, синалбинот и некои производи може да го блокираат дејството на некои канцерогени супстанции.

Sinapis alba

СИНАП

Растителното потекло е *Sinapis alba* L. ssp. *Alba*, а синоними се: *Brassica hirta* Moench, *Eruca alba* Noul. Според таксономската класификација, видот *Sinapis alba* може да се подели на подвидовите *S. a. ssp. alba* и *S. a. ssp. dissecta*. Само *S. a. ssp. alba* се одгледуваат како кулинарска и медицинска билка. Фамилијата е синапи (*Brassicaceae*, синоним *Cruciferae*).

Називот на родот, *Sinapis*, *i f* е латинизиран грчки назив (Светличная 2003: 45), *σίναπι* за горчица, кој се среќава кај Плиниј, Целзус и други антички лекари. Според *TPMJ* (V, 376), синапот е ‘растение со ситни жолти цветови’.

Синапот бил особено ценет во антиката. Грчкиот и латинскиот назив на растението е од *sinapu* или *napu* (Станковиќ 2008: 13). А видот *alba*, лат. ‘бел’.

Во другите јазици, познат како англ. *White mustard*, *Yellow mustard*; фран. *Moutarde blanche*, *Herbe au beurre*; гер. *Weißer Senf*, *Echter Senf*, *Englischer Senf*, *Gelber Senf*, *Gelb-Senf*, *Gewürtz-Senf*, *Garten-Senf*, *Mostardkorn*.

Синапот како растение чие семе се употребува како лек, сè уште нема јасна етимологија (Аргировски 1998: 246). Во цсл. синапъ (Miklosich 839; Фасмер XII, 275); стгрч. *σινάπιον* > нгрч. *σινάπι* од сгрч. *σίναπυ* ср. р. *σινάπυς*, м. р. *σίναπις*, ж. р., од *νάπυ*. Некои лингвисти сметаат дека води потекло од египетскиот, други, пак, дека е од лат. *nāpus*, *sināpi(s)*, базирајќи се врз стгер. *senef* < гот. *sinap(s)* (Frisk II, 289). Во црковнословенските текстови преведено е со зръ зръно гораушиѣно (Rad), буг. *синаї*, аром. *sināpe*, алб. *sinap*, изведенка: *синаїов*: *синаїово зрно* (Филипова-Байрова 1969: 153). Според други со семитско потекло (Младенов, 580; БЕР VI: 664).

СИНЧЕЦ (*Centaurea cyanus*)

Синчецот е растение што расте како плевел меѓу житото, на ливади, ниви, пусти места, крај насипи итн. Тоа е едногодишно растение високо до еден метар со право стебло. Листовите на стеблото се тесни, а цветовите најчесто сини, ретко виолетови или бели. Целото растение е со слаба арома и остар и горчлив вкус. Од растението се собираат и употребуваат цветовите.

Плиниј (I век од нашата ера), е првиот кој зборувал за синчецот како лековито растение. Во народната медицина е употребуван доста често како диуретик и се препорачува кај луѓе со болни бубрези. Синчецот се употребува за јакнење на имунитетот, како и за подобрување на апетитот. Во народната медицина со чај се промиваат очите при воспаление на истите. Се користи во форма на инфузија (*infusum florum Centaureae cyani*) како благ диуретик, холеретично, антиинфламаторно и служи како средство за дезинфекција. Се користи за поттикнување на апетитот и за подобрување на варењето на храната.

Според митот на Диоскорид, цветовите на синчецот се пожалиле на божицата на плодноста Деметра дека земјоделците не ги сакаат и дека биле фрлани по полињата. Божицата ветила дека само еден ден во годината орачите ќе ги почитуваат. Оттогаш, на фестивалот на жетвата во Грција и Рим, земјоделците ги украсувале главите со венци од синчец. Ако венецот бил одвртен, тоа значело дека неговиот сопственик е заљубен. Се верува дека плевелот на синчецот бил донесен во Европа заедно со ’ржта. Други веруваат дека го донеле крстоносците, враќајќи се од походите.

Според една украинска легенда, синчецот се поврзува со љубовта на момчето Василиј (рус. *василёк*) кон сирена, која го маѓепсала и убила односно претворила во син цвет, кој потсетува на синилото на водата. А, секоја година, кога цвета синчецот, сирените танцуваат, украсени со венци од синчец. Во Русија постоело верување дека составот на волшебната маст, која ја подготвувале вештерките за да летаат до задгробниот живот, и да

се претвораат во кое било суштество, вклучувала и синчец (покрај останите тревки, билки).

Centaurea cyanus

СИНЧЕЦ

Називот на растението, грч. κενταύριον, лат. *Centaurea*, се среќава кај Хипократ, Теофраст и други автори. Научниот генерички назив го дал К. Лине. Називот *Centaurea*, ае *f* е латинизиран грчки назив за цвеќето κενταύρεα (*kentaurea*), кое се среќава кај Аристотел. Доаѓа од придридавката κενταύρειος ‘што му припаѓа на кентаурот’. Се однесува на мудриот кентаур Хејрон во грчката митологија, кој се сметал за иницијатор на лекувањето, исцелувањето, а воедно бил и ментор на познати херои: Ахил (в. ајдучица), Јасон, Ескулапиј. Според Плиниј, кентаурот Хејрон користел сок од синчец за заздравување на раните. Постои уште едно објаснување за етимологијата што се појавила во средниот век. Монаси исцелители раскажале за чудесното исцелување на пациент со помош на оваа билка. Имено, еден безнадежно болен, а богат човек, чие лекување лекарите го одбиле, се заколнал дека ако оздрави, ќе донира сто златника на сиромашните (*centum* ‘сто’, *aurum* ‘злато’). На сон му се јавил ангел и му оставил на болниот куп трева. Богатиот бил лекуван со оваа мистериозна билка и оздравел. Тој го исполнил своето ветување и на сиромашните им подарил сто златника, а називот станал генеричко име *кентјауриум*.

Називот на видот *cyanus*, *im* е изведен од грч. κυάνεος (*cyanos*) ‘темно сина’, што ја карактеризира бојата на цвеќето.

Називите на растенија кои ја содржат ознаката сина боја во јужнословенските јазици може да се изрази со голем број лексемим кои доаѓаат од прасл. **si* или прасл. **kei-*, срп. *йлав*, прасл. **polъ* ‘светол, син’ или прасл. **polъ* ‘светложолт, блед’. Сината боја е очевидната етимолошка предлошка за називите: мак. *синчец*, *син цвей*, нлуж. *modrak*, *modrack* (Nitsch, Mrozówna 1955: 94–95), срп. *могра зечина*, *могроцвије*, *могруља*, *могрињак*, *могрец*, *йлавуља*, *йлавка*; буг. *синецвей*, *синя билка* (Ахтаров 1939: 129), *мограша*, *синчец*, *синиџачки*, *синџачки* (БЕР 6: 671), *синяча*, *синя мейла*, *синя мейлянка*, *синя былка*, *синџ цвџије*, *могра мейла*, *синилички*, *синокъ*; пол. *modrzeniec* (Анненков 1876: 90), но и: *синчец*, *синоличка*, *могар цвей*, *незаборавка*, иако Велковска (1995: 125) напоменува дека не може со сигурност да тврди за кое цвеќе станува збор. Со напомена дека тука се приклучуваат и дериватните називи со *могар*, прасл. **madrъ*, со

нејасна етимологија (сп. мак. срп. *модар*, болг. *модър*). Номинацијата на *синчецоѝ* е извршена врз основа на неговата сина боја. Компонентата *боја* може да биде присутна или во основата на еднокомпонентниот назив на растението или како дел од фразата со придавката *боја* (Чиварзина 2020: 212–215). Таквата карактеристика на *синчецоѝ* како интензивна сина боја е забележана кај сите Словени. Овој модел се карактеризира со најголема варијабилност, користејќи различни корени и богат слој суфикси. Карактеристичен е дури и за долнолужичките дијалекти (Колосова 2009: 155). Употребата на бојата како син цвет може да се објасни со фактот дека ова растение е широко застапено на територијата на Словените. А со ознаката сина боја може да се користи, да се употребува, називот на растението чија боја е блиску до овој локациски спектар. Така на пример, виолетовиот цвет, кој станал основа за создавањето на основната ознака за виолетова боја во многу јазици во светот, е позајмена и е вклучена во балканско-словенските јазици, сп. мак., буг. *виолеѝов*, мак. *виолеѝен*, срп. *виолеѝан*, гер. *violett* < лат. *viola*, што може да се пренесе со лексема, во интерна форма која го содржи токму концептот на сино: мак. *синоличка*, буг. *синиличкы*.

Народните македонски називи за *Centaurea cyanus* се: *коњо ребро*, *злаѝо*, *ѝиѝар*, *синехуѝка*, *коѝрница*, *дива меѝла*, *коѝривки* (Мокров 1974: 16), *синчеѝ*, *син цвеѝ*, *синок*, *волско цвеѝе*, *меѝла*, *сокле* (Дервенѝи 1977: 55), *модра билка* (Макаријоска 2014: 173).

Аналогниот словенски назив на *Centaureum vulgare* е *hlistovačnik*, *tysiącznik* *prospolity*. Махек го смета називот *hlistník* за домашен, старочешки, мотивиран од ефектот на наводното убивање нематоди, црви во абдоминалните внатрешни органи (Machek 1959: 182), а лушпата од папратите и *hlistník* (*centaury*) доста често се користеле во третманот против црви (Čižmář 1946: 62). Се споменува и неговата употреба во случаи на неспособност, симптоми на варење и како стимуланс за општа слабост (Jaroslav Korbelář, Zdeněk Endris, 468). Čantoryjka или čantoryja се синонимни дијалектни називи за *Centaureum vulgare*: *tysiącznik* *prospolity*). Čantoryje, Velká Čantoryje (995 метри надморска височина) е највисокиот врв во Чешка, Czantoryja Mala (866 метри надморска височина) е на три километри во Полска. Народната етимологија што го поврзува *centaury* со имињата на планините е честа појава во етнографската литература од 19 век до денес. Називот *Czantoryja*, според некои лингвисти, потекнува од зборот *czartoryja*, што значи место ископано од ѓаволи. Овој став е поддржан во народните приказни. Според другата верзија, името Čantoryja го добива од растението наречено *czantoryjka* *common centaury*

(*Centaurium erythraea* Rafn.), кое се користело уште од античко време во народната медицина. Ова растение било широко распространето токму на овие планини и се користело за украсување (Вилимек 2022: 82). Би можело да се сумира дека латинските називи генерално биле усвојувани од научната заедница преку хербалната и урбаната трговија со лекови, а поретко преку училиштата. Процесот на пренесување на називите во народниот јазик бил интензивирал со практиката на препишување и составување на сопствени рецепти и хербариуми, чиј јазичен квалитет секогаш во голема мера се одредувал од образованието и знаењето на неговиот писател. *Centaurium* претрпел сличен процес во многу други јазици (словенечки, хрватски, словачки, полски итн.), а само во полскиот јазик се наведени триесетина дијалектни варијанти изведени од научното латинско име (Waniakowa 2012: 171).

СОНЧОГЛЕД (*Helianthus annuus*)

Сончогледот потекнува од фамилијата Umbelliferae, фамилија на ароматични растенија со шупливо стебло. Во оваа фамилија на растенија покрај сончогледот спаѓаат и кимот, морковот, копарот, анасонот и др. Сончогледот е растение коешто се класифицира во редот на цветни растенија кои се главен извор на храна за повеќе живи суштества на Земјата. Сончогледот е едногодишно растение кое достигнува висина до 2,5 м. Стеблото е силно, шупливо и обраснато со влакненца, а на врвот се наоѓаат една или повеќе главици, односно цветови. Листовите му се крупни и наизменично распоредени. Цветовите се двополни со темна боја (во внатрешноста), а надворешниот дел од цветот се состои од крупни лисја во форма на јазик со светложолта боја. Семките се долгнавести и темни. Се одгледува на нивите и бавчите. Семето на едногодишната маслодајна култура содржи 45–54 % висококвалитетно масло, кое покрај употребата во готвењето на храна, служи и за изработка на други прехранбени продукти (маргарин, рибни конзерви итн.).

Сончогледот потекнува од Америка (Ново Мексико и Перу), тоа е местото каде што долго време се одгледувал од страна на Индијанците. За тоа сведочат археолошките ископувања каде што се пронајдени семки од сончоглед кои датираат од II–III милениум пр.н.е. Сончогледот бил мексикански симбол на сонцето, чии слики биле направени од злато и обожувани, а се претпоставува дека на сончогледот му биле принесувани и човечки жртви.

Повеќето нови култури (сончоглед, тутун итн.) од Америка во Европа се инфилтрирале преку Шпанците, кои донеле семки од сончоглед во Мадрид и ги засадиле во ботаничка градина во 1510 година. Лобел(иус) прв го опишал сончогледот, нарекувајќи го *herba solaris* – цветот на сонцето, растение на сонцето, а Лине го нарекол *Helianthus annuus*. Во систематиката на растенијата од 1654 година е внесен како *flos solis pervianus* *йеруански цвет на сонцејо*.

Во Европа сончогледот почнал да се одгледува како украсно растение, а во Англија, во 18 век, млади сончогледови цветови се јаделе со масло и оцет. Во Русија го донел Петар Велики (во 18 век, а го увезил од Холандија). Првите сончогледи служеле

како украсно растение. Извештајот дека семките од сончоглед се суровина за производство на масло бил објавен во списанието *Academic News* во 1779 година. Во 1835 година, градинарот Н. Бокарев од регионот Воронеж почнал да одгледува сончоглед за производство на масло, а во 1841 година во Саратовската провинција првпат во светот со помош на рачна преса, Бокарев вадел масло од семките од сончогледот. Така, за првпат во Русија сончогледот од украсно растение станал прехранбена култура корисна за луѓето, а подоцна и главна култура за производство на нафта во земјата. Според Киш (2010: 14), во општомакедонските лексеми влегуваат речиси сите називи на шумски дрвја и грмушки, на житни и индустриски култури, освен називите на пченка, сончоглед, тутун итн., а агрокултурата сончоглед, од новите култури, најдоцна е донесена во Македонија.

Лековитите својства на сончогледовото масло (*Oleum Helianthi*) доаѓаат од семките од сончоглед. Се користи како основа за масти како холеретичен агенс за хронични заболувања на црниот дроб и жолчните канали.

Сончогледот и верувањата за него се дамнешни. Се поврзува со црковни празници, но и со некои обреди кои се остаток од паганските верувања во сонцето. Постои верување дека сонцето е божјо око, а ова е забележано кај старите Индијанци, Иранци, Германите, па и кај некои словенски народи (Moszyński 1967: 443; Киш 1996: 198).

Реликт од ваквото верување имаме во називите *џледисонце*, *око на сонцеџо*, *сонцеџледач*, *сончоџледец* и во најфреквентната сложенка *сончоџлед*. За да *изгрее* низ него сонцето, на Преображение, пред да започне бербата, рано изутрина се прави дупка во средината на еден цвет и низ неа се прелева вода трипати, пиењето и миењето во таа вода штитело од уроци (Давидов *et al.* 1939: 178; Киш 1996: 198). Со сончоглед се баело против жолтица или се пиела вода во која се вареле лисја од преображенски сончоглед (со други билки); водата во која било потопено семе од сончоглед била лек против главоболка, а цветот лек против кашлица.

Според македонските обичаи, тој е симбол на среќата и убавите денови. Во љубовната магија на празникот Свети Илија, пред изгрејсонце, гола девојка ќе откинала цвет од сончоглед во градината, ќе го пробиела со поголемо вретено и низ отворот ќе го гледала посакуваното момче за да ја засака и да му го сврти паметот. На денот на свадбата, невестата кришум го гледала младоженецот низ сончоглед за секогаш да ја гледа само неа; жената правела дупка во сончогледот и велела „како што сончогледот гледа во сонцето, така и мажот ми да гледа во мене и да ме сака“, потоа го измивала сончогледот и

водата му ја давала на мажот да ја испие (Китевски 2002: 152). Сончогледот се јавува и во гатање и при собирање плодови, по вршење на последното жито, низ продупчен сончоглед се тура пченица и тој сончоглед се остава во амбарот (Макаријоска 2014: 262–263). Метафоричното значење на среќата е претставено преку семките од сончоглед и погачата исполнета од семки од сончоглед со кои се пречекуваат гости по славите, со цел сонцето секогаш да е наклонето кон нив (Младеновска 2017: 154–155). За симболиката на сончогледот се вели дека тоа е растение пренесено во Европа од Северна Америка, кое понекогаш го мешаат со хелиотроп, а во чија основа лежи грчкиот мит за цвеќето заљубено во сонцето.

Според грчката митологија, ќерката на океанот Клитија се заљубила во богот на сонцето Аполон, но не ѝ била возвратена љубовта, немало реципроцитет. Клитија одбивала да пие и да јаде, па полудела. Не можејќи да го тргне погледот од саканиот, ја вртела главата кон сонцето и се вкоренила в земја, претворајќи се во сончоглед.

Слични митски претстави за сонцето како извор на животот на земјата и почитувано божество се опеани во многу македонски билјарски песни. Сродноста на сонцето со сончогледот во македонската народна традиција е очевиден. Сонцето е олицетворение, се персонифицирало во некои народни песни и приказни (Целаковски 1971: 153; Димитрова-Торова 2003: 354). Мотивот е стар и може да открие елементи на старата грчка легенда, која и денес кај нас се прераскажува во извесни варијанти, дека кога ќе зајде сонцето го чека неговиот златен чун со кој се враќа на исток, каде што се наоѓа неговиот волшебен дворец (Кун 1963: 79). Слично како сонцето, девојката сака да се префрли на другата страна од реката со целото свое семејство за да заживее во прекрасниот свет на бајките, во раскошниот и вечен живот. Влијанието на христијанството внесло некои нови елементи и моменти во нашите обредни песни. Често присутни се имињата на разни светци, апостоли и мотиви од библијата и апокрифите. Во билјарските песни најчесто се споменуваат Марија, Христовата мајка, и апостол Петар. Во селото Годивје од Велигден до Спасовден се пее песната за мажењето на Марија за сончогледот (Целаковски 1971: 152–153): „Стигнала ми е лепа Марија,/ стигнала ми е на ден Велигден,/ крстиле ми е на ден Ѓурѓовден,/ коса је зеле на ден Спасоен./ Тогаш велеше Марина кума:/ – Ај не борете Марина мајка/ кога ќе расни Мара ќе порасни,/ да не е пуштит боса по роса,/ ем гологлава по вруко време,/ ќе ја догледат Сончеа мајка,/ ќе ја уземит снаа за сина,/ за Сончогледа“.

По аналогијата на песната се раскажува и легенда во која се зборува дека кога пораснала Марија често бегала од дома, шетала боса по роса. Тогаш ја догледала Сончевата мајка, која е мајка на сончогледот, нејзе ѝ се бендисала босоногата Марија и си ја зела за своја снаа, за жена на Сончогледот. И во песната и во легендата евидентно е вкрстувањето на животот меѓу луѓето и билките (во нашиов случај сончогледот) и заменувањето на паганските божества со нови христијански, чија суштина на обредот останува иста како и порано. Во наведената песна е интересен и податокот дека сончевата мајка го жени сончогледот, со мајката божја, која меѓу народот од Дебарца е прифатена како симбол на невиност и плодородие. Тоа значи, пеејќи ја оваа песна што е посветена на сончогледот народот посакува добар род на посевите и среќен брак на младенците (Целаковски 1971: 152–153).

Helianthus annuus

СОНЧОГЛЕД

Називот *сончоѓлед* има иста мотивираност кај најголемиот број европски јазици (сп. лат. *Helianthus annuus*, мак. *сончоѓлед*, срп. *сунцокрећ*, хрв. *suncokret*, рус. *џодсолнечник*, англ. *sunflower*, фран. *Tournesol*; *Grand soleil*, гер. *Sonnenblume* итн.)

Родот на латинскиот назив *Helianthus*, *im* е изведен од грч. ‘ήλιος (*helios*) ‘сонце’ и ἄνθος (*anthos*) ‘цвет’ што всушност ја карактеризира формата на цветот на растението (Светличная etc. 2003: 121; Димитрова-Тодорова 2003: 351). А вториот латински назив, видот, е *annuus*, а, *um* – годинешен, едногодишен од *annus*, *i m* – година.

Првиот дел од сложенката се однесува на сонцето, примарната ѕвезда во нашиот ѕвезден систем. Во многу јазици лексемата ‘сонце’ има слична етимологија.

Во повеќе европски и словенски јазици сончогледот се поврзува со сличноста на сонцето. Цветот личи на сонце и гледа во сонцето (Наневски 1988: 77), лат. *solago*, герм. *Sonnenblume*, ром. *floarea soarelui*, алб. *lule dielli*, чеш. *slunečnice*, пол. *ślonecznik*, рус. *џодсолнечник*, словен. *solnčnica*, *solnčna roža*. Затоа го нарекувале и *сончев цвeћ* или *цвeћ на сонцeћѝо*, според неговиот научен латински назив *Helianthus*, односно како што наведовме од грчкиот. Според некои толкувања, целиот цвет се врти кон сонцето и поради тоа оваа култура го добила името *сончоѓлед*. Исклучок на овој назив кој не е поврзан со сонцето среќаваме во турскиот јазик (ауџеџи ‘цвеќе на месечината’) и во чешките

дијалекти (се употребува *měsíc* ‘месечина’), чии називи се поврзуваат со лексемата ‘луна, месечина’.

Семантиката на сончогледот дека ова маслодајно растение со крупен жолт цвет и семе во средината на цветот се *движи*, *гледа* кон сонцето, *се врти* кон него или *оди* по него (TRMJ V: 496–497) е одразен на лингвистички план; мак. *сончоѓлед*, *врѝисонце*, *ѓледисонце*, *око на сонцеѝо* и *ѓредисонце*, срп. *сунцокрѝѝ* (*сунчаник*, *сунчаница*, *сунчани цвијеѝ*), буг. *врѝѝисънце*, *враѝѝисънце*, слов. *solnovrat*, тур. *gündöndü*, грч. *ήλιτιρόπιον*, герм. *Sonnenwende*, фр. *tournesoll*, итал. *girasole* и др.

Фитонимот *сончоѓлед* го среќаваме како еднокомпонентна сложенка (*сончоѓлед*, *сонцеѓледач*, *сончоцвеѝ* итн.), а поретко и како дво- или повеќекомпонентен назив (*око на сонцеѝо*, *сончево биле*, *луле ѓјели* итн.).

Култивираните растенија во Македонија се одликуваат со широк спектар називи, а за распространетото одгледувано растение *сончоѓлед* се развиле исто така голем број народни називи, но сите тие имаат домашно потекло и сите се поврзани со зборот *сонце*.

Етимологијата на називот сончоглед се движи во две насоки:

- 1) Се однесува на светлите односно жолти цветови на растението, кои личат односно имаат иста форма и боја како сонцето и
- 2) Поради многубројните цветни ливчиња кои секое утро се вртат кон исток, кон изгрејсонцето и го следат дневниот циклус.

Македонските народни називи, за сончоглед се: *санѝоѓлавец*, *оѓресл’нце*, *врѝисл’нце*, *сл’нѝоѓлалец*, *соунѝоѓлаѝ*, *слнѝак*, *сонѝоѓлед*, *ѝинѝоѓлеѝ*, *ѝинѝуле*, *ѝунѝиклезеѝ* (Мокров 1974: 18), *сончоѓлед*, *сончоѓледеѝ*, *сончокле*, *сончоѓлек*, *сонцеѓледач*, *врѝисонце*, *оѓрисонце*, *ѓледисонце*, *сончево око*, *сончоцвеѝѝ*, *сончево билје*, алб. *луле ѓјели* (Киш 1996: 198), *љосѝор* (Аргировски 1998: 175).

Називот *сончоѓлед* може да се разгледува од аспект на позицијата на лексемата *сонце*. На македонската лингвистичка територија фитонимот *Helianthus annuus* има одреден број основни називи и многубројни фонетски и зборообразувачки варијанти. Повеќето од овие народни називи имаат просирна етимологија. Тие се формирани од именката *сонце* од стсл. **sъlnъse* ‘сонце’ (Derksen 2008: 479) со основа *слън-*. Во македонскиот случај ѝ преминал во *о*, а имаме и елизија на *л*. Меѓутоа, има одреден број народни називи за ова растение кои претрпеле големи деформации во формата (звукот итн.) како резултат на што тие се изменети до непрепознатливост. Лексемите кои

произлегуваат од основата сонце, често ги среќаваме и со различни наставки, сложеники и разни комбинации. На пример, срп. *с њосунџокрѣѡ*, хрв. *sunce*, *sunčanič*, *sunčaničica*, *solnovrát*, рус. *сóлнечник*, *сóлнух*, *ѡосóлнух*, *ѡосóлнечник*, укр. *сóняшник*, белорус. *сóнячник*, *сланéчник*, чеш. *slunečnice*, *slunečný květ indiánský veliký*, дијал. *sluno*, *slunečnik*, *slnečnik*, словач. *slnečnica*, пол. *slonecznik*, *slonecznik peruwjański*, *słońce indyjskie*, горлуж. *slóńčna róža*, длуч. *slýnica*, *slýnicka*, *slýncka*, *slúnica*, *slúnicka*, *sluńica*, сполап. *sãunáica*.

Најбројна група називи за растението *Helianthus annuus* е групата сложеники. Тука спаѓа основната лексема *сончоѓлед*, прифатена како официјална лексема, која произлегува од именката *сонце* и глаголот *ѓледа*. Сложените зборови со прва компонента *сонце* се: *сончоѓлед*, *сончоѓледец*, *сончокле*, *сончоѓлек*, *сонцеѓледач*, а со второ место *сонце* од истата сложеника се називите: *врѡисонце*, *оѓрисонце* итн.

Првиот дел сонце е објаснет, а вториот дел од сложениката сончоглед е *ѓлед* и се однесува на акцијата гледање или поглед, и потекнува од глаголот ‘гледам’. Овој збор доаѓа од стгер. збор ‘glātan’ со значење ‘гледам’ или ‘поглед’. Така, доаѓаме до називот ‘сончоглед’, кој се однесува на растенијата од родот *Helianthus* кои ги следат движењата на сонцето со нивниот цвет. Впрочем, овој фитоним ја изразува врската помеѓу растението и сонцето, каде што првиот дел *сонце* се однесува на изворот на светлина и топлина, а *ѓлед* се однесува на дејствието на растението да го следи сонцето.

Според Димитрова-Тодорова (2003: 351), во словенските јазици, со исклучок на руското *солнцецвейѡ*, други називи на сончогледот со внатрешна форма *цветѡ на сонцеѡ* не се посведочени. Но, веројатно нашата колешка немала увид во македонската дијалектна фитонимија зашто таков назив (како што претходно посочивме) постои, а тоа е *сончоцвейѡ* итн. Постојат и називи на растението кои имаат иста семантичка мотивираност, од кои едните се во насока на латинскиот назив, а другите се појавиле самостојно во соодветните јазици. Така на пример имаме рус. *ѡосолнечник однолéѡниѡ*; *сóняшник однорíчниѡ* или *сóняшник звичáѡниѡ* (Светличная etc. 2003: 120-121), гер. *Sonnenblume*, англ. *sunflower*, ром. *floárea soárelui*, алб. *luledielli* итн. Притоа, за фитонимот *сончоѓлед* забележуваме исти структурни и семантички паралели во словенските и несловенските јазици и нивните народни називи: мак. *сончоѓлед*, *сончоѓледец*, срп. *сунџоѓлед*, *сунџоѓлад*, *сунцеѓлед*, *сунџоѓлед*, буг. *слънчоѓлед*, тур. *günebakan*, образувано од диј. *gün(y)* ‘сонце’ и *bakan* од глаголот *bakmak* ‘гледам’, грч. *ήλιотρόπιον*, слов. *solnovrat*, гер. *Sonnenwende*, фран.

touresol, итал. *girasole* итн. Фитонимот сончоглед се среќава односно преминал и во јужнослепските и бугарските говори како *врѝисонце*, *ѓледисонце*, *ѓредисонце* и *оѓрисонце*.

Кај многу народи наоѓаме слични именувања на растенија, тоа се таканаречените јазични универзалии. Тоа не значи дека еден од друг јазик (по)зајмувале, ами дека самостојно го создале називот имајќи ја предвид претходно посочената анализа и другите принципи. А, класичен пример за тоа е именувањето на сончогледот (Велковска 2009: 60–61).

ВРТИСОНЦЕ

Лексемата *врѝисонце* (која има регионален карактер засведочена во Битолско, Дебарско, Гостиварско, Леринско, Костурско и Солунско) има семантички модел како срп. *суноврaт* ‘нарцис’, словен. *solnovrat*, *slanovrat*, чеш. *slunovrat* (Skok III: 361; Киш 1996: 199). Во однос на етимолошкото потекло, доаѓа од глаголската коренска основа која се развива од глаголската форма **vьrteti*, *vьrtjъ* од прасловенски корен **vьrt-* в. вратика (*Tanacetum vulgare*).

ГРЕДИСОНЦЕ

Во лексемата *ѓредисонце* се забележува општословенскиот односно прасловенскиот глагол *gręsti*, *grędo* грасти, градж со значење ‘доаѓа, оди, следи некого, оди по некого’ (РЦЈМР 2023: 121) и втор дел сонце.

ЉОСПОР

Љоспор, е народен назив за ‘сончоглед’ (Медово, Преспа, Егејска Македонија) (Budziszewska 1991) од нгрч. ἡλίόσπορος. Составено е од ἥλιος ‘сонце’ и σπόρος ‘семе’ (Аргировски 1998: 175).

Во македонските, како и во други словенски дијалекти, се среќаваат и форми оддалечени од мотивацискиот елемент, а добиени како резултат на одредени промени (афикатизација на *ч* > *и*, *ѓж*; асимилација на *с – ч* > *ч – ч*, испуштање на *л*). Станува збор за девијантна форма, оддалечена од мотивацискиот елемент, добиена како резултат на промените во јазикот, како јазик во усна форма. На пример, мак. *иинџиклезец*, *џинџуле*, *санџоџлавец*, *срнџоџлеѝ*, *сѝнџаклик*, *сѝнџноџлеѝ*, *џомџоџлеѝ*, *џунџуџледеџ* итн. (Киш 1996: 198), буг. *џнџуџлед*, *џонџуџлед*, *џунџоџлед*, *џунџуџлед*, *џенџуџлед* (Димтрова-Тодорова 2003:

355), срп. *чинчо҃глед*, *чинчо҃глед* (Томић 1989: 146) итн. Народот создал и поетски називи за ова растение. Со него се изразува односот на луѓето кон овој прекрасен цвет, кој го придружува сонцето во убавите денови, кој не го испушта од очите, како мајка на своето дете. Тука треба да споменеме дека станува збор за метафорично значење, како што се називите *око на сонцеишо*, *сончево биле*, *сочева мајка*.

Врз основа на анализираниот фитоним сончоглед (*Helianthus annuus*) забележуваме дека сите називи се во интерна врска со лексемата сонце, а дадени се и бројни фонетски, морфолошки и зборообразувачки варијанти, како и нивната етимологија и семантичка мотивација. Бројните називи на растението *Helianthus annuus* укажуваат на улогата што ја има ова растение во животот на народот. Тие ги рефлектираат сите различни фонетски карактеристики својствени на говорите од кои потекнуваат. Голем дел од фонетските промените веројатно настанале поради избледување на етимолошката врска со лексемата сонце, што создало поволни услови за реинтерпретација и звучна конвергенција со други зборови.

СОНЧЕВО ОКО

Меѓу главните групи на називи за сончоглед особено јасно се издвојува групата на одржливи комбинации. Народот создал посебни поетски називи за ова растение. Тие го изразуваат односот на луѓето кон овој цвет, кој го придружува сонцето во убавите денови, кое не го испушта од очите, како мајка на своето дете, како вљубена жена во својот љубовник, како сестра со својот сакан брат. Сето ова е изразено преку метафоричните називи на *сончеви мајки* и една варијанта на *мајки сланца*, *слонцова мајка*. Двосложниот состав *сончево око* е аналоген на турцизмот *azrailovo oko* со значење на сончоглед, наречен така по ангелот на смртта Азраил (Škaljić 1973: 180). Аналогија постои и помеѓу дијалектните називи *сончево биле* и *луле ҃јели* (превод *цвети на сонцеишо*) со старите научни латински називи *herba solaris flos solis*, иако двата случаи треба да ги сметаме за самостојни креации (Киш 1996: 199). Треба да се забележи и тоа дека и во овие форми семантиката останува непроменета. Секако дека за етимологијата се интересни и локалните називи: *обрисонце*, *џледисонце*, *редисонце*, *сончево око*, *сончоцвети* (Киш 2010: 15).

СУСАМ

(*Sesamum indicum*)

Сусамот е едногодишна индустриска култура од фамилијата Pedaliaceae од редот Lamiales (лат. *Sesamum indicum* L.; syn. *S. orientale* L). Расте во услови на суша, на висока топлина, влага, дожд итн. Тоа е високотпорна култура што може лесно да се одгледува. Семето содржи масло од кое, со студено пресување, се добива висококвалитетно масло за јадење. Маслото што се добива со екстрахирање се употребува и во изработката на сапуни, индиго хартија, во парфимеријата итн. Со посебна технологија од семето се добива тааново масло (таан), кое се користи за изработка на таан алва и како лек за некои стомачни заболувања. Медицинските ефекти се карактеризираат со антиканцерогени, антиинфламаторни и други својства. Семето наоѓа примена и во слаткарството.

Семето од сусам се смета за најстарата култура на маслодајно семе. Родот има многу видови, а повеќето се диви. Повеќето диви видови од родот *Sesamum* се од Африка, а култивираниот тип потекнува од Индија. Археолошките остатоци од јагленисан сусам укажуваат на тоа дека сусамот бил припитомен на индискиот потконтинент многу одамна (остатоците се забележуваат во лат. назив *Indicum*). Се тврди дека трговијата со сусам помеѓу Месопотамија и индискиот потконтинент се случила до 2000 година пр.н.е. Се смета дека народот што живеел по долината на Инд извезувал масло од сусам во Месопотамија, каде што било познато како *ilu* на сумерски, и *elu* на акадски.

Сусамот се одгледувал во Египет во времето на Птоломеј. Египќаните го нарекле *sesemt* и е вклучен во списокот на лековити растенија во свитоците на папирусот Еберс (*Ebers Papyrus*) стар над 3600 години. Од ископувањата на грбот на кралот Тутанкамон откриени се корпи со сусам меѓу другите гробни предмети, што укажува на тоа дека сусамот бил присутен во Египет до 1350 година пр.н.е. Археолошките извештаи покажуваат дека сусамот бил одгледуван и пресуван за да се извлече масло. Други веруваат дека можеби потекнува од Етиопија.

Sesamum indicum

СУСАМ

Називите за сусам, на лат. *sesamum* и грч. *σήσαμον* (*sēsamon*), потекнуваат од старите семитски јазици (акад. *šamaššamu*). Од овие корени се изведени зборовите со генерализирано значење ‘масло, течна маст’.

Називите се преземени, како во мак. *сусам*, така и во други јазици (срп. *сезам*, хрв. *sesam*, англ. *sesame*, фран. *Sésame*, гер. *Sesam*), но: рус. *кунжут* итн.

За македонскиот назив посредник бил турскиот јазик, а турскиот го презел од арапскиот, сп. арап. *Sesamum*. Разликата меѓу директните и индиректните заемки со грчко потекло не секогаш е видлива. При пренос од еден во друг јазик секако дека може да настанат фонетски и семантички промени, а може и да останат непроменети, како што е и со називот *сусам* (Јашар-Настева 35, 37, 47).

ТЕГАВЕЦ

(*Plantago lanceolata* L.)

Тегавецот е често застапено и употребувано растение, високо до 40 см. Има елиптични исправени листови. Листовите се покриени со влакна и ретко назабени на рабовите. На опачината има развиена паралелна нерватура. Цветовите по боја се слични на костенот или нечисто бели и градат клас со цилиндричен или јајчест облик. Тегавецот расте на ливади, во дворови, напуштени места, крај патишта итн. Од растението се собираат листовите - *Plantaginis folia*.

Тегавецот е познато народно лековито растение. Чајот од тегавецот се дава како експекторане за исфрлување балгами, против кашлица, против чир во желудникот и дванаестпалечното црево и против пролив. Исто така, делува корисно и против често мокрење. Во медицината се употребува во голем број комбинирани сирупи против кашлица во која една од главните активни супстанции е екстрактот од тегавецот. Листовите на тегавецот влегуваат во состав на комбинирани чаеви против кашлица и исфрлување на служни секрети. Покрај тесниот тегавец, за истите цели се употребува широкиот тегавец (*Plantago major*) и средниот тегавец (*Plantago media*).

Тегавецот е едно од најпознатите лековити растенија, кое се споменува на глинените плочи во најстарата библиотека во Вавилон. Арапите и Персијците го користеле за заздравување на рани, како и за лек против дијареа. Според Авицена, тоа е одлично средство за лекување чиреви и рани и одличен хемостатик.

Plantago lanceolata L.

ТЕГАВЕЦ

Синонимните латински називи за тегавецот (*Plantago major* L., *Plantago psyllium* L., *Plantago albicans* L., *Plantago arenaria* L.; *Plantago lanceolata* L., *Plantago media* L., *Plantago ovata* L.) имаат иста лековита функција.

Родот *Plantago*, *inis f* е образуван од *planta*, ае *f* стапало, *гон* и *agere* 'движи', отпечатокот на лисјата на земјата личат на стапало. Северноамериканските Индијанци го

нарекле *оѿѿечайѿок на белиѿи човек* бидејќи ова растение растело таму каде што се појавиле доселениците од Европа.

Називот на видот е од *lanceolatus*, а, um ‘ланцетен, ланцетовиден’. Образуван е од деминутивната именка *lanceola*, ае *f* ‘копјенце’, *lancea*, ае *f* ‘копје, врв’, што ја карактеризира формата на листовите.

Македонски народни називи за *Plantago lanceolata* се: *ѿесен ѿеѿавеѿ, ѿеѿавеѿ, ѿеѿеѿ* (Дервенѿи 1977: 125), *ѿеѿаеѿ, змијанеѿ, жиловак* (Дервенѿи 1990: 69). Називот е добиен по неговиот ефект. Познато е дека листот на тегавеѿот *извлекува, ѿеѿне* гној од рани и чиреви. Народот го употребува свежиот лист така што прво му ја вади нежната обвивка и потоа листот го става на раната или чирот (Дервенѿи 1977: 126).

ЖИЛОВАК

Растението што се користи за неплодност се вика *жиловак*, сп. буг. *живовлек*, *клинавиче* (*Plantago major*).

ЗМИЈАНЕЦ

Постои легенда, според која се откриени лековитите својства на тегавеѿот. Додека две змии ползеле по патот, наеднаш поминала кочија која ја прегазила змијата. Втората змија веднаш се повлекла во тревата, но по некое време се вратила носејќи во устата некаков лист, кој го ставил на раната на својот пријател. Набрзо потоа раната зараснала и двете змии заминале заедно. Листот со кој змијата била исцелена бил тегавеѿ (Светличная 2003: 184).

ТУТУН

(*Nicotiana tabacum*)

Татковината на тутунот е Америка. Од Европа тутунот навлегува на Блискиот Исток со посредство на Шпанците, Португалците и Арапите најверојатно во втората половина на 16 век. А од првата половина на 17 век се одгледува во Македонија. На Балканскиот Полуостров веројатно дошол преку Арапите од Мала Азија, односно Турците, затоа што ако бил примен директно од Западна Европа ќе носел назив табак. Ориенталното посредување се забелжува во називите за оваа култура во јазиците на балканските народи. Во врска со дистрибуцијата на неговите називи на Балканот, Матковски наведува дека таму каде што турската колонизација била особено јака бил примен називот тутун, а таму каде што Турците биле само во градовите, главно како службеници, бил примен називот духан, бидејќи тие Турци како елита употребувале повеќе арапски зборови. Во македонските говори се засведочени два назива: *џуџун* како стандарден и *духан* како дијалектен (Киш 1996: 201).

Латинскиот назив *Nicotiana tabacum* L. (фамилија Solanaceae), во зависност од јазикот посредник, добил различни именувања, сп. срп. *дуван*, рус. *џабак*, анг. *tobacco*, фран. *tabac*, гер. *Tabak* (Лозановски 1998: 64-65).

Едногодишната култура тутун се одгледува заради лисјата кои содржат наркотичен алкалоид (никотин). Уживателите најмногу го користат преку пушење, а поретко и преку шмркање и цвакање. За нашата земја има големо стопанско значење.

Nicotiana tabacum

ТУТУН

Родот на називот *Nicotiana*, ае *f*, е именуван од Лине, во чест на францускиот дипломат и лекар Ж. Нико, кој во 16 век испратил тутун и семки од ова растение во Париз како подарок за кралицата. Првично, тутунот се нарекувал *Herba nicotiana*.

Додека пак, називот на видот *tabacum*, веројатно е латинизиран шпански назив за растението, дојден преку јазикот на американските Индијанци.

Називот *тутун* е регистриран во неколку разновидности: *тутун* со најширок ареал и неколку варијанти од периферните јужни и источни говори тутун, *тутун*, *куќун* и *киќун*. Називот *тутун* е балкански турцизам со персиски етимон, како и повеќе други називи од терминологијата на пушењето (в. Skok II, 529; Škaljić 626; Киш 1996: 201).

ДУВАН

Турцизмот *дуван* има арапско потекло, тур. *duhan* < арап. *duhān* (Јашар-Настева 47, 101; Skok I, 454; Škaljić 226). Во турскиот јазик се употребува *duhan*, а во персискиот се среќаваат паралелно називите *tutun* > *dohan*. Во арап. *duhān*, унг. *dohany*, *duhhan* и перс. *tutun* се содржи семемата ‘чад’, сп. во тајниот вевчански јазик за лексемата *тутун* се употребува *чагач* (Ристески 1986: 31), па оттука и грчката калка *καπνός*, *καπνος* (Киш 1996: 202). Двата назива во македонскиот јазик се навлезени преку турскиот јазик (в. Јашар-Настева 47, 101, 109, 181, 186).

ЦИКОРИЈА

(*Cichorium intybus*)

Цикоријата е двегодишна градинарска култура од фамилијата Asteraceae, која во првата година формира задебелен корен и лисна розета, а во втората цветно стебло и расплодни органи. Додека е младо целото растение содржи млечки. Преку цело лето растението го красат убави сини цветови. Расте во природни услови и е распространета на рудерални станишта и како плевел на обработливи површини.

Лековитите својства на цикоријата се наоѓаат во коренот и листовите. Коренот се употребува против болки во желудникот (се препорачува и против чир во желудникот) и цревата (дванаестпалачното црево), како и жолчката и другите стомачни органи, а се дава и како стимуланс за работата на црниот дроб и за зајакнување на организмот.

Уште во стариот век Грците и Римјаните ја познавале цикоријата, а во средниот век почнала да ја користи и официјалната медицина. Но, подоцна, многу земји ја исфрлиле од фармацијата, само некаде се задржала како *Cichorii herba* и *Cichorii radix*. Постарите називи на цикоријата (според Теофраст и Диоскурид) се *kichore* и *kichorion*, кои доаѓаат од грч. *kió* ‘(јас) одам’ и грч. *chorion* ‘поле’. Називите се поврзани со (најчесто) растечката област на цикоријата по полските патеки (Cott 2016: 37–38). Се смета дека називот најверојатно е египетски по потекло, бидејќи цикоријата потекнува од Египет.

Растението било извор на многу верзии, народни приказни, особено поврзани со неговиот син цвет. Според една верзија, се раскажува дека синооката девојка со очи како цикорија плачела по нејзиниот сакан кој си заминал. Се вели дека сините цвеќиња на неверното момче го потсетуваат сеприсутниот набљудувач на очите што ги оставил зад себе. Друга германска верзија на приказна вели дека девојката толку долго го оплакувала заминувањето на својата сакан покрај патот што се претворила во растение, чекајќи во непоколеблива лојалност покрај патот за оној што не се вратил од битката; таа остарела и посинела (во тој процес). Сепак, нејзиниот сакан (конечно) мора да се *враќа*, бидејќи само така ќе се возврати нејзината лојалност и љубов. Суштината на оваа приказна е доловена и во германскиот назив на растението *Wegwarte* од *der Weg* ‘пат’ и *warten* ‘чека’.

Sichorium intybus

ЦИКОРИЈА

Називот *цикорија* (Лозановски 1998: 67), култивиран поради коренот, е преземен од лат. *Sichorium intybus* L., сп. англ. *chicory*, *blue-flowered plant*, фран. *Chicorée f sauvage*, рус. *цикорий*, *обыкновенный*, а гер. *Gemeine Wegwarte*, срп. *вогодија*, хрв. *vodopija*, словен. *navadni potrošnik*, укр. *голубий* итн.

Родот *Sichorium*, и *n* е латинизиран грчки назив. Називот на растението *κίχόριον* грч. *kikhorion* (мн. *kikhoreia*) ‘цикорија’, веројатно е именка од арапско потекло. Се поврзува со стегип. *keksher* ‘цикорија’ (растението се одгледувало и употребувало уште во Стариот Египет).

Латинското потекло за *цикорија intybus* ‘врежан, расечен’ (Станковиќ 2008: 18) се води како нејасно. Можеби потекнува од грч. *entomos* ‘сече’ од формата на листот затоа што листовите се длабоко исечени, слично на листовите од глумарчето или од лат. *tubus* ‘цевка, обвивка’ поради шупливото стебло. Потеклото на придавката веројатно е од грч. *entybon* ‘ендивиа’, а се води со непознато потекло. Според едно од етимолошките објаснувања, потекнува од егип. *tybi* ‘јануари’, го опишува главното време за јадење на ендивиајата како зимска салата (Cott 2016: 37).

Покрај *цикорија*, ги имаме варијантите: *голица*, *козја брада*, *сиња млечка*, *свинска млечка*, *магарешка млечка*, *млечка*, *оранза*, *грајнеа*, *жл’чка*, *зајче*, *о’вка* (Мокров 1974: 17), *сина жолчка* (Дервенци 1977: 57).

ЖОЛЧКА

За *цикоријата* се споменува називот *жлџџница*, како превод на грч. *πικρίς*, веројатно *горчица*, нгрч. *πικραλίδα*, срп., хрв. *žičenica* (Аргировски 2004: 262), сп. *жл’чка* (Мокров 1974: 17), *сина жолчка* (Дервенци 1977: 57).

МАГАРЕШКА МЛЕЧКА

Плевелот *Sichorium intybus* има горчлив вкус и многу силно разгрането стебло, кое го пасат магаринајата и коњите (сп. срп. *коњоџриз*), а истата мотивираност се среќава и за називот *свинска млечка*. За вториот дел од називот *млечка* в. *глумарче* (*Taraxacum officinale*).

СВИНСКА МЛЕЧКА

В. *маџарешка млечка* (*Sichorium intybus*).

ЦИМЕТ

(*Cinnamomum aromaticum*)

Циметот е зачин, а служи и како лек. Во Египет се споменува уште од 2800 година пр.н.е. и се користел за балсамирање, а кинескиот цимет за првпат се спомнува пред речиси 5000 години. Поради големата вредност бил споредуван со златото. Неговата употреба се опишува во хербариумот на кинескиот цар Шен Нунг. Циметот имал голема вредност во кинеската кујна, особено на царските дворови. Библијата и старите санскритски текстови во повеќе наврати го спомнуваат овој зачин.

Потекнува од Југоисточна Азија, а во Европа бил пренесен во 16 век. Неговата употреба се проширила од Кина до Средоземјето, преку трговските патишта кои воделе низ кралствата долж Еуфрат и Тигар. Во Античкиот Рим циметот имал голема вредност и широка примена. По воспоставувањето на поморските врски со Индија, Португалците го донеле цејлонскиот цимет во Европа, во 1505 година си обезбедиле и сопствен трговски монопол за него. Откако во 1658 г. Холанѓаните ги замениле Португалците како доминантна сила на Цејлон (Шри Ланка), тие подигнале насади за трговска намена. Кога Британците го освоиле Цејлон во 1795/96 г. тие ја презеле трговијата со цимет. Французите го донеле *C. verum* кон средината на 18 век. Откако згаснал интересот за одгледување на цимет, насадите значително се запуштиле. Зачинот се добива од кората на циметовото дрво, а најмногу расте во Шри Ланка, Индонезија, Бразил и Индија.

Лековитото зимзелено дрво од фамилијата ловори (*Lauraceae*) достигнува висина до 10 метра и има густа крошна. На плантажите обично се одржуваат како грмушки со помош на потсекување. Заоблените копјести листови се спротивни, кожовидни, долги до 20 см, зашилени, речиси напоредно изжилени. Има мали незабележливи цветови (околу 0,5 см во пречник, со белузлавозелен петлистен околуцветник). Плодот е бобичав, виолетов до црн, делумно затворен со срасната чашка.

Циметот е доста познат по широкиот спектар лековити дејства, што е една од основните причини за неговата употреба како дел од исхраната. Се користи како средство за стимулирање на работата на органите за варење, како антисептик и коректив. Во

прехранбената индустрија широко се користи како зачин. Остатоците од циметот се користат за добивање есенцијално масло.

Верувањата кои се поврзани со *канела̃а* имаат сакрален карактер. Само свештениците имале право да собираат цимет. Собирањето канела е ритуал кој требало да започне пред изгрејсонце, а да заврши пред зајдисонце. Растението било посветено на сонцето, и токму поради тоа свештениците требало да остават една третина од собраната кора. Растението било посветено на сонцето, поради што свештеничките една третина од собраната кора му оставале подарок на сонцето, кои подоцна го палеле и нејзиниот дел од миризливото миро. Споменат е и во библиската *Песна над ѝесни̃е* („цимет растеше во градината на кралот Соломон“).

Cinnamomum aromaticum

ЦИМЕТ

Синонимен латински назив на *Cinnamomum aromaticum* е *cinnamomum zeylanicum* auct, а тука влегува и *Cinnamomum verum* и др. Познат како, англ. *cinnamon*, *cinnamom*, *cinnamon tree*, *Ceylon cinnamon*; фран. *cannellier*, *canelle de Ceylon*; гер. *Zimt*, *Ceylon-Zimt*, *Kaneel*.

Грците и Римјаните сметале дека називот за зачинот цимет има туѓо, непознато потекло. За време на Римската Империја, феникиските трговци увезувале цимет во мали количини во Грција и Рим. Во латинскиот јазик, во првиот дел од латинскиот назив *Cinnamomum* влегуваат повеќе лековити растенија (*Cinnamomum camphora*, *Cinnamomum aromaticum* Nees., син. *Cinnamomum cassia* Blume, *Cinnamomum verum* J. Presl., син. *Cinnamomum ceylanicum* Blume).

Називот на родот – *Cinnamomum*, кој се однесува на циметот, кората од цимет и дрвото, е латинизиран грчки назив (од *κιννάμωμον*) именуван по сличноста со циметот (Светличная 2003: 68–69).

Називот на видот *aromaticum* е од лат. *aromaticus*, *a*, *um* од грч. *aroma* 'арома' 'миризлив, миризлива билка'.

Од претходно посочената анализа се забележува дека станува збор за заемка како во латинскиот, така и во македонскиот јазик. Во македонскиот јазик се употребуваат називите: *дарчин*, *циме̃й*, *канела*. Називот на растението, како и неговата кора од која се прави лекот, потекнуваат од *sinnemon*, кинамонъ 'цимет' (Крн. Дам), 'вид тропско

растение’; стгрч. κιννάμωμον < евр. *qinnamon* ‘исто’ (Frisk I, 856), лат. *Cinnamomum*, БЕР (2, 370), англ. *cinnamon*.

ДАРЧИН

Етимологијата на народниот назив, која звучно се совпаѓа со азербејцанското *darçin*, е следна, *daru* на персиски е *лек*, а вториот дел –*çin* е фонетско обележје за Кина (англ. *China*). Од примарните извори е јасно дека растението и кората од ова растение се користеле како лек, пренесено од Кина. Називот *daru cin* впрочем го носи значењето ‘лек од Кина’. Лексемата е од персиско потекло, која се употребува и во азербејцанскиот, особено во писмените споменици (Агаева 2021: 93). Подоцна, називот се распространил и прилагодил на јазичните закони во соодветните јазици (мак. *дарчин*, тур. *tarçin*, алб. *dalçin* итн), народниот назив *дарчин* во македонскиот јазик влегол преку турскиот јазик. Од персиско потекло се и големиот број називи на разни јадења, зачини, прехранбени артикли и пијалоци: *боза*, *дарчин*, *кајџана* итн. (Јашар-Настева 2001: 35, 91).

КАНЕЛА

Доаѓа преку нгрч. *κανέλα*, од итал. *cannella* од *canna* ‘трска, цевка, туба’ затоа што корите од трска се продавале навиени како туби (Младенов 1930: 120–122; БЕР 2012: 204; Филипова-Баирова 1959: 100), сп. срп. *канела*, аром. *canéla*, алб. *kanélla*, по истата аналогија се и *кана*, *кандула*.

ЧИЧОК

(*Arctium lappa*)

Чичокот е повеќегодишна билка или тревка, често самоник која потекнува од фамилијата Asteraceae, од редот на Asterales, дикотиледони билки кај кои коренчето на ембрионот обично станува главен корен, способен за долготраен опстанок. Достигнува висина и до 1,5 метар. Стеблото му е исправено и цврсто, листовите крупни во форма на срце и зелени. Цветовите се зеленикави со претежно виолетова боја на завршниот дел, иглести и лесно се *лејат* врз облека и одредени предмети. Коренот му е дебел и цврст. Расте покрај населените места, а го има и по шумите.

Коренот во вид на чај се употребува како средство за потење, поради што се дава при висока температура, настинка, грип, против камен и песок во бубрезите, против болки во желудникот, цревата, жолчката и црниот дроб, бактериски инфекции итн. Надворешно се употребува при кожни болести, рани, егземи, псоријаза итн.

Се верува дека, доколку се стави на рана, таа заздравува побрзо, а освен тоа, ако младите девојки ја измијат косата со вода во која се варел чичок, од таа вода косата ќе им расте побрзо од вообичаеното. Во Шкотска, чичокот е хералдички симбол на одмаздата. Во Библијата, книга *Битие*, Адам бил казнет со чичка. Од друга страна, слично на некои други боцкави растенија, чичката се сметала за амајлија, ја поврзувале со заздравувањето на раните. Еден вид од оваа растение, со лисја прекриени со бели дамки, било поврзувано со млекото на Богородица. Во уметноста чичката е симбол на мачеништво (Тресидер 2001: 289).

Arctium lappa

ЧИЧКА

Родот *Arctium*, и *n* е латинизиран грчки назив, од *ἄρκτιον* (*arktion*) ‘чичок’, кој соодветствува на *arktos* *ἄρκτος* – мечка, што се должи на големите листови на растението.

Додека пак, видот, *lappa*, ае *f* е стар латински назив, кој се среќава кај Овидиј, Плиниј, Вергилиј, но има нејасна етимологија. Според некои толкувања, можеби е

поврзано со грч. λαμβάνω (lambano) ‘зема, фаќа, грабнува’ бидејќи плодовите се лепат за облеката.

Народните македонски диференцијации кои се јавуваат за овој назив се: *чичок*, *чичек*, *чичковина* (Дервенци 1977: 31), *мал чичак* (Дервенци 1990: 61), *лейич* (Младеноска 2017: 21–22), *чичка*, *лејилка* (Кузманоска 2019: 52). В. *лејилка*, *лејич*.

Називот *чичок*, со варијантата *чичка*, има непозната етимологија. Иако немаме точно посочен извор на називот, се претпоставува дека потекнува од стсл. чичъкъ или чичкъ кои веројатно опишуваат некои карактеристики на растението, како на пример, бодликавата структура на растението.

ЛЕПИЛКА, ЛЕПИЧ

Етимологијата на *чичок*, *чичка*, *мал чичок*, со синонимните: *лейич* (Младеноска 2017: 21–22), *лејилка* (Кузманоска 2019: 52), *лејка*, се поврзува со *лејкавецоѝ* односно со плодот кој се лепи на облеката, словен. *repines* (Snoj, Bezlaj III: 172). Според народното верување, момчето истура вода во која има растение лепилка, со цел момите да се лепат до него, сп. буг. *лепка*. Според Младеноска (2017: 21–22), именувањето во дијалектната лексика во радовишкиот говор го добила од плодот или цветот кој е иглест и лесно се лепи врз облеката или други предмети.

ШИПИНКА

(*Rosa canina*)

Потекнува од фамилијата на Rosaceae од редот на Rosales. Таа е грмушка која наликува на дрво и достигнува висина до два метра. Растението е разгрането, а гранките ѝ се тенки и витки, свиени и обраснати со трнчиња. Листовите од шипинката се ситни и назабени. Цветовите ѝ се светлорозови, по два до три заедно, а плодот е црвен со јајцевиден облик, полн со семчиња и меки влакненца. Расте по шумите, како во ниските, така и на високите места. Ја среќаваме покрај патишта, шуми, огради, по бавчи и на други места.

Чајот од шипинки е особено богат со витамини и го освежува организмот, а маслото што го содржат плодовите го прави чајот ароматичен и пријатен. Витаминот Ц ја зголемува одбранбената снага на организмот, ја стимулира биосинтезата, ги неутрализира отровите, а исто така игра важна улога во профилаксата на голем број инфекции. Се препорачува да се пие на зима поради честите инфективни заболувања.

Познато е дека витаминот Ц учествува во метаболизмот на јагленохидратите, белковините и мастите. Органските киселини што ги содржи шипката го подобруваат варењето, а заедно со витаминот Ц го зголемуваат апетитот и го освежуваат организмот. Се препорачува и за бубрежни заболувања, заболувања на мочното бабуле и мочниот канал, како и на тие кои имаат песок, или камен во тие органи.

Шипот е растение околу кое се собирале самовилите, а допирот на бремена жена со растението бил забранет. Се смета за мртовечко растение, и на него се фрлаат делови од облека на покојник, кои не ги зема никој (Макријоска 2014: 298).

Rosa canina

ШИПИНКА

Називот на родот *Rosa*, ае *f*, ‘роза, шипка’, кој се среќава кај многу антички автори, има нејасна етимологија. Се претпоставува дека доаѓа од грч. ‘ρόδον (rhodon) ‘роза’,

санскр. vrad, zart ‘приврзан, нежен’. Други пак го поврзуваат со индоевропското *vrod или *vard (Станковиќ 2008: 12) или со келт. rhodd ‘црвен’.

Називот на видот canina (синоними: Rosa centifolia L., Rosa cinnamomea L., Rosa majalis L., Rosa fedtschenkoana RGL, Rosa rugosa Thunb., Rosa villosa L. итн.), caninus, a, um од canis, is f ‘куче’, има врска со примената во народната медицина што се поврзува со употребата на корењата на растенијата во народната медицина против каснување од бесни кучиња. Исто и Cynosbatus латинизиран грчки назив за дива роза, шипинка од κύνοσβατος (κύων, κύνος ‘куче’ и βάτος ‘растение, мамка’ синоним на Rosa canina).

Македонските народни називи за Rosa canina се: *срби-џз’ка*, *шииок*, *србибабаџ’зица*, *џари-џ’зица* (Мокров 1974: 5), *шии*, *шийка*, *шиинка*, *дива роза*, *србоџаска*, *див ѿренџафил* (Дервенци 1977: 138–139), *шиинџар* (Младеноска 2017: 121–123).

Називот *шии* е прасловенски и општословенски назив *šipъ, а *шииок* изведенка од него, стсл. шипъкъ. Според Махек, првото значење на *шии* било ‘трендафил’. Покрај значењето на ‘Rosa canina’ во словенските јазици наидуваме на семантичко шаренило кај основниот назив *шии* и неговите деривации (*ѿрн*, *врв*, *осѿен*, *иџла*, *сѿрела*), поради што Скок со резерва го изведува *шииок* од *шии*. Засведочени се повеќе паралели во неколку индоевропски јазици. Младенов го изведува *шииок* од шипа ‘прачка’, а Махек претполага праиндоевропско потекло и упатува на можно вкрстување со šipъ ‘трн’ (Skok III: 393; Фасмер IV: 440; Младенов 1941: 694; Machek 1957: 500, Киш 1996: 83). Додека пак, топонимот Шиповик (Србија), за што се предлагаат две варијанти, доаѓа или од šipъ ‘трн’ и икъ односно ‘трњак’ или од Rosa canina (Лома 2013: 236).

ЗАКЛУЧОК

Идентификуваниот македонски материјал на избрани називи на лековити растенија, интерпретирани преку етимолошка анализа на македонска, словенска и европска синхронија и дијахронија, како и преглед на семантичката мотивација, претставува наш главен предмет на обработка. Се чини дека тоа е корисно повеќенаменско истражување, битно пред сè за развојот на македонската етимологија, јазичната историја, како и европската лингвистика. А за пошироката лингвистичка историско-компаративна и историско-културна перспектива, овој труд може да биде корисен и за словенските и европските етимолошки, етнолингвистички, етноботанички и дијалектолошки истражувања.

Трудот појаснува одредени важни сегменти од развојот на македонската етимологија, особено во контекст на повеќејазичното окружување во кое се развивале македонските називи на лековитите растенија. Исто така, се очекува да ги дополни претходните знаења за етимологизација на називите на лековитите растенија, но и да даде подлабок увид како во нивниот развој, така и во денешните состојби на оваа проблематика на словенски и на балкански план. Овој труд треба да придонесе кон унапредување на проучувањата на етимологијата на македонските називи воопшто, а во тие рамки и на македонистиката, балканистиката, славистиката и индоевропеистиката.

Трудот е структуриран во три целини, покрај уводот, заклучните белешки и библиографските податоци.

Во првото поглавје направен е увид на позначајните досегашни проучувања, а потоа следуваат ботаниката, фитонимијата и етимологијата. Во овој труд го анализираме лингвистичкото односно етимолошкото потекло на избрани научни (латински) и народни (македонски) називи на лековити растенија. Етимолошката анализа на називите на растенијата ги надминува рамките на оваа теза и со неа се занимаваат стручни лица од областа, а податоците за нашето истражување беа собрани од различни литературни извори. Заради полесно разбирање на истражувачката работа, даден е преглед на ботаниката, фитонимијата (научна и народна таксономија) и етимологијата, како и на ботаничкиот латински, биномната номенклатура (Карл Лине и неговите претходници) и македонската национална номенклатура. Вклучивме преглед на етимологијата на научните латински и македонски називи, нејзината цел, предизвиците со кои се соочивме

и можните решенија за нивно надминување. Собравме податоци и анализиравме 58 латински родови и 43 видови, специфични епитети. Фокусот на тезата е ставен на истражувачката работа и тоа резултираше со етимолошки податоци за вкупно 255 (латински и македонски) назива. Бидејќи целта на тезата беше да се најде потеклото на називите, се потрудивме да го детектираме јазикот, од кој потекнуваат најстарите документираните зборови – називи. Ја наведивме и идентификацијата и мотивите за именувањето, а со тоа и значењето на потеклото на називите на растенијата. Анализата е збогатена со културно-историски, ботанички, лингвистички и други податоци. Нашите резултати кореспондираат со наодите на различни автори, најголем дел од генеричките називи се од грчко потекло, дел од нив имаат непознато потекло, потоа латинско, словенско, турско потекло итн.

Македонските називи на лековитите растенија во однос на потеклото можат да се поделат на неколку општи групи:

- називи наследени од старите јазици, оваа група содржи стари домородни називи кои имаат прасловенски или праиндоевропски форми, стари називи кои настанале на основа на дадениот јазик, стари заемки и стари калки од латинскиот или грчкиот јазик;
- називи кои се автохтони, народни односно називи кои дошле преку дијалектите;
- заеднички називи;
- називи кои претставуваат нови заемки;
- нови калки називи.

Во поново време посебно значење се придава значење на историскиот корпус за современото општество и светската цивилизација. Проучувањето на таква гранка од лингвистиката како етимологијата има огромна улога во овој процес. Со помош на етимологијата како средство за познавање на оската минато – сегашност, може да се докаже дека сите луѓе на земјата се едно големо семејство. Етимологијата на називите на растенијата, особено лековитите растенија во Македонија е една од главните гранки во ботаниката. Овој докторски труд ја разгледува етимологијата на називите на лековитите растенија во македонскиот јазик. Забележано е дека во секој јазик има лексеми со различна семантика, различна структура, а меѓу нив свое место и улога имаат фитонимите, особено лековитите растенија. Во овој труд се посветува внимание и на областа на употребата на фитонимите, теренот, условите за живеење на луѓето, различните називи на истиот фитоним во зависност од структурата на јазиците, опсегот на

нивната употреба итн. Оваа фаза, пред сè, го опфаќа значењето на зборот етимологија, а воедно се забележува дека во лингвистичката литература лековитите растенија можат да се класифицираат од различни гледни точки, односно по структура (едноставна, изведена, сложена), по сфера на употреба (во медицинската област, во областа на зачините за домаќинствата, во областа на парфимеријата итн.). Понекогаш едно исто лековито растение може да се користи во неколку сфери на животот. Тезата, продолжува со различни етимолошки истражувања, и даваме информации за тоа на кој род на растенија припаѓаат истовремено некои лековити растенија од ботанички аспект, во кој регион растат и се пренесени во други региони, како се одгледуваат, дали се повеќегодишни, иглолисни, вклучувајќи ја и бојата на нивните плодови, како да се користи кората на растението, стеблото итн. Во некои случаи особено е нагласено присуството на нивните специфични карактеристики, доколку се забележи висината, бојата на листовите, плодовите, цветовите за време на цветањето, како и сличноста во обликот на растенијата на некои фитоними со други. Токму поради тоа, не случајно во одреден момент се поставува прашањето, зошто еден ист фитоним може да се именува со некој друг, по аналогија. Толкувањето на називите на лековитите растенија од историска гледна точка во многу случаи исто така наоѓа свое место во трудот. Забележано е нивното грчко, латинско, словенско, македонско и друго (турско, влашко итн.) потекло, а исто така, се опишани и нивните промени во различни фази на цивилизацијата. Оваа докторска теза во целина ги дава потребните информации за називите на лековитите растенија во македонскиот јазик воопшто според нивните специфични карактеристики.

Растенијата се употребуваат за медицински цели илјадници години во народната медицина на македонскиот народ. Овој народ покажал голема креативна номинација *кришћевање* на лековитите растенија, именувајќи ги со називи изведени од имињата на болести, називи на лековити растенија поврзани со народни верувања, легенди, преданија; називи кои произлегуваат од нивните органолептични својства (арома, вкус, боја); со друга немедициска употреба; називи кои произлегуваат од токсичните ефекти; називи кои произлегуваат од морфолошките особини.

Впрочем, фокусот е поставен на потеклото на македонските називи на лековитите растенија. Во него се претставени резултатите за современите македонски називи на растенија од споредбеното историско, етимолошко, лингвистичко истражување со грчките, латинските, турските и други називи на растенија. Се чини дека постојат блиски

врски меѓу овие називи. Имено, можно е да се издвои голема група македонски називи на лековити растенија семантички идентични (или речиси идентични) со несловенските стари називи бидејќи тие обично претставуваат продолжение на поранешните словенски називи на растенија кои можат да бидат калки кои потекнуваат од несловенски називи. Тие имаат богата историја и долга традиција, иако нивните словенски форми се чини дека се автохтони, често се појавуваат и во голем број словенски јазици и имаат различна етимологија на разни словенски дијалекти, а иста семантичка мотивација. На овој начин можеме да ги поделиме македонските називи на лековити растенија во неколку групи во однос на нивното потекло: наследени називи (вклучувајќи ги стандардните називи, старите заемки и старите калки), автохтони народни називи, најфреквентни, заеднички називи на растенија, нови називи на заемки и нови калки.

СПИСОК НА НАЗИВИ НА ЛЕКОВИТИ РАСТЕНИЈА

(латинско-македонски)

1. **Achillea millefolium** (ајдучка трева, бела трева, бело ињовче, жолто ињовче, месечник, посекив, равнец, столисник, тајан)
2. **Agropyron repens** (агрија, пиреј, коштрева)
3. **Adonis vernalis** (гороцвет, капидан)
4. **Aesculus hippocastanum** (див костен, коњски костен)
5. **Amygdalus communis** (бадем, миндал, мигдал)
6. **Angelica archangelica** (ангелика, ангелско дрво, архангелка)
7. **Anethum graveolens** (копар)
8. **Anisum vulgare** (анасон, гликанзо, ликаниц)
9. **Arctium lappa** (лепилка, чичка)
10. **Artemisia absinthium** (пелин)
11. **Arnica montana L.** (арника, брденка)
12. **Betula verrucosa** (бреза)
13. **Borago officinalis** (бореч)
14. **Calendula officinalis** (невен)
15. **Cannabis indica** (канабис, коноп, марихуана)
16. **Capsella bursa-pastoris** (ме сака – не ме сака, овчарска торбичка, сангунариа, спора)
17. **Carum carvi** (ким)
18. **Centaurea cyanus** (синчец)
19. **Cichorium intybus** (жолчка, магарешка млечка, свинска млечка, цикорија)
20. **Cinnamomum aromaticum** (дарчин, канела, цимет)
21. **Craegus sanguine** (благинка, глог, зајчови јаболка, калинка)
22. **Digitalis lanata** (бутин, дигиталис, напрсток)
23. **Foeniculum vulgare Mill** (македонски анасон, морач)
24. **Geranium robertianum** (здравец)
25. **Helianthus annuus** (вртисонце, гредисонце, љоспор, сончоглед, сончево око)
26. **Hipericum perforatum** (богородична трева, кантарион, наваличе)
27. **Iris germanica** (мртовечко цвеќе, пеперуга, перуника, цвет небесен, чуваркуќа)
28. **Laurus nobilis** (ваја, ловор)

- 29. *Magnolia officinalis*** (магнолија)
- 30. *Marrubium vulgare*** (горчица, матрка, пчелник)
- 31. *Matricaria chamomilla*** (камилица, амамила, бел папок, божанка, боливач, вражилак, вртикучка, вртипоп, иванденско цвеќе, лајкучка, мома душа, папатка, попадаја, попадика, подрумиче, рамон, хамамила)
- 32. *Melissa officinalis*** (маточина, пчелник)
- 33. *Mentha piperita*** (димус, мента, нане, најазмо, нагазмо)
- 34. *Nicotiana tabacum*** (дуван, тутун)
- 35. *Ocimum basilikum*** (божјо цвеќе, босилек, кашкин босилек, светивода, царско цвеќе)
- 36. *Olea europaea*** (маслинка)
- 37. *Onopordon acanthium*** (магарешки трн)
- 38. *Papaver rhoeas*** (булка, божурика, кокона, плускавец)
- 39. *Papaver somniferum*** (афион, мак)
- 40. *Petroselinum sativum*** (магдонос, македонец)
- 41. *Pinus peuce*** (молика)
- 42. *Piper nigrum*** (бибер)
- 43. *Plantago lanceolata*** (жиловак, змијанец, тегавец)
- 44. *Potentilla tormentilla*** (петопрст, трева од срце)
- 45. *Rosa canina*** (шипинка)
- 46. *Rosmarinus officinalis*** (китисват, рузмарин)
- 47. *Salvia officinalis*** (жалфија, јановденче, кадунка, шеребел)
- 48. *Saponaria officinalis*** (сапунче, шкумусе)
- 49. *Sesamum indicum*** (сусам)
- 50. *Sinapis alba*** (бел синап)
- 51. *Tanacetum vulgare*** (вратика)
- 52. *Taraxacum officinale*** (глуварче, дива брдовка, жолта млечка, млечна козица, попова погача, радика)
- 53. *Thimus serpyllum*** (бабина душица, дримбица, мајчина душица, тимар, чу(м)брика)
- 54. *Urtica dioica* L** (коприва, весела билка, жуљка)
- 55. *Vaccinium myrtillus*** (боровинка)
- 56. *Vaccinium vitis idaea*** (брусница)

57. *Valeriana officinalis* (валеријана, маче трева, одолен)

58. *Vanilla planifolia jackson* (ванила)

СПИСОК НА НАЗИВИ НА ЛЕКОВИТИ РАСТЕНИЈА
(македонско-латински)

агрија (*Agropyron repens*)
ајдучка трева, ајдучица (*Achillea millefolium*)
амамила (*Matricaria chamomilla*)
анасон (*Anisum vulgare*)
ангелика (*Angelica archangelica*)
арника (*Arnica montana* L.)
архангелка (*Angelica archangelica*)
афион (*Papaver somniferum*)
бабина душица (*Thimus serpyllum*)
бадем (*Amygdalus communis*)
бел папок (*Matricaria chamomilla*)
бела трева (*Achillea millefolium*)
бело ињовче (*Achillea millefolium*)
бибер (*Piper nigrum*)
благинка, благунка (*Craegus sanguine*)
богородична трева (*Hipericum perforatum*)
божанка (*Matricaria chamomilla*)
божјо цвеќе (*Ocimum basilikum*)
божурика (*Papaver rhoeas*)
боливач (*Matricaria chamomilla*)
бор (*Pinus peuce*)
бореч (*Borago officinalis*)
боровинка (*Vaccinum myrtillus*)
босилек (*Ocimum basilikum*)
брденка (*Arnica montana* L.)
бреза (*Betula verrucosa*)
брусница (*Vaccinium vitis idaea*)
бутин (*Digitalis lanata*)
булка (*Papaver rhoeas*)

ваја (*Laurus nobilis*)
валеријана (*Valeriana officinalis*)
ванила (*Vanilla planifolia jackson*)
весела билка (*Urtica dioica*)
вражилак (*Matricaria chamomilla*)
вратика (*Tanacetum vulgare*)
вртикучка (*Matricaria chamomilla*)
вртипоп (*Matricaria chamomilla*)
вртисонце (*Helianthus annuus*)
гороцвет (*Adonis vernalis*)
горчица (*Marrubium vulgare*)
гликанзо (*Anisum vulgare*)
глог (*Craegus sanguine*)
глуварче (*Taraxacum officinale*)
гредисонце (*Helianthus annuus*)
дарчин (*Cinnamomum aromaticum*)
дива брдовка (*Taraxacum officinale*)
див костен (*Aesculus hippocastanum*)
дигиталис (*Digitalis lanata*)
димус (*Mentha piperita*)
дримбица (*Thimus serpyllum*)
дуван (*Nicotiana tabacum*)
жалфија (*Salvia officinalis*)
жиловак (*Plantago lanceolata*)
жолта млечка (*Taraxacum officinale*)
жолто ињовче (*Achillea millefolium*)
жолчка (*Cichorium intybus*)
жуљка (*Urtica dioica L*)
зајчови јаболка (*Craegus sanguine*)
здравец (*Geranium robertianum*)
змијанец (*Plantago lanceolata*)
иванденско цвеќе (*Matricaria chamomilla*)

јановденче (*Salvia officinalis*)
кадунка (*Salvia officinalis*)
калинка (*Craegus sanguine*)
камилица (*Matricaria chamomilla*)
канабис (*Cannabis indica*)
канела (*Cinnamomum aromaticum*)
кантарион (*Hipericum perforatum*)
капидан (*Adonis vernalis*)
кашкин босилек (*Ocimum basilikum*)
ким (*Carum carvi*)
китисват (*Rosmarinus officinalis*)
кокона (*Papaver rhoeas*)
коноп (*Cannabis indica*)
коњски костен (*Aesculus hippocastanum*)
копар (*Anethum graveolens*)
коприва (*Urtica dioica* L)
коштрева (*Agropyron repens*)
лајкучка (*Matricaria chamomilla*)
лепилка, лепич (*Arctium lappa*)
ликаниц (*Anisum vulgare*)
ловор (*Laurus nobilis*)
љоспор (*Helianthus annuus*)
магарешка млечка (*Cichorium intybus*)
магарешки трн (*Onopordon acanthium*)
магдонос (*Petroselinum sativum*)
магнолија (*Magnolia officinalis*)
мајчина душица (*Thimus serpyllum*)
мак (*Papaver somniferum*)
македонец (*Petroselinum sativum*)
македонски анасон (*Foeniculum vulgare* Mill)
марихуана (*Cannabis indica*)
маслинка (*Olea europaea*)

маточина (*Melissa officinalis*)
матрка (*Marrubium vulgare*)
маче трева (*Valeriana officinalis*)
ме сака – не ме сака (*Capsella bursa–pastoris*)
мента (*Mentha piperita*)
месечник (*Achillea millefolium*)
миндал, мигдал (*Amygdalus communis*)
млечна козица (*Taraxacum officinale*)
молика (*Pinus peuce*)
мома душа (*Matricaria chamomilla*)
морач (*Foeniculum vulgare* Mill)
мртовечко цвеќе (*Iris germanica*)
наваличе (*Hipericum perforatum*)
најазмо, нагазмо (*Mentha piperita*)
нане (*Mentha piperita*)
напрсток (*Digitalis lanata*)
невен (*Calendula officinalis*)
овчарска торбичка (*Capsella bursa–pastoris*)
одолен (*Valeriana officinalis*)
папатка (*Matricaria chamomilla*)
пелин (*Artemisia absinthium*)
пеперуга (*Iris germanica*)
перуника (*Iris germanica*)
петопрст (*Potentilla tormentilla*)
пиреј (*Agropyron repens*)
плюскавец (*Papaver rhoeas*)
подрумиче (*Matricaria chamomilla*)
попадија, попадика (*Matricaria chamomilla*)
попова погача (*Taraxacum officinale*)
посеклив, посеклива трева (*Achillea millefolium*)
пчелник, пчелинок (*Marrubium vulgare*)
пчелник (*Melissa officinalis*)

равнец (*Achillea millefolium*)
радика (*Taraxacum officinale*)
рамон (*Matricaria chamomilla*)
рузмарин (*Rosmarinus officinalis*)
сангунариа (*Capsella bursa-pastoris*)
сапунче (*Saponaria officinalis*)
свинска млечка (*Cichorium intybus*)
светивода (*Ocimum basilikum*)
синап (*Sinapis alba*)
синчец (*Centaurea cyanus*)
сончево око (*Helianthus annuus*)
сончоглед (*Helianthus annuus*)
спора (*Capsella bursa-pastoris*)
столисник (*Achillea millefolium*)
сусам (*Sesamum indicum*)
тајан (*Achillea millefolium*)
тегавец (*Plantago lanceolata*)
тимар (*Thimus serpyllum*)
трева од срце (*Potentilla tormentilla*)
тутун (*Nicotiana tabacum*)
хамамила (*Matricaria chamomilla*)
царско цвеќе (*Ocimum basilikum*)
цвет небесен (*Iris germanica*)
цикорија (*Cichorium intybus*)
цимет (*Cinnamomum aromaticum*)
чичок (*Arctium lappa*)
чуваркука (*Iris germanica*)
чу(м)брика (*Thimus serpyllum*)
шеребел (*Salvia officinalis*)
шипинка (*Rosa canina*)
шкумусе (*Saponaria officinalis*)

СПИСОК НА НАЗИВИ НА ЛЕКОВИТИ РАСТЕНИЈА

(латински)

Achillea millefolium
Agropyron repens
Adonis vernalis
Aesculus hippocastanum
Amygdalus communis
Angelica archangelica
Anethum graveolens
Anisum vulgare
Arctium lappa
Artemisia absinthium
Arnica montana L.
Betula verrucosa
Borago officinalis
Calendula officinalis
Cannabis indica
Capsella bursa-pastoris
Carum carvi
Centaurea cyanus
Cichorium intybus
Cinnamomum aromaticum
Craegus sanguine
Digitalis lanata
Foeniculum vulgare Mill
Geranium robertianum
Helianthus annuus
Hipericum perforatum
Iris germanica
Laurus nobilis
Magnolia officinalis
Marrubium vulgare

Matricaria chamomilla
Melissa officinalis
Mentha piperita
Nicotiana tabacum
Ocimum basilikum
Olea europaea
Onopordon acanthium
Papaver rhoeas
Papaver somniferum
Petroselinum sativum
Pinus peuce
Piper nigrum
Plantago lanceolata
Potentilla tormentilla
Rosa canina
Rosmarinus officinalis
Salvia officinalis
Saponaria officinalis
Sesamum indicum
Sinapis alba
Tanacetum vulgare
Taraxacum officinale
Thimus serpyllum
Urtica dioica L
Vaccinum myrtillus
Vaccinium vitis idaea
Valeriana officinalis
Vanilla planifolia jackson

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Августинович, Ф. М. 1853. *О дикорастущих врачебных растениях Полтавской губернии*, Труды комиссии высочайше учрежденной, при императорском ун-те св. Владимира для описания губерний Киевского учебного округа. т. 2. Киев.
- Агаева, Г. М. 2021. „Этимология фитонимов в английский язык“, *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського, Філологія. Журналістика*, Том 32 (71) № 5, ч. 1, Азербайджанський університет мов, Київ, 92–96.
- Адаменко, С.Л. 1999. *Серболужицька ботанічна номенклатура: її формування та специфіка (на матеріалі назв лікарських рослин)*. Словянські мови, Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Львівський державний університет ім. І. Франка, Львів.
- Адаменко, С.Л. 2000. „Типи лексико-семантичних відношень у групі назв лікарських рослин (на матеріалі серболужицької мови)“, Питання сорабістики. *VIII Міжн. сорабістичний семінар*, Львів, 59–63.
- Адамовић, Л. 1910. *Флора југоисточне Србије*, РАД ЈАЗУ, 2. 183 (48), 91–92, Загреб, 193–240.
- Анастасова-Шкрињарік, Н. 2004. *Словенски њаниџеон*, Скопје.
- Анненков, Н. И. 1878. *Ботанический словарь*. Справочная книга для ботаников, сельских хозяев, садоводов, лесоводов, фармацевтов, врачей, дрогистов, путешественников по России и вообще сельских жителей. Новое испр., пополн. и расшир. изд. СПб.
- Андреевски, П. М. 1982 *Пиреј*, Скопје.
- Антонијевић, Д. 1972. „Магија у стваралаштву сточара балканских народа“, *РАД XII Конгреса Савеза уоружења фолклористија Југославије Пореч 1970*, Загреб, 475–480.
- Апресян, Д. Ю. 1974. *Лексическая семантика. Синонимические средства языка*, Москва.
- Аргировски, М. 1988. „Словенски лексеми во новогрчкиот јазик“, *Македонистика* 5, 71–134.
- Аргировски, М. 1998. *Грцизмиџе во македонскиот јазик*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Аргировски, М. 2004. „Имиња на животни и на растенија во библиските текстови (македонска редакција)“, *XXXI научна конференција на XXXVII меѓународен семинар за*

македонски јазик, литература и култура, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, 251–266.

Арnaudов, М. 1934. *Очерки по български фолклор*, София.

Арnaudов, М. 1971. „Напяване на пръстените (Еньова буля)“, *Студии върху българските обряди и легенди*, София.; Архив на Институтот за фолклор во Скопје, К II, св. 27, л. 52.

Ахтаров, Б. 1939. *Материали за Български ботаничен речник*, БАН, София.

Ацевски Ј., Симовски Б. 2009. „Сукцесивните процеси во старите моликови шуми на локалитетот Бежова чешма во национален парк Пелистер“, *Шумарски преглед*, Шумарски факултет во Скопје, год. 42, Скопје, 140–145.

Балов, А. 1910. „Колыбельные и детские песни и детские прибаутки, записанные в Пошехонском уезде“, Ярославской губернии, *Живая старина* 1, 116–120.

Бандиловска-Ралповска, Е. 2008. *Лексичко-семантичка група на зборови со значење овошје во македонскиот јазик (семантичка и зорообразувачка анализа)*, Скопје.

БЕР, 1971-2010: *Български етимологичен речник* 1–4, София.

Бицевски, Т. 1977. „Кон пчеларските песни во Македонија“, *Македонски фолклор*, год. X, бр. 19–20, Скопје, 149–157.

Бјелетић, М. 1996. „Од девет брата крв (фитоними и термини сродства)“, *Кодови словенских култура*, Београд, 1, 89–101.

Бјелетић, М. 1996. „С.-х. Ни љири, ни вири не расте, не успева: формално-семантички паралелизам глаголских гнезда као пут ка етимологији“, *Словенска етимологија данас*, Београд, 27–40.

Блинова, И. О. 2011. *Явление мотивации слов. Лексикологический аспект*, Москва.

Болтарович, З. Є. 1990. *Народна медицина українців*, Київ.

Бошева-Мирчевска, Б. Велјановска К. 2022. „Човекот низ призма на фитонимијата (врз фразеолошки материјал од македонскиот и од рускиот јазик)“, *Stephanos* 2 (52), Филологички факултет МГУ имени М. В. Ломоносова, Москва, 58–64.

Бошковић-Матић, М. О. 1963. „Ђурђевданским обичајима у Источној Србији“, *РАД IX-ог конгреса Савеза фолклориста Југославије Москвар – Требиње 1962 Сарајево*, 357–362.

Вангелов, А. 1986. *Семантичките фигури во македонската народна лирика*, Скопје.

Варбот, Ж. Ж. 1973. „К реконструкции и этимологии некоторых праславянских глагольных основ и глагольных имен. II“, *Этимология* 1972, Москва, 42–59.

- Василев Георгиев, Д. 2014. „Произход на българските имена на растението глухарче“ https://www.researchgate.net/publication/354689999_Origin_of_the_Bulgarian_words_lice_and_flea
- Василески, Г. 2016. „Тајане Бојане имам брат Свети Јоване“, *Зборник на трудови*, НУ Завод за заштита на спомениците на култура и музеј, Битола 85–93.
- Василески, Г. 2018. „Иванденските женски обредни поворки во Прилепско-битолско поле и Железник“, *Годишен зборник*, Музичка академија, Универзитет Гоце Делчев, година 5, број 5, Штип, 131–138.
- Василевић, М. 1953. *Народне мелодије из Санџака*, Београд.
- Василевић, М. 1960. *Народне мелодије лесковачког краја*, Београд.
- Вахненко, Е. Е. 2018. „Рецепция и трансформация фольклорных сюжетов коренных народов Сибири в сказках А. Ремизова“, *Вестник Томского государственного университета*. № 431. С. 19–28. [file:///C:/Users/Katica%20Trajkova/Downloads/retsepsiya-i-transformatsiya-folklornyh-syuzhetov-korennyh-narodov-sibiri-v-skazkah-a-remizova%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Katica%20Trajkova/Downloads/retsepsiya-i-transformatsiya-folklornyh-syuzhetov-korennyh-narodov-sibiri-v-skazkah-a-remizova%20(1).pdf)
- Велева, С. 2006. *Тенденции во зборообразувањето во македонскиот јазик*, Скопје.
- Велковска, Сн. 1995. *Цртички за јазикот*, Скопје.
- Велковска, Сн. 2008. „За пирејот и за троскотот“, *Македонски јазик LVI-LIX*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје, 39–45.
- Велковска, Сн. 2009. „Етимолошка магија или полуфразеологизам“, *Зборник на трудови од научниот собир Култура и јазикот*, Скопје, 233–242.
- Вендина, И. Т. 1998. *Русская языковая картина мира сквозь призму словообразования (макрокосм)*, Москва.
- Веселиновић, М. 1912. „Усмене песме из Македоније и Старе Србије“, АСАНУ, Ејн. зб. 209, бр. 317, Кратовска.
- Вилимек, В. 2020. „Номинации лекарственных растений в Тешинской Силезии, мотивированные их лечебным действием“, *Славянски альманах*, 3–4, РАН, Москва, 270–288.
- Вилимек, В. 2022. „Народная этимология наименований целебных трав в Тешинской Силезии: очерк современного состояния“, *Вестник славянских культур Научный журнал*, Том 64, Москва, 78–86.

- Выгодский, В. С. 2021. *К этимологии русских названий растений, встречающихся в Израиле*, Ашкелон.
- Влаиќ-Поповиќ, Ј. 2009. „Грецизми у српском језику (осврт на досадашња и поглед на будућа истраживања)“, *Јужнословенски филолоџ*, LXV, Београд, 375–403.
- Вражиновски, Т. 1998. *Народна митологија на Македонијџе*, Институт за старословенска култура, Скопје–Прилеп.
- Вражиновски, Т. 2000. *Речник на народнаџа митологија на Македонијџе*, Институт за старословенска култура – Прилеп, Прилеп-Скопје.
- Вражиновски, Т. 2002. *Народна џтрадиција, релиџија, кулџура*, Скопје.
- Вражиновски, Т. 2006. *Македонска народна библија*, Скопје.
- Ганчарык, М. М. 1927: *Беларускія назовы расьлін*, Ч. 1. – Праца Навуковаго таварыства па вывученню Беларусі. Т. II. Горы-Горкі, 194–216; Ч. 2. – Праца Навуковаго таварыства па вывученню Беларусі. Т. IV. Горкі, Друкарня і камнядрук Акадэміі, 1–28.
- Геннадьевна Рубцова, О. 2015. *Названия лекарственных растений в разноструктурных языках: на материале русского, марийского, немецкого и латинского языков* тема, Чебоксары.
- Георгиевски, Г. Макаријоска, Л. 2015. „Од лексиката на воденскиот говор (с. Кронцелево)“, *Македонисџика 14*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје, 103–183.
- Гецовска, А. 2015. *Увод во македонскаџа еџтимологија. Прилоџ кон Еџтимолошкиоџ речник на македонскиоџ јазик*, Битола.
- Гецовска, А. 2018. „Табу-зборови со фитоморфно и зооморфно потекло (македонско-чешки паралели)“, *Десеџџџи научен собир на млади македонисџџи*, Скопје, 49–58.
- Гецовска, А. 2023. „Етимологија на фитонимот босилек“, *Палимџсесџџ*, Меѓународно списание за лингвистички, книжевни и културолошки истражувања, Год. 8, бр. 15, Штип, 119–128.
- Гецовска, А. 2023. „Македонска етимологија (Македонски еџтимолошки речник на расџџенија/ фийџоними)“, Денови на Благоја Корубин, *Од збор до речник*, Институт за македонски јазик, Скопје (во печат).
- Гецовска, А. 2023. „Етимологија на фитонимот ајдучка трева (*Achillea Millefolium*)“, *Крсџџе Мисирков и македонскиоџ јазик, VIII Меѓународна научна конференција, 70 години од основањето на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“*, Скопје 35–46.

Гецовска, А. 2023. „Македонските дијалектни називи на фитонимите (етимологија на народниот назив *ѿајан*, *ѿајане*, *ѿајанија*)“, *Cetinjski filološki dani*, Fakultet za crnogorski jezik i kniževnost, Cetinje (во печат).

Гецовска, А. 2023. „Етимологија на фитонимот камилица, *Matricaria chamomilla* (македонско-руски паралели)“, IV Меѓународна научна конференција *Рускиот јазик, лиѿераѿура и кулѿура: минаѿо, сегашиносѿ, иднина*, Руски Центар, Скопје (во печат).

Гигова, М. 1983. „Црковнословенизми грчки заемки во нашите – народни приказни од XIX век“, *Лиѿераѿурен збор* 6, Скопје, 3–12.

Гецовска, А. 2024. „Фитонимите – предизвик во македонската етимологија“, Меѓународна научна конференција, *Семинар за македонски јазик, лиѿераѿура и кулѿура*, Охрид 105–127.

Голев, Н. Д. 2011. „Мотивационно-ассоциативный словарь русского языка: теоретические основания и лексикографическая концепция“, *Вестник Томского государственного университета. Филология*, №3 (15) 17–30. <https://cyberleninka.ru/article/n/motivatsionno-assotsiativnyy-slovar-russkogo-yazyka-teoreticheskie-osnovaniya-i-leksikograficheskaya-kontseptsiya>

Горгиева М., Ничота Б., Стаменков 1969. „Ртливоста на семето од молика (*Pinus peuce Gris.*) и појава на неразвиен и недоразвиен ембрион кај него“, *Зборник на симѿозиумоѿ за моликаѿа 1969*, Универзитет „Свети Кирил и Методиј“, Земјоделско-шумарски факултет, Скопје, 119-126.

Грошева, А. В. 2003(а). „Взгляд лингвиста на латинскую ботаническую терминологию“, *Индоевропейское языкознание и классическая филология – VII*, Материалы чтений памяти проф. И. М. Тронского. 16–18 июня. СПб, 159–165.

Грошева, А. В. 2003(б) „Лат. *pinus* ‘сосна’ в индоевропейском освещении“, *Материалы Международной конференции, посвящённой 100-летию со дня рождения проф. М. И. Стеблин-Каменского*. СПб, 166–171.

Грошева, А. В. 2009. *Латинская земледельческая лексика на индоевропейском фоне*, Санкт Петербург.

Групче, Љ. 1957. „Народни имиња на растенијата од Скопска Црна Гора“, *Македонски јазик VIII*, кн. 2, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје, 221–229.

Групче, Р. 1994. *Боѿаника*, Скопје.

- Гура, А. В. Кукушка. В Толстая, С. М. 2004. „Славянские древности. Этнолингвистический словарь“, т. 3, *Международные отношения*, Москва, 36–39.
- Гушевска, Л. 2006. „Значењето на македонските лекарственици од XIX век за историјата на македонскиот јазик“, *Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*, XXXII, Научна конференција на XXXVIII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, 311–317.
- Гушевска, Л. 2009. *Лексикаџа во македонскаја народна медицина*, Институт за национална историја, Скопје.
- Давидов, Б. Явашов, А. 1939. *Материали за български ботаничен речник*, София.
- Давкова-Ѓоргиева, Св. 2009. *Дијалекџниџе именувања на џосаџкиџе во македонскиоџ јазик од јужнословенски и од балканисџички асџекџи*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Дервенци, В. 1977. *Наши лековиџи расџенија и нивнаџа уџоџреба*, Скопје.
- Дервенци, В. 1990. „Народни имиња на лековити растенија“, *Билџен на ОИМТ XX*, бр. 1, Скопје, 59–147.
- Десподова, В. 1983. „Лексичкото и семантичкото влијање на грчкиот јазик во македонските библиски ракописи“, *Македонски јазик XXXIV*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје, 157–165.
- Деспотовић, С. 1983. „Из народне магијске медицине (из Лознице)“, *Расковник*, година X, број 35, Београд, 20–21.
- Димитрова-Тодорова, Л. 2003. „Названията на растението *Helianthus annuus* в българския език“, *Studia etymologica Brunensia* 2, Praha, 351–364.
- Дмитриева, Л.В. 1979. *Из этимологии названий растений в русских и монгольских языках*, Москва.
- Домосилецкая, М. В. 2006. „Названия базилика в албанском и других балканских языках“, *Проблемы балканской филологии, Сборник статей*, СПб, 115–123.
- Домосилецкая, М. В. 2011(а) „Балканские фитонимы для *Convolvulus* (вьюнок)“, *Identitate, etnicitate, limba în Sud-Estul Europei. Actele Colocviului organizat de Institutul de Studii Sud-Est Europene din București și Institutul de Studii Lingvistice din Sankt Petersburg*, 29 septembrie, 2010, București. București: Editura Biblioteca Bucureștilor, 95–105.
- Домосилецкая, М. В. 2011(б) „Незеленое растение повилика (фитонимы для *Cuscuta* на Балканах)“, *Балканский спектр: от света к цвету. Балканские чтения* 11. Тезисы и материалы 22–24 марта, РАН, Москва, 159–165.

- Домосилецкая, М. В. 2018. „Название чайного растения тимьян (Thymus) в балканском лингвистическом контексте“, *Диалектологические исследования в области балканского языкознания. (Проблемы синхронии и диахронии)*, Москва, 415–451.
- Дрвошанов, В. 2005. „Метафоричноста на растителниот свет при именувањето делови од човечкото тело“, *Македонски јазик LVI*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје, 69–76.
- Дубровина, С.Ю. 1991. *Русская ботаническая терминология в этнолингвистическом освещении (на материале названий растений, образованных от названий животных и птиц)*, Москва.
- Ћокић, М. 2006. „Из фитонимије (1): Smilax (етимолошка белешка)“, *НССУВД 35/1*, Београд, 473–479.
- Ђорђевић, В. Р. 1931. *Српске народне мелодије*, Београд.
- Ђорђевић, Д. М. 1963. „Улога жене у неким пролетним обичајима у Лесковачкој Морави“, *РАД IX-ог Конгреса Савеза фолклориста Југославије, Мосџар – Требиле 1962*, Сарајево, 293–297.
- Евсевьев, М. Е. 1914. „Братчины и другие религиозные обряды мордвы Пензенской губернии“, *Живая старина*, год XXIII, Санкт-Петербург, 31–32.
- ЭСБМ, 1978–. *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*, Мінск.
- ЭССЯ, 1974–2018–: *Этимологический словарь славянских языков (Праславянский лексический фонд)* (1–41–, под ред. О. Н. Трубачева (вып. 1–31), О. Н. Трубачева и А. Ф. Журавлева (вып. 32), А. Ф. Журавлева (вып. 33–39), А. Ф. Журавлева и Ж. Ж. Варбот (вып. 40), Ж. Ж. Варбот (вып. 41–), Москва.
- Жанонова, С.Б. 2022. „Этимология названия растений“, *Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities*, Volume 6, May, 113–116. [m/search?q=Жанонова%2C+С.Б.+2022.+„Этимология+названия+растений“%2C+Periodica+Journal+of+Modern+Philosophy%2C+Social+Sciences+and+Humanities%2C+Volume+6%2C+May%2C+113+116.&sca_esv=7381c4016381b56f&rlz=1C1GCEA_enMK986MK986&ei=FDJEZ7yaHcu3igP7qyuAM&ved=0ahUKEwi89KOpheJAxXL2wIHHe6XDDcQ4dUDCA8&uact=5&oq=Жанонова%2C+С.Б.+2022.+„Этимология+названия+растений“%2C+Periodica+Journal+of+Modern+Philosophy%2C+Social+Sciences+and+Humanities%2C+Volume+6%2C+May%2C+113+116.&gs_lp=Egxnd3Mtd2l6LXNlcnAivgHQltCw0L3QvtC90L7QstCwLCDQoS7QkS4gMjAyMi4g4oCe0K3RgtC40LzQvtC70L7Qs9C40Y8g0L3QsNC30LLQsNC90LjRjyDRgNCw0YHRgtC10L3QuNC54oCcLCBQZXJpb2RpY2EgSm91cm5hbCBvZiBNb2Rlcm4gUGhpbG9zb](https://www.periodica-journal.com/search?q=Жанонова%2C+С.Б.+2022.+„Этимология+названия+растений“%2C+Periodica+Journal+of+Modern+Philosophy%2C+Social+Sciences+and+Humanities%2C+Volume+6%2C+May%2C+113+116.&sca_esv=7381c4016381b56f&rlz=1C1GCEA_enMK986MK986&ei=FDJEZ7yaHcu3igP7qyuAM&ved=0ahUKEwi89KOpheJAxXL2wIHHe6XDDcQ4dUDCA8&uact=5&oq=Жанонова%2C+С.Б.+2022.+„Этимология+названия+растений“%2C+Periodica+Journal+of+Modern+Philosophy%2C+Social+Sciences+and+Humanities%2C+Volume+6%2C+May%2C+113+116.&gs_lp=Egxnd3Mtd2l6LXNlcnAivgHQltCw0L3QvtC90L7QstCwLCDQoS7QkS4gMjAyMi4g4oCe0K3RgtC40LzQvtC70L7Qs9C40Y8g0L3QsNC30LLQsNC90LjRjyDRgNCw0YHRgtC10L3QuNC54oCcLCBQZXJpb2RpY2EgSm91cm5hbCBvZiBNb2Rlcm4gUGhpbG9zb)

3BoeSwgU29jaWFsIFNjaWVuY2VzIGFuZCBIdW1hbml0aWVzLCBWb2x1bWUgNiwgTWF5
LCAxMTPigJMxMTYuMhQQABiABBiRAhi0AhiKBRjqAtgBATIUEAAyAQYkQIYtAIYig
UY6gLYAQEyFBAAGIAEGJECGLQCGIoFGOoC2AEBMhQQABiABBiRAhi0AhiKBRjqAt
gBATIUEAAyAQYkQIYtAIYigUY6gLYAQEyFBAAGIAEGJECGLQCGIoFGOoC2AEBs
MobUKEXWKEXcAF4AJABAJgBAKABAKoBALgBA8gBAPgBAfgBAPgCAaACF6gCBpg
DF7oGBAgBGAeSBwExoAcA&scient=gws-wiz-serp

Жежел-Каличанин, Т. 1973. „Билјарски песни од Западна Македонија (сврзани со празнувањето на Ѓурѓовден)“, *Македонски фолклор*, година IV, бр. 12, Скопје, 135–138.

Заимов, Ы. 1967. *Заселване на българските славяни на Балканския полуостров*, София.

Заимов, Ы. 1988. *Български именник*, София.

Зеленин, Д. К. 1930. „Табу слов у народов восточной Европы и северной Азии“, *Сборник музея антропологии и этнографии*, т. IX, Ленинград.

Зеленин, Д. К. 1935. *Идеология сибирского шаманства*, Известия АН СССР, Отделение общественных наук, Москва.

Зеленин, Д. К. 1936. *Култ онгонов Сибири, Пережитки тотемизма в идеологии сибирских народов*, Москва.

Зечевић, С. 1970. „Мотиви наших народних веровања о летњој солстицији“, *Гласник Етнографског музеја*, 33, Београд, 28–42.

Иванова, О. 1996: *Речник на топонимите во областа на сливот на Брегалница*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.

Ивић, П. etc. 2013. „Ка изворима речи“, *Тридесет година Етимолошког одсека* Институт за српски језик, САНУ, Београд.

Илиевски, П. Хр. 1988. *Балканолошки лингвистички студии*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.

Јанковић, Љ. 1896. „Младенци и Ѓурѓевдан у Мокрој“, *Дело III*, књ. X. св. за јуни, 430–436.

Јанковић, Ј. 2012. „Фитоними од придева бео у српском језику“, *Савремена истражувања језика и књижевности*, Зборник радова са III научног скупа младих филолога Србије, Филолошко-уметнички факултет Крагујевцу, година III, кн. 1, Крагујевац, 121–140.

Јашар-Настева, О. 2001. *Турскиот лексички елементи во македонскиот јазик*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.

- Јованова-Грујовска, Е. 2012. *Лексичко-семантичка анализа на именките со субјективна оценка во македонскиот јазик*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- ЛАРНГ, 2007: *Лексический атлас русских народных говоров (Материалы и исследования)*, Алешина Л.М., Вендина Т.И., Карта № 2 ЛСЛ 145 Подорожник, ч. 2, СПб. 539–549.
- Лозановски, Р. 1994. „Програма за работа на проектот Македонска научна и стручна терминологија во 1994 година“, *Терминологија од областа на нивелниите расшенија*, Година XXIV, Бр. 1–2, МАНУ, Скопје.
- Лозановски, Р. 1998. „Терминологија од областа на нивските, градинарските и фуражните растенија“ *Македонска терминологија 101*, МАНУ, Скопје.
- Лукинова, Т. Б. 1986. „Лексика славјанского язычества“, *Этимология 1984*, Москва 119–124.
- Казанский, Н. Н. 2016. „Из комментариев к фиванским текстам микенского времени (ТН Аv 100)“, *Вестник древней истории* 76 (4), Москва, 853–873.
- Калезић, М. 2003. *Српско-хрватски фитоимски деривати на -ика у индоевропском контексту (са посебним освртом на семасиологију назива за дивје биљке у класичним језицима)*, Београд.
- Калезић, М. 2010. *Етимолошка и семасиолошко-ономасиолошка исцрпљивања имена биљака у Диоскоридовом делу ΠΕΡΙ ΙΑΝΣ ΣΑΤΡΙΚΗΣ (De materia medica): прилог ипологији фитоимских ознака*, Београд.
- Качева, А. 2001. „Босилекот во обредите на преминот“, *Македонски фолклор*, год. XIX, бр. 58–59, Скопје, 337–360.
- Керемидчиева, С. 2016. „Болгарский лексический материал в общеславянском лингвистическом атласе (Т. 1. «Животный мир». Т. 2. «Животноводство». Т. 3. «Растительный мир». Т. 8. «Профессии и общественная жизнь»)“, *Труды Института русского языка им. В. В. Виноградова VIII Общеславянский лингвистический атлас Материалы и исследования 2012–2014*, Москва, 115–135.
- Китанов, Б. 1943. *Народни имена на растения от Източна Македонија*, София.
- Китевски, М. 1996. *Македонски народни празници и обичаи*, Скопје.
- Китевски, М. 1997. *Македонска народна лирика*, Скопје.
- Китевски, М. 2002. *Ситудии за македонскиот фолклор*, Скопје.
- Киш, М. 1984. „Ботаничката лексика во говорот на Сухо и Висока“, *Македонски јазик*, XXXV, 4, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје, 325–333.

- Киш, М. 1996. *Дијалектната лексика од областта на растителниот свет*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, кн. 22, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Киш, М. 2010. *Лексички, зборообразувачки и морфолошко-граматички особености на македонските дијалекти*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Клепикова, Г. П., Усачева В. В. 1965. „Лингвогеографические аспекты семантики слова *žito в славянских языках“, *ОЛА*, Москва, 148–171.
- Ковачева, Л. 2015. *Појребни обичаи и верувања во македонската народна традиција*, Електронски извор, ЦД, Скопје. <https://www.academia.edu/15817957/>
- Козаров, П. 1925. *Българските народни имена на растенията*, Сборник на БАН, кн. XX София.
- Коляда, А.С., Храпко О.В., Коляда Н.А. 2009. „О чем говорят названия растений“, *Этимологический словарь русских названий сосудистых растений российского Дальнего Востока*, РАН, дальневосточное отделение, Владивосток.
- Колокольцева, Т.Н. Кудряшова Р.И., 2003. „Варианты наименований растения василёк в русских говорах (лингвогеографический аспект)“, *Лексический атлас русских народных говоров. Материалы и исследования*. 2000. СПб., 65–73.
- Коломієць, В.П., Шамота А.М. 1979. „Семантична мотивація українських назв рослин“, *Мовознавство* № 4, Київ, 20–25.
- Колосова, В. Б. 2009. *Лексика и символика славянской народной ботаники, Этнолингвистический аспект*, Москва.
- Колосова, В. Б. 2011. „Лексика и символика лужицкой народной ботаники на общеславянском фоне“, *Lětopis*, 1 (58), Институт лингвистических исследований, РАН, Москва, 77–90.
- Колосова, В. Б. 2015. *Взаимосвязь диалектных названий растений и их морфологических признаков с текстами этимологических легенд, народной медицины и магии (На материале славянских языков)*, Институт лингвистических исследований РАН Санкт-Петербург, Тучков пер. 9, Россия.
- Колосова, В. Б. 2017. „Этноботанические заметки. С. Ромашка, Ethnobotanical notes. С. Chamomile“, *Acta linguistica petropolitana*, Труды Института лингвистических исследований, т. XIII, ч. Этноботаника 2: растения в языке и культуре, РАН, Санкт-Петербург, 363–384.

- Колосова, Б.В. 2018. „Номинации одувачика в русских говорах“, *Studia Russica* XXVI, Budapest, 289–297.
- Колосова, Б. В. 2019. „Русские диалектные названия растений с компонентом ‘собака’
Лексический атлас русских народных говоров (Материалы и исследования), Институт лингвистических исследований РАН, Москва, 371–384.
- Конески, Бл. 1986. *Историја на македонскиот јазик*, Скопје.
- Константинов, Д. Хр. 1991. „Религиозни мотиви во песните и обичаите на Мијаците во село Смилево – Битолско“, *Македонски фолклор*, година XXIV, бр. 47, Скопје, 309–317.
- Кошанин, Н. 1925. *Четињари јужне Србије*, Гласник Скопског научног друштва, Том. I. Св. 1. Карта 2, Скопље.
- Крылов, П. 1876. *О народных лекарственных растениях, употребляемых в Пермской губернии*, Труды общества естествоиспытателей при Императорском Казанском Университете, Типография Императорского Университета, Т. 5. Вып. 2, Казань.
- Крылов, П. 1882. *Некоторые сведения о народных лекарственных средствах, употребляемых в Казанской губернии*, Труды общества естествоиспытателей при Императорском Казанском Университете, Типография Императорского Университета, Т. 11. Вып. 4. 77, VIII, Казань.
- Крстева, А. 1996. „Народната медицина“, *Етнологија на Македоније*, МАНУ, Скопје, 247–255.
- Кузманоска, А. 2019: *Мал речник на називи на растенија (македонско-француски, француско-македонски)*, Универзитет „Свети Кирил и Методиј“, Скопје.
- Кузнецов, С. К. 1906. „Из воспоминаний этнографа“, *Этнографическое обозрение*, № 1, Москва, 29–51.
- Кун, Н. А. 1963. *Леџенде и митови Сџаре Грчке*, Сарајево.
- Куркина, Л. В. 1980. „Заметки по болгарской этимологии“, *Этимология* 1978, Москва, 38–43.
- Лаброска, В. 2016. „Согледувања за Етимолошкиот речник на македонскиот јазик (врз примери од лексичкиот материјал од македонскиот дијалектен атлас), *Лекикологијата и лексикографијата – митови меѓу јазиците*“, Скопје, ИМЈ „Крсте Мисирков“, 131–137.
- Лазиф-Коњик, И. Вуловић, Н. 2007. „Семантичко-деривациона анализа броја *йей*“, *Наш језик*, књ. XXXVIII. св. 1–4, Београд, 43–64.

- Лозановски, Р. 1994. *Терминологија од областа на нивелниите расенија*, Билтен на Одборот за изработување на македонска терминологија, год. XXIV, бр. 1–2, МАНУ, Скопје.
- Лозановски, Р. 1998. *Терминологија од областа на нивскиите, градинарскиите и фуражниите расенија*, Македонска терминологија, МАНУ, год. XXVIII, бр. 3, 101, Скопје.
- Лома, А. 2013. *Топонимија Бањске хрисовуле: ка осмишлењу сџаросрџског џоџономасџичког речника и бољем џознавању џџџџесловенских именословних образаца*, САНУ, Београд.
- Лопашов, Ј. А. 2017. *Славјанизми и турџизми в северногреческих говорах. Материалы к словарю балканизмов I*, Москва.
- Лукинова, Т.Б. 1986. „Лексика. Етимологија славјанског џычества“, *Етимологија*, Москва, 119–124.
- Маџаријоска, Л. 2003. *Лексикаџа на маџеријалнаџа кулџура во македонскиите црковнословенски џексџови*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Маџаријоска, Л. 2011. *Лексикаџа од областа на исџоријаџа на медицинаџа*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Маџаријоска, Л. 2013. *Македонскаџа лексика низ вековите*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Маџаријоска, Л. 2014. *Лексикаџа на македонскаџа џтрадиционална кулџура*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Маџаријоска, Л. 2016. „Фитонимите во македонските и хрватските црковнословенски текстови (лексички паралели)“, *Македонисџика 15*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје, 55–84.
- Маџаријоска, Л. 2017. „За растителниот свет во македонската традиционална култура“, *Зборник на џрудови 20*, НУ, Завод за заштита на спомениците на културата и музеј, Битола 109–121.
- Малинов, З. 2001. *Посмрџниите обичаи во Бреѓалничкаџа област*, ИФ „Марко Цепенков“, кн. 37, Скопје.
- Малинов, З. 2002. „Симболиката во погребниот обред кај Македонците“, *Сџекџар 39–40*, Скопје, 279–296.

- Малинов, З. 2006. *Традицискиот народен календар на Шойско брегалничката етнографска целина*, ИФ „Марко Цепенков“, Скопје.
- Манојловић, К. П. 1953. *Народне мелодије из Источне Србије*, Београд.
- Марковиќ, М. Тополињска, З. 2019. *Македонски ~ њолски. Семантичка деривација на одбрани прасловенски корени*, МАНУ, Скопје.
- Марковиќ, М. 2021. „Анализа на формалната и семантичка деривација на прасловенскиот корен *vьr- во македонскиот јазик“, *Прилози ОЛЛН XLVI-1*, МАНУ, Скопје, 315–324.
- Маројевић, Р. 1981. „Девет братња сестра у народној песни“, *Јужнословенски филолог XXXVII*, Београд, 243–249.
- Матевски В. 2010. *Флора на Република Македонија*, Т. 2, св. 1. МАНУ, Скопје.
- Матевски, В. 2013. „Разновидност и потекло на флората на Република Македонија“, *Присвојени предавања, прилози и библиографија XVII*, МАНУ, Скопје, 127–164.
- Матевски В. 2021. *Флора на РС Македонија*, Т. 2, св. 2. МАНУ, Скопје.
- Мицевски К., Пауновска Б. 1984. „Народни имиња на растенијата од Скопско, Тетовско и Гостиварско“, *Македонска терминологија*, год. XIV, бр. 1. МАНУ, Скопје.
- Медић, М. 1884. „Принос народној терминологији биљака и животиња“, *Летопис Маице српске* 139/3, Нови Сад, 85–100.
- Меркулова, В. А. 1965. „О некоторых принципах этимологии названий растений“, *Этимология принципы реконструкции и методика исследования*, РАН, Москва 72–87.
- Меркулова, В. А. 1967. *Очерки по русской народной номенклатуре растений*, Москва.
- Миладиновци, 1861–1962. *Зборник на Миладиновци*, Скопје.
- Милошеска, Е. 2003. „Летно-есенски празници и обичаи“, *Традиционална култура во општина Кривопашиани*, Прилеп, 191–198.
- Милошеска, Е. 2005. *Традиционалната култура во Општина Кривопашиани*, Прилеп.
- Митева, Д. 1982. „Изразување на партикуларизацијата од типот трева : тревка и сл. во нашиот јазик“, *Литературен збор*, 29/1, Скопје, 96–98.
- Митков, М. [1967] 1980. „Образувањата од имињата на дрвјата во македонскиот топонимистички систем од аспектот на нивната внатрешна форма“, *Македонски јазик*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје, 205–212.
- Митрев, Д. Конески, Б. 1971. *Антологија на македонската лирика*, IV Београд.

- Михајлов, М. Тунаков, Ј. 1966. „Прилог фармакогнозијском проучавању медицинске флоре у Југоисточној Босни“, Београд, , *Kos. Etc*, CCLXVII, Одељење медицинских наука, к. 16, САНУ, 85–92.
- Михајловић, В. 1992. *Име њо зајовесѝи. Имѝераѝивни ономасѝикон срѝскохрваѝског џезика*, Београд.
- Михајловски, Д. 2003. *Раскази од шесѝи каѝи*, Скопје.
- Младенов, С. 1941: *Етимологически и правописен речник на българския книжовен език*, София.
- Младеновска, П. 2017. *Дијалекѝниѝе називи на расѝиѝелниоѝ светѝ во Радовишкиоѝ џовор и нивнаѝа симболика*, Штип.
- Мокров, Б. 1974. *Кон оѝисоѝ на македонскаѝа фауна и флора. [Боѝаника. Минералоѝија. Зоолоѝија]*, Македонска Терминологија 4/4, 4–60, МАНУ, Скопје.
- Мутић, Ј. 1901. *Срѝске народне женске ѝјесме, АСАНУ Еѝн. зб. 78/22*, бр. 37, Сарајево.
- Наневски, Д. 1971. *Љубовни народни ѝјесни*, Скопје.
- Наневски, Д. 1987. „Вратика вратлика“, *Современосѝ*, прилог од југословенските литератури, „Страв од среќа“, бр 5-6, Скопје, 86–90.
- Наневски, Д. 1998. *Поеѝика на џазикоѝ. Еѝиѝи*, Скопје.
- Наумова, М. 1996. „Обичаи околу раѓање, свадба и умирачка“, *Еѝнолоѝија на Македонциѝе*, МАНУ, Скопје, 203–215.
- Николиќ, И. 1973. „Здравецот во српско-хрватските, македонските и бугарските народни умотворби“, *Македонски фолклор*, година VI, бр. 12, Скопје, 139–145.
- Николова, Н. 2020. „Лечебни растения в *Етнолингвистичен речник на българската народна медицина* (лингвокултурологичен анализ)“, *Славянски диалози*, год. XVII, Пловдив, 45–56.
- Новик, А.А. 2017. „Горный чай, шалфей, чай, ромашка и кофе в традиции, народной медицине и этикете албанцев и греков Химары и Дропула“, *Acta Linguistica Petropolitana*, Труды Института лингвистических исследований РАН. Этноботаника 2: растения в языке и культуре.13 (2), РАН, Москва, 115–130.
- Носаль, М. А. Носаль, І. М. 1960. *Лікарські рослини і способи їх застосування в народі*, Державне медичне видавництво УРСР, Київ.
- ОС ЕРСЈ, 1998: *Огледна свеска*, Етимолошки одсек Института за српски језик САНУ, Београд.

- Паликрушева, Г. 1962. „Један ђурђевдански обичај код Јурука у околини Радовиша“, *Раг IX-ог конгреса Савеза фолклориста Југославије у Требињу 1962*, Сарајево, 363–369.
- Паня, Н. 2017. *Грамматика погребальной обрядности*, СПб.
- Панчић Ј. 1871. Шумско дрвеће и шибље у Србији. Гласник Српског ученог друштва, Рад. 152, Београд.
- Пјанка, В. 1970. *Торонамасџикаџа на Охридско-Пресџанскиот Базен*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје 1970.
- Петровић, С. 1882. *Флора околине Ниша*, Београд.
- Пеев, К. 2020. „За периферните македонски говори, врз речникот од збирките народни песни од Серско, Демирхисарско, Драмско и дијалектен текст од Солунско, *Македонистџика 19*, ИМЈ, „Крсте Мисирков“, Скопје, 1–381.
- Пенушлиски, К. 1971. *Љубовни народни џесни*, Скопје.
- Петреска, В. 1998. *Пролеџниџе обичаи, обреди и верувања кај Миџациџе*, ИФ „Марко Цепенков“, Скопје.
- Петреска, В. 2000. *Семејниот обреден комџлекс во Куманово и Кумановско. Фолклорот во Куманово и Кумановско*, Куманово, 315–398.
- Пехливанова, П. С., Бурова Ј. С. 2013. „Вътрешен мотив и лексикално значење (Върху примери от български и немски език)“, *Россиџский гуманитарный журнал*. т. 2. №4, 332–341. <http://libartrus.com/archive/2013/4/>
- Покропек, М. Стрончек, Т. 1991. „Избрани аспекти на градежната симболика во македонското село Јабланица“, *Македонски фолклор*, XXIV, бр. 47, Скопје, 123–130.
- Поленаковиќ, Х. 1973. *Сџудии од македонскиот фолклор*, Скопје.
- Поповски, А. 1973. „Пролетните обичаи и песни кај Македонците Муслимани во Река (Дебарско)“, *Македонски фолклор*, год. VI, бр. 12, Скопје, 203–211.
- Протапопова, О. В. 2004. *Лексика природе в системе языковой культуры (На материале тамбовских говоров и произведений писателей XIX–XXI вв., связанных с Тамбовским краем)*, Тамбовский государственный университет, Тамбов.
- Потебња, А.А. 2000. *Символ и миф в народной культуре*, Москва, 2000.
- Раденковић, Љ. 1994. „Симболика бројева у традиџијској – култури“, *Folklor u Vojvodini* 8, Novi Sad, 18–36.
- Раденковић, Љ. 1996. *Симболика свеџа у народној маџији јужних Словена*, Ниш.

- Радик, Пр. 1991-1993. „Етимолошка фигура и деривација“, *Македонски јазик XLII-XLIV*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје, 257–270.
- Радуловић, С. 1936. *Молика на њланинама Нице-Кожух*, Sumarski list, Zagreb.
- Ралповска-Бандиловска, Е. 2008. *Лексичко-семантичкаџа ѓруџа на зборови со значење ‘овоџје’ во македонскиот јазик (семантичка и зборообразувачка анализа)*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Ратковић, М. Д. 2022. „Ботаничка лексика и терминологија лаудативног значења у именовану човека у пиротском говору“, *Фолклористиџа* 7/1, Београд, 67–90.
- Ристески, С. 1986. „Лингвистички записи од 1935 година во некои Дримколски села“, *Литературен Збор*, Скопје, 29–32.
- Ристески, С. 1999. *Посмртниот обреден комлекс во џтрадицискаџа кулџура на Мариово*, Институт за старословенска култура, Прилеп.
- Рогович, А.С. 1874. *Опыт словаря народных названий растений ЮгоЗападной России, с некоторыми повериями и рассказами о них*, Киев.
- Русинова, И.И., Богачева М.В. 2003. „Фитонимическая лексика говоров Пермской области“, *Лексический атлас русских народных говоров. Материалы и исследования 2000*. СПб., 116–127.
- РЦЈМР, 2006-: *Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакџа*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, З. Рибарова, ред. Л. Макаријоска, Р. Угринова-Скаловска, Институт за македонски јазик, Скопје.
- Сястребовъ, М. 1886. *Обичаи и песни турецких сербовъ*, С-Пбургъ.
- Светличная Е. И., Толлок И. А. 2003. *Этимологический словарь латинских ботанических названий лекарственных растений*, Харьков.
- Свето писмо 1990. Свето писмо на Стариот и Новиот завет (Библија), Скопје.
- Серебренников, Б. А. 1977. „Номинация и проблема выбора“, *Языковая номинация (Общие вопросы)*, Москва, 147–180.
- Селищев, А. М. 1931. *Славянское население в Албании*, София.
- Симоновић, Д. 1959 *Ботанички речник*, Београд.
- Синица, Н. А. 2017. „Образы христианских служителей культа в славянских народных названиях растений“, *Acta linguistica petropolitana*, Тр. Института лингвистических исследований. Т. XIII. Ч. 2, Санкт-Петербург, 239–255.

- Смирнов, В. 1927. „Народные гаданья в Костромском крае“, *Труды Костромского научного общества по изучению местного края*. Вып. XLI. Четвертый этнографический сборник, Кострома, 17–91.
- Соболев, А. А. Новик, А. А. 2018. *Голо Броо. Од материјалиите на балканската експедиција на РАН и СПбДУ во 2008 – 2010 година*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Сокић, Ст. *Народне умотворине ѓоржаревачког краја*, Београд.
- Соколова, В. К. 1979. *Весенне-летние календарные обряды русских, украинцев и белорусов*, Москва.
- Софрић, П. 1990. *Главније биле у народном веровању и пјевању код нас Срба*, Београд.
- Софрониевски, В. 2001: *Латинско–македонски речник*, Скопје.
- Спировска, Л. 1973. „Кон проучување на обичајот Тајане во некои места на Македонија“, *Македонски фолклор*, бр. 12, год. VI, Скопје, 111–115.
- СРНГ, 1965–: *Словарь русских народных говоров*, Москва Санкт-Петербург (Ленинград).
- Стаматоски, Т. 1973. „Фитонимската основа бор- во македонската топонимија“, *Македонски јазик* 24, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје, 87–101.
- Станковиќ, Л., Мискоска-Милевска, Е. 2008. *Етимолошки речник за имињата на некои фамилии, родови и видови на васкуларни растенија застапени на територијата на Република Македонија*, Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, Факултет за земјоделски науки и храна, Скопје.
- Станковска, Љ. 1975. „Турската географска номенклатура во македонската топонимија“, *Македонски јазик* 26, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје, 189–197.
- Станковска, Љ. 1992: *Речник на личниите имиња кај Македонциите*, Скопје.
- Станковска, Љ. 2009. „Етимологијата на имињата на раселените села од Охридско“, *Македонистика* 10, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје, 119–188.
- Стефанија, Д. 1985. *Македонски лечебник од XIX век*, Скопје.
- Стојанов, Н. Сл. 1974. „Принос към народните имена на българските лекарствени растения“, *Българска диалектология. Проучвания и материали* 7, София, 177–196.
- Тановић, С. 1927. „Српски обичаји у Ђевђелиској кази“, *Српски етнографски зборник*, кн. XL, Београд.
- Суопаряви, Х. 2020. *Русскоязычные названия лесных растений с точки зрения словообразования и этимологии*, Тоукокуу.

- Таховски, А. 1951. *Грчки зборови во македонскиот народен говор. Прилог кон етимолошкиот речник на македонскиот јазик*, Филозофски факултет, книга 2/1, Скопје.
- Телебак, М. 2005. *Шта се крие иза етимологије*, Источно Сарајево.
- Толстия, С. М. 2008. *Пространство слова. Лексическая семантика в общеславянской перспективе*, Москва.
- Толстая, С. М. 2019. *Мир человека в зеркале языка. Очерки по славянскому языкознанию и этнолингвистике*, Москва.
- Толстой, Н. И. 1995. „Не – не ‘не’“. *Язык и народная славянской мифологии и этнолингвистике*, Москва, 341–346.
- Толстой, Н. И. 1997. *Избранные труды*. Том 1. *Славянская лексикология и семасиология*, Москва.
- Томовски, Д. 1974. „Етимолошки мисцели“, *Македонски јазик* 25, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје, 237–248.
- Топлиска-Евроска, К. 2009. „За растителната лексика во балканската кујна“, *Зборник на трудови, Балкански јазичен свештоглед*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје, 65–70.
- Топлиска-Евроска, К. 2020. „Народните називи на растителната лексика во *Толковниот речник на македонскиот јазик*“, *Погледи за македонскиот јазик*, Зборник на трудови, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје, 182–184.
- Торэн, М.Д. 1996. *Русская народная медицина и психотерапия*, СПб.
- Трајкова, К. 2002. *Лексиката на Свјатиславовиот йролог*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Посебни изданија, бр. 34, Скопје.
- Трајковски, К. 2009. „Уште едно камче во мозаикот на македонските дијалекти (кон трудот „Речник на демирхисарскиот говор“ од авторите Радован П. Цветковски и Божо Стефановски)“, *Македонистика LX 15*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје, 285–290.
- Трајкоски, Н. 1973. „Пролетните обичаи и песни кај Македонците и Власите во Струга“, *Македонски фолклор*, год. VI, бр. 12, Скопје, 223–227.
- Тресидер, Ц. 2001. *Речник на симболи*, Скопје.
- ТРМЈ: *Толковен речник на македонскиот јазик I–IV*, 2003-2014, Сн. Велковска, К. Конески, Ж. Цветковски (редакција), ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Трубачев, О. Н. 1959. *История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя*, Москва.
- Трубачев, О. Н. 1960. *Происхождение названий домашних животных в славянских языках*, Москва.

- ТСРЯ, 2008: *Толковый словарь русского языка с включением сведений о происхождении слов*, Н. Ю. Шведова (отв. ред.), Л. В. Куркина: этимологические зоны словарных статей, посвященных исконным словам, древним заимствованиям и заимствованиям до 18 в.; Л. П. Крысин: этимологические зоны словарных статей, посвященных заимствованиям 18–20 вв. и интернациональным словам), Москва.
- Туцаков, Ј. 1971. *Лечење биљем*, Београд.
- Усачева, В.В. 2000. „Мифологические представления славян о происхождении растений“, *Славянский и балканский фольклор. Народная демонология*, Москва, 259–302.
- Фасмер, М. 1986-1987: *Этимологический словарь русского языка 1–4*, Москва.
- Филиповић, М. 1939. *Обичаји и веровања у Скойској коџлини*, Графа, Кол.: СКА, СЕЗ, LIV, Друго одељење, Београд,
- Харитончик, З. А. 2009. „Внутренняя форма и лексическое значение как способы репрезентации знания“, *Словообразуване и лексикологија*. Доклади от Десетата меѓународна конференција на Комисијата по славянско словообразуване при Меѓународниот комитет на славистите, 1–6 октомври 2007, Софија.
- Филипова-Баирова, М. 1969. *Грчки заемки в съвременния български език*, Софија.
- Цветановски, Г. 2010. *Говорот на Македонците во Мала Пресија (западнопресијански говор)*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Посебни изданија кн. 66, Скопје.
- Цветановски, Г. 2015. „Кон етимологијата на неколку лексеми од занаетството во македонските и српските дијалекти“, *Македонски јазик LXVI* „Крсте Мисирков, Скопје, 133–142.
- Цветановски, Г. 2022. „За некои турцизми и албанизми во западнопресијанскиот говор – семантика и етимологија“, *Меѓународна научна конференција по повод 100 години од раѓањето на акад. Оливера Јашар-Насиева (лингвистика – балканистика македонистика)*, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје (во печат).
- Цветановски, Г. 2023. „Етимолошки речници на македонскиот јазик – од концепција до реализација (врз примери на фитоними, орнитоними и зооними одредници“, *Меѓународен научен собир: Од збор до речник*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Цветановски, Г. 2023. „Етимолошки речник на македонскиот јазик и Македонски етимолошки речник – концепција“ *Etymologica Macedonica 1*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, 101–106.

- Целакоски, Н. 1971. „Симболиката кај билјарските народни песни од Дебарца (Охридско)“, *Македонски фолклор*, година IV, Скопје, 147–157.
- Целакоски, Н. 1973. „Пролетните обичаи и песни во Охрид“, *Македонски фолклор*, год. VI, бр. 12, Скопје, 213–218.
- Цепенков, М. 1972. *Македонски народни умотворби. Народни верувања. Дејски иџри*. Книга IX, Скопје.
- Цубалева М., Макаријоска Л. 2010. „Називите од областа на растителниот и животинскиот свет во коментарот кон Погодиновиот псалтир“, *Македонски јазик LXI*, ИМЈ „Крсте Мисирков“ Скопје, 117–131.
- Чајкановић, В. 1940. „Култ дрвета и биљака код старих Грка“, *Српски књижевни гласник*, LX 2, 112–122.
- Чајкановић, В. 1985: *Речник српских народних веровања о биљкама*, Београд.
- Чиварзина, А. И. 2020. „Особенности обозначения синего цвета в названиях растений и грибов в южнославянских диалектах“, *Славянскии альманах*, 3–4, РАН, Москва, Институт славяноведения РАН, Москва, 211–224.
- Шалаева, В. Т. 2017. „К этимологии славянских названий крапивы (*Urtica*): дериваты корней *kopr- и *krop-“, *Studia etymologica Brunensia 18*, Etymological Research into Czech: Proceedings of the Etymological Symposium, Praha, 371–382.
- Шалаева, Т. В. 2021. „К вопросу о семантике и дериватах праслав. копръ“, дериваты корней *kopr- и *kro, *Филолог XII*, 23, 150–162. [K+ВОПРОСУ+О+СЕМАНТИКЕ+И+ДЕРИВАТАХ+ПРАСЛАВ+%20\(3\).pdf](#)
- Шалаева, Т. В. 2018. „Русская фитонимия и народная этимология (на материале *Лексического атласа русских народных говоров*)“, *Лексический атлас русских народных говоров (Материалы и исследования)*, РАН, СПб., 467–486.
- Щерба, Л. В. 1974. „О взаимоотношениях родного и иностранного языков“, *Языковая система и речевая деятельность*, Ленинград, 338–343.
- Шклифов, Б. 1973. „Местните названия в с. Черешница, Костурско“, *Славистички сборник*, София, 269–278.
- Шмелев, Д. Н. 1973. *Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка)*, Москва.
- Шпис-Ћулум, М. 1995. „Фитонимија југозападне Бачке (коровска флора)“, *Српски дијалектолошки зборник XLI*, Београд, 397–490.

- Adamović, L. 1913. „Građa za floru Kraljevine Crne Gore“, *Rad Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti* 195, Beograd, 1–96.
- ALEW, 2015: *Altlitauisches etymologisches Wörterbuch* 1-3, Unter der Leitung von W. Hock, und der Mitarbeit von E.-J. Bukevičiute, Ch. Schiller, Hamburg.
- Baldacci, A. 1891. „Cenni ed appunti intorno alla flora del Montenegro III“, *Malpighia* 4 (1–2): 37–59.
- Barber, E. W. 1992. *Prehistoric Textiles: The Development of Cloth in the Neolithic and Bronze Ages with Special Reference to the Aegean*, Princeton University Press, New Jersey.
- Bailey, H. W. 1979: *Dictionary of Khotan Saka*, Cambridge - London - New York- Melbourne.
- Barić, H. 1919: *Albanorumänische Studien I*, Sarajevo.
- Barle, J. 1937. „Prinosi slovenskim nazivima bilja“, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, Knj. XXXI. Sv. 1, Zagreb, 169–292.
- Bašić, M. 2016. „Fitonimi u toponimiji zeničke kotline“, *Knjževni jezik* 27/I-2, Sarajevo, 153–165.
- Beekes, R. 2010: *Etymological dictionary of Greek 1–2*, with the assistance of L. van Beek, Leiden – Boston.
- Benveniste, E. 1969/1970: *Le vocabulaire des institution indo-européennes*, Paris.
- Berneker, E. 1908–1913: *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, A-mors, Heidelberg.
- Bezljaj, F. 1977–2007: *Etimološki slovar slovenskega jezika* 1–5, Ljubljana.
- Benetowa, S. 1936. „Tracing one word through different languages“. Institute of Anthropological Sciences, Warsaw. Reprinted 1967 In: *The Book of Grass*. George Andrews and Simon Vinkenoog (eds.) Grove Press, New York, 15–18.
- Bělič, J. 1972. *Nástin české dialektologie*, Praha.
- Bjeletić, M. 1995. „Turcizmi u srpskohrvatskoj terminologiji srodstva“, *Јужнословенски филолог LI*, Београд, 203–221.
- Blažek, V. 1999. *Numerals. Comparative etymological analysis and their implications*, Brno.
- Blažek, V. 2001. „Old Prussian arboreal terminology“, *Linguistica Baltica* 9, Uniwersytet Warszawski, Katedra Filologii Bałtyckiej Warszawa, 29–61.
- Blažek, V. 2002. „The 'beech'-argument – State-of-the-Art“, *Historische Sprachforschung* 115, Brno, 190–217.

- Blazek, V. 2003. „The prefix *Srp- / *Som- in the Indo-European three- & plant names“, Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské Univerzity Studia Minora facultatis philosophiae Universitatis Brunensia 51, *Linguistica Brunensia*, Praha, 5–11.
- Bloch, O. Wartburg, W. 1932: *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Paris.
- Boček, V. 2010. *Studie k nejstarším romanismům ve slovanských jazycích*, Praha.
- Boerescu, P. 2015, „Frigider, molid, molete (precisări și rectifi cări IV)“, *Limba Română* nr. 1, ianuarie martie, Bucuerescu, 5–12.
- Borys, W. 2005. *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- Borys, W. 2007: *Etymologie słowiańskie i polskie*. Wybór studiów z okazji 45-lecia pracy naukowej, Warszawa.
- Brozović, D. 1981–1982, „O nazivima majčine dušice u slavenskim dijalektima (a i u slavenskom pjesništvu i folkloru)“, *Македонски јазик XXXII-XXXIII*, Скопје, 51–62.
- Brugmann, K. 1906. *Grundriß der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen II*, Band 1-3: Lehre von der Wortformen und ihrem Gebrauch, Straßburg.
- Brückner, A. 1970: *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa.
- Budziszewska, W. 1991. *Zapożyczenia słowiańskie w dialektach nowogreckich*, Polska Akademia Nauk. Instytut Słowianoznawstwa, Warszawa.
- Butură, V. 1979. *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editură științifică și enciclopedică București.
- Buffa, F. 1972. *Vznik a vývin slovenskej botanickej nomenklatúry. K histórii slovenského odborného slovníka*, SAV Bratislava.
- Buck, C. D. 1949: *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*, Chicago.
- Cange, Ch. 1958: *Clossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis*, Graz.
- Chantraine, P 1968–1980: *Dictionnaire étymologique de la langue grecque* 1–4, Paris.
- Cloranescu, A. 1966: *Diccionario etimológico rumano*, Tenerife.
- Clauson, G. 1972: *An etymological dictionary of pre-thirteenth century Turkish*, Oxford.
- Cotta, D. N. 2016. *Izvor latinskih znanstvenih imen izbranih zdravilnih rastlin*, Ljubljana.
- Čižmář, J. 1946. „Lidové lékařství v Československu“, *Komůrka, knihkupectví Publ.*, Vol. II, Brno.
- ČJA, 1992–2005: *Český jazykový atlas*, 1–5, Praha.

- Çabej, E. 2006: *Studime etimologjike në fushë të shqipes*. VII. Tiranë: Akademia e Shkencave e Republikës së Shqipërisë.
- Çabej, E. 2014: *Studime etimologjike në fushë të shqipes*, Akademia e Shkencave e Republikës së Shqipërisë; Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë.
- Çabej, E. 1976: *Studime gjuhësore. I. Studime etimologjike në fushë të shqipes* (A– O), Prishtinë.
- Çabej, E., Xhuvani, A. 1962. *Prapashtesat e gjuhës shqipe*, Tiranë.
- Dauzat, A. Rostaing, Ch. 1963: *Dictionnaire des noms de lieux de France*, Paris.
- Derksen, R. 2008: *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*, Leiden - Boston.
- Dobrovský, J. 1936. *Návrh soustavy rostlinné a rostlinopisný materiál z pozůstalosti*, Hrsg. B. Volf, Spisy a projevy Josefa Dobrovského, 18. Bd., Praha.
- Domosileckaja, M. V., 2017. „Sosna belokoraja (bosnijskaja, gel'drejcha) Pinus leucodermis, Pinus heldreichii v balkanskom lingvističeskom kontekste“, *Kazanskij, N. N. (ed.), Indoevropskoje jazykoznanije i klassičeskaja fi lologija 21*, Sankt Peterburg, 206–225.
- Dušek, V. J. 1894. *Hláskosloví nářečí jihočeských* 1–2. Praha.
- Gluhak, A. 1993. *Hrvatski etimološki rječnik*, Zagreb.
- Domosiletskaya, M. V. 2018: „Names of the «tea» plant sage (salvia) in the Balkan linguistic“, *Славяноведение*, РАН, Москва, 74–86.
- Dubisz, S. 1977. *Nazwy roślin w gwarach ostródzko-warminsko-mazurskich*, Wrocław.
- Dufková K., Blažek V., 2017. „The Szech dendronymy in perspektive of Slavic dendronymy“, *Etymological Research into Szech*, Praha, 103–126.
- Dušek, V. J. 1894. *Hláskosloví nářečí jihočeských* 1–2. Praha.
- Đokic, M. 2006. „Iz srpsko-hrvatske fitonimije (1): rmanj“, *Studia etymologica Brunensia* 3, Praha, 73–85.
- Evstatieva L. N., Handjieva N. V., Popov S. S., Pashankov P. I. 1993. „A bio systematic study of Valeriana officinalis (Valerianaceae) distributed in Bulgaria“, *Plant Systematics and Evolution* 185, 3–4, 167–179. <https://link.springer.com/journal/606>
- EIEC, 1997: *Encyclopedia of Indo-European Culture*, J. P. Mallory, D. Q. Adams (eds.), London – Chicago.
- Eichler E., Krausch H.D. 1973. „Niedersorbische Pflanzennamen als Reliktwörter in deutschen Mundarten“, *Lětopis Instituta za serbski ludospyt*, Rjad A. Číslo 20, Bautzen, 67–96.
- Elijade, M. 1991. *Istorija verovanja I religijskih ideja*, Beograd.
- ЕМ, 2023: *Etymologica macedonica*, македонско списание за етимологија, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, год. I, Скопје.

- Em, H. 1951. „Makedonski narodni iminja za vidovi od rodot *Quercus* (dabovi)“, *Годишен зборник*, Земјоделско-шумарски факултет 1949/50, 3, Скопје, 71–81.
- Ernout A, Meillet A. 1959. *Dictionnaire etymologique de la langue latine*, Paris.
- Ernout, A. 1965. „Philologica III (Le vocabulaire botanique latin)“, *Klinskiesck*, Paris, 125–150.
- Erhart A., Večerka R. 1981. *Uvod do etymologie*, Praha.
- ILR, 1969: *Istoria limbii Române*. V. II. Coteanu, I., Bolocan, Gh., Caragiu Marioțeanu, M. (eds.): Editura Academiei Republicii Populare Române, București.
- Ernout, A. Meillet A. 1951: *Dictionnaire étymologique de la langue latine* 1–2, Paris.
- ESJS, 1989-2022: *Etymologický slovník jazyka staroslovenského* 1–21, Praha.
- ESSJ, 1973-1980: *Etymologický slovník slovanských jazyků*. Slova gramatická a zájmena 1-2, Praha.
- ERHJ, 2016–2021: *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika* 1-2, Zagreb.
- Eškinja, S. 2017. *Fitónimos populares en castellano, gallego y croata*, Zadar.
- EWU, 1993–1994: *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* 1–2, Budapest.
- Filipi, G. 2020. *Iz istrorumunjske fitonimije: začinsko i ljekovito bilje*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. <https://hrcak.srce.hr/file/369068>
- Fischer-Kujawska, M. Łuczaj, Ł. Sosnowska, J. Klepacki. P. 2016. *Rośliny w wierzeniach i zwyczajach ludowych. Słownik Adama Fischera*, Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.
- Folfasiński, S. 1975. *Polskie zagadki ludowe*, Warszawa.
- Fraenkel, E. 1962-1965: *Litauisches etymologisches Wörterbuch* 1–2, Göttingen.
- Frejzer, D. G. 2003. *Zlatna grana*, Beograd.
- Friedrich, P. 1970. *Proto-Indo-European Trees: The Arboreal System of Prehistoric People*, Chicago, London.
- Frisk, H. 1973–1979: *Griechisches etymologisches Wörterbuch* 1–3, Heidelberg.
- Furlan, M. 2013: *Novi etimološki slovar slovenskega jezika*, Ljubljana.
- Gamilischeg, E. 1969: *Etymologisches Wörterbuch der französischen Sprache*, Heidelberg.
- Gebauer, J. 1894–1929. *Historická mluvnice jazyka českého*, 1–4, Praha.
- Genaust, H. 1996: *Etymologisches Wörterbuch der botanischen Pflanzennam*, Basel, Boston; Berlin.
- Grisebach, A. 1841. *Reise durch Rumelien und nach Bursa im Jahre 1839*, Göttingen.
- Gledhill, D. 2002. *The Names of Plants*, Oxford.

- Gustawicz, B. 1882. „Podania, przesady, gadki i nazwy ludowe w dziedzinie przyrody. Część druga. Rośliny“, *Zbior Wiadomości do Antropologii Krajowej*, t. VI, Krakow, 201–317.
- Grlić, Lj. 1990. *Enciklopedija samoniklog jestivog bilja*, Zagreb.
- Vykypěl, B. 2017. *Problems of Etymology*, Praha.
- Groševa, A.V. 2005. „Indoevropskoe nasledie v latinskich nazvanijach derev‘ev“, *Hrda Manasa. Sbornik statej k 70-letiju so dnja roždenija prof. L. G. Gercenberga*, St-Peterburg, 252–272.
- Habovštiak, A. 1958. „Pomenovanie rasca v slovenských nárečiach“, *Studie ze slovanské jazykovědy, Sborník k 70. narozeninám akademika Františka Trávníčka*, Praha, 325–335.
- Hadrovics, L. 1985. *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*, Budapest.
- Handke, K. 1997(a) „Łacińska terminologia a polskie słownictwo botaniczne, tejże“, *Rozważania i analizy językoznawcze*, Warszawa, 165–172.
- Handke, K. 1997(6) „Polskie nazewnictwo botaniczne oczami językoznawczy, tejże“, *Rozważania i analizy językoznawcze*, Warszawa, 173–185.
- Hladká, Z. 2000. *Přenesená pojmenování rostlin v českých dialektech. K sémantickému tvoření lexikálních jednotek v nářečích*, Masarykova univerzita, Brno.
- Henslowa, M. 1977. „Z badań nad wiedzą ludową o roślinach. II, *Thymus serpyllum* L. – *Macierzanka piaskowa*, III. *Ruta graveolens* L. – *Ruta zwyczajna*“, *Slavia Antiqua*, t. XXIV, 163–212.
- Herne, G. 1954. *Die slavischen Farbenbenennungen. Eine semasiologisch-etymologische Untersuchung*, Uppsala.
- Holub, J. Kopečný, F. 1952., *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha.
- Janka V. V. 1871. Correspondenz (Philippopel. 30. VIII. 1871) *Oesterreichische botan. Zeitschrift*, XXI, Nr. 10.
- Janko, J. 1929. „Poznámky a příspěvky k českému slovníku etymologickému V“, *Časopis pro moderní filologii a literatury* 15, Praha, 16–24.
- Janyšková, I. 1996. „Semantische Benennungsmotive des Weißdornes in den slavischen Sprachen“, *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity A44*, Masarykova univerzita, Brno, 28–34.
- Janyšková, I. 2003. „K úloze tabu v etymologii“, *Studia etymologica Brunensia* 2, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 179–190.

- Janyšková, I. 2007 „Etimologie – disciplína známa i tajemná jazykové tabu“ *Letní škola slovanských studií Filozofické fakultě Masarykovy univerzity*, Brno 32–39.
- Leschber, C. 2003. „Ungeklärte Etymologien im Slavischen und ihre Zuordnung zu Bedeutungsfeldern“, *Stydia etymologica Brunensia*, Praha, 335–350.
- Jokl, N. 1923. *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen*, Berlin/Leipzig.
- Jokl, N. 1963. „Die Verwandtschaftsverhältnisse des Albanischen zu den Ubrigen indogermanischen Sprachen“, *Die Sprache* 8, Wiesbaden, 113–156.
- Katsanos, D. 1932. *Ηαλκανική Πεύκη Pinus peuce Gris. (Die balkanische Kiefer. Pinus peuce Gris. in Griechenland) (Griechisch mit Zusammenfassung in Deutsch)*, Wissenschaftl. Jahresschrift der Fakultät der Natur.-und Mathematischen Wissenschaften d. Univ, Thessaloniki.
- Kalezić, M. 2007. „Srpsko-hrvatski nazivi biljaka iz roda Pistacia L. (etimološka beleška)“, *Словенска етимологија данас*, Beograd, 229–239.
- Kalezić, M. 2012. „S.-cr. odoljen ‘valeriana celtica (an etymological note)’“, *Studia etymologica Brunensia* 15, Praha, 127–141.
- Karłowicz, J. 1900–1911, *Słownik gwar polskich*, 1–6, Kraków.
- Karlin, M. 1964. *Slovenska imena naših zdravilnih rastlin*, Ljubljana.
- Kliment J., Ferakova V. etc. 2008. „Slovenské odborné menoslovie cievnatých rastlín a jeho vzťah k vedeckej nomenklatúre (návrh zásad, pravidiel a odporúčaní pre revíziu a tvorbu slovenského botanického názvoslovía)“, *Bull. Slov. Bot. Spoločn.*, roč. 30, č. 1, Bratislava, 89–116.
- Kluge, F. 2002: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, 24., durchgesehene und erweiterte Auflage bearbeitet von E. Seebold, Berlin – New York.
- Korbelář, J. Endris, Z. 1974. *Naše rostliny v lékařství*, Avicenum, zdravotnické nakladatelství 4th ed. Praha.
- Kovačević, S. 1939. „Prilog geografskoj terminologiji“, *Naš jezik* 6, 114–125.
- Kralik, Ľ. 2009. „Príspevok k štúdiu slovanskej fytonymie: slk. *rasca* ‘Carum carvi’“, *Studia etymologica Brunensia* 6, Praha, 167–171.
- Kralik, Ľ. 2019: *Stručný etymologický slovník slovenčiny*, Bratislava.
- Loma, A. 1995. „Dalje od reči: rekonstrukcija prajezičkih leksemskih spojeva kao perspektiva slovenske i indoevropske etimologije“, *Јужнословенски Филолог* LI, Београд, 31–58.

- Loma, A. 2004. „Some traces of interlinguistic contacts in the Central Balkan mountains“, *САНУ, Балканика XXXIV*, Београд, 97–103.
- Loma, A. 2017. „Tschechisch *chomor*, *chmour* ‘abgefallene Nadeln’, serbisch *omorika* ‘Fichte’ und dazugehöriges“, *Studia etymologica Brunensia* 22, Praha, 299–310.
- Lajnert, J. 1954. *Rostlinske imjena. Serbske. Nemske. Łaćanske*, Berlin.
- Lehmann, W. P. 1986: *A Gothic Etymological Dictionary*, Leiden.
- Leschber, C. 2012. „Latin tree names and the European substratum“, *Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis* 129, Kraków, 117–125.
- Loma, A. 1991. „Vorslavisches Substrat in der Toponymie Serbiens“, *Die Welt der Slaven* 36, Köln, 99–139.
- Loma, A. 2003. Some Traces of Interlinguistic Contacts in the Central Balkan Mountains. *Balkanica - Annual of the Institute for Balkan Studies*, XXXIV, Београд, 97–103.
- Loma, A. 2017. „Tschechisch *chomor*, *chmour* ‘abgefallene Nadeln’, serbisch *omorika* ‘Fichte’ und dazugehöriges“, *Studia etymologica Brunensia* 22, Praha, 299–310.
- Machek, V. 1941. „Několik slov s počátečním ch–“, *Naše řeč* 25, číslo 7, 198–208. <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?vol=25>
- Machek, V. 1954. *Česka a slovenska imena rostlin*, Praha.
- Machek, V. 1957: *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha.
- Małecki, M. 1936. *Dwie gwary macedońskie. Sucho i Wysoka w Soluńskim*. cz. II, Słownik, Kraków.
- Mallory, J. P. Adams, D. Q. (eds.), 1997. *Encyclopedia of Indo-European Culture*, London – Chicago.
- Mallory J.P., Adams D.Q. 2006. *The Oxford Introduction to Proto-Indo-European and the Proto-Indo-European World*, New York.
- Mareš, F.V. 1957. „Jitrocel – skorocel ‘plantago, babka’“, *Język Polski* XXXVII, 3, Wrocław, 188–190.
- Marian, S. F. 1995. *Înmormântarea la Români. Studiu etnografic*, București.
- Markgraf, F. 1932. *Pflanzen aus Albanien*, Tab. 19, Stuttgart.
- Marzell, H. 2000: *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen*, t. I–V, Lizenzausgabe Parkland Verlag, Fotomechanischer Nachdruck der Erstausgabe 1943–1958, Köln.
- Mathioli, 1596. *Herbář aneb bylinář Petra Ondřeje Mathiola*, Praha.

- Mathre, M. L. 1997. *Cannabis in Medical Practice: A Legal, Historical and Pharmacological Overview of the therapeutic use of marijuana*, USA.
- Mazon, A. 1966. *Lexique*, Paris.
- Meyer, G. 1891. *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Straßburg.
- Meyer-Lübke, W. 1911. *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg.
- Miklosich, F. 1886: *Etymologisches Wörterbuch der Slavischen Sprachen*, Wien.
- Militzer M., Schütze T., 1952. „Die Farn- und Blütenpflanzen im Kreise Bautzen“, *Lětopis Instituta za serbski ludospyt*. Číslo 1. I. džělba. 1953. Číslo 1. II. Džělba, Bautzen.
- Milovanović, D. 1983. *Atlas lekovitog bilja*, Beograd.
- Milošević, V. 1964. *Bosanske narodne pjesme IV*, Banja Luka.
- Mirić, M. 2007. „Izvori motivacije za nomaniciju lekovitog bilja u francuskom i srpskom jeziku“, *Language for Specific purposes*, Conference Proceed Podgorica, 102–108.
- Mitrushi, I. 1955. *Drurst dhe shikuret e Shqiperise. (Dendrologia Albanian)*, Instituti i shkencave, Tirane.
- Morawski, Z. 1884. *Myt roślinny w Polsce i na Rusi*, Tarnow.
- Moszyński, K. 1967, 1968. *Kultura ludowa Słowian*. 1, II/1, 2, Warszawa.
- Myl, B. 1999. *Ziola w polskim językowym obrazie świata*, Lublin.
- Nawka, M. 1959. „Mjena rostlin w Swětlikowym słowniku“, *Lětopis Instituta za serbski ludospyt*, Rjad A. Číslo 6, Bautzen, 90–119.
- Nitsch K., Mrozówna E., 1955. „Mazowieckie wyrazy przyrodnicze“, *Wybor pism polonistycznych*. t. II. Warszawa, 86–116.
- ODEE, 1985: *The Oxford Dictionary of English Etymology*, C. T. Onions (ed.), Oxford.
- Orel, V. 1998: *Albanian etymological dictionary*, Leiden – Boston – Köln.
- Ostrowski, B. 2003. „Ze skarbca leksyki gwarowej o pochodzeniu i semantyce dwu osobliwych wyrazów“, *Studia etimologica brunensia*, Praha, 153–162.
- Paluch, A. 1989. „Zerwij ziele z dziewięciu miedz“, *Ziółolecznictwo ludowe w Polsce w XIX i początku XX wieku*, Wrocław.
- Papaioannou, J. 1970. „Volksnamen und wissenschaftliche Namen von Pinus peuce Gris.“ *Зборник на симпозиумот за моликаџа 1969*, Универзитет „Свети Кирил и Методиј“, Скопје, 509–525.
- Papahagi, T. 1963: *Dictionarul dialectului aromin, general și etimologic* 1–2, București.

- Pawłowski, E. 1970. „Przegląd najważniejszych zagadnień słownika nazw roślin polskich, Rocznik Naukowo-Dydaktyczny Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie“, z. 38, *Prace Językoznawcze*, t. 1, Krakow, 75–91.
- Pawłowski, E. 1974. „Polskie nazwy roślin. Proba klasyfikacji semantycznej“, *Studia indoeuropejskie*, Nr 37, Prace Komisji językoznawstwa, Wrocław, 163–169.
- Peev, K. 1980. „Prilog kon makedonskata dijalektna leksika“, *Studia Linguistica Polono-Jugoslavica I*, Ossolińskich, 327–334.
- Pelcowa, H. 2001. *Interferencje leksykalne w gwarach Lubelszczyzny*, Lublin.
- Pižurica, M. 1980. „Prilog Rovinskog srpskohrvatskoj geografskoj terminologiji“, *Vtora jugoslovenska onomastička konferencija*, 6–9 oktombri 1977, Skopje, 245–286.
- Pižurica, M. 1980. „Prilog Rovinskog srpskohrvatskoj geografskoj terminologiji“, *Vtora jugoslovenska onomastička konferencija*, Skopje 6–9 oktombri 1977, 245–286.
- Pižurica, M. 1989–1990. „Iz srpskohrvatske meteorološke terminologije (Nacrt za jedan projekat uz nekoliko etimoloških beležaka“, *Македонски јазик XL-XLI*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје, 435–445.
- Piškur, M. 1965. „Pomenska analiza beside baba“, *Jezik in slovstvo I*, Ljubljana, 6–15.
- Pisani, V. 1974. *Indogermanisch und Europa*, München.
- Pleváčová, K. 2000. „K rodině psl. *odolěň*“, *Studia etymologica Brunensia* 1, Praha, 267–269.
- Pokorny, J. 1959–1969: *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* 1–2, Bern München.
- Popović, I. 1956. „Prilozi ispitavanju balkanske leksike u srpskohrvatskom, o nekim našim nazivima posuda“, *Godišnjak knjiga I*, Balkanološki Institut Sarajevo, 55–104.
- Pronk–Tiethoff, S. 2013: *The Germanic locraneanwords in Proto-Slavic*, Amsterdam – New York.
- Pulević, V. Samardžić, N. 2003. *Fitonimi i zoonimi u toponimiji Crne Gore*, Podgorica.
- Pulević, V. 2017. „Uz projekat fitonimi Crne Gore“, *Lingua Montenegrina*, časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja, god. X/2, br. 20, Fakultet za crnogorski jezik i književnost Cetinje. 9–36.
- Pfeiffer, W. 2004: *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*, München.
- Radulović, S. 1936. *Molika na planinama Nidže–Kožuš (Pinus peuce) sur les montagnes Niidje–Kojout*, Šumarski list, Zagreb.
- Reiser O., Führer L. 1896. *Materialien zu einer Ornithologia Balcanica Bd. IV. Montenegro*, Wien.
- Rejzek, J. 2001: *Český etymologický slovník*, Praha.

- Rokossowska, Z. 1889. „O świecie roślinnym wyobrażenia, wierzenia i podania ludu ruskiego na Wołyniu we wsi Jurkowszczyźnie pow. Zwiąhelskim“, *Zbior Wiadomości do Antropologii* t. XIII, Krajowe, 163–199.
- REW, 1972: *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, W. Meyer-Lübke, Heidelberg.
- Rostafiński, J. 1900. *Symbola ad historiam naturalem mediaevi*, 1–2. Kraków.
- Rovinski, P. 1888. *Montenegro*, Tom. I, St. Petersburg.
- RW, Radyserb-Wjela J. 1909. „Serbske rostlinske mjena w dvěmaj dželomaj a sedmjoch stawach po abejcejskim rjedže“, *Čestny pomnik za serbskeho přirodospytnika njeboh Michala Rostoka, zestajał njeboh Jan Radyserb-Wjela, zřadował a za čišć přihotował Matej Urban*. Budyšin.
- RW, Radyserb-Wjela J. 1997. *Přisłowa a přisłowne hrónčka a wusłowa Hornjołužiskich Serbow*, Bautzen/ Budyšin.
- Svane, G. 1992. *Slavische Lehnwörter im Albanischen*, Aarhus.
- Simunović, V. 2016. *Polemika o Rječniku crnogorskog jezika*, Matica, br. 66, 523–792. www.maticacrnogorska.me.
- Skok, P. 1971–1974: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1–4, Zagreb.
- Sławski, F. 1952–1982: *Słownik etymologiczny języka polskiego* 1–5, A–łżywy, Kraków.
- Snoj, M. 2016: *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana.
- Snoj, M. 2009: *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*, Ljubljana.
- SP, 1974: *Słownik prasłowiański*, Wrocław.
- Sobotka, P. 1879. *Rostlinstvo a jeho vyznam v narodnich pisnich, pověstech, bajich, obřadech a pověrah slovanských. Příspěvek k slovanske symbolice*, Novočeska bibliotheka. Číslo XXII. Praha.
- Spólnik, A. 1990. *Nazwy polskich roślin do XVIII wieku*. Prace Komisji Językoznawstwa pan w Krakowie, No 58, *Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich*, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk Wrocław.
- Szot-Radziszewska, E. 2005. *Sekrety ziół. Wiedza ludowa, magia, obrzędy, leczenie*, Warszawa.
- SS, 1965–1996: *Sorbischer Sprachatlas*. Bd. 1–15, Bautzen.
- Stalmaszczyk, P. Witczak Krzysztof T. 1995. „Celts-Slavic connections: New evidence for Celtic lexical influence upon Proto-Slavic“, *Linguistica Baltica* 4, Warszaw, 225–232.
- Stirling, J. 1991–1992. „Saliunca“, *Orvostort Kozl* 37–38, Bethesda, 149–154.

- Stojanov, N. 1921. *Über die Vegetation des Ali-Botusch-Gebirges*, Godišnjak na Sofijski Univerzitet 17, Sofija.
- Svane, G. 1992. *Slavische Lehnwörter im Albanischen*, Aarhus.
- Stojanović, S. 2010. „Homeland of Slavs in the light of names of some trees and fish“, *Beiträge der Europäischen Linguistik (Polyslav)* 13, München/Berlin, 238–244.
- Striedter-Temps, H. 1958. *Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen*, Berlin.
- Schuster Šewc, H. 1973. „Zur Frage der südslavischen *perunika* namen“, *Јужнословенски филолоџ*, 30/1-2, Beograd, 213–221.
- Schuster-Sewc, H. 1978–1989: *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache* 1–4, Bautzen.
- Strömberg, R. 1940. *Griechische Pflanzennamen – Göteborgs Högskolas Arsskrift*. XLVI, 1. Göteborg.
- Symb. 1900: Rostafiński, J., *Symbola ad historiam naturalem mediaevi*, Cracoviae.
- SD, 1978: *Скурт дикционар етимолоик аллибий молдовенешть*, (ред.). Раевский, Н., Габинский, М., Кишинэу.
- SEK, 1994–2010: *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny* 1–6, Boryś, W. Popowska-Taborska H. Waszawa.
- Šimundić, M. 1978. „Prilog motivaciji biljnih naziva“, *Filologija* 8, Zagreb, 291–297.
- Šaur, V. 1979. „Zametki po slavjanskoj etimologii“, *Zeitschrift für Slawistik* 24, Berlin, 115–120.
- Šaur, V. 1979. „Zametki po slavjanskoj etimologii“, *Zeitschrift für Slawistik* 24, 115–120.
- Šipka, M. 2007. *Priče o rečima*, Novi Sad.
- Škaljić, A. 1966. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo.
- Šklifov, B. 1979. *Dolnoprespanski govori. Trudove po bŭlgarska dialektologija* 11, Sofia.
- Šugar, I. 2008. *Hrvatski biljni imenoslov*, Zagreb.
- Šulek, B. 1879. *Jugoslavenski imenik bilja*, Zagreb.
- Shelepova V., Tkacheva V.E., Golosova V. E. 2021. „The history of the introduction of peppermint (*Mentha × piperita* L.)“, *BIO, Web of Conferences* 38, 00115 *Northern Asia Plant Diversity. in Imperial Russia Olga*, 1–7.
- https://www.bio-conferences.org/articles/bioconf/pdf/2021/10/bioconf_napd2021_00115.pdf
- Teissen, U. 2005. „*Taraxacum officinale*: Zur Herkunft und Benennungsmotivation der Bezeichnungen für den Löwenzahn im Bulgarischen und anderen slawischen Sprachen“. *Zeitschrift für Balkanologie*, v. 41 f. 2, Wiesbaden, 199–213.

- Teißen, U. 2009. „Kontinuität und Diskontinuität mit elalterlicher slawischsprachiger Phytonyme: Etymologie, Benennungsmotivation, Kulturgeschichte“, *Early European Languages in the Eyes of Modern Linguistics. Proceedings of the Colloquium on the Ancient Indo-European Languages and the Early Stages of the Modern Romance, Germanic and Slavonic Languages*, 28 September – 1 October 2008, Brno, 323–330.
- Vaan, M. 2008. *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages*, Leiden · Boston.
- Vaillant, A. 1950–1977. *Grammaire comparée des langues slaves*, 1–5, Paris.
- Vajs, N. 1979. Zoomorfski elementi u nazivima biljaka, *Rasprave Zavoda za jezik Instituta za filologiju i folkloristiku* 4-5, Zagreb, 89–104.
- Vajs, N. 1989. „Struktura fitonima onomasiološki motiviranih religijom i drugim srodnim sadržajima“, *Rasprave Zavoda za jezik Instituta za filologiju i folkloristiku* 15, Zagreb, 239–273.
- Vajs, N. 2003. *Hrvatska povijesna fitonimija*, Biblioteka Prinosi hrvatskomu jezikoslovlju, knj. 6, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.
- Valčáková, P. 2006. „Některé názvy koření ve slovanských jazycích: rozmarýn, šalvěj“, *Studia etymologica Brunensia* 3, Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 399–406.
- Vasmer, M. 1941. *Die Slaven in Griechenland*, Berlin.
- Vasmer, M. 1944. *Die griechischen Lehnwörter im Serbo-Kroatischen*, Berlin.
- Vilímek, V. 2015. „Rostliny používané na Těšínském Slezsku v lidovém léčitelství a jejich názvy [Plants and Their Names Used in Folk Healing in Těšín Silesia]“, *Léčení a léčitelství v lidové tradici* [Treatment and Healing in Folk Tradition], Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 139–162.
- Vinja, V. 1998–2016. *Jadranske etimologije* 1–4, Zagreb.
- Vrabie, E. 2000. *An English-Aromanian (Macedo-Romanian) Dictionary*, Mississippi.
- Walde A. Hoffman J. 1954. *Lateinisches etymologisches Wörterbuch* 3, Aufl. m-z, Heidelberg.
- Walczak-Mikołajczakowa, M. 2018. „Odwołania do świata w bułgarskich nazwach roślin zielnych“, *Slavica Lodziensia* 2, Bułgaria i bułgarystyka w zmieniającym się świecie, 31–43. <https://czasopisma.uni.lodz.pl/s>
- Waniakowa, J. 2011. „Blajwas / blejwas – zagadkowa roślina lecznicza“, *Język Polski*, XCI 1, IJP PAN, Kraków, 41–44.
- Waniakowa, J. 2012. The origin of Slavic dialectal plant names“, *Studia etymologica Brunensia* 15, Praha, 5–10.

- Waniakowa, J. 2015(a). „Etymological dictionary of Polish dialectical plant names: project description“, *Studia etymologica Brunensia*, Praha 449–457.
- Waniakowa, J. 2015(6). „Rola słowników łaciny średniowiecznej w badaniach nad słowiańskimi nazwami roślin“, *Polonica XXXV Języka*, Polskiego PAN, Kraków, 71–80.
- Waniakowa J. 2017. The problem of plant identification in etymological research on Slavic phytonyms, *Etymological Research into Czech*, Brno, 459–470.
- Wjela J. 1896. „Naše rostlinské mjena z přimjenami“, *Časopis mačicy serbskeje*, Lětník IXL. Zešiwk 93–94, 133–142.
- White, T. H. 1954. *The Bestiary. A Book of Beasts*, New York.
- Wraber, T. 1998. „Latinska imena v rastlinoslovju (22)“, *Ob končanem seznamu latinskih rastlinskih rodovnih imen*, Proteus, Ljubljana, 227–229.
- Ylli, Xh. 1997. *Das slavische Lehngut im Albanischen*, 1. Teil: Lehnwörter, München.
- Ylli, Xh. 2000. *Das slavische Lehngut im Albanischen*, 2. Teil: Ortsnamen, München.
- Ανδριώτης, Ν. Π. 1983: *Ετυμολογικό λεξικό της κοινής νεοελληνικής*, Θεσσαλονίκη.
- ΛΚΝΕ, 2013: *Λεξικό της κοινής νεοελληνικής*, Θεσσαλονίκη.

БИОГРАФИЈА НА АВТОРОТ

Александра Гецовска е родена на 11.6.1983 година во Битола. Постдипломски студии завршила на катедрата за Македонски јазик и јужнословенски јазици. Во 2014 година го одбрала магистерскиот труд: „Етимолошките проучувања во македонскиот јазик“ на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ – Скопје, а додипломски студии на катедрата за Македонска книжевност и јужнословенски книжевности со македонски јазик 2006 година на истиот факултет. Средно образование завршува во гимназијата „Таки Даскало“ – Битола. Александра Гецовска има дипломи и сертификати од курсевите за англиски, грчки и чешки јазик.

Таа од 2007 година, па сè до 2022 година работи во образование како наставник/професор по Македонски јазик и литература: ОУ „Свети Кирил и Методиј“; ОУ „Гоце Делчев“; СОУ „Таки Даскало“; ОУ „Свети Климент Охридски“; СОУ Медицинско училиште „Д-р Јован Калаузи“; ОУ „Стив Наумов“; СОУ Електромашинско училиште „Ѓорѓи Наумов“; СОУ Економско училиште „Јане Сандански“, Ученички дом „Мирка Гинова“; ДСУ Спортска академија – Скопје, дисперзирана паралелка Битола и ДСУ Центар за рехабилитација и образование „Свети Наум Охридски“ – Скопје, дисперзирана паралелка Битола. Главен и одговорен уредник на списанијата: *Наша ѿрибина*, *Мосѿови*, *Свеѿлини* (2008-2012) и ментор на студенти од Педагошки факултет – Битола, група Македонски со втор странски јазик (2013-2015 година).

Александра Гецовска во 2022 година се запишала на трет циклус студии, на програмата: Македонистика, потпрограма: Применета лингвистика и македонистика, под менторство на проф. д-р Гоце Цветановски, а истражувањата за нејзината докторска дисертација се насочени кон етимологијата. Досегашниот научен интерес се препознава во повеќе области: етимолошки проучувања, индоевропеистика, славистика, типолошки и споредбени проучувања итн. Учествувала на повеќе научни меѓународни конференции, а објавила и една монографија „Увод во македонската етимологија. Прилог кон Етимолошкиот речник на македонскиот јазик“ во 2015 година.

М-р Александра Гецовска е вклучена во проектот што го одобри Советот на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје, под наслов „Етимолошки речник на македонскиот јазик“. Вработена е како асистент истражувач во ИМЈ.

